

T.C.
GÂZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

32494

MECÂMİ'Ü'L-EDEB'İN
ŞİİRDE ÂHENK KAVRAMI AÇISINDAN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Sâdık Tural

Hazırlayan:
Yâsemîn Dinç

Ankara - 1994

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... âit

..... adlı çalışma, jürimiz tarafından

..... Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS

TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

**MECÂMÎ'Ü'L - EDEB'İN
ŞİİRDE ÂHENK KAVRAMI
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

SUMMARY

INTRODUCTION- We have used the arabic language as the science language for many years. Because of this reason, the effect of Farsça is seen particularly after the arabic language in the rhetoric books which were written by 19. century. However the contact with the western country was started and our western education system was developed in this century. This variatoin effected to the rhetoric books. The western rhetoric system started to find place in our literature. Our western literature was systemized with Tâlim-i Edebiyyat which was written by Recaizade Mahmut Ekrem. The rhetoric of western literature is adapted to Turkish in Mebânîl - İnşâ. Out side of these, western rhetoric was accepted in many books. Although the Mecâmiü'l - Edeb was chained to the past firmly it is a book that shows the appropriation of western literature with examples.

I. CHAPTER - According to Istilâhat-ı Edebiyye poetry and prose firstly must be eloquent. Muallim Nâci appropriates the poem as the most beatiful part of literature. Therefore he thinks that every poetry sentence can not be a poem. He says that poem can be in verse and also in prose. When he says this he points out that the people show more interest to in verse poem naturally. The reason of this is the harmony of in verse. The rhyme, however, is the element of atraction. He think that poem is exists since the existence of the epression.

According to Belâgat-ı Osmâniyye, poem is a composition of images. Poem can be in verse or in prose. Except for metrical and rhymed words accepted as prose even if they are imaginary. In this book, the existence of wonderful arts in thiskinds of proses is pointed out.

The idea of Muallim Nâci was observed in Mecâmiü'l - Edeb and with the achievements of A. Cevdet Paşa shares the same idea with talking about them frequently. Mehmet Rifat is opposite to the filling words in poetry and prose. This is the another thing that is pointed out in this book. It sides with the unimportance of bad, too familiar words and cold, vulgar expression. It says that expressions must be fluent, pronunciation must be done carefully, purpose must be expressed clearly and negularly. Nevertheless, it says that when the in vain repeatition is done softly harmony can be supplied.

M. Rifat points out that poem is consisting of metrical and rhymed expressions by imaginary power. He says that poem brings out to natural birth, provakes the feelings. Therefore, poem must be metrical and rhymed. He seperates the poetry and proes at this point.

II. CHAPTER - This chapter is only about the Mecamiü'l - Edeb. It takes harmony up in detail.

Harmony is pointed out as a base of style. This listening pleasure is created by lined up expressions and it is examined in three cases . These are single harmony and description harmony.

In the meter, prosody is important. The prosody is the science which determines if a expressions is in verse or not. The prosody which was used by Arabs is not suitable for Turkish. It sometimes suitable but not well enough. So Mecâmiü'l - Edeb sepecifies the taking fourteen concepts

and gives some examples related with it. According to him the rhyme is formed by some type of repeating letters. It depends upon the corporation or differentiation of repeting letters in movement and calmness.

.....

Two types of rhyme are pointed out. These are mürekkebe and mücerrede. It explains these types by examples. It seperates some important rhyme according to their type and gives some examples (Elif, bâ, tâ... etc)

After the main rhyme letter repeating pronoun or preposition or a word comes. It gives each of them different names. If repeating part is a word it is called redif, "vasl u Şâygân" is the repeating pronoun or preposition. The repeating part exactly the same before the rhymed word is called "hicab".

The armony section consists of verbosity, pun and seci and does not contain asonans and alliterasyon which satisfies harmony.

III. CHAPTER- Introduction part, I. chapter and II. chapter are passed through a fine sieve briefly.

ÖZET

GİRİŞ - Bizde Arapça uzun yıllar ilim dili olarak rağbet görmüştür. Bu sebepten 19. Asır belâgat kitaplarında özellikle Arapça'nın hemen ardından Farsça'nın etkisi büyük ölçüde dikkatleri çeker. Bununla birlikte bu yüzyılda Batıyla resmî anlamda temasların başlaması, eğitim sistemindeki batılı mânâda gelişen değişiklikler belâgat kitaplarına da etki etmiştir. Batıdaki rhetorique sistemi edebiyatımızda yerini bulmaya başlamıştır. Re-caizâde Mahmud Ekrem'in Tâlim-i Edebiyât adlı eseriyle bizdeki Batılı edebiyat anlayışı sistemleştirilmiş olur. Mebâni'l - İnşâ'da Batı Edebiyâtı rhetorique'i âdeta Türkçe'ye adapte edilmiştir. Mecâmiü'l - Edeb eskiye sıkıca bağlı kalmakla birlikte Batıyı da benimsediğini örnekleriyle aksettiren bir kitaptır.

I. BÖLÜM- İstilahât-ı Edebiyye'de nazım ve nesir için öncelikle belîğ olması gerektiği fikri esastır. Şiiri edebiyâtın en güzel parçası olarak gören Muallim Nâci her manzum sözün şiir olamayacağını belirtir. Şiir mutlaka manzum olacaktır, görüşü söz konusu değildir. Şiir hem manzum hem de mensur olabilir, derken tabiat itibarıyla manzum şiire daha fazla meyledildiğini belirtir. Bunun sebebi nazımdaki âhenktir. Kâfiye ise bu hususta câzibeyi artıran unsurdur. Sözün varoluşundan beri şiirin de varolduğu görüşündedir.

Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyye'sinde şiir, hayâllerden oluşmuş bir terkib olarak görülür. Şiirin nazım ve nesir olabileceğini fakat Arapların vezinli ve kâfiyeli söz dışındaki muhayyel olsa bile nesir saydıklarını söyler. Bu tip nesirlerde ise bedîî sanatların varlığına değinir.

Mecâmiü'l - Edeb'de bir çok hususta Muallim Nâci'nin fikirlerine riâyet edilmiştir. A. Cevdet Paşa'nın eserine de sık sık atıflarda bulunarak fikir birliği bildirilmiştir. Mehmed Rifat'ın nesirde, nazımda ve şiirde durma sözlere karşı olduğu görülür. Kötü, laubali sözlere, kaba, soğuk tâbirlere, alışılmışın dışındaki sözlere edebiyatta yer verilmemesinden yanadır. Sözün akıcı olması, telaffuza dikkat edilmesi maksadın açık ve düzgün ifade edilmesini belirtmesi yanında boşuna tekrarların güzellikle yapılması durumunda âhengi sağlayabileceğini söyler.

M. Rifat, şiiri hayâl gücüyle yazılan vezinli ve kâfiyeli sözden ibâret görür. Şiirin birtakım tabîî doğuşları açığa çıkaran, hisleri tahrik eden sözlerden husûsî bir zevk meydana getireceğini söyler. Ona göre nesirle de hisler tahrik edilebilir; ancak şiir vezinli ve kâfiyeli olmalıdır. Nesirle nazmı burada ayırır.

II. BÖLÜM - Bu bölüm, sâdece Mecâmiü'l - Edeb'le ilgilidir. Âhenk bahsi etrafıca ele alınır.

Âhenk, üslûbun esâsı olarak belirtilir. Sözlerin dizilmesinden ortaya çıkan bu işitme zevki âheng-i müfred, âheng-i kelâmî ve âheng-i tasviriyye olmak üzere üç kısımda incelenir.

Vezin bahsinde "aruz"a büyük ölçüde yer verir. Bir kelâmın manzûm olup olmadığını tamamıyla bildiren ilme, aruz der. Arapların kullandıkları aruzun Türkçe'ye tamamen uymaması, uysa bile güzel olmaması sebebiyle on dört bahrın alındığını bildirerek bunlarla ilgili örnekler verir.

Ona göre kâfiye, aynı cinsten, tekrar edilen harflerin, hareket ve durgunlukta berâber olması ve farklılaşmasıdır. Mürekkebe ve mücerred olmak üzere aslında iki çeşit kâfiyenin olduğunu belirtir ve örneklerle açıklar. Bazı mühim kâfiyeleri cinslerine göre ayırır ve örnekler verir. (Elif, bâ, tâ, ... vb.)

Revî harfinden sonra tekrâr eden zamir, edat veya bir kelimeye değişik adlar verir. Eğer tekrar eden kelime ise ona redif der. "Vasl u şâygân", tekrâr eden zamir veya edat; kâfiye olan kelimedenden önce aynen tekrar eden kelime ise "hicâb"dır.

İtnab, cinas ve seci bahislerini, armoni kısmına almayı uygun bulduk. Ayrıca armoni ve armoniyi sağlayan asonans, alliterasyondan bahsedilmiştir.

III. BÖLÜM – Giriş, I. ve II. bölümde ifade edilenlerin kısaca değerlendirilmesi yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

1. ÖZET

Türkçe

İngilizce

2. SÖZ BAŞI.....I - II

3. GİRİŞ

19. yy. Nazariyât Kitaplarına Genel Bir Bakış..... 1 - 3

Eserlerin Tavsifi..... 4 - 9

4. I. BÖLÜM..... 10 - 128

Temel Kavramlar

a) Nazım..... 12 - 28

b) Şiir..... 29 - 38

c) Nesir..... 39 - 76

ç) Mensûr Şiir..... 77

d) Nazımla Nesir Arasındaki Farklar..... 78 - 128

5. II. BÖLÜM

Şiirde Âhenge Bağlı Unsurlar..... 128 - 281

A- Ritm

a) Vezin ve Vezin Çeşitleri..... 133 - 137

1. Arûz..... 138 - 147

2. Türk Arûzu..... 148 - 176

3. Vezn-i Hecâî..... 177

b) Kâfiye ve Kâfiye Çeşitleri..... 178 - 261

B- Armoni..... 262 - 279

a) Asonans..... 280

b) Allitirasyon..... 280

6. III. BÖLÜM

Sonuç ve Toplu Değerlendirme..... 282 - 290

7. BIBLİYOGRAFYA..... 291 - 294

SÖZ BAŞI

Türk Edebiyatı'nda belâgat çalışmalarının kaynağı 19. asra kadar Arap ve Fars kökenli olmakla birlikte tercümelere de fazla yer verilmiştir. Edebiyatımızdaki belâgat husûsundaki müstakil çalışmalar 19. asırda kendini gösterir. Bu kitapların en önemli özellikleri ise konuyla ilgili kuralları belirtiyor olmalarıdır.

"Edebiyatın teorik meselelerini ele alan bir saha"* olan edebiyat nazariyatı ile ilgili çalışmaların geç kalmış olması bizde çeşitli olumsuzluklara sebep olmuştur.

"Edebiyat nazariyesi, (teorisi) : Edebî tenkîdi, edebiyat araştırmasını, edebiyât eserini tarif etmeye çalışırken "bazı kriterler ve usûller" ibâresini kullandık. Edebiyatın neden, niçinlerine cevap arayan, uygulanacak ölçütlerini araştıran, kısaca edebî yaratma ve edebî değer ile metod meselesini ele alan bilgi alanına edebiyat teorisi denilir. Edebî tür, şekil vb. meseleleri ihtivâ eden edebî bilgiler de edebiyât nazariyesinin bir şûbesini oluşturur."**

Bu sebepten edebiyâtla uğraşanların edebiyat teorisini de bilmeleri zarûridir.

"Mecâmü'ü'l-Edeb" adlı esere iki farklı açıdan yaklaşıldı. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı öğrencilerinden Fatma Sar, "Mecâmi'ü'l-Edeb'in Bazı Açılardan Tahlili" adlı yüksek lisans tezini hazırladığımız çalışmayla aynı dönemde ele almıştır. Biz yaptığımız çalışmada 19. asırda, Manastırlı Mehmed Rifat'ın "şîirde âhenk" bahsi ile ilgili görüşlerine yer verdik.

Hayâtı ile ilgili fazla bilgi edinemediğimiz Mehmet Rifat 1851'de Manastır'da doğmuş, 1907'de Halep'te vefât etmiş bir subaydır. 93 Harbinde esir olur. Barış yapılıncâ İstanbul'a döner. II. Abdülhamid vak'asına karıştığı için Şam'a gönderilir. Buradan Halep'e gelir ve Halep'te vefât eder.

Mecâmi'ü'l - Edeb, adlı eserini Şam'da yazar. Harb okulunda hocalık yaparken meslekle ilgili kitaplar yanında tercüme ve tiyatro nevinden eserler de kaleme alır. Tek başına ve Hasan Bedreddin'le birlikte yazdığı pek çok tiyatro eseri Gedikpaşa Tiyatrosu'nda gösterilir. Devrinde velûd sayılabilecek M. Rifat hem edebî açıdan hem de fikir açısından Nâmık Kemâl'den bir hayli etkilenir.

Konumuz itibâriyle "ilm-i belâgat, usûl-i şîir, usûl-i ifâde ve terâcim-i mütenevvia"dan oluşan dört esâs ve bunlara bağlı cildlerden oluşan Mecâmi'ü'l - Edeb'e bağlı kaldık.

Tezimizde, şîirle ilgili kavramları incelemeyi uygun bulduk. Şiire asıl şiiiriyetini veren husûsların âhenkle ilgisi olduğunu düşündüğümüz için özel olarak "âhenk" kavramı üzerinde durduk.

"Şiir, rythme yâni nazım sanatı olduğu için güfteden önce bir beste-dir. Mıs râlarında nağme hissedilmeyen bir manzûme sâdece bir güftedir ki onu nesir sahâsına atarız. Mıs râ mıs râ bir beste olan manzûme ise asıl şiiirdir."***

* Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, Sorulara Cevaplarla, Kültür Edebiyat Dil; Ecdâd Yay. Ankara, 1992, s. 13

** Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, Zamânın Elinden Tutmak, İstanbul, 1982, s. 27 - 28

*** Beyatlı, Yahyâ Kemâl, Edebiyâta Dâir, Özal Matbaası, İst. 1990, s. 7.

Eserdeki "şiiirde âhenk"le ilgili kavramları tespit ederken Arapça, Farsça örneklerin çokluğu dikkatimizi çekti. Yazar, Arapça - Farsça - Türkçe olmak üzere üç dilde örnekler gösterir. Eserin başında Osmanlı Lisânı'nın belâgatının Arap ve Fars belâgatlarına bağılı ve onlarla ilgili olduğunu bizzat belirtir. İran ve Arap sanatkârlarından etkilenen şâir ve yazarlarımızın eserlerini kaldırıp atmamak görüşü bu dillerdeki örneklerin çok olmasının sebebidir. Yazar 7. ve 8. sayfalarda Arapça, Farsça ve Türkçe'den etkisinde kaldığı belâgat kitaplarını bizzat belirtir. Eserde Arap ve Fars şâirlerinden örneklerin çokluğu yanında Batı Edebiyatından da örneklerin vâir olması dikkat çeker. Shakespeare (s. 725 - 736), Alfred de Musset (s. 757), Victor Hugo (s. 754).... gibi.

Tezimiz dört bölümden ibârettir. Giriş kısmında eserimizin yazıldığı devre âit nazariyât kitaplarını çok kısa bir şekilde gözden geçirdik. Birinci bölümde nazım, nesir, şiir, nazım ve nesir arasındaki ilgi üzerinde durduk. Bu bölümde Istilahât-ı Edebiyye ve Belâgat-ı Osmâniyye'deki ilgili kavramlara da yer verdik. İkinci bölümde asıl konumuz olan âhenk bahsine yer verdik. Vezin, aruz, Türk Aruzu, kâfiye, kâfiye çeşitleri, revî harfi, reviden önceki ve sonraki harfler, redif ile ilgili eserde geçen bahisleri aynen aldık. Armoniyi sağılayan unsurlara da dikkat etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde yapılan çalışma ile ilgili kısa bir değerlendirme yaptık.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde edebiyâtımızda nazariyâtla ilgili çalışmaların hızlanarak artması gerektiğine içtenlikle inandım. Edebiyâtta "nazariyât" sahâsı üzerinde titizlikle duran ve bu konunun ciddiyetini kavramamda bana rehberlik eden tez danışmanım, Hocam Prof Dr. Sâdık Tural'a şükranlarımı arz ederim.

Yâsemin DİNÇ

Ankara, 1994

GİRİŞ

A - XIX. YY. NAZARİYÂT KİTAPLARINA GENEL BİR BAKIŞ

19. ASIRDAKİ BELÂGAT KİTAPLARI

1. Abdurrahman Fehmi, **Tedrisât-ı Edebiyye**, I. Kısım Harâbat ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1302, 176 sayfa
2. Ahmet Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniyye**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1298 / 1299 (1881 - 1882), 240 sayfa
3. Ahmed Hamdi, **Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî**, Matbaa-i Âmire, 1293 (1876) 128 sayfa
4. Ahmed Hamdi, **Teshîlül - Arûz Ve'l - Kavâfî Vel - Bedâyi**, Terakki Matbaası, 1288 - 1289 (1872) 172 + 52 + 59 sayfa
5. Ali Cemâleddin, **Arûz - ı Türki (İlm - i Kavâfî, Sanâyi - i Şiiriyye) ve İlm-i Bedî**, İstanbul 1291 (1874) 168 sayfa.
6. Ali Nâzıma, **Muhtıra-i Belâgat**, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1308 (1890), 36 sayfa.
7. Ali Nazîf, **Zînetül - Kelâm**, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1306, 39 sayfa.
8. **Anonim Bir Eser**, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitapları 0/284 numarada kayıtlı. Fişinde Edebî Sanatlara Dâir Baskı Bir Kitap yazar. 184 sayfa.
9. Diyarbekirli Saîd Paşa, **Mizânül - Edeb**, Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1305 (1888), 384 sayfa.
10. El - Hac İbrâhim Efendi, **Şerh-i Belâgat**, Matbaa-i Osmânî, İstanbul 1301 (1884), 128 sayfa.
11. El - Hac İbrâhim, **Edebiyât-ı Osmâniyye**, 5 Cüz, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1305 (1887 / 1888) 160 sayfa.
12. El - Hac İbrâhim, **Hadîkatül - Beyân**, Mihran Matbaası, İstanbul 1298 (1881) 136 sayfa.
13. Hâlet, **Enmüzec**, 1290, 15 sayfa.
14. İsâmüddin, (Tercüme : Mehmed Tâhir Selâm), **Terceme-i Mizânül - Edeb**, Takvimhâne-i Âmire Matbaası, İstanbul 1257 (1841) 308 sayfa.
15. İsmâil Hakkı Ankaravî, **Miftâhül - Belâga ve Mısbahül - Fesâha**, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, 1284 (1867), 218 sayfa.
16. İsmâil Hakkı, **Esrâr-ı Belâgat**, İstanbul 1318 (1900), 156 sayfa.
17. Mehmed Abdurrahman, **Belâgat-ı Osmâniyye**, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1309 (1891), 80 sayfa.
18. Mehmed Celâl, **Osmanlı Edebiyatı Nümûneleri**, Matbaa -i Safâ vü Enver Dersaadet, 1312 (1896 - 1897) 615 sayfa.
19. Mehmed Mîhrî, **Fenn-i Bedî 6**, Taş Basma, 1872, 88 sayfa.
20. Mehmed Nüzhet, **Mugni'l - Küttâb**, Mekteb-i Harbiyye-i Şahâne

Matbaası, İstanbul, 1286 (1869) 466 sayfa.

21. Mehmed Rifat (Manastırlı), **Mecâmi'ü'l - Edeb**, Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1308 (1891) 936 sayfa.

22. Mithad Cemâl, **Edebiyât Dersleri**, Dersaadet, 1236, 94 sayfa.

24. Mihalicci Mustafa Efendi, **Zübdetü'l - Beyân**, Mihrân Matbaası, 1297 (1880) 100 sayfa.

25. Mirduhîzâde Abdurrahman Süreyyâ, **Mizânî'ül - Belâga**, Ceride-i Askeriyye Matbaası, İstanbul 1303 (1885) 405 sayfa.

26. Mirduhîzâde Abdurrahman Süreyyâ, **Sefîne-i Belâgat**, Matbaa-i Ebuzziyâ, Konstantiniyye, 1305 (1887 - 1888) 200 sayfa.

27. Muallim Nâci, **Istilahât-ı Edebiyye**, Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1037 (1890) 280 sayfa.

28. Münif Paşa, **İlm-i Belâgat La Rhetorique**, İstanbul Belediye Kıtaplığı Muallim Cevdet Kıtapları 64 y.

29. Recâizâde Mahmud Ekrem, **Tâlim-i Edebiyyât**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299 (1882) 397 sayfa.

30. Rusçuklu M. Hayri, **Belâgat**, Aydın Vilâyet Matbaası, Aydın 1308 (1890 - 1891) 36 sayfa.

31. Selim Sâbit, **Miyârü'l - Kelâm**, Matbaa-i Âmire, 1287 (1870); 46 sayfa.

32. Süleyman Fehmi, **Edebiyât**, Hilâl Matbaası, Dersaadet, 1325, 360 sayfa.

33. Süleyman Paşa, **Mebâni'l - İnşâ**, I, II. Cild Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şahâne Matbaası 1288 - 1289 (1871 - 1872) 272 - 290 sayfa.

34. Taftazânî, (Tercüme : Abdünnâfi Efendi) **Tercümetü't - Telhîs Vâl - Mutavvel I** - Bosna Vilâyet Matbaası, Bosna 1289 (1872) 381 sayfa.

II- Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1290 (1873) 244 sayfa.

B- ESERLERİN TAVSÎFİ

Eserlerin Kısaca Tavsîfi

Uzun yıllar Arapça ilim dili olarak kabul edildiği için bizdeki ilk belâgat kitaplarının Arapça olması pek tabiidir. Sekkâki'nin Miftahül-ulûm, İbn Hâcib'in Telhisü'l - Miftah, Sâdeddin-i Taftazânî'nin Mutavvel ve Muhtasar adlı eserleri belâgat husûsunda en önemi eserlerden addolunabilirler.

19. yy.da Arapça ilim dili olma husûsundaki değerini kaybetmiş, eğitim sisteminde birtakım yenilikler söz konusu olmuştur. Batıyla temaslar büyük ölçüde hız kazanmaya başlamıştır.

Özellikle 1789 Fransız İhtilâli Osmanlı Devleti ile Batı münâsebetinde bir dönüm noktası teşkil eder. Devlet seviyesinde, iktisâdî nitelikte olan münâsebetler millet ve kültür seviyesine de iner. Osmanlı Devleti'nin Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçiş hazırlıkları önce askerlikte sonra eğitim kurumlarında görülür. Batılı mânâda bir çok okul açılır. Özellikle 19. yy.'ın ikinci yarısı bu açıdan oldukça renkli görünür. 1851'de bizdeki ilk akademi ünvânını alan Encümen-i Dâniş kurulur. Yayınladığı ilk eser ise Ahmet Cevdet Paşa'nın Kavâid-i Osmâniyye adlı gramer kitabıdır. On yıl sonra kapatılan Encümen-i Dâniş'in yerine aynı görevleri üstlenen Cemiyet-i İlmiyye-i Osmâniyye kurulur. 1859'da Kız Rüştiyesi kurulur, daha sonra Dârü'l- Muallimât açılır. 1864 yılında Darül-fünûn kurulur fakat aynı yıl içinde kapatılır. Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i sultânî, Dârül - Muallimin-i Âliyye gibi okullar açılır. Bu arada tahsil için Avrupa'ya öğrenciler gönderilir. Tercüme odaları kurulur. Lisan bilmek önem kazanır. Abdülhamit Han bütün okullara gönderdiği bir genelgeyle eğitim - öğretimin Türkçe olarak yürütülmesi emrini verir. Bu ortamda gençlere edebî ilimleri tanıtmak için Türkçe belâgat kitaplarına ihtiyaç çoğalmıştır. Bu kitapları kısaca şöyle tavsîf edebiliriz:

Ahmet Hamdi, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî adlı eseriyle bizde belâgatı bütünyle ele alan bir eser yazar. Eserinde klâsik Arap belâgatini esas alır. Az miktarda örnek görülür.

Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyye adlı eseri Arap ve Fars kâidelerini de ele alan bunun yanında Osmanlı Lisânın kâidelerini de anlatan bir eserdir. Belâgat ve fesâhat kavramlarından bahseder. Şiir ve nesir hususlarına da değinir. Çeşitli tartışmalara yol açan ilk belâgat kitabıdır.

Mehmed Mihri'nin Fenn-i Bedîi adlı eseri daha çok şiir sahasıyla ilgilidir. Türkçe Farsça örneklere bolca yer verir.

Ahmed Hamdi'nin Telhisü'l - Arûz vel- Kavâfi ve'l-Bedâyi adlı eserinde şiir ön planda olup Arapça Farsa bazı tercümelere yer verir. Vezin, aruz, kâfiye şiir çeşitleri ve şiirin bazı hususlarına yer verir. Edebî sanatlara da yer vermiştir.

Ali Cemâleddin'in Aruz-ı Türkî adlı eseri Türk Aruzu, kâfiye ilmi ve şiir sanatını ele alır ve Türkçe örnekler verir. Bu eser de şiir hususuna

fazla yer verir.

Mihâlicî Mustafa Efendi, Zübdetü'l - Beyân adlı eserinde belâgatın sadece beyân kısmını ele alır.

El - Hac İbrâhîm Efendi, Hadikatü'l - Beyân adlı eserinde fesâhat ile ilm-i meâninin bir kısmını ele alır. Arapça ve Farsça kâideleri Türkçe'ye tatbik etmek ister.

Türkçe'de ilk neşredilen edebiyât teorisi ile ilgili kitap İsmâîl Hakkı Ankaravî'nin Miftahu'l Belâga ve Mısbâhu'l- Fesâha adlı eseridir. Edebiyatla ilgili çeşitli bilgileri ihtivâ eder; Arapça ve Farsça örnekler verir. İnşâ ve şiirle ilgili hususlara yer verir. San'atlara da değinir.

Mugni'l - Küttâb mektuplardan ibâret bir eser olmakla birlikte gençlere rehberlik eden bir eserdir. İnşâdan, kitâbetten bahisler vardır. Meâni bedî ve beyândan bahseder. İnşâyı ayrı bir ilim olarak kabûl eder.

Selim Sâbit, Miyârü'l - Kelâm adlı eserinde Lisân-ı Türkî ile Çağatay, Arap ve Fars dilleri arasındaki ilgiden bahseder. Lisân-ı Türkî'nin kural-larının yazılmadığını belirtir. Cümle bahsi, edebî sanatlar, nazım - nesir, şiir, kâfiye, vezin, seci gibi hususları ele alır.

Mebani'l - İnşâ, devrinde yazılan eserlerin en önemlilerinden en zenginlerinden birisidir. Arapça, Farsça ve Fransızca eserlerden faydalanılarak hazırlanılmıştır. İlk defa "ilm-i edeb" tarifini verir. Kelâm bahsi üzerinde epeyce durur. Edebî sanatlara yer verir. Şiir, kâfiye, vezin bahislerini, zengin edebî metinleri içerir.

Münif Paşa'nın İlm-i Belâgat (La Rhétorique) adlı eseri devrindeki belâgat adına önemli bir gelişmeyi gösterir. Arap ve Fars belâgatlarından farklıdır. Örnekleri Yunan, Lâtin ve Fransızca'dan alınan kitapta Fransızca bazı kavramlar da mevcuttur. Bununla birlikte eski anlayışın yerini yenilerine bıraktığına dâir önemli bir örnektir.

İstilahât-ı Edebiyye karmaşık bir yapı arzemesi yanında eski edebiyâtın temsilcisi bir eserdir. Yazar, Arap ve Fars Edebiyatlarının olduğu gibi kabûlüne karşıdır. Eser bir sözlük mâhiyetindedir. Ele alınan kavramlarla ilgili bol bol örnekler verilir. En fazla üzerinde durduğu bahis kâfiye bahsidir. Edebî san'atlara, şiir çeşitlerine (formla ilgili) yer verir.

Tâlim-i Edebiyat, Batı retoriğini yerleştiren kitaplardan biridir. Bizde edebiyat ismini kullanan ilk kitaptır. İlk kez edebiyatı psikolojik boyutlarla ele alır. Fikir ve ma'nâyı çok önem verir. Üslûb kavramını ele alan ilk eser olarak da bilinir. Edebî sanatları yeni bir bakış açısıyla ele alır. Recâizâde Mahmud Ekrem Arapça'ya karşı Türk lisanının da bir nazariyâtı olması gerektiğini düşünür ve bu doğrultuda eserini kaleme alır. Eski edebiyâta âit bolca örnek vererek tenkitlerde bulunur.

Abdünnâfi Efendi'nin Taftazânî'den tercüme ettiği Tercümetü't - Telhîs ve'l - Mutavvel adlı eserin ilk cildinde belâgat, fesâhat, meânî ilimlerine yer verilir. Arapça bazı kurallar sözkonusudur. İkinci cildde ilm-i beyân ve ilm-i bedî yer alır. Türkçe örneklere de rastlamak mümkündür.

Abdünnâfi Efendi'nin Sadeddin Taftazânî'den tercüme ettiği Tercemetü't - Tehlîs ve'l - Mutavvel in ilk cildi belâgat, fesâhât, meânî bahislerinden ibârettir. İkinci cildinde edebî sanatlar ele alınır.

Enmüzec, müellifinin mahallî gazetede yazdığı fesâhat ve belâgata âit makalesinin kitap hâline getirilmesi sonucu ortaya çıkmış bir eserdir.

Miftahü'l - Belâga ve Mıs bâhu'l - Fesâha, bizdeki ilk Türkçe belâgat kitabı olma özelliğine sahiptir. Kitapta belâgat öğrenmenin önemi üzerinde durulur. Kelime, kelâm, isnâd, belâgat, fesâhat, beyân, aksam-ı şiir, bedî, inşâ, hutbe, mekâtib bahisleri üzerinde durulur. Edebî bilgiler, güzel konuşma ve yazma usûllerini de ihtivâ eden bir eserdir.

Mehmed Tâhir Selâm'ın tercümesini yaptığı Tercüme-i Mizânü'l - Edeb, sarf, nahiv, beyân, bedi ilimlerini ihtivâ eder. Belâgat ve fesâhetten bahseden kitapta önce asıl metin sonra tercümesi yer alır.

Mihâlici Mustafa Efendi'nin Zübdetü'l - Beyân adlı eseri ilm-i beyânı konu alır. Edebî sanatları anlatırken atasözlerini kullanması dikkat çeker.

Şerh-i Belâgat, A. Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyye adlı eserine karşı yapılan tenkitlere karşı onun yanında olan bir eserdir. Cevdet Paşa'nın ifâdelerini de ihtivâ eder. Belâgat-i Osmâniyye'nin sadece giriş kısmı mevcuttur.

Tedrisât-ı Edebiyye, "mekteb-i hukuk"ta okutulan kitâbet ve kavânin-i üslûb derslerinden meydana gelmiş bir kitaptır. Recâizâde ve Süleyman Paşa'nın yolunda giden bir eserdir.

Mizânü'l - Belâga, Abdurrahman Süreyyâ'nın "Mekteb-i Hukuk"daki belâgat derslerinin bastırılmasıyla ortaya çıkmış bir kitaptır. Sefine-i Belâgat ise bu kitabın ikinci sefer okutuluşunda yapılan açıklamalar ve Türkçe'nin gücünün belirtilmesiyle dikkat çeker.

Edebiyât-ı Osmâniyye, müellifinin Mekteb-i Mülkiye'de Recâizâde'nin derslerini kitap olarak neşretmesinden ibârettir. Arapça örneklere sıkça rastlamak mümkündür.

Mizânü'l - Edeb, fesâhat ve belâgat konularını ele alır. İlm-i meânî, beyân, bedî bahisleri de mevcûd olan eserde, tavsiyeler, tenkitler de yer almaktadır. Arapça örneklere fazla yer verir fakat eskiye karşı çıkar.

Ali Nazif'in Zînetü'l - Kelâm adlı eseri edebî sanatları ele alır.

Arapça'dan büyük ölçüde faydalanılmıştır.

Muhtıra-i Belâgat adlı eser edebî bilgileri, san'atları öğrenmeye fazla elverişli değildir.

Ruscuklu M. Hayri, Belâgat adlı eserini klâsik boyutlarda yazmıştır. Berâberinde yeni bazı konular da dikkat çeker. Bol miktarda örnek vardır.

Mehmed Abdurrahman'ın Belâgat-ı Osmaniyye adlı eseri klâsik belâgatın bütün konularını ihtivâ eden, bahisleri kısa kısa ele alan bir eserdir.

Menemenlizâde Mehmed Tâhir'in Osmanlı Edebiyatı adlı eseri, idâdilerde okutulmak üzere hazırlanmış bir eserdir. Tâlim-i Edebiyat'ın ardından edebiyat kavramını ele alan en önemli kitaptır. Recâizâde'nin etkisinde kalınarak yazılmıştır.

Osmanlı Edebiyatı Nümûneleri, çok geniş kapsamlı bir eserdir. Yeni konulara da yer vermesi bakımından dikkat çekicidir.

Mecâmiü'l-Edeb Türkçe örneklerle birlikte bir hayli Arapça ve Farsça örnekler vermesi, nazari bilgiler açısından da Arapça ve Farsça'ya bağlı kalmasıyla eski eserlerin tapıkçisi olduğunu gösterir. Mekteplerde okutulmak üzere yazılan kitaplardan birisidir. Bunula birlikte bir hayli yoğun bilgi ihtivâ eder. Kitabın yazarı Osmanlı Lisân-ı belâgatının Arap ve Fars belâgatlerine "merbût ve müteallik" olduğu fikrini beyân eder. Arap ve Fars sanatkârlarından etkilenen şâir ve yazarlarımızın eserlerinin bir kenara atılmaması görüşündedir. Nitekim kendisi de Arapça ve Farsça bir çok örnekler verir. Bunun yanı sıra kitabının önsözünde faydalandığı Arap ve Fars belâgat kitapları dahi belirtilir. Kitabın 902. sayfasında yazar bu eserin pek yeni bir şey olduğunu ve bu yüzden sâde olduğunu belirtir. Buna sebep olarak sermâyesi kıt muharririn iktidarsızlığını gösterir. Fakat erbâb-ı edebînin himmetleriyle ikbâl edileceği ümidine yer verir.

Arap ve Farsça eserlerden bolca örnek veren M. Rifat, N. Kemâl, Şinâsi, Recâizâde'den de örnekler vermeyi ihmal etmez. Yeni tarzda gelişen edebiyatı da benimsediğini ifâde etmek için verdiği bu örnekler yeterli miktardadır.

19. yy.daki bu kitaplar, belâgatla ilgili bilgileri tam ya da kısmen ihtivâ ederler. Bazılarında şiirle ilgili mevzûlar daha fazladır. Bazıları fesâhat, meânî, beyân, bediî ilimlerini tam mânâsıyla ele alıp işler.

Bizde belâgat ilmini tam mânâsıyla ele alan ilk eser Ahmed Hamdi'nin Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî adlı eserdir. Meânî, beyân bedi fesâhat ilimleri üzerinde durur. A. Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmânîye adlı eserinde Arapça ve Farsça bazı kurallara, Osmanlı lisânındaki kuralların çokluğuna değinir. Ahmed Hamdi, "ilm-i belâgat", bilmek gerektiği görüşündedir. İlm-i meânî, ilm-i beyân ve ilm-i bediî o'na göre tek bir ilim yâni "ilm-i

belâgat"tır.

Bu iki kitap dışındakiler tam anlamıyla belâgat kitabı vasfı taşımazlar. Çoğu okullarda okutulmak üzere hazırlanmış ders kitaplarıdır. Edebî bilgiler ihtivâ ederler. (Kitâbet, belâgat, inşâ gibi)

19. yy. belâgat kitaplarının ayrı bir özelliği de çoğunun Arapça ve Farsça belâgat kitaplarından beslenmiş olmalarıdır.

I. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde Mecâmi'ü'l - Edeb dışında Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyye ve Mu'allim Nâcî'nin Istılahât-ı Edebiyye adlı eserlerindeki görüşlere de yer verilmiştir.

Bu bölümde, temel kavramlar saydığımız **nazım, şiir, nesir, mensur şiir** ana kavramları ile bunlara bağlı alt kavramlara, nazım ve nesir arasındaki farklara Mecâmi'ü'l - Edeb, Belâgat-ı Osmâniyye, Istılahât-ı Edebiyye'nin nasıl yaklaştığını göstermeye çalışacağız.

a) NAZIM:

"Nazım"ın kelime anlamı "ipe" dizmektir.

"Nazım kelimesi edebiyat sahâsının kavramı olduğu andan itibâren karşılığı farklılaşır, sözün ipe dizilmesi olur. Nesir, sözün ipe dizilmesi değildir. Kelimeler mısra' denilen görünmez ipe dizildiği için nazım demişler. Nesirde iki uçtan yalnız biri bellidir, ikinci uç yoktur.

Nazım, edebiyâtın bir kavramı olarak kelimelerin mısra' adı verilen, boyları tâyin edilmiş, belirlenmiş mutasavver bir çizginin üzerine yerleştirilmesidir ki mısraın boyunu şiirin formu tâyin eder." **1a**

Nazım, "edebiyatta ise bir âhenk sağlayacak biçimde istif edilmiş söz demektir. Bu âhengın sağlanması için ise vezin (ölçü, metrik) denilen kural sistemlerin içine girebilir." **1b**

Nazımla ilgili tarif ve izahlara geçebiliriz.

1a Prof Dr. Sâdık Tural; Yüksek Lisans Ders Notları, Ankara 1994.

1b Prof. Dr. Sâdık Tural, Şiirin Dünyâsına Yaklaşmak I, Konevi, Temmuz 1983, Sayı 10, s. 21 - 22

ISTILAHÂT-I EDEBÎYYE'de nazım, nesir ve şiirden şöyle bahseder:

"Şiir - Bu makâlede şiirden bahsetmek istiyoruz. Bugüne kadar yazdığımız şeyler arasında şiire dâir der - meyân ettiğimiz mülâhazâtı zihnimizden geçirdiğimiz halde bunların en doğrusu yâhûd doğruya en karibi olmak üzere [Mecmûa-i Mu'allim] de mûnderic bulunan (Nazım - Nesir) maddesini buluruz. O bendi teşkil eden fikri burada dahî esas ittihâz edeceğimizden hemen 'aynen gibi bir sûrette ber - vech -i âti derc ediyoruz.

Nazım - Nesir - Şiir

Bu nâmlarla ikiye taksim olunan "söz" ya belîğdir, ya değildir. Belîğ ise nazım olsun nesir olsun "edebiyât'dan 'addolunur. Değil ise kezâlik nazım olsun nesir olsun edebiyât-tan 'addolunmaz.

Nukâd-ı belâgat sâni'-i hakîmin insanlardan pek çoğuna ihsân buyurmamakta olduğu "zevk-i selim"dir. Sözün belîğ olup olmadığını "Mi'yâr-ı edebiyât" denilmeğe şâyân olan bu kuvve-i celîle ta'yin eder.

"Şiir" edebiyâtın en güzel parçalarıdır. Bu halde şiir edebiyattan bir kısm-ı hâs olmuş olur.

Edebiyâttan 'addolunmayan söze şiir denilmemek lâzım gelir. Çünkü her halde şiir mefhûmu edebiyât mefhûmuna dâhildir.

Hakîkatte bir sözün şiir nâmını alabilmesi evvel emirde edebiyâttan ma'dûd olmasına tevakkuf eder, manzum olmasına değil.

Olabilir ki bir söz manzûm olur da edebiyâttan ma'dûd olmaz. Ona şiir denilemez. (Zi - rûh) mefhûmunda dâhil olmayana (insân) denilebilir mi?

Mâdem ki söz edebiyâttan sayılabilmek için belîğ olmak lâzım gelir, mâdem ki söz manzûm olmakla belîğ olmak lâzım gelmiyor, şiir denilecek sözün mutlaka manzûm olması iktizâ etmez.

Meselâ Fuzûlî'nin zamânî hükkâmından şikâyet yollu söylemiş olduğu "selâm verdim, rüşvet değildir deyu almadılar!" sözü belîğdir. Binâen-aleyh edebiyâttan ma'dûddur. Buna şiir demek isteyenlere de hak verilebilir. Fakat Sâbit'in:

Çerb ü şîrini yiyüb 'âşık ider hamd ü senâ
Hisse yok mu o söğüşden bize bir pâre meded

beyti bin parça olsa şiir nâmını alamaz. Nasıl alabilsin ki bir kere edebiyâtta ma'dûd olamaz.

Böyle sözlere denilse denilse "nazım" denilir. Halbûki yukarıda beyân olunduğu üzere manzûm bir sözün edebiyâtta ma'dûd olmaması câizdir. Edebiyâtta ma'dûd olamayan söz ise hiçbir vakit şiir olamaz.

Kemâl Bey'in "Âsâr-ı edebiyeye zâde-yi tabî'at diyenler hafâyâ-yı kalbe ne büyük vukûf göstermişler! Her müntesib-i edebî vicdânına mürâca'at ederim. İnsânın yazdığı şeyler sevilşte evlâdıyla berâber değil midir?" sözüne bakılsın. Pek sevimli bir şiir değil midir?

Biz de her müntesib-i edibî vicdânına mürâca'at ederiz: Sâbit'in şu beyitine şi'ir deyip de Kemâl'in bu sözüne şi'ir dememek muvâfık-ı insâf mıdır?

Edebiyât denilen belîğ sözlere tabî'at derece-i belâgatına göre az çok müncezib olur. Bu incizâbı hâsıl etmeyen sözler dâire-yi edebiyâta giremez. Edebiyât içinde tabiatın en ziyâde müncezib olduğu sözler şi'irdir.

İstitrâd

Meşâhir-i şu'ârâ-yı 'Arab'dan İbnü'r - Rûmî'nin hicvin-den hazer üzere bulunan vezir Kâsım Bin Abdullah şâir müşârünileyhi bir gün meclisde tesmim ettirmiş idi.

İbnü'r - Rûmî tesmim olunduğunu hissedince meclisden çıkmak üzere kalkar. Kâsım ile beyinlerinde şu muhâvere cereyân eder:

- Nereye gidiyorsun?
- Gönderdiğin yere!
- Bizim pedere selâm söyle!
- Cehenneme uğrayacak değilim.

İşte İbnü'r - Rûmî'nin bu son cevâbı manzûm olmamakla berâber erbâb-ı zevke göre kendisinin pek çok berceste

mısra'larından daha şâ'irâne bir söz 'addolunur.

Edebiyât belîğ sözler ise şiir en belîğ sözlerdir. Şiir edebiyâtın en müntahab parçaları olduğundan her şiir edebiyâtın ma'dûd olduğu halde her edebiyâtın ma'dûd olan söz şiir olamaz.

Şiir, hem nazım hem nesir kisvesinde tecellî edebilir. Bir söze manzûm olduğu için "şiirdir" denilmeyeceği gibi mensûr olduğu için "şiir değildir" denilemez. Şu kadar var ki ekseriyet üzere tabi'at manzûm olan şiire mensûr olan şiirden ziyâde meyleder. Meselâ latîf bir fikir nesir ile şiir denilecek sûrette beyân edilse tabi'at nazma nesirden ziyâde müncezib olur. Bu da nazımdaki o tabi'at - nûvâz âhenk-i mahsûstan ileri gelir.

Kâfiye ise nazımın zîver-i câzibe - efzâsıdır. Bunun içindir ki kâfiyeli nazım kâfiyesiz nazımdan ziyâde sevilir.

Zannederiz ki şiirin öteden beri ba'zı kuyûd-ı sâ'ire ile berâber "mevzûn, mukaffâ söz" diye ta'rîf olunması beyân olunduğu üzere tabi'atın kelâm-ı manzûmu kelâm-ı mensûra, kâfiyeli nazmı kâfiyesiz nazma tercih etmek isti'dâdında bulunmasından neş'et etmiştir. Yoksa şiirin mutlaka mevzûn, mukaffâ olması için lüzûm-ı hakîkî yoktur.

Manzûm söze 'örfte şiir diyorlar. Çünkü bu nâma en ziyâde lâıyk görülecek câzibeli sözler nazım arasında bulunabilir.

Biz 'ale'l - 'umûm belîğ sözlere "edebiyat" demekle beraber bunların en ziyâde belîğ olanlarına "şiir" diyoruz. Manzûm veyâ mensûr olmasını kaydetmiyoruz. Mâhazâ şiir denilebilecek bir sözün mensûr olmasına nisbetle manzûm olmasından daha ziyâde zevk- yâb olduğumuzu i'tirâf ediyoruz.

Biz şiiri nazım ve nesre ta'mim ediyoruz. Onlar nazma tahsîs ediyorlar. Bu tahsîs şâyi' olmuş. Şiir denildiği zaman mevzûn, mukaffâ söz hâtıra gelir. Halbûki bâlâda gösterildiği vech ile mevzûn, mukaffâ sözler var ki şiir olmak şöyle dursun bayağı edebiyâtın bile ma'dûd olamıyor. Bil'akis öyle mensûr sözler de var ki nice manzûmâta fâ'ik bulunuyor.

İ'tikâdımıza göre nutk yaradılalı şiir mevcûddur.

An ki evvel şi'ir goft âdem-i sâfiyullah bûd
Tab'ı mevzûn huccet-i ferzendi-i âdem bûd

Müdde'âsını isbât için Hazret-i Âdem'e oğlu Hâbil'in maktûliyeti üzerine:

Ta gayretü'l - bilâdi ve men aleyha

Fe vech'il - arz-ı muğberün kabîh

diye mersiye söyletmeye ne hâcet! Tabi'atın bu bâbdaki temâyülâtına dikkat etmek kâfidir.

Dünyâda şiirsiz adam olamaz. Şiir ümîd gibidir. Şu kadar var ki herkesin şiiri kendi zevkine göre olur. Vezin, kâfiye yok iken şiir vârid idi. Hiç nutk olur da şiir olmaz mı? Bu hâlde şiirin nazma tahsisi hâdis olduğu tebeyyün etmez mi?

Bizim ta'rif etmeye çalıştığımız şiir tabî'îdir. Şiire mevzûn, mukaffâ söz demek sanâ'îdir.

Bu bâbda tabî'îlik sanâ'iliğe elbette tekaddüm eder. Çünkü insanın hiç beğenemeyeceği bir söz manzûm olabiliyor. Bil'akis pek beğenebileceği bir söz de mensûr bulunabiliyor. Ötekine şiir demeye, berikine dememeye neden mecbûr olsun? Bu zevke âid bir keyfiyettir. Hangi sözü şiir olmak üzere telakkî ediyorsa bu nâmı ona verir. Kendisince hiçbir meziyyeti olmayan sözlerle mücerred manzûm olduğu için şiir demekten başka edebiyat bile demek elindedir.

Burada şâyân-ı dikkat olan cihet şudur ki belâgatla pek münâsebeti olmayanlar meselâ bir beyiti görür görmez "Bu şiir değil. Edebiyâtta bile değil" demekte ihtiyât etmelidirler. Çünkü o beyit şâyet gerçekten şiir ise bu iddi'â mûcib-i haclet olur. Her halde fikr-i sahîh üzerine hüküm vermeye çalışmalıdır.

Bu ifâdâttan maksadımız "bundan böyle şiir lafzını mevzûn, mukaffâ söz mânâsında isti'mâl etmeyelim" demek değildir. Şiir-i tabî'î neden 'ibâret olmak lâzım geleceğine dâ'ir haddimizce fikir vermeye çalışmaktır.

Hürüz. Şiir dediğimiz vakit yerine göre ma'nâ-yı tabî'iyyesini yâhûd ma'nâ-yı 'örfiyyesini kasedebiliriz.

Âyât ve ehâdis-i şerife zâten müstesnâdır. Bunları edebiyâtta 'addetmek hiçbir edîbin hakkıyla takdîrine muktedir olamayacağı 'ulviyyet-i mukaddeslerini tebcîl etmemek demek olacağı cihetle mugâyir-i edebidir. Binaenaleyh "âyât ve ehâdis mâdem ki en belîğ sözlerdendir, ta'rifinize nazaran bunlara da şiir denilmek lâzım gelir." i'tirâzı vârid olamaz. Hatta şiiri "mevzûn, mukaffâ söz" diye ta'rif edenlerin

evzâna muvâfık olarak vürûd eden âyetler, hadisler, hâricde kalmak üzere ta'rife 'ilâve ettikleri "kasda mukârin olarak söylenilen" kaydı bî - lüzûm görünür. Çünkü onların ta'rif etmek istedikleri şiir elbette edebiyât mefhûmundan hâric değildir. Âyât ve ehâdîs ise evzâna muvâfık olsun olmasın bu mefhûmun dâhilinde tasavvur olunmaktan müte'âlidir.

O mukaddes sözler birtakım ma'âlîdir ki edebiyât onlardan ne derece iktibâs ederse o derece te'âlî eder. Hiç te'âlî eden şey ile anı müte'âlî eden şey bir olur mu? Muzî başka, müstezî yine başkadır. Mihr ile mâhı müsâvî mi göreceğiz?

Âyât ve ehâdîsi nasıl edebiyâtta 'addedelim? İblagül - enbiyâya şâ'ir demek isteyenlerin kavlini tanzîr mi edeceğiz?

Zannımıza göre bu ifâdâttan sözün kısm-ı 'âlîsi demek olan edebiyât ile edebiyâtın kısm-ı a'lâsı demek olan şiirin mâhiyetleri anlaşıldığı gibi edîb, şâ'ir ünvânlarının da kimlere verilmesi lâzım geleceği tebeyyün etti.

Bununla berâber "şiir nedir?" su'aline "En belîğ sözlerdir" cevâbı kâfi görülebilirse de, "Edebiyât nedir?" Su'âline yalnız "Belîğ sözlerdir" cevâbı kifâyet etmez. Edebiyât denilince başka bir ma'nâ daha anlaşılır ki o da "belîğ sözler te'lifi için tutulan usûl"dür. Bu halde edebiyât 'ünvân-ı fenn olmuş olur.

Demek oluyor ki bu usûle muvâfık olmaz üzere yazılmış bir mektubu edebiyâtta 'addede bileceğimiz gibi yeni bu usûlü ma'rûf omak üzere yazılmış bir kitabı da edebiyâtta 'addede bileceğiz.

İntihâ-yı bend

Şu bendin hülâsatü'l - hülâsası demek olan, (Söz belîğ olmadıkça şiir olamaz, hatta edebiyâtta ma'dûd olamaz." hükmünün hakîkatı anlaşılmak üzere burada (belâgat)tan bahsedilmek iktizâ ediyor:

Evvel emirde diyelim ki:

Belâgat bir sıfattır ki onunla mâhiyetleri muhtelif iki şey ittisâf eder:

- Kelâm
- Mütekellim

Kelâm ile mütekellimin mâhiyetlerindeki ihtilâf sıfatın

muttasıflardan her birine göre iki sûret-i muhtelifede tecellî etmesini icâb eylediğinden 'alêl - ıtlak, ya'ni ta'yîn-i tecellîgâh etmeksizin belâgati hakkıyla ta'rif etmek mümkün olamaz. Onun için "Kelâmda belâgat" veyâ "mütekellimde belâgat" diye ta'yîn-i tecellîgâh ile iki türlü ta'rif olunur.

Kelâmda belâgat fasîh olmakla berâber muktezâ-yı hâle mutâbık olmasıyla, mütekellimde ise kelâm-ı belîğ ile ifâde-i merâm etmek melekelerini hâ'iz bulunmasıyla tahakkuk eder.

(Belîğ), belâgatle muttasıf demek olduğuna göre hem kelâma hem mütekellime vasfolunabilir. (Nazm-ı belîğ, kasîde-i belîga, hatîb-i belîğ, edîbe-i belîga) gibi ta'birât kullanılır.

Hâlin iktizâ ettiği sûret demek olan (muktezâ-yı hâl) ta'birine bedel (muktezâ-yı makâm) ve (i'tibâr-ı münâsib) ta'birleri dahi isti'mâl olunabilir. Cem'lerinde (mukteziyât-ı ahvâl, mukteziyât-ı makâmât, i'tibârât-ı münâsebe) denilir.

(Hâl) ta'birine dikkat edelim. Hâlde bulunacak tenevvü'ât nede bulunabilir? Enfes ü âfâkta müşâhade edilmekte olan bunca keyfiyyât-i rengârengin her biri bir hâldir. her hâlin muktezâsı olur. Her muktezâyâ göre de söz bulunur. Hâl, tecelliyât-ı ilâhiye kadar mütenevvi'dir. Muktezâ da öyle. Söz de öyle.

Sözün kâffe-i meziyyâtı mefhûmunda mûnderic olan belâgatin medâr-ı vücûdu muktezâ-yı hâle mutâbıktır. Ondan mahrûm olan sözde fesâhat bulunsa da belâgat bulunmaz.

Sözün derecât-ı belâgati muktezâ-yı hâle mutâbakatının derecâtıyla mûtenâsib olur. Bir hâlin muktezâsına mutâbık bir kaç türlü söz bulunabilir. Bunlardan hangisi muktezâyâ en ziyâde mutâbık ederse o iblağ 'addolunur.

Muktezâ-yı hâl dediğimiz şeyin tiyatro tarzında yazılan âsâr-ı edebiyede dahî büyük ehemmiyeti vardır. Eşhâs-ı vak'ayı nevbet nevbet intâk edecek olan tiyatro mü'ellifi bunlardan her birine muktezâ-yı hâle mutâbık olarak söz söyletmelidir ki belîgâne bir eser yazılmış olabilsin. (isti'âre-yi lisân) mebhasinde buralara dâ'ir izâhat verilecektir.

Cüz'i mülâhaza ile anlaşılır ki sözde tabî'îlik denilen meziyyet dahil muktezâ-yı hâle mutâbakat sâyesinde husûl bulur.

"Muktezâ-yı hâl, muktezâ-yı hâl-i muhâtab demektir" diyenler hatâ ederler. Mütakellimin hâli yok mu? Öyle bir iddi'âda bulunmak kendini unutmak kabîlinden olmaz mı? Yukarıda "Enfes ü âfâkta müşâhâde edilmekte olan bunca keyfiyyât-ı rengârengin her biri bir hâldir." diye işâret ettiğimiz vech ile hâlin ta'mîmi vâcibdir. İnsân yalnız muhâtabın hâline göre mi söz söyler. Kendi hâlimizi tasvîr etmeyecek miyiz? Meselâ kalbinin bazı hissiyât-ı şedîdeye mağlûb olduğunu gören bir şâ'ir feryâd eder. O feryâd onun hasb-ı hâlidir. Başkasının hâlini düşünmeye vakit mi bulabilir? 'Acabâ Fuzûlî neşîde-yi âtiyeyi yazarken kimin hâlini hâtırına getirmiştir?

Dost bî pervâ felek bî - rahm devrân bî - sükûn
Derd çok hem - derd yok düşmen kavî ta'lî zebûn
Sâye-yi ümmid zâ'il âftâb-ı şevk germ
Rütbe-yi idbâr âlî pâye-yi tedbîr dûn
Akl dûn - himmet sadâ-yı tâne yer yerden bülend
Baht kem - şefkat belâ-yı 'aşk günden güne füzûn
Ben garîb-i râh-ı mülk -i vasl pür - teşviş ü mekr
Ben harîf-i sâde levh ü dehr pür nakş ü füsûn
Her sehî - kadd cilvesi bir seyl-i tûfân-ı belâ
Her hilâl - ebrû karşı bir ser - hat -ı meşk-i cünûn
Yelde berk-i lâle tek temkîn-i bî - sebât
Suda 'aks-i serv tek te'sîr-i devlet vaj-gûn
Serhad-i matlûb pür mihnet tarîk-i imtihân
Menzil-i maksûd pür - âsîb rah-ı âzmûn
Şâhid-i maksad nevâ-yı çeng tek perde - nişîn
Sâgâr-ı 'işret habâb-ı sâf-ı sahbâ tek nigûn
Tefrika hâsıl tarîk-i mülk-i cemiyyet mahûf
Âh bilmem neyleyim yok bir muvâfık reh-nümûn

Böyle sözler gayr-i ihtiyârî âhlar gibidir. Bir dereceye kadar yalnız sâhibinin hâlini ma'rûf olur. Kimseye bir şey demek için yazılmaz.

(Âteş pâre) de münderic olan (Feryâd) serlevhâlî man-zumenin şu parçaları da oldukça hâlimize muvâfıktır.

Volkan mısın ey dil-i hevâ- hâh
Âteş - gede oldu sîne senden
Durmaz ne yanarsın Allah Allah
Yandım seni şu'le - bâr edenden
Bir şu'le - mizâc-ı dil - firûzun
Nâr-ı hevesiyle müştâ'ilsin
Efkâr-ı şebîn hayâl-i rûzun
Birdir hep ânınla müştâgilsin
Olsan da gehi nihân olursın
Sabrın tutuşunca âteş - efşân
Yan durma ki bir zamân olursın
Manzûr-ı hakikat âşinâyân
Ey lem'a-i hoş - bürûz sensin
Nev âteş-i dûdmân-ı 'aşkın
Ey berk-i cihân - fûrûz sensin
Meş'al-keşi kârvân-ı 'aşkın
Hayrette bu 'aşk-ı bî - sükûndan
En câzibeli betânî şehrin
Haşyette bu cezbetü'l - cünûndan
En cezbeli 'âşıkânı derhin
Bilmem ne disem ki itse îmâ
Hâl-i dil-i hasret - azmağa
Bir hâldedir ki eyler ibkâ
Bir giryeye ile bin âşinâyı
Bulsam o sözi ki itse ibkâ
Dünyâda bulunduğum zamânı
Ahlâf-ı güzîn iderdi ifâ
Dem - bestesi olduğum figânı

Bununla berâber "Sözü muhâtabın hâline göre söylemeli" kaziyyesi de bir düstûr-ı edebîdir. Zâten bu sûretin iltizâmı bir 'âkil için tabî'îdir. Meselâ bir câhile söylenilecek söz bir 'âlime söylenilmez. Söylenilir, fakat bir

nükteye mebnî olmak şartıyla.

Bir nükteye mebnî demek muktezâ-yı hâle mutâbık demektir. Nüktesiz söz muktezâ-yı hâle mutâbık olamayacağından bî - lüzûm sayılır.

Bu uzun ve zarurî iktibastan anlaşılmıştır ki şiir, eksik ve fazlası olmayan; kulakta ve zihinde güzellik duygusu yaratan; halk arasında yaygın olarak vezinli ve kâfiyeli olmasının benimsendiği ve hatta şart sayıldığı bir özel ifâdeli, özel düzenli kompozisyonudur.

Muallim Naci'nin güzel söylenmiş (belfğ) olan ifâde anlamında kullanılan şiir kelimesi âyet ve hadis bahis konusu olunca kullanılmayacağı husûsundaki mantıklı izâhına da işâret etmeliyiz.

Muallim Nâci'nin zevk-i selîmi esas aldığı dikkat çekmektedir: Söyleyende, dinleyen veya okuyanda, inceleyende zevk-i selîm dikkate alınmalıdır.

Muallim Nâci, bu izah ve anlayışını desteklemek üzere İbn-i Hal-dun'un Cevdet Paşa tarafından tercüme edilmiş, zevkle ilgili bir makâlesini özetleyerek verir. (s. 140 - 159) Sonunda şiirle ilgili olarak şöyle der:

"Esâtize tarafından tanzim-i şiire dâ'ir der-meyân edilen mülâhazâttan bazılarının burada irâdını fâ'ideli 'addeyledik.

1. Me'ânî kavâfi ile yek - âhenk olmalı. Kâfiye hâtırı için hüsn-i cereyân-ı me'âniye hâlel verecek suver-i ifâdeye iltifât edilmemeli. Dâ'ima elfâz me'âniye tâbi' kılınmalıdır.

2. Zevâ'id tahrîrinden ictinâb ile berâber maksad ne ise tamâmen ifâde olunmalı. Fakat bazı kerre dahî tasrîh-ı maksaddan ashâb-ı zevkin intikâl edecekleri bir sûrette 'udûl edilmeli. Ma-hazâ icâz-ı muhill semtine gidilmemeli.

3. Tarz-ı ifâde mümkün olduğu kadar tenvî' edilmeli. Yek tarz olan beyân usandırıcı olur. Mûsikîde tenevvü'-i nagamât hissiyâtı ne kadar tehyîc eder! Halbûki bir düziye giden bir âhenk havâsı yorar, usandırır. Şiir de böyledir. Esnâ-yı tahrîrde tarz-ı ifâdenin hüsn-i tebdîli mahâret ister. Mâhirâne icrâ edilirse pek latif olur. Mahâretkârâne olmazsa âhengi bütün bütün bozar. Meselâ letâiften 'ibâret gibi görünen bir manzûmenin içinde bir hakikat göstermek lâzım gelince irâ'enin mevkî' ve tarzını güzel düşürebilmek büyücek bir ma'rifettir.

4. Sâdelik içinde san'at, san'at içinde sâdelik irâ'esine çalışmalı. San'at icbâr-ı tabî'iyet şâ'ibesinden vâreste bir

sûrette icrâ edilmeli. Bu yolda icrâ edilmeyecek ise san'atsız sâdelik tercih olunmalı.

5. Âhenkli, tumturaklı elfâz, intihâb edilmeli. Fakat o elfâz ifâde edilecek me'ânî ile mütenâsib olmalı. Bazen güzel bir şiir bir kelime ile çirkinleşebilir.

Elfâz âhenkli, tumturaklı olup da me'ânî 'âdî olursa gülünç olmaya isti'dâd gösterir.

6. Yazmadan düşünmeli, düşünmeden yazmamalı. Ne kadar iyi düşünülürse o kadar iyi yazılır.

7. Pür - gûluktan ihtirâz etmeli. Az söylemeli, güzel söylemeli, çok söyleyen güzel söyleyemez.

8. İnsan kendi şiiri hakkında bir mu'âhiz-i şedîd olmalı ki sâ'ir mu'âhizelere beğendirebilecek söz söylemeye muvaffak olabilsin. Cehl, adama kendi âsârını güzel gösterir. Şiirden anlamayanların tahsisine tapılanlar onlardan echel 'addolunur.

9. İnsan kendinde hissettiği bir fikri iyi yazamaz. Meselâ bir mersiye hissiyât-ı zâtîyye üzerine mü'essir olarak yazılabilir. Ismarlama mezar taşı yazmak başkadır.

10. Mümkün olduğu kadar tabi'îlikten ayrılmamalı. Her letâfeti tabi'îlikte bulmalı."

s. 150 - 152

Üstadların sözleri olarak takdim ettiklerinde de şahsî tercihlerine göre seçim yaptığı dikkati çeken Muallim Nâci'nin, bu on madde ile nasıl bir şiiri başarılı saydığını da ortaya koymuş olmaktadır.

Yukarıdaki ifâdelerde görüldüğü gibi Muallim Nâci şiir, nazım, nesir kavramlarını birlikte ele alır. Belîğ olan her sözü edebiyattan 'addeder. Şiiri ise edebiyâtın en güzel parçası olarak ele alır. Şiir olabilmesi için bir eserin manzum olması diye bir şartı yoktur. Şiir manzum da mensur da olabilir fakat tabiat itibarıyla daha çok manzum olanlarına meylederiz, fikrin dedir. Kâfiyeyi nazımda çekiciliği artıran unsur şeklinde değerlendiren Nâci manzum sözün 'örfte şiir olduğunu belirtir. Her vezinli ve kâfiyeli söz şiir değildir fikrini ifâdeyle üstü kapalı da olsa şiiri şiir yapan "hava"dan bahsetmiş olur. Bütün bunlar için sözün belîğ olması taraftarıdır.

MECÂMİ'Ü'L - EDEB'te manzûm sözden şöyle bahseder:

"Kelâm-ı Manzûm: İki mikdâr-ı sahîhin icrâ-yı mütekâbi-

leleri vezinde yâ'ni harekât ü sekenâtta müttefik ve ol iki mikdârın âhirleri hârfte mütecânis olan kelâmdan ibâretdir. Fuzûlî'nin:

-s.411-

Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devrân bî-sükûn
Derd çok hem derd yok düşmen kavî tâli' zebûn

sözü gibi ki mikdâr-ı evvelde "dost bî-per" cüz'üyle mikdâr-ı sâniye "derd çok" ve kezâ mikdâr-ı evvelde "ve felek bî" cüz'üyle mikdâr-ı sâniye buna makbûl olan "derd yok düş" cüz'ü ve yine mikdâr-ı evvelde "rahm u devrân" cüz'üyle mikdâr-ı sâniye buna mukâbil olan "men kavî tâ" cüz'ü ve kezâ mikdâr-ı evvelde "bî sükûn" cüz'üyle mikdâr-ı sâniye buna mukâbil olan "li' zebûn" cüz'ü yekdiğeriyle bir vezinde bulunur. Ve bu vezinler 'ilm-i sarf-ı 'Arabî'de alıştığımız "fâ'l" cüz'ünün "fe'ilâtün" sûretiyle "fâ'ilât" tan ibâret olan mezidâsına benzediği dahî cüz'i bir dikkâtle anlaşılır. Yâ'ni:

dost bî per = fâ' i lâ tûn

vâ felek bî = fâ' i lâ tûn

rahm ü devrân = fâ' i lâ tûn

bî sükûn = fâ' i lâ t

derd çok hem = fâ' i lâ tûn

dert yok düş = fâ' i lâ tûn

men kavî tâ = fâ' ilâ tûn

li' zebûn = fâ' i lâ t

sûretinde üç fâ'ilâtün ile bir fâ'ilât'dan mürekkebi bir vezinde olduğu görülür ki bu hâl şu:

-s.412-

Fâ'ilâtün	Fâ'ilâtün	Fâ'ilâtün	Fâ'ilât
dost bî-per	vâ felek bî-	rahm u devrân	bî - sükûn
derd çok hem	derd yok düş	men kavî tâ	li' zebûn

sûretinde yazılınca kelâmın nasıl mevzûn olduğu daha vâzıh bir sûretle görüldüğünden ve kelâm-ı mezkûrdeki iki mikdâr-ı sahîhin âhirlerinde bulunan "sükûn ve zebûn" kelimelerinin nihâyetleri dahî mütecânis olduklarından ol kelâma şiir ıtlâkı sahîh olur."

3. "**Şiir** denilen kelâm ve vech-i bâlâ iki mikdâr-ı sahîhin vezin ve kâfiyede tevâfukundan 'ibâret olan bir miktârdan 'ibâret olmayıp vezinde ittihâd ve âhir harfte ittifâk şartıyla bir çok mikdârların terkiibinden hâsıl olan kelâma dahî şâmil olmağla ve cümlesinin usûl ve kâ'ideleri bervech-i bâlâ iki mikdâr-ı sahîhin ber-vech-i târif ittifâkında olan şerâite müşâbih bulunmağla keyfiyeti muhtasar ve müfid sûrette ifhâm için ol iki mikdâr-ı sahîhin sûret-i ittifâkı üzerinde mü'esses olan ahvâle tatbik-i mu'âmele ile lâzım gelen usûlleri tâ'rif edeceğiz.

Şöyle ki: Eczâsı vezinde muvâfık ve âhir hârfleri mütecânis iki mikdâr-ı sahîhden mürekkeb olan kelâm-ı manzûma "**beyit**" ve ol iki mikdâr-ı sahîhin her birine "**mısrâ**" denip tertip itibâriyle mısrâ'lara da "**mısrâ-ı evvel**" ve "**mısrâ-ı sâni**" tesmiye olunduğu gibi mısrâ'-ı evvelin ilk cüz'üne "**sadr**" son cüz'üne "**arûz**" ve mısrâ'-ı sâninin ilk cüz'üne "**ibtidâ**" ve son cüz'üne "**acûz**" yâhûd "**darb**" yâhûd "**kâfiye**" -s.413- ve sadr ile 'arûz arasında ve ibtidâ ile 'acuz yâhûd darb beyninde olan eczâyâ da "**haşv**" tâ'bir olunur ki şekl-i âtîden bu ta'birât kolaylıkla münfehim olur. Meselâ: Bir beytin eczâsını şöylece bir hatt ile işâret eylesek şu:

sûretle şekil hâsıl olur ve bunlara esâmi-i ma'rûza yazılırsa şu:

sadr	haşv	'arûz	mısra'ı evvel
ibtidâ	haşv	'acuz	mısra'ı sâni

şekil zuhûr eder ve bu keyfiyyet Fuzûlî'nin kelâm-ı sâbıkına da tatbik olundukda

Dost bî pervâ felek bî râhm devrân bî sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli'zebûn

mikdârının beyit olduğu ve bunun ilk mikdârı olan:

Dost bî-pervâ felek bî-râhm devrân bî-sükûn

parçası mısra'-ı evvel ve ikinci mikdârı olân:

Derd çok hemderd yok düşmen kavî tâli' zebûn

parçası mısra'-ı sâni ve mısra'-ı evvelde vâki'

Dost bî- pervâ - "sadr"

bî sükûn - "arûz"

ve bunların arasındaki sözlerin haşv ve mısra'-ı sâni'deki:

"Derd çok" "ibtidâ"

"zebûn" "'acûz yâhûd darb"

-s.414-

ve bunların arasındaki sözlerin dahî haşv oldukları münfehim olur."

4. "Zikrolunan üç maddeden münfehim olur ki şiir irâdiçün:

Evvelen - İsti'dâd-ı fitrî

Sâniyen - 'Ulûm-ı edebiyeye vukûf

Sâlisen - Usûl-i vezne ittılâ'

Râbî'en - Kâfiye usûllerini 'âlim

Hâmisen - Aksâm-ı şi'ire vâkîf

olmak lâzım gelir ki bunlardan istidâd-ı fitrî bir mevhibe-i

ilâhiyye idüğünden ve 'ulûm-ı edebîyyeye vukûf ise kisbî olup onun en mühim kısmı iş bu Mecâmi'ül - Edeb'in birinci cildinde mûnderic olduğundan burada diğer üç kısmı tedkik yâ'ni usûl-i vezni bildiren "fenn-i 'ârûz" ile kâfiye ahvâlini beyân eden "'İlm-i kâfiye" ve "aksâm-i şiir"i tahkik edeceğimizden bu cild de üç kitâb üzerine tertîb ve tahrîr olundu."

-s.415-

Bu üç kitâb ilm-i arûz, kâfiye ve aksâm-ı şiirdir.

M. Rifat, manzum sözün ölçülü ve kâfiyeli olacağını ifâde ederken şiir husûsunda Muallim Nâci ile aynı görüştedir. O'na göre şiir, vezin ve kâfiyedeki uygunluktan ibâret değildir. Eserde, şiir için doğuştan varolan bir yeteneğe sahip olmak, edebî ilimleri bilmek, vezinlere hâkim olmak, kâfiye çeşitlerini bilmek, şiirin kısımlarını öğrenmek gerekli ve yeterli şartlar olarak tespit edilmiştir. M. Rifat şiir yazabilmek için insanların kendilerine bahşedilen ilâhî güçlerinin yanında çalışmaları, gerekli ilimlere vâkıf almaları fikrini savunur.

Nazımda münakkahiyet için şöyle der:

"Münâkkâhiyet sûret beyânı kadar kifâyet ile mütenâsib düşürmekten, tâbir-i âhirle lüzûm-ı hakîkinin tâyin edeceği şekil ve mikdâr ile muntâbık bulundurmaktan ibârettir. Subhi Paşa Merhûm'un:

Kişinin refik ve hem - râhı mirât-ı hısâl ve efâldir.

Kavl-i hekimânesi gibi.

Vâkıa hikmet-i 'ameliyyenin bir kânun-ı tahavvül - nâ pezîrini musavver olan bu fikir, diğer şekil ve kıyâfete vaz' olunarak ifâde olunabilirse de sûret-i nazımda meşhûd olan o münakkahiyet ve kuvvet ve o letâfet zâyi olur."

-s.52-

Nazımla ilgili tenkitten şöyle bahseder:

"Nazma Müte'allik Tenkidât"

Nazma müte'allik olan tenkidâtın en mühimleri ber - vech-i âti beyân olunan dört şeydir ki bunlardan:

Birincisi: Veznin 'adem-i sıhhâtinden dolayı nazmın şâyân-ı tenkid görülmesidir.

Bî-derdim ey felek bana bir gâm tedârik it
Bir özge zevk başka bir 'âlem tedârik it

beyiti muzâri'den olmak lâzım gelir ise de ikinci mısra' hakkıyla kıra'at olununca bu vezne muvâfık gelmiyor. Mısra'ı bahr-ı muzâri'e tevfi' için ('âlem) lafzının 'aynını 'Arabî hemze-i vaslî gibi telaffuzdan ıskât etmek iktizâ eder ki aslâ câ'iz olmadığından buna vezinden 'âri demek lâzım geldiği gibi meşâhire mensûb olan şu:

Gevher-i hûnin dâğ - vâir ise kâindir gönül

mısra'ıyla şu:

Füzûndur tâb-ı hüznü dört kât vakt-i şebâbındır.

Mısra'ında aslâ vezin olmadığından bunlar tenkide şâyandır.

İkincisi : Veznin adem-i selâmetinden dolayı olan nekâisin tenkididir ki her dîvânda binlerle misâl mevcûd olduğundan başkaca emsile irâdına lüzûm görmedik.

Üçüncüsü: Kâfiyenin 'adem-i muvaffakiyyetinden dolayı nazmın nakde çespân görülmesidir ki meşâhire mensûb ebyâtta şu:

Her istediğim kâre elim bir kez ireydi
Dünyâda kişi geldiğime bâri değeydi

beyitiyle şu:

Kime cüz'î bu cihân kimine küllî görünür
Cüz' ü küll 'âlem-i mâ'nâda müsâvî görünür
Almayan pîr ü pîrân kütübhâne-i 'aşk
Ne bilür âlem-i sûretde ne ma'nâ görünür.
Pîr-i reh âdeme gerekdir yoksa
Bir kadem taş reh ki çıkdın reh-i ukbâ görünür
Gırdbâd-ı reh pür vahşet sahrâ-yı 'adem
Kays-ı sergeşte dile kamet-i leylî görünür

nazmında (ireydi) ile (değeydi) ve (küllî) ile (müsâvî) ve (ma'nâ, 'ukbâ, leylî) kâfiye olamayacaklarından bu şiirler kâfiyeden 'ârî olmakla şâyân-ı tenkiddirler.

Dördüncüsü: Zarûretsiz zarûret-i irtikâbından dolayı tenkîde şâyân görülen eserlerdir ki bunda esâsen yedi sûret vârdır. Yâ'ni:

Evvelâ - Müşeddedi tahfîf
Sâniyen - Muhaffefî teşdîd
Sâlisen - Mevsûlu fasl
Râbi'en - Mefsûlu vasl
Hâmisen - Bir harfi ıskat
Sâdisen - Maksûru medd
Sâbi'en - Mahdûdu kasr

gibi şeyler ile irtikâb-ı zarûret etmektir...."

-s. 932/933/934-

Nazımla ilgili olarak tenkit edilmesi gereken bazı husûsları örnekler vererek ifâde eden M. Rifat vezinde doğruluk, doğru uygulama; kâfiyenin başarılı olması; irtikabların yerinde olması tarafdâridir.

b) ŞİİR

"Şiir kalbden geçen bir hâdisenin lisân hâlinde tecellî edişidir; hissin birden bire lisân oluşu ve lisân hâlinde kalışdır. Düşündüklerimizi vezinle ve lisânla ifâde edişimiz şiir değildir. Bir mısraın şiir olup olmadığı gâyet aşikârdır. Derûnî âhenkle ifâde edilmişse şiirdir. Fakat duyulmaksızın yalnız vezin mûmâresesiyle söylenen söz şiir olmaz." 2

Estetik hassâsiyetler terkibi, kendi başına bir "dünyâ" olan şiir için Aristo'dan bu yana "sır", "büyü", "hava", "edâ" gibi bir çok üstü kapalı kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerle ilgili husûsları en iyi şâiri bilir elbette. Bizim için önemli olan "şiirin dünyâsına yaklaşmak"tır.

Mecâmi'ü'l - Edeb'de şiirle ilgili âhenk unsurları tezimizin konusunu teşkil ettiği için şimdilik bu husûsa fazla değinmeyeceğiz.

Şiir ile ilgili bahisleri şöyle ifâde edebiliriz:

Mecâmi'ül -Edeb'in ikinci cildi olan "usûl-i şiir" arûz, kâfiye ve aksâm-ı şiir ilimlerini ihtivâ eder.

Beşinci kitâbı ise sâdece "İlm-i Arûz" bahsini ihtivâ eder.

Usûl-i şiir üç kısımda ele alınır:

1. Arûz
2. Kâfiye
3. Aksâm-ı şiir

Beşinci kitabın mukaddimesinde şiir hakkında bilgi verir.

"Şiir: Suver-i eşyâyı kemâl-i zînet ve mutâbakâtla irâ'e ve delâlet-i zihniyye ile intikâl olunca mâhiyet-i eşyâyı bir tarz-ı latîf ü zarîf ile ifâde eden kelâm-ı muhayyelden 'ibâret olduğundan ve bu sûretle müvellidât-ı tabi'iyeyi teşhîr ile hissiyâtı tahrik edecek olan kelâmın ifâde ve istima'ından bir zevk-ı mahsûs olmak lâzım geldiğinden milel-ikadîm bu gibi tahayyülât-ı mevzûn ve mukaffâ sözlerle edâ olunmuş ve buna binâen [kuvve-i mütehayyile ve müteferrika ile mevzûn ve mukaffâ olarak tertîb ve irâd edilen kelâma] **şiir** nâmı verilmiştir.

Gerçi edîbin beyân edeceği muhayyelât hükmiyyesinde meydâna koyacağı mezâmîne müzeyyen bir sebk ü heyet itâ ederek kelâm-ı mensûr ile de hissiyâtı tahrik etmesi mümkün olacağına göre şiirin bâ'y-i hâl-i mevzûn ve mukaffâ olması lâzım gelmezse de mevzûn ve mukaffâ kelâm irâdı bir bedi'â-yı fitriyye olduğuna ve nice bin senelerden beri akvâm-ı muhtelif üdebâ ve hükemâsının ekserisi muhayyelât-ı ma'kûle ve nasâyih-i makbûlelerini vezin ve kâfiyeli sözlerle edâ eylediklerine binâen şiir nâmı ta'rif-i sâbika muvâfık olan kelâm-ı manzûma inhisâr etmiştir."

-s.411-

"Şiirde bazı kıt'a veyâ gazel veyâ kasîdelerin matla' mısra'ını maktâda yâni en nihâyette 'aynen îrâd etmek dahî iş bu reddü'l-acz-i ale's - sadr sanatının en mühimlerinden addolunur. Râzî'nin:

Ey sehi serv-i kerem bâğ-ı cihân turdukça tur
Gülşen-i pür - zînet kevn-i mekân turdukça tur
Sâye-i cûdunda 'âlem söyleye Râzî gibi
Ey sehi serv-i kerem bâğ-ı cihân turdukça tur

güftesinde, olduğu gibi.

-s.323-

'Aks ü Tebdil ü Tedvîr: Kelâmıda bir cüzün âhir üzerine takdîmi ve her iki sûretin îrâdı husûsuna "aks ü tebdil" ve kelimelerin tebdil-i mahall etmeleriyle yine 'aynı mânânın zuhûruna "tedvîr" denir ve 'aks ü tebdilde bir de cinâs bulunursa pek latîf olur. Arapça Farsça örnekler verir.

Kabz u bastı bu yolun der - pey olur birbirine
Her düzün bir yokuşu her yokuşun bir düzü var
beyitiyle [Her kemâlin bir zevâli her zevâlin bir kemâli] darb-ı meseli 'âdî 'aks ü tebdile misâl olur."

-s.324-

Şiirde bazı mısraların tekrar edilebileceği, bunun da şiir için müsbet bir husus olduğu dikkat çeker:

"..... şiirde taklid ve şöhrat kazanılmayıp reh-i nâr-ı refteye gidilmekle kazanılır. Bu sebeple mübnîdir ki şu'arânın mütekaddimleri dâ'imâ müte'ahhirlerine müreccâhdır. Şâ'ir olmak isteyen adam taklid etmeyip kendi hissiyât-ı şâ'irânesine tab'iyetle şiirde yeni bir çığır açmağa çalışmalıdır...."

"Sâmi Beyefendi"den alınmıştır."

-s.759-

Yukarıdaki parçayla birlikte M.M. Rifat de şâ'irin taklidden uzak, kendi hisleriyle yeni bir çığır açması gerektiği görüşündedir.

Sühûlet bahsinde "kelâmı tasannûdan hâlî tasavvurât ve efkârı tekellüften berî olarak sevk ve irâd etmektir" der. Bir örnek vererek şöyle ifade eder:

"Şu bulunduğumuz büyük asırda şiir ve edeb serâir-i kalbiyye ve hakâyık-ı fikriyyeyi takdîr için bir mülk-i mü'ekkil olduğu cihetle işte o mülk bu eserde gâh rûha gizli gizli bir şeyler söylüyor gâh igbirâr ile semâya i'tilâ edip gidiyor. O kadar yükseliyor ki rûh onu tâkipte âciz kalıyor. Çekildiği semâ-yı lelâfetten mütehassirî olan insana baktığı zaman kendisine yine şöyle bir sadâ geliyor:

Cân u dil vâkf-ı temâşâdır şeb-i mehtâba
Yâr her sûdan hüveydâdır şeb-i mehtâba

Ara sıra semâdan nüzûl ile insânın yanına yaklaşıyor, fakat ziyâ-yı mâh gibi ne tutuluyor ne konuşuluyor yalnız cemâlindeki nûr rûha kadar nüfûz ediyor.

Şiirin zaman ile mekân ile büyük bir münâsebeti var. Letâfet-i tabîyyece cihân içinde yektâ olan İstanbul bir şâire ilhâm-ı mânâ etmekte her memleketin mâ- fevkindedir. Meselâ İstanbul'da bir yıldızlı gece düşünelim. Her tarafta gürültülerin kesildiği herkesin uykuya daldığı gece yarılarında fezâ-yı bî intihâ-yı semâvâtta bütün yıldızların ziyâsı temevvüce başlar, semânın rengi, Marmara'nın Boğaziçi'nin suları mâî olduğu cihetle o gecede parlayan yıldızların ziyâsı mâî görünür. Ufkun üzerinde meşhûd olan hilâlin hafif ziyâsı, denize akseden şekli mâî, ötede beride akan sular mâî, şurada, burada uçuşan kuşlar bile mâî. O mâî gecenin içinde ufkun üzerinde toplanan bir çok yıldızlar titreyen ziyâlar ile bir şâirin gözlerinden, yâni serây-ı serâir ruhun iki nurânî pencerelerinden güzâr ettiği zaman kalbin bir köşesinde hâbide nice sevdâlar uyandırır. İşte o sevdâlar hep şiirdir." S. Sezâî.

- s.46 / 47-

Bu örneği fesâhat-ı edâdan bahsederken en güzel örneklerden biri olarak verir.

"Lisân-ı Osmânî şîvesinde müsnedünileyhin kelâm-ı mensûrda tehîri hemen câiz değildir denecek raddede muhâlif usûl şiirde ise en ziyâde yedi sûrette câiz olur ki ol sûretlerin:

Birincisi - Vâsıf-ı takviye murâd olunduğu zamanda nüsne mukaddem zikrolunup müsne ileyhi tehîr olunmaktadır.

"Nûr-ı Hudâdır âyîne-yi cân-ı enbiyâ
Ahkâm-ı şer'dir güher-kân-ı enbiyâ"

beytiyle örnek veriyor.

İkincisi - İsnadın hükmünü teşdîd için müsne mukaddem zikrolunup müsne ileyhi tehîr olunur. Ruhî-i Bağdâdî, Âsım Çelebi, Vâsıf, Hayâlî Nâbî'den örnekler veriyor.

"Kâbiliyettir husûl-i matlabin sermâyesi
Elde istidâd olunca kâr kendin gösterir."

Â. Çelebi

Üçüncüsü - Hükm-i isnadı temin için müsne mukaddem zikrolunub müsne ileyhi tehîr olunur. Râgıp Paşa'dan şu beyiti örnek verir:

"Münâfi-i edebdir her talebde şîve-i ibrâm

Ânunçün cilve-gerdir sûret-i nühâ üzre matlamlar"

Dördüncüsü- Sebeb-i beyân ile isbat için müsne mukaddem zikrolunub müsne ileyhi muahhar irâd olunur.

"İhrâm-ı bî- nihâye ile pürdür âsmân
Nisbet olursa zerre değildir bu hâkdân"

Beşincisi- Taaccüb ve terdid mevkiinde müsne mukaddem ve müsne ileyhi muahhar zikrolunur.

"Gönül bilmem ne şemin pertev-efrûz oldu nûrundan
Ki fânûs-ı hayâl sineye sığmaz ve sürûrundan."

Altıncısı- Şiir bir maddenin târif ve beyânına veyâ sâfına mahsûs olursa ekser müsne mukaddem müsne ileyhi muahhar

zikronulur. Bâkî'nin:

"Örünür farakına bir tâc-ı mücevher sünbül
Oldı iklim-i çemen tahtına sürûr sünbül"

Riyâzî, Âkîf Paşa, Necâtî, Nefî, Reşid Paşa, Cevdet Paşa, Fuzûlî, Tayyar Paşa, Nâbî, Haşmet, Belîğ'den örnekler verir.

"Yedincisi - Keyfiyyet-i bu'dü'l- isnâd-ı tafsîl için yine müsned mukaddem zikrolunup müsnedünileyh tehr olunur. Fuzûlî'nin:

Ne lütufdur nitekim hıttâ-i irak ve 'Arab
Kâmil-i ma'rifet Kird-gâre oldu mahall
Nişân-ı revnâk Bağdad'dır bu kim kılmış
Zuhûr-ı Lûtf-ı müceddid Hüdâ-yı 'izz ü cell
Musavver eyledi nakş-ı saâdet-i ebedî
Bisât-ı buk'â-yı Bağdad'a nakş-ı bend-i ezeli"

beyitlerini örnek verir.

-s.80/85-

Vuzûhu kelâmın gizlilikten kurtulması şeklinde görür. İfâde vuzûhunun fikir vuzûhuna tâbi olduğunu söyler, Fuzûlî'den örnek verir.

"Niçin dedi ey bana açan râz
Lûtf ile kılân beni ser-firâz
Kimsin bana zâhir eyle adın
Bu bâdîyede nedir murâdın"

-s. 40/44-

Meâni tâbirlerinden olan "kasr"ı iki kısımda ele alır:

"Kasr, bir şeyi diğer şeye tahsîs etmekten ibâret olup esâsen ya fehvâ-yı kelâmın delâletiyle veyâhûd delâlet-i vâziyye ile bilinir bir mâddedir ki şikk-ı evvele göre kasr (zevkî) şikk-ı sâniye göre olan da (vaz'î) dir.

Kasr-ı zevkî : Müsnedünileyhin ve hak takdimi olan bazı müteallikât-ı filin tehîrlerinden dolayı kelâmdan mânâ-yı kasr zuhûrudur."

—s. 188—

Kasr-ı Vaz'î : Edevât-ı mahsûsâsıyla kasrın isbâtı veyâhûd nefy ü isbât tarikiyle kasrın zuhûrudur:

Acıyan yok bana kendi yüreğimden gayrı
Ağlayan yok bana öz merdümeğimden gayrı

beyitinde gayrı edatından ve:

Neyledim bilmem ki hakkında ne kasr eyledim
Etmedi cânân bana şefkat rakîbe eyledi

beyitinde "etmedi" fiillerinin nefy ü isbâtından mânâ-yı kasrın zuhûru gibi."

—188 /189—

Lisân-ı Osmânî'de kasrın mânâsını veren edatlar "ancak, sâde, yalnız" edat-ı hasrlar ile "başka, maâda, gayrı, ilâ, meğer" edat-ı istisnâları ve "belki" edatı ızrâriyle "değil" edat-ı nefyidir ki Bâkî'nin:

Mâverâ-yı perde-i esrâra bulmaz kimse râh
Hazret-i Hakk'dır bilen ancak hakikat n'olduğun.

beyitince "ancak" edatlarıyla kasr ifâde olunduğu gibi."

—s. 189—

Tenbih: Ulemâ-yı belâgatın ekserisi kasrı "bir mevsûfu sıfatına veyâ bir sıfatı mevsûfuna hasr ve tahsis eylemektir." İbâresiyle tâ'rif ettikten sonra buradaki sıfattan murâd sıfat-ı nahv olmadığı işâretle keyfiyeti tefrik ederek tafsîl-i maddeye girişirler. Ama meşâhir-i 'ulemâ-yı seleften Hamza Bin Turgut Nureddin bey 'ilm-i belâgata dâir yazıp Şâm-ı şerîf'de tedris eylediği "Mesâlikü'l - beyân" nâm eser-i nefisinde "Kasr: Mensûbun

mensûbunileyhe veyâ mensûbunileyhin mensûba hasr ve tahsîsinden ibârettir." yolunda târif edilip kayd-ı âhir ile istisnâyî redde hâcet kalmadığı için Hamza'nın bu târifi daha muvâfık görülmüştür. Çünkü bir nisbet ve sigâ beyân eden yâni hâlin zi-ü'l - hâle ve zi-ü'l-hâlin hâle ve yekdiğerine bir sıfat-ı mâneviyye ile mensûb olan şeylerin birbirlerine tahsislerini sûret-i mutlakada beyân eder. Binâenâleyh daha e'amm olan bu târifi kabûl ve tamim daha muvâfık görüldü. Ve zîrde muharrer mevsûf ve sıfattan murâd sıfat-ı nahviyye olmayıp sıfat-ı mâneviyye olduğu yâni maksad mensûb ve mensûbunileyhden ibâret eydiğini ihtâr ederiz."

-s. 190-

"KASR-I HAKÎKÎ: Maksûrun maksûrunileyhden madasına tecâvüz etmemesidir ki bu da hakikat-ı mahzâ ile nefsü'l-emre göre iki nev'dir.

Nev-i evvel: Mevsûfun hakikat sıfatı üzerine kasrıdır ki mevsûf mahz-ı hakikatle sıfat üzerine kasrediliyorsa sıfat-ı sâirenin o mevsûfdan külliyyen nefyi lâzım gelmekle kasrın bu nevi (muhal) 'addolunur. Çünkü meselâ bir zâtın yalnız kitâbetle mevsûf olup da başka sıfatlarla mevsûf olmadığı kasdolunarak "falan ancak kâtibdir" denildiği vakit mevsûf olan zât sıfatı olan kitâbet üzerine kasredilip kıyâm ku'ûd gibi evsâfa varıncaya kadar bilcümle sıfatlardan nefyedilmesi gayr-ı mümkün olacağına yâni dünyâda bir şeyin yalnız bir sıfata kasr ile ondan sâir sıfatların külliyyen nez kâbil olamayacağına binâ gibi kasrlar muhal nevindedir.

Nev-i sâni: Sıfatın nefsü'l-emrde mevsûfu üzerine kasrıdır. "Konakta yalnız falan zât vardır" gibi ki bunun istimâli pek çoktur. Ve bunda bâzen mübâlağa kasdolunarak maksûrunileyhden başkaları da mevcûd olsa bile esbâb-ı rûchândan dolayı asl olan maksûrunileyhe bile - itibâr diğçerlerine ehemmiyet verilmez. Ve bu hâldeki kasra "kasr-ı iddiâi" denir. Meselâ bir belde

yalnız bir şâir bulunsa bu belde şâir ancak falandır" denildikte nefsü'l-emre muvâfık olan kasr-ı hakîkî nevinden ve fakat bir kaç şâir bulunup dâ mübâlağa için diğerkleri şuarâdan, sayılmayarak mezkûr sözü îrâd etmek dahî kasr-ı iddiâi kabîlinden olur.

-s. 190/191-

KASR-I İZÂFÎ: Muhâtabın itikâdına göre mütekellimin bi'l-izâfe îrâd eylediği kasrlardır ki esâsen üç nev'idir.

Nevi evvel: Muhâtab bir şeyin diğerk iki şeyde iştirâkîni mütekid olduğu hâlde iş bu şirket itikâdını kat-i sûret ile îrâd ettiği kasrlardır ki buna "**kasr-ı ifrâd**" denir.

Meselâ: Muhâtab bir zâtın hem kâtib hem şâir olduğuna mu'tekid olduğu halde ol zât için ona "falan zât yalnız şâirdir" demek kasr-ı ifrâddır. Ancak bunda bir şart vardır ki o şart da bir şeyin diğerk iki şeyde iştirâkîne muhâtabın i'tikâdı sahîh ve sâmi'in tahayyülü mümkün olacak derecede mütenâsib olup münâfi nisbetlerinden sâlim olmasıdır. Nitekim şiir ve kitâbetin bir yerde içtimâ'ı sahîh olabileceğinden muhâtabın itikâdı dürüst olabildiği ve sâmi'ce tahayyül olacağı cihetle misâl-i sâbıkâdaki kasr sahîh olur.

-s. 191/192-

KASR-I KALB: Nev-i sâni: Muhâtabın itikâdındaki hükme muğâyir tahsisde bulunmaktır ki buna "kasr-ı kalb" derler. Meselâ: Bir hokkanın gümüş olduğunu itikâd eden bir kimseye "bu hokka fâkvendir gümüş değıldir" demek gibi ki bunda da kasr-ı ifrâdın aksi bir şart vardır. Yâni içtimâlarında sâmi'ce imkân-ı tahayyül olunamayacak sûrette nisbetlerin arasında bulunmuştur.

"İlm ile cehlin, tatlı ile acının" bir arada içtimâları gibi.

-s. 192-

KASR-I TÂYİN: "Nev-i sâlis: Muhâtabın tereddüdünü izâle

için irâd olunan kasrlardır ki buna "kasr-ı tâyin" denir. Meselâ bir tarağın ağaç veyâ kemikten olduğunda müterreddid olan bir muhâtaba karşı "bu tarak ağaçtır kemik değildir" demek gibi ki bunda da sıfatlar beyinde münâsebet-i mahsûsa bulunmak veyâ-hûd yekdiğerinin nâkizi olmak şarttır. Yâni bu kasr hem kasr-ı ifrâdı, hem kasr-ı kalbte cârî olur demektir. Nitekim "falan kâtib midir, şâir midir" suâline kâtibdir şâir değildir "yâhûd" kâtib değil şâirdir" cevâpları'nı kasr-ı tâyin olarak değerlendrir.

Lâkin "falan âlim midir kara sakallı mıdır?" yâhûd "câhil midir kâ'id midir?" gibi tahayyülde münâsebet olmayan mahallerde kasr-ı tâyin cereyân etmez."

-s. 192/193-

Şiirde münakkahiyetten şöyle bahseder:

"... Hitâbete münâsîp görülen münakkahiyet felsefe için muvâfık olmaz. Şiire âid olan münakkahiyet dahi târihe revâ görülmez."

Şiirde münakkahiyete R. Ekrem Bey'den misâl verir:

"Bir ucbe ses gelirdi derinden şâbih âh
Vahdet teneffüs eylerdi sanki gâh gâh
Eşcârdan zemîne düşen sâye-yi kesîf
Çekmiş piş-gâhımda bir perde-yi siyâh."

Şiirde kullanılan cinâsta kelimeler arasında münâsebet bulunması gerektiğini ifâde eder ve şöyle der:

"Cinâsda 'adem-i münâsebet olan kelâmın tenkîdidir ki nitekim:

Bir hâneye mâlik değilim ben şu cihânda
Küttâ'ı-ı tarîkın bile şeşhânesi vârdır

beyitinde (hâne, şeşhâne) cinâslarında hiçbir mülâyemet hiçbir münâsebet olmadığından beyitte ma'nâ yoktur.

Çünkü [benim evim yok haydûdların tûfengi var] mânâsını müfid olan bu beyite şî ir değil 'âdi söz nazarıyla bile bakılmaz."

-s.930-

c) NESİR

"Nesir"ın kelime anlamı saçma, mevzûn olmayan söz; nazım mukâbili; kelâm-ı mensûr demektir.

Edebiyâtımızda nesir geleneği çok köklü bir gelenek değildir. Hatta şiir geleneğinin yanında hayli zayıf kalır. Yahyâ Kemâl'in ifâdesiyle "mu-hayyileyi en fazla işleyen" iki sanattan biri nesirdir.

"..... Lâkin yazık ki nesrimiz üç kusurla, mâlûldür. Çok az yazmışız, çok kötü yazı yazmışız, çok kısa yazmışız.

Çok az yazı yazmamızın sebebi, Medrese'nin Arap kitaplarını dizüstü çökerek okumak îtiyâdına atfolunur, bir de milletimizin asker ve iş eri olmasına atfolunabilir. Çok kötü yazmamızın sebebi, İran nesrinin nesirde modelimiz oluşudur. Hakîkatin ta kendisi budur ki yalnız Lâtin nesrine mensûb olan milletler iyi yazmayı bildiler.

Çok kısa yazmamızın sebebine gelince asıl esaslı kusur buradadır. Nesrin, yâni asıl mânâsıyla edibayâtın yüzde seksenini târih, biyografi, hâtîrât, siyâsî yazılar teşkil eder. Hepsi birden nihâyet târih olan bu eserlerimizin adedce az olmalarından, kötü yazılmış olmalarından fazla kısa yazılmaları vahim bir noksan teşkil eder." 3

Nesirle ilgili bahisleri şöyle ifâde edebiliriz:

Mecâmi'ül - Edeb'in dokuzuncu kitabı olan "Usûl - i Kitâbet ü Hitâbet" in

1. bâbı "Kitâbet" de ifâde edilen husûsları nesir bahsine almayı uygun bulduk:

"Kitâbet: Te'lif ve terceme tarzında kitap ve resâ'il-in ve resmî, gayr-ı resmî her nev' muhaberat ve mükâtebâtın kelâm-ı mensûr ile tahrîren ifâdesine 'ale'l-ıtlak "kitâbet" denir ki (te'lif ve terceme) (muhâberât ve mükâtebât) nâmlarıyla esâsen iki tarîkden ibârettir:

I- Te'lif ve Terceme: 'İlmî, edebî, târihî olan ketb ve resâ'ilin te'lif ve tercümesinde mer'i ve makbûl olan usûl-ı kitâbettir ki ber-vech-i âtî iz'âh olunur.

—s. 803—

1- 'İlmî - olan te'lif ve tercümelerde me'âninin icâz ve ıtnâb usûlleriyle sanâi'-yi bedi'yyeye ve kavâ'id-i beyânın hiçbir tarîkına sülûk edilmeyerek gâyet selîs ve fasîh ve muvazzah bir sûrette müsâvât sebk-i ma'rûfuna temessük edilmek lâzımdır ki Lisân-ı 'Osmânî üzre müdevven âsâr-ı 'ilmiyye içinde bu şartlarla yazılmış âsârın en güzeli kadîm mühendishâne-i hümâyunun ilk hocalarından te'lifât-ı müte'âddide sâhibi Hüseyin Rıfkı Efendi Merhûm'un (Usûl-i Hendese) sidir ki bin iki yüz yetmiş dokuz senesine kadar bi'l - cümle mekâtib-i 'askeriyyede tadrîs edilmek şerefini hâ'iz olmuş bir eser-i celîldir. Bu kitap o kadar güzel yazılmıştır ki ba'zı fuzalânın akvâl-i 'aliyyelerine göre insâna hendese öğretmezse lisân olsun öğretir. Binâen-aleyh şâyân-ı hürmet bir eserdir.

—s. 803 / 804—

2- Edebî- olan te'lif ve tercümelerde mümkün olduğu kadar belâgat kavâ'idine ve vüs'ât-ı kariha ile iktidârın müsâ'id olduğu hâl ve tarza tevfiik edilerek usûl-ı müstahsenede tahrîr lâzımdır ki bu da esâsen (ahlâk, emsâl, hikâyet - tiyatro) denilen şu'abât-ı tahrîrden olmakla onlara müte'âllik ba'zı izâhât da ber - vech-i âtî yazılmıştır.

—s. 804—

a) Ahlâk : Kitâbî te'lif veyâ tercüme tarzıyla yazılacağı vakitte hangi sınıf için yazılacaksa onlara göre icâz ve ıtnâb ve müsâvât kâ'idelerine tevessül etmek ve her hâlde ahlâk-ı makbûleye şa'sa'alı elfâz ile şevk - efzâ bir halde tasvîre çalışmak muzırreyi dahî nefret ve nedâmeti icâb ettirecek sûret ve ma'nâ ile beyân etmek lâzımdır ki bunun kısm-ı 'âlîsi için Kemâl Bey'in 'İbret Gazetesi'yle münteşir Ahlâk Makâlâtı birer misâl-i 'âlîdir.

-s. 804-

b) Emsâl: Esâsen iki türlü olup bir türlüsü her kavmin e'âzımından sudûr etmiş muahhâr cümle ve kelâmlardır ki bunların birtakımı hikmetü'l - 'avâm olduğu ve birtakımı ya'ni daha 'âlîleri beyne'l - üdebâ destûr makâmında bulunduğu cihetle pek ziyâde metîn ve müfid ve sehlü't - telakkî ve selisü'l - ifâde olmaları tabî'idir ki hikmetü'l-avâm olanlara Şinâsî merhûmun cem'eylediği (Durûb-ı Emsâl-i 'Osmâniyye) ve 'âlîlerine Kemâl Bey'in (Bârîka-yı hakikat tesâdüm-i efkârdan çıkar) kelâmı ve emsâli birer misâldir. Emsâlin ikinci takımı ise 'ibret ve intibâhı müceb olacak sûrette elsine-i hayvanâttan sudûr etmiş gibi üdebânın tertîb ve tahrîr eyledikleri hisse - bahş hikâyelerdir ki bir rivâyete göre Lokman ve bir rivâyete göre Yunan-ı Kadîm ulemâsından (Ezop) tarafından en evvel böyle şeyler yazılmış ve bu emsâl her lisâna tercüme edilmiş olduğu gibi ba'zı tevsî'ât ile taraf-ı 'âcizîden bir çoğu tercüme edilerek ma'ârif nezâret-i celîlesinin intihâbıyla "Hikâyet-i müntahabe" 'ünvanıyla mekâtib-i ibtidâ'iyemizde resmen tedrîs olunmakta bulunmuştur.

Bu gibi şeyler 'Arabî'de olduğu misillü Fârisî'de de çoktur. Hele Mesnevî-yi Şerîf ile Sa'dî'nin külliyâtında pek güzelleri vardır.

-s. 804/805-

c) Hikâyet: Esâsı tehzîb-i ahlâka müstenid olup târihe veyâ hayâle mebnî rivâyât tarzında yazılır birtakım tasdîrât ki tarz-ı

cedîd-i 'âdî ve edebî ile yazılıp evvelkinden yalnız okuyup eğlenmek ve isti'dâda göre bir hisse olmak kâbil olup ikinciden ise menâfî-i mezkûre ile beraber edeben istifâde eylemek cihetleri vardır. Birinciye Ahmet Midhat Efendi'nin neşrettiği romanlar ve ikinciye de Kemâl Bey'in târihe müstenid olan (Cezmi)siyle hayâle mebnî bulunan (İntibâh) ı birer misâldir.

—s. 805—

d) Tiyatro: Bir vak'a-yı târihiyye veyâ muhayyileyi ibret ve intibâhı müceb olmak üzere fecî' veya mudhik bir tarzda temsil edip meydân-ı temâşâda kâbil-i icrâ bir halde tasvîrdir ki bu da hikâyât misillü 'âdî ve edebî tarzlarıyla yazılır. Tarz-ı 'âlî-i edeble yazılan tiyatrolara Kemâl Bey'in târihe müstenid olan (Vatan ile 'Âkif Bey) ve hayâlî olan (Gülnihâl ile Zavallı Çocuk) ve Ebû'z-ziya Tevfik Bey'in târihe müstenid olan (Habibe) ve hayâlî olan (Ecel-i Kazâ) eserleriyle 'Abdülhak Hâmid Bey'in bil-cümle tiyatroları pek güzel birer misâldir.

Gerek hikâye gerekse tiyatro yazmakta bir çok şart var ise de en mühîmi tasvîr olunacak maddenin mümkünül-vukû' olan şeylerle techîzi lâzımdır. Yoksa vukû'u gayr-ı mümkün şeylerle imlâ edilirse dev masalları kabîlinden olup eser-i edebîlikten çıkar... Her fasılda ve mümkün ise ilk perdede müceb-i merâk birtâkım nikât bırakıp bu nükteleri bi't-tedric diğer fasıllarda sırasıyla keşfetmek ve en büyük nüktenin keşfini en sonraya bırakmak ve tiyatronun hangi şey'in tahsini veyâ takbîhi kasdıyla olduğunu da sonunda mü'esser bir sûrette göstermek lâzımdır. Tâ ki tiyatrodan maksad ne olduğu anlaşılsın.

—s. 805 - 806—

3- Târihî: Kemâl-hakk Şinâsî verâset - gûyî ile tebeyyün-i hakikat mesleğinden 'ibârettir ki (Envâ'-ı tevârih ile kısâs ve siyer-i enbiyâ ve terâcim-i ahvâl ve sergüzeşt ve gazete)den ibâret olup târihe Ahmet Hilmi Efendi Merhûmun Târih-i 'Umûmî'si ile

Cevdet Târihi ve kısas için de Cevdet Paşa Hazretleri'nin Kısas-ı Enbiyâ'sı ve Siyer-i Veysî ve Eyüb Sabri Paşa'nın Mahmûdü's-siyer'i ve Terâcim-i Ahvâl'e Kemâl Bey'in Evrâk-ı Perişân'ındaki Salahaddin ve Fâtih ve Selim-i evvel ile başkaca neşrolunan Emir Nevruzî'nin ve Hâmid Vehbi Efendi'nin Meşâhir-i İslâm'ı ve sergüzeşte (Robenson) nâm eser ve gazeteye de İsmâil Efendi Merhûm'un kaleminden geçen (Terakkî) ile Kemâl Bey'in nezâretinde neşrolunan (İbret) ve Şinâsî Mehrûm'un (Tasvîr-i Efkâr) gazetesi bir güzel misâldir. "

Târihin kısımlarıyla, ilgili örnekler verir.

-s. 806 / 817-

II- "Muhâberât ve Mükâtebât: Resmî, gayr-ı resmî her sûretle te'âtî edilen muharrerâtta mer'i olan usûl-ı mükâtebedir ki 'umûmiyet üzre artıp eksilmesi mümkün olmadığından dört kısma münhasırdır. Onlardan:

Birincisi: Metâlîbe ve temennîye dâ'ir olan muharrerâtdır ki burada isti'mâl olunacak elfâz gâyet mülâyim ve tazarrû' ve tezellülü şâmil olmalıdır.

İkincisi: Cevâb tarzında yazılanlardır ki bunda dahî su'âl olunan mevâdd için tekrâr isti'lâma hâcet bırakılmayacak vechle izâh-ı merâm edilmelidir.

Üçüncüsü: Emir ve hükmü şâmil olandır ki bunda ihâm, tevriye, tevcih gibi şekk ve şüpheyi müstelzim mukaddemât kullanılmayıp murâdı kat'iyen beyân edici elfâzla yazılmalıdır.

-s. 817-

Dördüncüsü: Ahbâr-ı keyfiyetten 'ibârettir ki burada dahî zann ve şekki müstelzim ifâdat isti'mâl olanmayarak mevadd-ı mezkûre her neden 'ibâret ise bil-etraf tahkik edilerek ahbar olunmak ve esnâ-yı ifâdede tekrâra hâcet kalmamak üzere dürüst ta'bîrât ile yazılmak lâzımdır.

-s. 817 - 818-

Muharrerât-ı mezkûre bu vechle min - cihetü'l - 'umûm dörde taksîm olundukları gibi beheri de min-cihetü'l- husûs yine dörde taksîm olunurlar. Şöyle ki:

Birincisi: Beyne'l - me'mûrîn cârî mükâtebâttan 'ibârettir ki (muharrerât-ı resmîyye)den ma'dûd oldukları cihetle öyle sanâyi'-i bedi'yye ile tarz-ı 'âlîye tevfiik olunmayıp gâyet basit ve müfid ve hükm-i maksadı tamâmen şâmil olması lâzımdır.

İkincisi: Büyükten küçüğe yazılan muharrerâttir ki resmî ve gayr-ı resmî olup resmîler her ne hükmü şâmil ise bâlâdaki şart mûcibince ve gayr-ı resmîler de (Kelimü'n-nâs-ı 'aliyy kadar 'ukûlihim) mîsdâkınca yazılmalıdır.

Üçüncüsü: Küçükten büyüğe yazılanlardır ki resmî ve gayr-ı resmî her halde mütevâzî'âne olmalıdır.

Dördüncüsü: Akrandan akrana 'arz-ı mâ-fi'l-bâldır ki resmîleri bâlâdaki şerâ'it ve gayr-ı resmîler de tarafeynin derece-i hukuk u münâsebetlerine göre birer tarz-ı latîf ü hüsnünde olmalıdır ve bu gayr-ı resmîlerde envâ'ı sanâyi'-i bedi'ye kemâl-i mahâretle isti'mâl olunabilir.

Muharrerât-ı mezkûrenin şu taksîmâtından başka zikri sebkettiği vechle resmî ve gayr-ı resmî şıkkları vardır ki onları da beyân lâzım gelir.

-s. 818-

Resmî-olan muharrerât devletçe mu'âmelât-ı resmîyyeye ta'alluk edenlerdir ki (emir, ahbar, su'âl, cevâb, 'akd, metâlîbe) nâmlarıyla esâsen altı kısımdır:

Birincisi - Emir: Bir hükmü şâmil olan muharrerât-ı resmîyyedir ki taraf-ı eşrâf-ı pâdişâhîden verilen (fermân, menşûr, berât, hatt-ı hümâyûn, nizâm, mülknâme)ler ile makâm-ı sadâretten ve sâ'ir nezâretlerden ve makâmât-ı 'âlîyyeden alt taraflara doğru yazılan (emirnâme, usûl-i tenbîhnâme) ve taraf-ı

şer'-i enverden yazılan (merâsele, hüccet, i'lâm, şer'î) ve muhâkemededen yazılan (i'lâm-ı ihzâr) nâmeler bu kısımdandır.

İkincisi - Ahbâr: tarzında olan muharrerât-ı resmîyye dahî (ahbarnâme, takrîr, lâyhâ, i'lâm, jurnâl, protesto) gibi şeylerdir.

Üçüncüsü - Sû'âl: tarzında olan muharrerât-ı resmîyye aşağıdan yukarıya bir maddenin su'âlini hâkî olarak yazılan (istizân) ve makâmât-ı mütesâviyye beyninde veyâ aşağıya doğru olunan su'âller de (isti'lâmnâme)lerden 'ibârettir.

Dördüncüsü - Cevabnâmelerdir ki icâbına göre aksâm-ı sâ'irede mütedâhildirler.

-s. 819-

Beşincisi - 'Akdlerdir ki şerâ'it-i mahsûsa ile idâne ve husûsât-ı sâ'irede ve tarz-ı hüsn-i vechle olan dâd ü sited mu'âmelâtında te'âtî edilir. (Polîçe, tahvîl, temessûk, sened, 'ilm ü haber, mukâvelenâme, kontrato) gibi şeylerden 'ibârettir.

-s. 819 / 820-

Altıncısı - Metâlibeye müte'allik olan muharrerât dahî makâm-ı hilâfet-i akdese 'arzolunan (telhis) ve resmî, gayr-ı resmî metâlibâtta (arz-ı hâl) ve resmî metâlibâtta (istid'â, müzekkire) ve me'mûriyetten 'âfv talebinde (isti'fâ) ve makâmât-ı 'âliyyeden nezâretlere ve sadârate yazılan (inhâ) ve ahâlî tarafından niyâz ve metâlibeyi şâmil olan (mazhar) dahî bu kabîldendir.

Gayr-ı resmî - olan mükâtebât-ı resmin gayrı olarak büyükten küçüğe, küçükten büyüğe, akrandan akrana yazılan mektuplardır ki büyüğün küçüğü taltif kasdıyla yazdığı (taltîfnâme) ve büyüğün küçüğe birini veyâ bir işi tavsiye için yazdığı (tavsiyenâme) ve her tarafın birbirlerine bir madde tenhiyesi için yazdıkları (teh-niyetnâme) ve (tebriknâme) ve ta'ziye için yazılan (ta'ziyetnâme) veyâ küçükten büyüğe ve akrandan akrana bir âdemin veyâ bir işin icrâ olunması cihetle 'arz-ı teşekkür sadedinde yazılan

(teşekkürnâme) ve akrandan akrana olan (muhabbetnâme) bu kabil-i evrâkdandır.

—s. 820—

Kitâbetin buraya kadar zikrolunan envâ'ından başka ve gâyet mühim bir şıkkı vardır ki o da "makâmât ve makâlât" ın sûret-i tahrîridir.

—s. 821—

Lisânımızda Sultan Selim-i evvel zamânında yazılmış ve makâmâta benzer bir iki eser İstanbul kütüphânelerinde manzûr-ı 'âcizânem olup onlardan başka 'Arabî'nin "Makâmât-ı Harîrî"si ve emsâli gibi makâmât görülmemiş olduğundan bu bâbda erbâbının 'Arabî'ye mürâca'atlarını tavsiyeden başka bir diyeceğimiz yoktur.

—s. 821 / 822—

Makâlât ise dâ'imâ gazeteler ve resâ'il-i mevkûte ile yazılmakta olduğundan bu bâbda bir mikdâr söz söyleyerek bâzı emsile irâdına lüzûm gördük şöyle ki:

Menâfi'-i 'umûmiyye maksadına binâen gazetelerde resâ'il-i mevkûteye yazılan makâleler esâsen iki nev' olabilir:

Nev'i Evvel - Ahlâk ve idâre ve sa'y ve ticâretinin ta'yin-i mâhiyyetle onlara teşvik ve tergîb husûsuna mütea'llik olarak yazılanlardır."

İlgili örnekler verir.

—s. 822—

"Nev'-i Sâni: Bir maddenin tavsîfine 'â-id olarak yazılan makâlâttır. Bu bâbda Mebânî'l-İnşâ'da tafsîlât-ı lâzime muharrer olduğundan buraya icmâlen nakleydik. Şöyle ki:

Tavsîf: Eşyâyı tecessüm ettirir sûrette tasvîr demektir. Ve buna verilecek renk ve sûret ol derece şedîd ve tagayyürden beri

ve ol derece sahîh ve sâbit ve ol derece tabî'î ve tasvîrât ol mertebe canlı olmalı ki sâmi'a onu işitmek veyâ okumakla görmek derecesinden ziyâde ma'lûmât-ı yakîniyye gele:

Tavsîfde nazar-ı dikkate alınacak altı nokta vardır. Bunlar:

Birincisi: Maksadın intihâbıdır ki kâtibin niyetine göre tennevü' eder.

İkincisi: Husûle getirilmek murâd olunan esere mülâyim ve müsâ'id cihetler. Bu cihetler de merâma göre intihâb olunur...

Üçüncüsü: Eğer madde kâbil-i tahavvül ise tavsîfi en ziyâde müsâ'id mahall ve vakte terkedilmelidir.

-S. 838-

Dördüncüsü: Tavsîfin derece-i ittisa'ı. Bu ittisa' da maddenin salâhiyyet-i mevki'yyesine göre olur...

Beşincisi: Tavsîfi teşkil eden mevâki' ve ahvâlin intihâbı. Bu da hürde-i tafsîlâtın reddiyle olur...

Tezadd. Tez add ile olan tavsîf sûret-i ifâdeye ayrıca hüsn ve şetâret verir.

Tavsîf altı türlü olabilir.

Birincisi: Bahs-ı vakt. O da tafsîlâtı verilecek vak'anın geçtiği vakti beyan demektir. Tercüme-i Telemak'ta vâki' şu:

"Lâkin fecr göğün kapılarını güneşe açmağa gelmekle bir güzel gün ilân etti. Maşrik ateş içinde ve yıldızlar bir vakt-vâri te-settürde kaldı."

-s.839/840-

"Bahs-i mevki' ü mahall. Bir mahall veyâ bir mevki' veyâ bir cây mukaddes veyâ bir serây veyâ bir şehrin vasfıdır. Kemâl Bey Merhûmun Akdeniz Boğazı'nın vasfı hakkında olan şu: [Taht-gâh-ı saltanat Akdeniz'e karşı ağyâra seddolunmuş bir bâb-ı âhenîni

dinlemeye şâyân olan Kal'a-i Sultâniyye Boğazı'ndan girilir ve bir sa'at daha beri gelinirse kudretten nümûne-i letâfet olmak için yapılmış bir hâvz-ı behiştî görülür...] ifâdeleri gibi.

-s.840-

Üçüncüsü keyfiyet-i vukû' hâdisesidir ki muhârebe ve buhrân gibi bir vak'anın gözönünde vukû'bulur gibice tavsif ve beyânıdır. Kemâl Bey'in 'Âkif Bey nâm tiyatrosunda olan şu:

[Hevâda bir buluttur peydâ oldu - etrâfında her ne varsa kıyamete tesâdüf etmiş - Allâh'ın gazâbını görmüş gibi korkunç korkunç sadâlar vermeğe başladı. Deniz bir taraftan, bulut bir taraftan, gece bir taraftan...] ifâdesi gibi.

-s.846-

Dördüncüsü - Bahs-ı semâ vü şemâ'il der ki bir zât-ı zikâderin veyâ her hangi bir insân veyâhûd hayvânın lehce ve etvâr ve harekâtının tavsifidir. Kemâl Bey'in Devr-i İstilâ'sında vâkı' şu:

[Sultân Selim kameti tavle mâ'il, kemikleri kalın, omuzlarının arası gâyet vâsi', vücûdunun nısf-ı i'lâsı nısf-ı esfelinden kısâ, başı büyük, kaşları çatık, yüzü müdevver ve kırmızı, bıyıkları çehresine bir garib hey'et verir hâlde büyük arslan gibi ağzı iri, çene kemiği vâsi' ve kavî, bir dehşetli kahraman idi...] ifâdesi gibi...

-s.847-

Beşincisi - Bahs-ı edeb. Bir şahsın fezâ'il ve nekâyisinin ve meziyet veyâ sû'-i hulkunun tavsifidir.

-s.847-

Nitekim Kemâl Bey Merhûm'un Devr-i İstilâ'sındaki şu:

[Sîrette ise kudretin nâdiren tezyininde bezl-i kemâl ettiği hâvârik 'adâttan mâ'dûd bir zât olarak 'âlev-i himmet, metânet-i 'azm, kibr-i nefis, ittisâ'-ı tasâvvür, hiddet-i zekâ, 'umk-ı nazar,

sür'at-i intikâl, isâbet-i zann, celâdet-i fitriyye, mahâret-i harbiyye]... ifâdeleri gibi.

-s.848-

Altıncısı: Bir işin veyâhûd bir hâlin veyâ emr-i nefsâniyyenin tavsîfidir ki ahvâl-i mühimmesi şedîd sûretle beyân olunur. Kemâl Bey'in:

"Öyle bir livâ-yı saltanât ki hey'ete bākılsa hâlede hilâl gibi âfâk-ı havâdise düşecek tağayyürât-ı 'azîmeye dall ve belki mille-tin seyf-ı şecâ'ati hûn-ı düşmân içinde bârikâ-nisâr olacağına berâ'at-i istihlâl olurdu" sözü gibi.

Bu tavsifler bâ'zen sırf hâkikat olur. Bâ'zen hayâlî olur."

-s.852-

Mecâmiü'l-Edeb'in sekizinci kitabı olan Ahvâl-i Tahrîr'de kelâmın ya manzûm ya da mensûr olması gerektiğini söyler. Bu kitapta daha çok "mensûr"dan bahsedilmiştir. Çünkü daha önceki kitaplarda "manzûm"la ilgili usûl ve kâidelere çeşitli örneklerle yer verilmiştir.

"Kelâm-ı mensûr ya tahrîren olan kitâbet veyâ takrîren olan hitâbetten ibârettir." (-s. 865-) ifâdesiyle "mensûr"un kitâbet ve hitâbet şekilleriyle îrâd olunduğu belirtilir. Kelâmın şartlarını lafızla ve mânâyıla ilgili olmak üzere iki kısımda ele alır:

KELÂMIN ŞARTLARI

A) LAFZLA İLGİLİ ŞARTLAR

Kelâmın lafzla ilgili on iki aslî şartının olduğunu söyler.

1. Lisânda kötü sözlerden hatta lauballi sözlerden bile kaçınılmalıdır. Bu gibi sözler edebî lisâna alınmamalıdır. Yazan, okuyan şahıslar bu gibi sözlere izin vermemelidir.

2. Bir takım kaba ve soğuk tâbirlerden kaçınılmalıdır. Buna bir örnek verir:

Meselâ: "Filân zât, meclise şetâret - başh-ı inbisât olayım derken tecâvüz-i edeble müdür efendiyi hiddetlendirdi." tarzında olan ifâde-yi latîfeyi bırakıp da açık ve tuhaf yazacağım diyerek "Oğlan kâşmirlik edip derneği gümraştırayım derken zırvalayıp 'ayânı kökten höğürttü." sûretinde ifâde-i merâma kalkışmak muvâfık usûl-i edeb olmadığından mezmûmdur.

-s.687-

3. Saygın olanları bile lûgat kitaplarını araştırmaya mecbûr edecek garip sözleri ve alışılmışın dışındaki sözleri kullanmaktan kaçınmalıdır. Şefiknâme'den örnek verir.

4. Kelâmda garâbet olmamalıdır. Bunun için lûgatte çoğu yerde birbirine uymayan telaffuz çeşitlerine i'tibâr olunmamalıdır. Edîbler ve kalem fazîleti olanların yazdığı gibi yazmak ve imlâ sûretinde makbûl olan edebî eserler ile lûgat kitaplarında olduğu gibi kullanmak.

5. Arapça'da mastar olan kelimeler bizde kullanıldığı vakit Arapça'daki mânâlarıyla kullnılmamalıdır.

6. Terkîblerde edatlar ve bağlama fiilleri çok olursa kelâmın hoşluğu, güzelliği yok olacağından bunlar da az kullanılmalıdır. Lüzûmsuz yere kullanılmamalıdır.

7. "Birinci harfi "vâv" olan kelimenin önüne vâv-ı 'âtıfa getirilirse tenâfürü mûcib olacağından bundan ictinâb etmelidir."

8. Bir kelime hangi harfle biterse ondan sonraki kelimenin o harfle başlamamasına dikkat edilmelidir. Bu durumda tenâfürden kaçınılacağı belirtilir.

9. Kelâmın akıcılığına dikkat etmek gerekir. Bu da kelâmın lisân üzerine kolaylıkla cereyânını gerektirir.

..... Kemâl bey'in şu:

"Taht-ı gâh-ı saltanatın Akdeniz'e karşı ağyâra seddolunmuş bir bâb âhını dinlemeye şâyân olan Kal'a-yı Sultaniyye Boğazı'ndan girilir ve bir sa'at kadar daha berî gelinirse kudretten bir nümûne-i letâfet olmak için yapılmış bir havz-ı behiştî görülür. İnsan bir kaç gün o deryâ-yı safânın kenârında temâşâ-yı tabî'at etmelidir ki hazîne-i bedâyi'nin ibzâlinde feyyâz-ı kudretin ne kerîm olduğuna zihninde bir mütala'a hâsıl edebilsin!

-s.688/689-

Bu 'akisler ise dâ'imâ birbirine in'itaf ederek gâliba bâd-ı şimâl ile bâd-ı cenûbun hıffet ü gızetçe olan tefâvütü dahî havada tabakât ve tabakâtta bittabi' âyineliğe isti'dâd hâsıl ettiğinden sath-ı mâden evc-i hevâya kadar dâ'imâ tagayyürde dâima televvünde bir nûr 'âlemi hâsıl eder ki tasvîrine dahî imkân yoktur." makâlesinin serâpâ selis olduğu gibi.

-s.690-

10. Yazılacak şeyin çeşidine göre sözün inceliğine, kalın ve sert sesli kelimelerin kullanılmasına dikkat etmek gerekir. Bu durumda sözün güzelliği ve sağlamlığı söz konusu olur. Kelâmın metânet ve letâfetini târif eder:

"Metânet-i Kelâm: Kelâmın hâvi olduğu kelimelerde cezâlet ya'ni rekâketin zıddı bulunan fesâhatin vücûdunu ve mezkûr kelimelerin mefrağ و د و ط ya'ni tekellüften azâde bulunmasını iktizâ eden keyfiyete derler. Ve kelâmın tekellüften azâdelikte edevâtın azlığına ve insibâb-ı kelâma mâni' olan edatların bulunmasına mütevakkıftır ve metânet demek femmde 'uzûbet ve sem'de lezzet üzerine metin olmalı demektir. Yoksa vahşiyet değildir. Metânet-i evsâf hurûb ü müşâcerede ve kavâri'-i tehdit ü tahvifte ve buna mümâsil makâmlarda irâd ve isti'mâl olunur ve elfâz-ı cezile vü metine mehâbet ü vakâr sâhibi eşhâs gibi tahayyül olunur ve kelimât-ı metînenin ekser hurûfu mehcûreden ziyâde müsta'liyye ve şedîde olmalıdır. Çünkü metânet-i kelâmda cezâlet matlûb olduğundan ve hurûf-ı müsta'liyye vü şedîdenin cezâlet-i kelâmda dahl-ı küllîsi bulunduğundan o cihetle hurûf-ı müsta'liyye vü şedîde en ziyadê bulunmalıdır.

Hurûf-ı müsta'liyye " h, ş, z, k, z, g, t " harfleri ve hurûf-ı şedide "a, t, b, k, t, c, d, k, h" harfleridir."

-s.690/691-

Buraya bir kısmını aldığımız parça örnek olarak verilir:

"Şimdi ufuktan bir siyâh buluttur kalkar- Hücûm-ı kavli gibi toplanır toplanır da umulmaz bir sür'atle ileri doğru yürür. Yerler gökler dağlar taşlar inil inil inlemeye - geminin her makarası her ipi yeklenlerin her dikişi her deliği bir başka havadan feryâd etmeye başlar; zıkr-i felekle yarışa kalkar da şişer şişer her dalga bir kara bulut şekline girer....."

-s.691/692-

"Letâfet-i Kelâm: Letâfet-i kelâm şol bir keyfiyettir ki kendisinde neşat-ı kalbî mûcib ma'nâlar bulunduğu gibi kelimeleri de leyyin ve hoş ola ve elfâz-ı latîfe ve rakîka ahlâkı leyyin ve hoş mîzâc eşhâs gibi tahayyül olunur. Ve letâfet-i evsâf-ı 'aşk u şevkde ve isticlâb - ı hissî-i nazar u ihlâsta ve isti'tâfta müsta'meldir. Tabsıra sâhibi 'Âkif Paşa Merhûm'un:

Tıfl-ı nâzeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar
تلى کām eyledi firâkın beni
Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller!
Kıyamaz iken öpmeye tenin
Şimdi ne hâldedir nâzik bedeninin

Andıkça gülşende gonce dehenin
Yansın âhım ile kül olsun güller!
Tagayyürler gelsin cism-i semîne
Döküldü mü siyâh ebrû cebine
Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
Dağıldı mı kokladığım sünbüller
Feleğin kinesi yerin buldu mu
Gül yanağın reng-i rûyu soldu mu
'Acaba çürüdü toprak oldu mu
Öpüp okşadığım o pamuk eller!

mersiyesi gibi."

11. "Sözlerde bir âheng-i umûmî olmak ya'ni fıkra-ı sâniyye kelimeleri fıkra-yı evveli kelîmâtının vezni üzere olmalıdır. Eğer kelimelerin ba'zısı yâhûd hepsi mûncâlisetü'l - hurûf olur ise daha hasendâr olur. Ve lafz-ı Arabî mukâbilinde ol vezinde lafz-ı Fârisî getirilir ise mûnâsebece düşer. Cebîn ile zemîn, hayrân ile handân vesâ'ire gibi. Ve ba'zan olabilir ki kelimeler vezinde mutâbık bulunur da 'aded-i hurûfta olmaz. Meselâ hân ile nân bir vezindedir fakat hân dört harfli ve nân üç harflidir. İşte böyle mütevâzin olup fakat 'aded- hurûfu ziyâde olanları fıkra-yı sâniyye etmelidir. Ve bir de kelimeleri haff olan fıkraları mukaddem ve sakilleri sâni etmelidir. Meselâ cihân cihât kerem ve 'âlem 'ulüvv himem gibi fıkra-yı sâniye killet ü kesret-i elfâzda fırka-yı evlâya mûsâvî olmalıdır.

Lisân-ı Türki'de fıkraların hâvî olduğu kelîmâtın ikiden sekize kadar olması müstahsendir ve nihâyet on iki kelimeye kadar câ'izdir. Ziyâdesi makdûhtur ve her iki fıkra-yı kelâmiyyeden birinin lafzı selîs ve diğeri ma'nâca hûb olsa o selâset-i lafziyyesi bulunan ol ve letâfet-i ma'neviyyesi olan fıkra-yı sâniyye 'addetmelidir ve letâfet-i ma'neviyyesi olan fıkra-yı sâniyye 'addetmelidir. (Letâ'if -i İnşâ)'da görülen mektup âtîde olduğu gibi."

-s.693-

[Geçende dü - dest-i iftihâr ile aldığım ve nakş ü nigâr-ı me'ânisine hayrette kaldığım tahrîrât-ı seniyyelerinin hâvî olduğu dilpezîri ele ve gülberg-i müfekkerede mürtesim olan...]

-s.694-

12. "Se'îler zorla irâd olunmayıp mümkün olduğu kadar tabîî ve hoş - âyende olmalıdır. Tasvîr-i Efkar'ın şu "Efrâd-ı beşere göre bedeni dâ'ire-i insâniyet olduğu için vikâye lâzım ise vatânı merkez-i medeniyet bulunduğu için himâye elzemdir" fıkrasında olduğu gibi.

-s.694-

Edebî eserlerimizde şimdiye kadar meşhûr olan tarzları üç şıkta verir:

1. Fıkrât-ı kelâmın arasında sec'e ri'âyet ederek ve "olduğundan, bulunduğundan, olmağla, bulunmağla, olmağın, bulunmağın, olmuş, bulmuş" gibi revâbıt-ı ma'lûme ve emsâli şeyler îrâd olunarak bir kelâmın ibtidâsından girilip bilâ - intika' nihâyetine kadar gidilmek ve maksad ne ise onu bir cümleye derc ile söze hitâm vermek veyâhûd sec'e fevkalâde ri'âyetle mefsûl yazmak usûlleri.

- s.694 / 695-

2. Mezkûr revâbıt-ı kelâmiyye olmayarak ve fıkraların ma'nen irtibâtı dahî gözetilmeyerek "ve, dahî ma'lûm ola ki, amma, kaçan, pes, bola ki, ola ki, ne zaman ki" ve emsâli rûhsuz ve tatsız ta'birât ile kelâmı rabt etmek tarzı.

3. Fıkrâtın birbirine lafzen iltisâk ü tevhidleri gözetilmeyerek münâsebet geldikçe ve bir maddenin inkıta'ını tabi'at tecviz ettikçe kelâma fâsıla vererek 'ibârenin revâbıt-ı lafziyyesine bedel ma'nen râbıtânın vücûdını iltizâm eylemek usûldür ki bunların evvelki iki şikkına "usûl-i 'atîka" ve üçüncü şikkına da "usûl-i cedîde" denir.

I - II - Usûl-ı 'atîkanın müstemil olduğu iki nev'den birincisi makbûl ve ikincisi gayr-ı makbûl sayılır ki bunlardan:

1. Makbûl olan tarz-ı 'atîk: Ya baştan aşağıya kadar kelâmın bilâ - fâsıla devâmı veyâhûd iltizâmı birtakım sec'lerle mefsûl olarak îrâd eder ki bunlar da kavâ'id-i belâgate muhâlif bir şey olmayıp tamâmen muvâfık iseler de evvelkisinin fehmi sa'b ve ikincisinin îrâdı müşkil olduğundan Edebiyât-ı Cedîdemize göre her ikisi de makbûl olmamış ve müceddidîn-i edeb nezdinde birincisine "zincirleme" ve ikincisine "silsile -i sec'" nâmı verilmiş olan tarz-ı mevsûl ile tarz- ı mefsûldür ki bunların terkettirilmesi uğrunda bir çok fedâkarlıklar edilmiş velehülhamd muvaffak olunmuştur.

-s.695-

a. Tarz-ı mevsûl dahî iki kısımdır ki birincisine Tarz-ı 'Atîk-i 'Âli ve diğetine 'Âdi denir.

a1. Tarz-ı 'Atîk -i Âli: Kendisinde revâbıt-ı kelâmiyye az olmağla berâber elfâz-ı me'nûse vü selîse ile ifâde olunan belâgat 'ilmine mutâbakatı cihetiyle 'âlimâne yazılan şeyler ki:

"..... ol gün-i 'arûs-ı halvet serâ-yı ufk, mâyemgerde-i dünyâya

hurâşide - rûy ü perîşân mûy çıktı. Ve pîr-i sipîhr-i hamîde kamet
tarîk-i ta'ziyyet tutup dâmen-i libâs-ı nîl-gûne çâkler bıraktı. Ve
ebkâr-ı encüm-tâb nezzâre-i mesâ'ib....."

—s.696—

İfadelerini içine alan Fuzûlî'nin "Hadikatü's sü'edâ"sından bir parçayı
örnek olarak verir.

"Siyer-i Veysi", Sâmî Paşa'nın "Rumuzü'l - Hikem" adlı eserleri, bunların
emsâli eski eserlerin yanında Telamak Tercümesi'nden de bir parçayı örnek
gösterir:

"..... Birden bire gördüm ki vasat bahr-ı muhitten doğru
gerdûne-i gerdûn - reftârını iki kebûter çeker bir perî -i zühre -
peyker güle güle yanıma gelerek ellerini omuzuma atıp - Ey civân
dâhil-i dâire-i idârem olan cezîreye vâsıl oluyorsun. Sahâ-yı ri'ayet
ü ihtirâmımda micmere-keş-i tekrim olmanız şartıyla sizi sirâb-ı
cûybâr-ı şâdi vü şevk....." Telemak Tercümesi'den

—s.697—

a2- Tarz-ı 'Atîk-i 'Âdî ise mevsûl olarak yazılan ve revâbıt-ı
kelâmiyye kesretle bulundurulmuş usûldür ki bunda ekseriyâ
ma'nânın fehmi müte'assir olur. Nitekim sûret-i ifâdesi şu:

—s.697—

"Keşt ü güzâr ile temâşâ-yı hûb ü zîşt kavillerine şîve-i
sernüvişt olduğundan ma'lûm-ı dakâyık-ı melzûm veliyyün-
Nu'mâneleri olduğu üzre dârü's - sa'âdetü's - şerîfetü'l - 'ulyâdan
rû - be - râh semt-i ye's ü hüzn olduğumu müte'akib-i sâbıkan
sadr - nişîn-i mu'allâ olan ya'ni hakkında...."

Tarzından 'ibâret olan âsârımız ve husûsa ekser târihlerimiz
bu üslûpta yazılmıştır.

—s. 697 / 698—

b) Tarz-ı mefsûl-i 'atîk ise 'usûl-i 'atîkanın 'aliyyü'l - a'lâsından
ma'dûd olan tarz-ı müsecca'dır ki bunun için şu:

"Dünyâ bir pirezen ü 'acûzdur ki: Libâs-ı 'arâis-i duhterânda
görünür. Ve bir harâb - âbâd virânedir ki mazhar-ı âbâdânide
gözükür. Onun zevk ü safâsı vefâ-yı zenân ü ebr-i tâbistân gibi nâ -
pây-dârdır ve garaz-ı cefâ-yı evrak-ı eşcâr a'dâdı remmâl gibi bi-
şümârdır... Gürbe gibi doğurduğunu kendi yer, kelb gibi temellûk
ettiğini ısıtır kiminle 'ahdetti de bozmadı. Kiminle 'akdetti de
çözmedi. Rûzgârın revâcını kesât, salâhını bi-fesât, su'ûdunu bi-
hübût ve savlını bî-kunût evcini bi-haziz-i nazil, şehidini bi-

semmi-i kâtil....." sûretiyle tahrîr edilmiş olan "Sinan Paşa" Tazarru'âtı güzel bir misâl olur ki Sinan Paşa'nın bu eseri serâpa bu sûretle tahrîr edilmiş bir eser-i 'âli vü neftis olduğundan müntesebîn-i edeb tarafından kerrâren mütâla'aya şâyân olduğunu da 'arzederiz.

—s.698/699—

2. Gayr-ı makbûl olan tarz-ı 'atîk dahi iki nev'dir ki birine "tarz-ı muğlak" ve diğerine "tarz-ı bârid" tesmiye olunup bunlardan **a. tarz-ı muğlak:** Zincirleme usûlünün en fenâsı olan ve bir çok elfâz-ı garibe vü gayr-ı me'nûse ile berâber fehmi şöyle dursun kıra'atı bile müşkil olan tarz-ı müselseldir..."

—s.699—

b. Tarz-ı bârid: tatsız ta'birât ve münâsebetsiz revâbit ile memlû olarak kâri'ine asla şevk u şetâret vermeyip dâ'ire-yi kesel olan ve zaptı pek ziyâde müte'aşşir görülen bir tarz-ı ifâdedir ki bu tarzın münşileri diğerleri gibi İrân mukallidi oldukları misillû şîve-i Lisân-ı 'Osmânî'yi dahi nazar-ı i'tibâre almayıp irâd-ı kelâmı kaba bir tarza tevfiik ettiklerinden ve kavâ'id-i Osmaniyye'yi nazar-ı i'tibâre almadıklarından bâlâda muharrer mahzûrlardan başka za'f-ı te'lîfe dahî düçâr olmuşlardır."

—s.700—

"Ahlâk-ı 'Alâ'i"den tercüme hâlinde bir örnek parça verir:

".... Çün insân sâ'ir hayvanâtta mümtâz ve ictimâ' menzîli ki ehl ü 'ayâl ü hadem ü hayûlden 'ibârettir ona lâzımdır. Pek yukaruda mezkûr olan gibi ictimâ'-yı usûl ü kavâid ü kavânin ü zavâbit üzerine olmak gerek ki sidâyet-i dünyeviyyesine sebep ü bâ'is ü sa'âdet -i 'âhireviyyesi'ne illet ü muktezâ ola ve ol kavâ'id dahî cümle bedihî değildir ki herkes ona mücerred teveccüh-i aklî ile mühtedî ola...."

—s.700—

"Tecvid" adlı eserlerin de bu tarzda olduklarını belirtir.

Nâmık Kemâl'in Tasvîr-i Efkâr'da bulunan "Edebiyât" makâlesini, "Bahâr-ı Dâniş" adlı kitabının mukaddemesini usûl-i atîkanın mâhiyet ve çeşitlerini bildirmekle ilgili örnekler olarak verir.

III - Usûl-i cedîdeden şöyle bahseder:

"Usûl-i cedîde ki şâhid-i nâzenin edâ tarz-ı kadîm-i edebin bağlamış olduğu silsile-i belâdan müceddidîn-i edebin himemât-ı

âhend-i sinâneleri sâyesinde halâs olarak külfet ü ziynetden vâreste câzibeli dilberler gibi gelişi güzel bir tarzda meydan-ı intişâra çıkarılmış nev-zemîn bir üslûb-ı latîf ü müstahsendir...."

Mabânî'l - inşa'dan örnek verir:

"... biri usûl-i cedîde ve diğeri vâdî-i 'atîk üzere yazılmış her iki âsâr-ı kelâmiyyeden arada fevâsıl ve kavâtı'ı bulunan muhatabâta daha vâzıh bir sûretde ifâde vereceği muhassenât-ı sâ'iresinde bedâheti cihetle a'tîkin terkiyle ba'demâ cedîdin iltizâmı lâzımeden ise de fakat şu usûlün ta'mimi her şeyden ziyâde....."

—s.725 / 726—

Tarz-ı cedîd-i edeb 'âlf ve 'âdf olmak üzere ikiye ayrılır.

1. 'Âlf olanına Âkîf Paşa, Reşid Paşa, Şinâsî, N. Kemâl, Ziyâ Paşa, Cevdet Paşa, Süleyman Paşa, Sırrî Paşa, Mithat Efendi, Sa'id Bey, Ekrem Bey, A. Hâmid, Mu'allim Nâcî, Sâmi Beyefendi, Ebuzziyâ Tevfik, 'Abdurrahman Fehmi Efendi'den örnek parçalar verir. Aşağıda Mu'alim Nâcî'den alınan bir parça verilmiştir:

"Her dürlü âsâr-ı garbiyyeyi âsâr-ı şarkıyyeye tercih ile dirâyet - fûrûşluğa özenir bir hayli şık beylerimiz bulunduğu ma'lûmdur.

Bunlar garb âsâr-ı edebîyesini dahî alel-ıtlak şark âsâr-ı edebîyesine tercih ederler. Bir 'Arab'ın bir 'Acem'in bir Türk'ün semere-i fikri olan bir eser-i edebî Avrupa üdebâsından birinin eserine müreccah veyâ mu'âdil olmak bunlara dâ'ire-i ihtimâlin hâricindedir. Meselâ Victor Hugo'nun söylediği iki beyiti tanzîr edecek veyâ ondan sonra rengin söyleyecek bir şa'irimiz bulunmasını tasavvur etseler bile bulunacağını tasdîk edemezler. Acınacak hallerdendir ki beylerimiz bu fikri şark ve garbın âsâr-ı edebîsini tetebbu' ve mukâyeseden husûle gelmiş bir temyiz-i sahîhe müstenid değil "Bizde hiçbir şey ilerlememiştir" iddiâsında bulunanlarımız tıflâne etibbâdan neş'et eylemiş bir hükm-i taklîdiden ibârettir..."

—s.753/758—

2. "..... 'Âdfî ise makbûl ve menfûr olmak üzere iki nev'dir.

a) Makbûl olan tarz-ı 'âdf - yirmi otuz seneden beri herkesin doğruca ve açıkca yazabilmeye başladığı sâde bir üslûbdur ki Midhat Efendi Hazretlerinin 'umûma mahsûs olarak yazdığı ve 'aceleyle gelmeyip de dikkatle meydâna koyduğu eserlerinde kul-

landığı tarz-ı ifâde bunun pek güzel bir misâlidir. Nitekim (Hüseyin Fellah) nâm eserinde şu:

"Bu gemi (şeytânü'l - okyanus) isminde üç direkli cesîm ve güzel bir 'Arab nâvîsi idi ki derûnunda kadın ve erkek olarak sek-senden mütecâviz haccâc var idi. Eminönü'nden Kız Kulesi'ne doğru yalnız bir rânde ve bir floka yekleni ile gâyet âheste gide-rek pupa tarafından gelmekte olan batı rüzgârına tam yelken veri-lir ise Sarayburnu hizâsında iskele alabanda edememek sûretiyle karşıda Salacık İskeleyi'ne düşmek tehlikesini bertaraf eyledikten ve Yalı Köşkü akındısının da yardımıyla Sarayburnu'nu güzelce döndükten, sonra galyaları, trinketeleri, babafingaları, hâsılı tek-mil yelkenleri birer ikişer açmağa başladı..." tarz-ı latîf ile ifâde-i merâm etmiştir.

—s.791/794—

Sırf edebî olmayan şeylerin usûl-i tahrîrî ise bu sîretle olmak lâzım gelir ki muharrirîn-i ma'lûmenin cümlesi 'umûma mahsûs olan eserlerini bu tarz ile yazarlar."

—s.795—

b) "Menfûr olan tarz-ı cedîd ise lisânımızın mâ-bihü'l - ihtiyâcı olan şeyleri bilmediğinden dolayı ağzına geleni yazmak ve imlâ-yı ma'rûfa dikkat etmemek ve araya bir çok ecnebî lûgatleri sokmak gibi soğuk soğuk tarzlardır ki keyfiyyeti ta'rifin fehmine terk ile ashabını mahcûb etmemek için emsâl irâdına lüzûm görmedik."

—s.795—

"Tarz-ı cedîd-i 'âlf üzre en çok yazı yazmış edîbimiz Merhûm Kemâl Beğ olduğu gibi makbûl olan tarz-ı 'âdî üzre ziyâdesiyle eser neşretmiş edibimiz de Ahmet Midhat Efendi Hazretleri'dir ki bu iki zata bu iki uslûbun pîrleridir dersek mübâlağa etmemiş olacağımızdan her ikisine de edebiyât nâmına teşekkür etmek borcumuzdur."

—s.795—

B) MA'NÂYLA İLGİLİ ŞARTLAR

Ma'nâyla ilgili şartları Mecâmî'ül - Edeb'den özetle beş madde olarak verir.

1. "Maksad ve murâdı dâ'ima selis ve açık ta'birât ile beyân ve ifâde etmeli ve merâm ve matlabın anlaşılmasını tas'ib veyâ

ihlâl eder sûret-i ifâdeleri iltizâmdan tevakkî eylemelidir. Nergisi'nin:

Kapunda hasta gönül müncezib hemîşe meğer

O kehrübârdır işiğin taşı ki gah kapar

beyitinde merâm ve matlabin anlaşılması tas'ib ve ta'kid olunduğu gibi olmamalıdır."

-s.795-

2. "Elfâzı me'âniye tâbi' kılmalı. Çünkü kelâm-ı ma'nânın ifâdesi gayr-ı mesbûk olur ise tabiatıyla o ma'nâda rekâket ve delâletinde hafâ hâdis olur."

3. "Kaleme alınacak şey murâd ve merâmdan 'ibâret olup hâric ez - maksad bir takım terşihât ile tevsid-i sahâ'if etmelidir."

4. "Elfâz-ı müştereke kullanıldığı vakitte ma'nâ-yı maksûd her ne ise anı beyân eder karîne getirmeli."

"... ve râh kelimesi bir hamr ma'nâsına ve bir de kef (el âyâsı) ma'nâsına gelen râhenin cem'idir. 'Ukâb kezâlik bir cezâ ma'nâsına ve bir de 'akabenin cem'i olarak gelir. Ve Türkçe'de dahi kol, teber, gedik ve uçmak kelimeleri kezâlik elfâz-ı müşterekendirler ve ikişer ma'nâyâ gelirler. İşte kelimât-ı mezkûre siyâk-ı kelâmda irâd olunduklarından ma'nâ-yı matlûb hangisi ise ona delâlet eder karîneler dahî berâberce zikrolunmalıdır..."

-s.796-

"Bülend mertebe ya'ni Nasûh Paşa kim

Kimine himmeti izhâr-ı sad - fûtûh itdi

Görünce hadd-i şerî'atde sa'y-ı mevfûrîn

Şakaya ehl-i hevâ tevbe-i nâsuh ve diğeri

gibi ki biri 'ilm-i mahsûs olan nâsuh ve diğeri ma'rûf tevbe-i nasûhdur."

-s.797-

5. "Selâset ü metânet-i lafziyye ma'nâ-yı cemile makrûn olmalı. Eğer yalnız suver-i lafziyyeye münhasır ve muhtass olur ise mâ-bihû'l - iltizâm olan hüsn-i şetâret bulunmaz. Ve hüsn-i ma'nâ hüsn-i kelâmın metbu'u olacak iken tâbi'i bulunmak lazım gelir.

Tasvîr-i Efikâr'da vâki şu:

"Hatta kuvve-i gâlibânemiz berren gâh Almanya ve gâh

Yemen sahrâlarında milletin i'lâm-ı haşmetini i'lâ ve bahren gâh İspanya ve gâh 'aden deryâlarında devletin ahkâm-ı satvetini icrâ ettiği zamanlarda bile saltanat-ı seniyye mücâvirlerinden hiçbirinin bilâ - sebeb hukûkuna ta'arruz etmemiştir ki kahra-manlar...." mâkale gibi.

-s.797-

İşte münşî olan kimse şerâ'it-i mebsutâya ri'âyetle berâber bûlagâ ve fasahânın terâkibini tettebbu' ederek nazım ve nesirde merâtib-i sühana vukûf kesb etmeli ve kendisinde fikr-i kavim ü tab' müstakim ve sür'at -i intikâl gibi havâss-ı mümtaze-i beşeriyye bulunmalıdır."

-s.798-

ERKÂN-I KELÂM

Erkân-ı kelâmiyye (ibtidâ, tahallüs, maksad, intihâ) denilen dört şeyden 'ibârettir:

1. **İbtidâ:** İfâdenin mezâyâsına vukûf hâsıl ettirecek elfâz ve me'âninin medhâli ve kelâmın matla'ı olduğundan ta'kidât ile haşviyyât ve rekâketten sâlim olup gâyet selîs ve fasîh ve mümkün olduğu kadar maksadı okşar işârât-ı hafife ve hâl ile muvazzihü'l - me'âl olmalıdır ki bu sûretle merâm ve maksada müte'allik kelimât veyâ me'âni delâletiyle keyfiyeti belîğâne işâret ve imâ eylemeğe beyne'l-üdebâ "berâ'at-i istihlâl" tesmiye olunur. Meselâ bir mektepten bahsolunacağı sırada "sâye-i ma'ârif vâye-i Hazret-i Pâdişâhî' de' cümlesiyle ve emn ü rahattan bahsolunmak lâzım geldikte "sâye-i âsâyiş vâye-i Hazret-i Pâdişâhî'de cümlesiyle bedâ' etmek berâ'at-i istihlâl demektir.

2. **Tahallüs :** ibditâ ile maksadın beynini sûret-i mülâyimâne vü hasenede rabt için bir medhal bulmaktır ki tarafyen ma'nâlarını rabta kifâyetiyle berâber beynlerinde 'alâka-yı sebebiyyet bulunmalıdır. Ve bunun mukâbil ü mâ-ba'diyle yeknesâk olması lâzımdır.... hüsn-i sûretle olan tahallüse dikkat lâzımdır ki buna "gırizgah" denir.

-s.798/799-

3. **"Maksad:** Kelâmdan maksûd ne ise anın makâm-ı beyânıdır ki bunda der - miyân olunacak maddenin karîn-i kabûl olması için haseniyyât ü kabihîyyâtını veyâhûd teshilât ü tas'ibâtını müstelzim olacak ve sâ'il vedelâ'ili ilhâh ü ibrâmdan

hâli elfâz-ı nakîze incâh-ı maksadı dâ'î ta'zimât ü tevsilât-ı cemile ile edâ etmek lâzımdır."

4. "**İntihâ:** Kelâmın nihâyeti ve bina'en'aleyh sem'in en sonra telakki ettiği mahalli olup nefste mürtesim kalacağından bunun hüsnü mâ-kablinin hüsnünü izâleye bâdi olacağından kelâm-ı talâkatla ve netice-i merâmın gâyet mülâyemetle tekrâr ve bir tarz-ı latîf ile hitâm verilmesinden 'ibârettir ki buna "hüsn-i hitâm" dahî denir."

-s.799-

Tasvîr-i Efkârda neşredilen bir makâleyi örnek verir:

"..... bir felâkete uğrayan vatandaşları hakkında elden gelen mu'âmele-i muhasseneyi icrâ etmek birinci derecede ferâizden addolunur."

Ecdâdımızın bu ferâ'ize-i hayriyyeyi ifâda gösterdiği mü'essir dillere dâ'ir nice nice dâstân-ı mefâhir peydâ eylemiştir. Hatta vekây-i sâlifeden anlaşılıyor ki hasenât uğrunda akçe değil nakd-i hayât bezledecek kadar fütüvvet-i milletimiz de 'âdât-ı câriyyeden 'addolunacak derecede idi.]

{İşte bu civânmerdânın ahfâdı olan 'Osmanlılara irsen ve fitraten hâ'iz oldukları sıfat-ı sahâvet bir vazife-i 'uzemâ tahmîl eylemiştir ki o da geride bulunan kardaşlarımıza gelen mu'âvenetin icrâsıdır.

.....

Peder ve birâder ve sâ'ir akrabalarının şehâdetiyle yürekleri pârelenmiş ve birtakım etyâm ve nisvân kimi aç kimi 'uryân sokak ortalarında nâlân olduğu işitilir. Onlar da bizim gibi insanlardır....}

{Feryâdlarını bizden başka kim işitsin. Onlar vatanımıza elden gelen hizmeti ifâ ettiler. Biz de onlara elimizden gelen mu'âveneti icrâ edelim. Hamiyyet ve insâniyyet böyle günde belli olur. Biz 'âciz - nüvâzlıkla dünyâda şân almış bir milletiz. Lâyık mıdır ki 'ünvân-ı mefharetimiz leke-dâr olsun.)

"Makâlesi kâfidir ki bunun şu " " vechle tırnak arasında alınmış olan fıkrası hasen-i ibtidâ ve te'âvün ve â'lâü'l - ber kaydıyla berâ'at-i istihlâl olup şu [] vechle olan mu'terize dâhilinde onlar da hasen-i tahallüs ve şu { } mu'terize () vechle 'âdî mu'terize içinde bulunanlar dahî hasen-i intihâ olup pek güzel sûretle maddeyi izâh ederler."

-s.799/800-

M. M. Rifat, haber ve inşâyı mukâyese eder. İnşâyıla ilgili 36. maddede şöyle der:

"Kelâmın medlûlü olan nisbetin hâricde mutâbık veyâ gayr-ı mutâbık olacağı bir nisbet var. Yâni nisbet-i mevcûda sıdk ve kızbî muhtemel ise o kelâma "haber" ve "cümle-i haberriyye" denir. Ve eğer öyle bir nisbet-i hâriciyye bulunmaz yâni sıdk ve kızbe delâlet etmeyip nisbet kendi nefsiyle kâim olursa ona dâ "inşâ" ve "cümle-i inşâiyye" denir.

Fakat nisbet-i sübûtiyye itibâriyle önüne bak uslu otur" ve nisbet-i selbiyye itibâriyle "oraya bakma, kapıyı açma" cümlelerindeki nisbetlerin sıdk ve kızbî mutasavver olmayıp nisbet kendi nefsiyle kâim olduğundan bunlar da "inşâ" nevinden birer cümle-i inşâiyyedir."

-s.78-

Meânî bahsinde inşâyı ele alıyor.

98. madde inşâdan bahseder.

"Kelâmda bir nisbet-i hâriciyye bulunmaz yâni sıdk u kezbe delâlet etmeyip de nisbet kendi nefsiyle kâim olursa ol kelâma "inşâ" denildiğini bâlâda mahall-ı mahsûsunda beyân etmiş ve "o kezban" "sokağa çıkma" gibi sözlerin inşâ olduklarını der- meyân eylemiş idik."

Arapça ve Farsça'dan misâl verir. Türkçe'den Nâbî'nin aşağıdaki kıtasının tamamen inşâ kabîlinden olduğunu söyler:

"Zâhir ve bâtına bak hây ile hûyu seyret
Vahdet ve kesreti gör rûy ile mûyî seyret
Noktadan dâirenin gerdişin et istişhâd
Tuhmunun zâ'fını gör cürm-i gedûyî seyret
Mâverâ-yı filike ile güzêrâ-yı Nâbî
Hâm-ı çevgânı irâdetdeki kûyî seyret"

-s.166/167/168-

İnşâ hakkındaki görüşlerine devam eder:

"Ya bir şeyin husûlünü istidâ veyâhûd bir talebe taalluk etmeyerek mevcûd olmayan bir mânâyı ikâ için olur ki bunun evvelkisine "talebî" ikincisine "gayr-ı talebî" denir.

Arapça'dan bir kıtayı örnek veriyor, Türkçe'den bu kıtânın tercümesini örnek verir.

"Yâdında mı doğduğun zamanlar
Sen ağlar idin gülerdi âlem
Bir öyle ömür geçir ki olsun
Mevtin sana hande halka mâtem

Bu kıta inşâ-yı talebî nevindedir."

-s. 169-

"A) İnşâ-yı talebî temennî, istifhâm, emr, nehy, nidâ denilen beş şeyden ibârettir."

"1. TEMENNÎ - Bir şeyin husûlü gerek mümkün gerek mümteni olsun 'umûmiyetle ol şeyin husûlünü arzu etmeye denir. Ama husûlü muhakkak ve mevsûk olmayan emr-i mergûbe müterakkıb ve munzâtır olmaya "tereccî" tesmiye olunur ki bu hâlde inşâ-yı talebî dâiresinde bittabî fasl-ı âtîde beyân olunurdu.

Lisân-ı Osmânî'de temennî için "keşki, bâri, tek" gibi edatlarla fiil-i iltizâmının rivâyet ve hikâye sigâları ve fiil-i iltizâmî-yi şartî sigâsı istimâl olunur ki Mizânü'l-Belâga'da muharrer olan şu:

Tenimde rûh olaydı kâşki keyfiyyet-i mestî
Haberdâr olmayaydım tâ hayât-ı müste'arımdan"

beyitiyle Arabî'den bir kıtâyı örnek verir.

"2. İSTİFHÂM- Bir şeyi öğrenmek için onu suâl etmekten ibâret bir tarîk-i inşâdır." Arapça'dan ve Türkçe'den örnekler verir.

"Sabâ şikenc-i ser- zülf-i yâri gördün mü
Ne hâldedir dil-i mihnet şî'ârî gördün mü"

—s.171/172—

İstifhâmın zihinde bir şeyin ortaya çıkmasını istemek olduğunu söyler. Ya tasdikî ya da tasvîrî olduğunu belirtir.

"Tasdîkî taleb için olan istifhâmdan murâd me'sûl-i 'anha ta'alluk edecek sübût ve nefyden birisine isnâd ve tâyinini istemektir. "Yağmur yağıyor mu?" gibi. Buradaki suâlden maksad ne yağdığı değil yağmurun yağıp yağmamakta olduğu hâllerden birini yâni yağıyor mu yağmıyor mu olduğunu anlamaktır.

—s. 172—

Tasvîrî taleb için olan istifhâmdan murâd su'âl-i 'anha ta'alluk eden sübût ve nefyin tâ'vin ve isnâdı olmayan sübût ve nefyden her birisinin iki şeyden hângisine isnâd olunacağını öğrenmektir. "Yağmur mı yağıyor kar mı?" gibi ki burada yağmak muhakkak olduğundan yağıyor mu yağmıyor mu suâl olunmayıp yağın şey yağmur mudur kar mıdır diye suâl olunur.

—s. 172—

İmdi şu tâ'rifât ve emsileden anlaşıyor ki mesul 'anhın bir şeyden sübût ve nefyine ta'alluku olmayan istifhâmlar "tasvîrî" ve mes'ûl'anhın sübût ve nefyini su'âle delâlet edenler "tasdikî" istifhâmlardır. Bu halde:

"Falan geldi mi? Hasta iyileşti mi? Asker gitti mi?"
İstifhâmları tasdikî ve :

"Şu adam kimdir? Bugün ayın kaçıdır? Hasan mı geldi, Hüseyin mi geldi?" İstifhâmları dahî tasvîrîdir."

Soru edatlarından (mi, ne, kim, kaç, hani, hangi, kaçan) bahseder.

"3.4) EMR Ü NEYH : İsti'lâ tarîkiyle işin husûlünü talep etmeye "emr" ve 'âdem-i husûlünü talep etmeye "nehy" denir ki "Şu kitabı ver. Mektebe git" sözleri emr ve fenâ söyleme, kalb kırma" sözleri de nehydir." Arapça ve Türkçe'den örnek verir.

Virmem sana çek benden elin ey melek'ü'l - mevt
Cânânıma nezreylediğim cânıma değme"

-s. 177-

Emr ve nehy sigâları bazan isti'lâ sûretinin gayrıyla isti'mâl olunur ve bu halde meâni ve ünvân tebeddül eder ki en mühimleri ber vech-i âtî beyân olunur.

Birincisi- Taleb-i istilâ ile değil 'acz ve huzû ve niyâz ve huşû ile olursa ona "duâ ve niyâz" denir. Leylâ Hânım'ın:

Bir mücrim ve âsî kulunum rû-yı siyâhım
Afvınla nazar kıl bu günahkâra ilâhî"

beyitiyle Nâbî'den bir beyiti örnek verir.

"İkincisi - Taleb-i isti'lâ ile değil tesâvî tarîkiyle olursa ona "iltimâs" denir. Fuzûlî'nin:

Seyr kıl gör kim gülistânın ne âb u tâbı vâr
Her târâf bin serv-i sebz ü gül ü seyr-âbı vâr."

beyitiyle Âhîr'in bir beyitini örnek verir.

"Üçüncüsü - Zikrolunan mânâların gayrı mânâ-yı zuhûridir ki bunda dâ vech-i evvel ibâhe için olmasıdır. Sünbülzâde Vehbî'nin: "Aç besmeyleyle iç suyu, Hân Ahmed'e eyle duâ mısra'ında olduğu gibi.

Vech-i sâni- Tenbîh için olmasıdır. İşte câmi gel edâ kıl sen namâzı dâimâ" mısra'ında olduğu gibi.

Vech-i sâlis - Tehdîd için olmasıdır.

Ey rakib-i seng-i nihâd artık hayâ etmez misin
Varsa haddin bir daha sen kûy-ı yâre var da gör
beyitinde olduğu gibi.

Vech-i râbî- Temennî için olmasındır. Pertev Paşa
Merhûm'un:

"Ne yapsam neyle dem-sâz eylesem âh seher-hizî
Uzandı leyle-yi hasret yetiş yâ Şem-i Tebrîzî
beyitinde olduğu gibi.

Vech-i hâmis- Hitâb için olmasındır. Bir şehîd-i
nâmedârın mezarına karşı söylenen şu:

Yâr yerleri çık kanlı kefenle şu vechâne
Gör düşmez ahfâd ile evlâd neler etti
beyitinde olduğu gibi.

Buraya kadar beyân olunan husûsâtta hep emr-i hâzır
ve nehy-i hâzır sigaları der-meyân edilmiş ise de emr-i gâib
ve nehy-i gâib sûretleri ve hâzırlâ gâibin cemleri dahî 'aynı
ahvâlde müstâmal olup onlar gibi me'âni-yi muhtelifa ikâ
ederler. Nitekim:

"Eylesin Mevlâ seni her bir kûdûretten masûn
Dehrin âb-ı rûyusun [Abdülhamîd] Hân çok yaşa"
beyitinde emri gâib duâya ve:

"Âkıbet her neş'esinden bir humâr eyler zuhûr
Söyleyin sâkiye çalsın başına peymâneyi
beyitinde gâible hitâb ve istiğna ve bir şâirin:

Sen oldun cevrine ey dil-keş mahzûn ben mahzûn
Felek gülsün sevin sin şimdi sen mahzûn ben mahzûn
beyitinde lev m ü Sâmi'in:

Gerek söğsün gerek döğsün gerek dergâhdan sürsün
Visâl-i yâri bir kerre talebkâr olmaz vardır

beyitinde tahayyür ve temennî ve Şehrî'nin:

Olmasun vâreste pîç ü tâb-ı gâmdan kine-cû
Mâr-ı sermâ-dîdeye Rabbim güneş göstermesin

beyitinde nehy-i hâzırla beddu'â ve Muallim Nâcî'nin

Zîr ü bâlâsı nûra gark olmuş
Vâdî-yi eymen olmasın görünen

beyitinde istifhâm mânâsının zuhûru gibi."

-s177/178/179/180-

5) "NİDÂ: Hurûf-ı nidâ vâsıtasıyla muhâtabın teveccüh ve ikbâlîni taleb etmek nidâdır ki her lisândâ envâ'ı süverle câridir. Neff'den:

Ey Hüsrev-i Cem kevkebe-i memleket ârâ
Kim saltanâtın âlemi pür zîb ü fer eyler
Evsâfına hadâyık tutalım sihr ile tab'ım
Bin ma'niyi bir şekle koyup muhtasar eyler"

kıtası ile Arabî'den Süheyl Bey'in bir beyitini örnek verir.

"Nidâlarda bazı kere harf-ı nidâ hazfolunur. Nitekim:
Dostlar ben şaşmışım hâl-i dil-i divâneden" mısraında harf-i
nidâ yok iken mânâ-yı nidâ mevcûddur. Ve bazen harf-i nidâ
mevcud olduğu halde nidânın gayrı mânâlara taalluk eder.
Nitekim Muallim Nâcî'nin:

Ey levhâ-yı yâr nûr-bâhşâ
Bin kerre de eylesem temâşâ
Doymaz sana çeşm-i girye mu'tâd
Bakdıkça olur vidâdı müzdâd

kıtasında tahassür mânâsı vardır.

B) İnşâ-yı gayr-ı talebî: Tereccî ile tâ'accub husûsunda müstâ'mel inşâlarla inşâ mevkiinde istimâl olunan haberlerden ibârettir ki ber vech-i âtî târif olunurlar.

Tereccînin "ummak" mânâsında olduğunu belirtir ve devâm eder.

"... Yâni husûlû muhakkak ve mevsûk olmayan emr-i mergûbe müterakkıb ve muntazır olmak demektir."

Arapçadan örnek verir.

"Türkçe'de tereccî ifâsı için şu: "Umarım ki, olur ki, ümîd ederim, ümîd olunur ki, ihtimal ki, muhtemel ki, memûl ki, şâyet ki, ola ki" gibi elfâz istimâl olunur. Nitekim:

Sâna lâayık olan ihsânı edersin elbet

Umarım ki olâ sâyende ümîd hâsıl

beyitinde umarım ki ile tereccî mânâsı verilmiştir. Bu bâbda bazen "İnşallah-ı Kerîm" terkipleri dâhî müstâmeldir. Cevdet Paşa'nın:

Câm-ı ikbâlî felek şimdi rakîbe sunsun

Dil-i nâ-kâme de nevbet gelir inşallah

Yârın ağzın ara ey bâd-ı sabâ der mi aceb

Yine İstanbul'a Cevdet gelir inşallah"

kıtasını örnek verir.

"Tereccînin bir nev'i vardır ki terakkub ve intizâr olunan şeyi bir emr-i mahûf ve mekrûr olur. Ol vakit ona "işfâk" denir ve Lisân-ı Osmânî'de "korkarım ki, korkulur ki, havfım budur ki, havf olunur ki" gibi kelimât istimaliyle addolunur. "Korkarım ki bu hasta yarına çıkmaz" sözünde olduğu gibi.

Tereccî ve ifânun geleceğe mahsûs şeyler oldukları için dâima gelecek zamânın fiil-i iltizâm gâibi ve fiil-i iltizâm-ı

şartî sigâları istimâl olunur. "Halbûki fiil-i iltizâm-ı şartî temennide dahî müstâmel olduğundan aralarını tefrîk lâzım gelir de bu da temennî ile tereccî mânâlarına kemâl-i dikkâtle olur. Meselâ: Vürûdu memûl olmayan bir zâtın hakkında "falan gelse de şu şenlikde bulunsa" denildikte temennî ve kudûmuna intizâr olunan bir zât hakkında söylendikte tereccî olur."

—s. 181/182/183—

"Ta'accüb- Garâbeti hâvî olan umûrdan insana hâsıl olan hâli izhârdandır." Arapça, Farsça ve Türkçeden örnekler verir:

"Ne dâiredir bu devr-i eflâk
Ne zâbitadır bu merkez-i hâk
Cisme 'arzı kim etti kâ'im
Nâra neden olur nûr lâzım."

—s. 184—

Lisân-ı Osmânî'de taaccüb için "ne, acab, âyâ, ne güzel, ne çirkin, ne hoş, ne fenâ, 'acâib, zihî" gibi elfâz istimâl olunur. Fuzûlî'nin:

Zihî zâtın nihâd ve ol nihâddan mâ - sivâ peydâ
Bihâr-ı sun ki emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ

beyitinde olduğu gibi."

—s. 185—

"Tenbih: Türkçe'nin "ne" edatı esâsen istifhâm için ise de taaccübe dahî delâlet ettiğinden ekseriyâ istifhâm sûretinde olan inşâ-yı talebilerde taaccüb mânâsını vermekle onları inşâ-yı gayr-ı talebî hâline ilkâ eylediği gibi bazı kelimât-ı istifhâmiyye dahî istifhâmın gayrı mânâları izhâr ettiklerinden onlar da bulundukları cümleleri gayr-ı talebî

sûretine idhâl ederler. Nitekim Feyz-i Kadîm'in:

Güyâ ki ceyb ü dâmenimi pergel eyledin
Ey bâğbân nedir bu kadar imtinân bana

beyitiyle Nihânî'nin:

Gel ey nâsîh kûyunda hâl-i dilden bî habersin sen
Beni dîvâne etti ol perî bilmem ne dersin sen

beyitinde "ne"ler istifhâmdan çıkıp birincide i'tirâz ve ikincide tahsîs mânâlarını izhâr ettikleri gibi Kemâl Bey Merhûm'un:

İnsan mı sandın düşmeni

mısrânda (mî) ile tahkîr mânâsı zuhûr etmiştir.

Haberin inşâ' makâmında istimâli: Bir cümle-yi haberiyyeden 'ilâm-ı haber kasdolunmayıp diğer birtakım ağrâz-ı mahsûsanın edâsıdır ki mühim olan sûretlerinden dört tânesi ber-vech-i âti tahrîr ve târif olundu.

Birincisi: Karîne ve delâlet-i hâliyye ile ağrâz-ı mahsûsâ murâd olunmak üzere haberin inşâ makâmına kâim olmasıdır. Nitekim "bilen ile bilmeyen bir değildir" kelâmında muhâtabı terğîb ve "aklına şaşarım" sözünde taaccüb ve "ben pîr oldum" cümlelerinde izhâr-ı zâf gibi mânâlar zuhûr eder. Halbûkî bunlar birer cümle-yi haberiyye oldukları halde şu ağrâz-ı mahsûsaya mebnî inşâ gayr-ı talebî nev'inden olmuştur.

Kimini sevdi Hudâ kimini sevdâda kodı

Gülü ârâyîş edib bülbülü kavgâda kodı

beyitinde haber nev'inden olduğu halde inşâ kabîlindedir.

İkincisi- 'akd sigâlarıdır ki bunlar elfâz-ı ihbâriyyeden oldukları halde maksad haber olmayıp kâ'illeri beyinde ifâ-

yı 'akdden "ibâret olmakla inşâ-yı gayr-ı talebî nevinden olurlar. "Aldım, sattım, verdim" gibi.

Üçüncüsü: Kâsem ve şehâdet ile "sübhânallah, maazallah, Allah'a sığındık" gibi elfâz ve terâkibin bulunduğu cümleler de haberî iken inşâ gibidirler:

Hoş geldi bana meykedenin âb u hevâsı

Billâh ne hoş yerde yapılmış yıkılası

beyitinde olduğu gibi.

Dördüncüsü: Edebe ri'âyetten dolayı emr sigâsı yerinde cümle-yi hâberîyye isti'mâlidir. Meselâ bir büyük adama "şuraya bak" denecek yerde "şu şey ne güzel" diyerek oraya ihâle-yi nazarı dâvet etmek yâhûd "şuraya nazar buyurur musunuz" demek gibi.

-s. 186/187-

Mebânî'l - İnşâ mukaddimesinden verdiği bir parçada inşâ ile ilgili şunlar söylenmektedir:

"İlm-i inşâ belîğ ve fasîh olmak ve 'ibârât-ı müstahsenesi ehl-i kalem 'indinde mu'teber ve mer'i olan âdâb-ı edâyı şâmil ve makâma muntabık bulunmak şartıyla kelâm-ı mensûr yazmanın usûl ve kavâ'idinden bahseden 'ilme derler ki 'ilm-i mezkûr efkârın mu'arrefi ve tasavvurâtın sûret-i hâricisi ve ezhânın vâsıta-i te'âtisidir. Ebvâb-ı 'ulûm ü fûnûna medhal ve miftah ve 'ashâb-ı hall ü 'akde hâdî ve mısbahtır. Anınla müdâvele-i tasavvur olunur anınla te'âtî-i efkâr kılınır. Nutk-ı benî beşere 'atîka kudret ise inşâ da âsârını irâ'e ve ikbâ için mevhîbe-i tabî'attır.

'İlm-i edeb ki lafz-ı kitâbet cihetiyle hâlel ve hatâdan tevakkî eylemekliğin minhâc ve minvâlini irâ'e ve ta'yin eden envâ'-ı mebâhisi şâmil ve mezâyâ-yı makâlin selâset-i me'âliyle terâkib-i suver ü emsâlini mu'lin bir fenn-i kâmilidir.

Târifî sadedinde olduğumuz usûl-i inşânın haysiyyet-i kemâl ü tenâsüb-i endâm ü hâline vâsıta ve dalldır.

Şu cihetle o aksâm-ı fûnûna da ittıla' lâzımdır ki 'ilel-i ga'iyyesinde olan âsâr-ı kelâmiyye memdûh ve mergûb olsun. Aksâm-ı mezkûreyi 'ulemâ-yı fenn şü vech-i âtî üzre taksîm etmişlerdir. Lügat, sarf, iştikak, nahiv, me'âni, beyân ü bedî', arûz ve kavâfi işte fûnûn-ı edebîyye-i mezkûre kitâbet ü inşânın tahsiline âlet ve ulûm-ı şer'iyye ve fûnûn-ı 'akliyye ve siyer ü kısas ü emsâli 'ulûm ise ikmâl ve terakkisine medâr u 'illetdir.

-s.744-

Elhâsıl kâtib ve münşî olan kimse lisânına mahsûs edebîyyât ile 'ulûm ve fûnûn-ı mütedâvüleye ve biraz da tevârih ü muhâzarâta vukûf u ittıla' hâsıl ederek lâzım gelen bizâ'ayı edinmelidir ki kavlinde metânet fikrinde selâmet sözünde resânet karîhasında vûs'at hâsıl olsun da mâliki olduğu hüsn-i tabi'at mevzû'una hizmet etsin. Demek isterim ki hüsn-i tabi'ât cevâhir-i ma'rifetle de tezyin ve tahliye kılınmalıdır."

İnşâ ilmi, mensûr söz yazmanın usûl ve kâidelerinden bahseden ilimdir. Fikirler, düşünceler onunla ifâde edilir.

-s.745-

Nazımda olduğu gibi nesirde de tenkît gerektiren husûslara dikkat çeker. Nesirde sec'le ilgili tenkît husûsunda şöyle der:

"Sec'e Müte'âllik Tenkidât"

Sec' gelişigüzel olmayıp da cebr-i nefis ile irâd edilmiş ise esâsen şâyân-ı tenkid olduğundan ve bâ-husûs kendisinde ber-vech-i âti beyân olunan dört nakîse bulunursa men küllül-vücûh tenkîde lâayık görüldüğünden ahvâl-i mezkûreyi de 'alâ vechü'l-ihtisâr beyân eyledik şöyle ki:

Evvelâ - Sec'i mütekellif olursa

Sâniyen - Fıkarât lüzûmundan ziyâde uzun olursa

Sâlisen - İkinci birinciden pek kısa veyâ pek uzun olursa

Râbi'en - Nesirde iki fıkra nazımda bir beyit baz alınarak hükmünde olduğundan ve bir beyitte mânânın tamam olması şart olduğundan eğer nesrin müseccâ' olan iki fıkrasında mâ'nâ tamam olmaz ise bu gibi müseccâ' sözler tenkîd olunmağa lâyık olurlar ki emsâli kütüb-i 'atfıkâda lüzûmundan ziyâde mevcûd olduğundan ve bu bâbda uzun uzadıya misâl yazıp izâh-ı maddeye kalkışmak esâsen mecruh olan sec'-perverliğe hizmet demek olacağından bu kadar bir ihtâr ile iktifâ eyledik."

-s. 934/935-

Nesirde haşv-i kabîhin çok çirkin olduğu şöyle ifâde edilir:

"Haşv-ı kabîh nesirde akbeh görünür. Bunun bir nümûnesini görmek için keyf-i mâ'ül- tevakkuf açtığımız (Tâcû't - tevârih) in şû pârcâsınâ bâkâlım:

Bîrûn-ı hisârda olan sipâh-ı zafer - penâhın dest-i imdâdını derûn-ı hısnâ giren mücâhidlerden kutâh etmekle ol dilâverlerin cümlesi şehîd ve hayât-ı dünyâ temettû'undan nâ-ümid olduğu mâ'rûz der-kâr-ı felek iştibâh oldukda derûn-ı eşfâk-nümûnleri her hamîyyet ile sûzân ve âteş gazabları..."

-s.926-

Manâyı bozmayan, fakat söze çirkinlik veren fazlalıklar çirkinlik doğurur. Bu tür durumlardan kaçınmak elzemdir.

Ahmet Cevdet Paşa "Mektebi Hukuk" öğrencilerine okutulan derslerin özeti olan "**BELÂGAT-I OSMÂNİYYE**" adlı eserinde "inşâ"dan şöyle bahseder:

"İnşâ Beyânındadır

İnşâ iki kısımdır. Biri **inşâ-yı talebî**dir ki âhirden bir şey' taleb etmek ma'nâsını mutazammındır. Diğer **inşâ-yı gayr-i**

talebî ya'ni inşâ-yı ikâ'idir ki mevûd olmayan bir ma'nâyı ikâ' etmektir. İnşâ-yı talebî; temennî, istifhâm, emr ü nehy, nidâdır. İnşâ-yı ikâ'î, tereccî, ta'accüb, medh, zemm, sîga-i 'akd gibi inşâ ma'nâsına naklonunan haberlerdir.

Temennî arzû etmek ma'nâsınadır ki lisân-ı Türki'de nolaydı ve olsa diye ifâde olunur. Fârisî'de temennî için kâşkî lafzı kullanılır ki Türkçe'de tahrîf ile keşke denilir.

Tereccî ummak ma'nâsınadır ya'ni husûlû muhakkaka ve mevsûk olmayan emr-i mergûbe müterakkub ve muntazır olmak demektir. Bunun için umarım ki, ola ki, me'mûl ki, şâyet ki gibi lafızlar isti'mâl olunur. Meselâ me'mûl ki yarın bu hasta ifâkat bula denilir.

Ba'zen dahi tereccî makâmında inşâ'allah terkîbi kullanılır. Nitekim inşâ'allah karîben bu hasta kesb-i sıhhat eder denilir.

Ama husûlû kat'î ve muhakkak olan şeyde tereccî câri olmaz. Meselâ ola ki bu akşam güneş gurûb ede denilmez.

Ve tarakkub u intizâr olunan şey eğer bir emr-i mahûf ve mekrûh ise işfâk tesmiye olunur. Mesela korkarım yahut havfım budur ki bu hasta yarın fevtolur denilir.

Tereccî gibi işfâk dahi inşâ-yı ikâ'î kabîlindendir. Ve ikisi de müstakbele mahsûstur.

Temennî ise ber vech-i bâlâ inşâ-yı talebî kabîlinden olarak mâzî ve müstakbelde câridir.

Şöyle ki temennî makâmında 'zaman-ı mâzî için fi'il-i iltizâmiyyenin rivâyet ve hikâye sigâları ve müstakbel için fi'il-i iltizâmî-i şartî kullanılır.

Nitekim keşki vaktiyle ders çalışaydım yahut çalışaymışım ve gençliğim 'avdet etse de derse devâm etsem denildiği gibi.

Mütemennânın imkânı şart değildir. Belki ekseriya muhâl olur. Mezkûr misâllerde olduğu gibi.

Ve ba'zen mümkün olur fakat hus l  muntazır ve me'm l olmaz. Nitekim bir 'az m def ne bulsam da şöyle böyle yapsam diye h ly lar kurmak gibi.

Ve eğer hus l  muntazır ve me'm l olur ise temenn  terecc ye m nkali b olur. Bin 'e'n-'aleyh zal k fi'l-i iltiz m  -i  art  temenn  ile terecc  beyninde müşterek olur.

Mesel  v r du me'm l olmayan bir z t hakkında filan gelse de  u d   nde bulunsa denilir ise temenn  olur. Ve eğer kud m ne intiz r olunan bir z t hakkında bu vapur ile gelse de bu d   ne yeti se denilir ise terecc  olur.

Ve ba'zen terecc den temenn  ma'n s  tevellüd eder. Nitekim Hind'e gütmek üzere ved ' için bir kimsenin yanına gelen bir Hindliye ol kimse  n  a'llah ben de Hind'e gidip de sizi ziy ret ederim dese terecc  olur. Fakat onun Hind'e gütmesi pek m steb'ad olduğu cihetle muh l ta m   bih olduğundan bu kel m  temenn  ma'n s n  i   r eder. Lakin kel m yine ma'n -y  mevz ' lehinde müsta'mel olmakla ol ma'n  ter k b kab linden olarak m stef d olur.

Kez lik edat-  idr b olan belki ba'zen ihtim l ki mak mında müsta'mel olup bu dah  ba'zen muh var t-  n sda terecc  ma'n s n  olur.

 stifh m, öğrenmek için sormaktır.  d t-  istifh m (m ) harfidir ki ba'zen taleb-i tasavvur için ya'ni ecz 'i cümlenin birinden s   l için olur. Ve d 'im  mes' l 'n - 'anhe m lteh k ve muttasıl olur. Nitekim filan m  geldi, filan m  sordu. Mer m  mus habet midir yoksa 'arz-  maslahat mıdır denir. Ve filan yahut filan geldi mi denilip ikisinden biri geldi mi demek olur.

Ve ba'zen taleb-i tasdik için ya'ni isn ddan s   l için olur. Ve zam r-i fi'ililerden sonra edat-  r b ta ile zam r-i nisbilerden mukaddem getirilir..."

"Seci' fâsılaların bir harf üzerine mütevâfık olmalarıdır.

Nesirde seci' nazımda kâfiye gibidir. Ve üç kısma münkasımdır. Şöyle ki fâsılalar veznen muhtelif olurlar ise **mutarrafa** denilir.

Nitekim (Talebe 'ilm-i belâgatı ikmâl ettiler* 'ilm-i hukûkta dahi epeyce kesb-i kemâl ettiler) dediğimizde ikmâl ile kemâl gibi.

Şiirden nazîri mü'ellifin sâlifü'z - zıkr kasîdesinin matla'ı olan (Hamdu'llah ki bana yâver olup baht-ı sa'îd" Eyle-di çarh ile sernâme-i sulhü tecdîd) beyitidir.

Ve eğer fâsılalar veznen dahi mütevâfık olurlar ise **seci'-i mütevâzi** denilir.

Nitekim Kısas-ı Enbiyâ'nın (Andan sonra sâ'ir nâs anlardan üredi ve nice kavimler ve sınıf sınıf kavimler türedi) 'ibâresindeki üredi ve türedi kelimeleri gibi.

Yine Kısas-ı Enbiyâ'nın (Gürûh-ı müşrikîn bir cümlede ehl-i islâmı bitirmek üzere medîne-i münevvere üzerine yürüdü halkı havf ve dehşet bürüdü) 'ibâresindeki yürüdü ve bürüdü kelimeleri dahî bu kabildendir.

Ve eğer fâsılalarda olduğu mâ - kabllerinde ki eczânın ekseri sec'en ve veznen mukâbilleri gibi olursa **seci'-i mura-sa** denilir.

(Fılan efendi zübde-i emâsil ü akranda ve birâder -i ser bülendi 'umde-i efâzil ü a'yândur) 'ibâresinde olduğu gibi.

Seci' herhâlde kelâm-ı belîge ziynet verir. Fakat fâsılalar müttehidü'l - me'âl olmayıp her birinin başka başka ma'nâları olmak şarttır.

Şiirden nazîri dahi (Âferin ey rûzgârun şehsûvâr-ı saff-deri* 'Arşa as şimden gerü tıg-ı süreyya cevheri) beyitidir.

Ve illâ mücerred seci'i için bir nev' tekrâr demek olacağına mebnî tatvil kabîlinden olur. Meselâ bize pek çok ihsân etti ve lûtf-ı bî - pâyân etti denilse makbûl olmaz..."

—Sayfa 173/174—

Belâgat-ı Osmâniyye'de şiir ve nesirle ilgili şunlar ifâde edilmektedir:

"..... Ve gazez eğer nasa va'z ve nasihat ise hitâbe denilir. Ve makbûlât ve zanniyâtta mürekkeb olur. Vâ'iz ve hatiplerin nutukları gibi. Hitâbetin hüsn-i te'sîri olmak hasebiyle fevâ'id-i 'azîmesi vardır.

Ve gazez eğer kuvve-i natika ile tergîb ya tenfir yolunda muhâtabın zihninde bir te'sîr hâsıl etmek ise muhayyelâtta terkîb olunur. Ve ehl-i mantık istilâhınca **şiir** denilir. Gerek manzûm olsun ve gerek mensûr olsun. Ama 'ulemâ-yı 'Arabîyye istilâhınca şiirin mevzûn ve mukaffâ olması lâzımdır mevzûn ve mukaffâ olmadığı hâlde muhayyel olsa bile şiir muhayyelâtta mürekkeb olan nesirlerde ekseriya seci' ve cinâs gibi sanâyi'-i bedi'yyeye ri'âyet olunur. Ve gelince mütekellim eğer bunları 'an-i'tikâd dermeyân eyler ise onlardan mürekkeb olan delîle safsata denilir. Ve eğer mücerred muhâtabını taglîd için söyler ise onlardan mürekkeb olan delîle mügâlata denilir..."

—s. 38 / 39—

Ele alınan üç belâgat kitabında da şiirin sâdece vezinli ve kâfiyeli sözden ibâret olmadığı fikri mevcûddur.

ç) MENSÛR ŞİİR

Mecâmi'ül - Edeb'te "mensûr şiir" kavramına yer verilmediği için bu husûsla ilgili bir çalışma yapılmamıştır.

d) NAZIMLA NESİR ARASINDAKİ FARKLAR

Nazım ve nesir kavramlarının bazen ortak bazen farklı yönleri ele alınmıştır.

Kitâbet bahsinde nazım ve nesirle ilgili dikkat edilmesi gereken husûslar şöyle belirtilmiştir:

"Buraya kadar zıkr ve beyân olunan ahvâle ri'âyetle yazı yazmaya gayret edenler Sâ'id Paşa Hazretlerinin "Mizânü'l-Edeb" nâm eser-i nefisinde muharrer olup âtiye 'aynen nâklolunan şer'itâ dahî sarf-ı himmet eylemeleri lâzımdır. Müşârünileyh buyururlar ki:

"(Tehzib) kaleme alınmış olan her bir kelâm-ı münakkaha 'âm olan bir vasıfıdır. Buna (te'dib) dahî denilir. Nazım ve nesirden her bir eser yazıldıktan sonra nazar-ı dikkate 'arzolunup lâzım gelen mahalleri tehzib ve ıslâh edilir.

-s.866-

Bir şey kaleme alınır iken evvelâ ma'âni-yi matlûba kuvve-i mütefekkirede hüsn-i istihzâr ile tertib olunur. Ba'de kaleme alınır. Sonrâ pîş-i nâzar dikkâte konulup usûl-i âtiyyeye tatbik olunur.

Kelâmda ne kadar haşv ve zâ'id şeyler var ise mahvedilir. Elfâz-ı bâkiyye birer birer mizân-ı zevke vaz' ile içlerinden hurûf veya terkibce ağır görünen elfâz-ı muzırre vü mürekkebe çıkarılıp yerlerine hiffet-i hurûf u terkibi hâvî kelimeler konulur. Garâbet ve hâşyesi ve kıyâsa muhâlefeti hissolunan lafızlar tenkih ve sehlül-istifâde ve kıyâsa müvâfık elfâz tebdil olunur. Mürekkebât ve fıkârât i'tibârıyla ma'âniye ta'alluk eden kuvvet ve hiffet elfâz ile ma'âni ve maslâhât ve maddenin ehemmiyetiyle - muharrerât ve mükâtebât kısmınca mürsel ve mürselünileyhin hâl ve şânına ta'alluk eden cihâtın derecâtı beynindeki râbita ve münâsebet mizân-ı zevk-ı selim vâsıtasıyla ta'dil ve tesviye kılınır.

Kelâmın mensûb olduğu tekellüm-i hitâb gıyâb mevkı'lerince tenâsüb-i cihetleri tedkik ile yolunâ konulur.

İfâde-i maksûd için istihzâr edilmiş olan ta'birât içinde istifâdece sühûlet ve sû'beti mûcib olan şeyler mirât-ı fehm ile mûkâbele ve mîzân-ı zevk ile mûvâzene edilerek ta'kid-i lafzî vü ma'nevîyi mûceb görünen lafz ve cümleler ihrâc ile ma'âniye delâleti vâzih elfâz istihzâr olunur. Kelimâtın takaddüm ve te'hîrinden ve mukârenet ve irtibâtından ve neş'et eden ta'kid ve za'f-ı te'lif dahî ıslâh edilir. Ba'de tehzib ve tenkihe hitâm verilir.

-s.867-

Kâleme alınan mufâssal ve muhârrerât ve makâlât ve kütüb ve resâ'ilce tehzib usûl-i mezkûreye tâbi'dir.

Yazılan şeyleri kâleme alanlar o şeyleri başkalarının eserlerinden 'add ile bizzat nazar-ı i'tirâza takrib eyledikleri halde ıslâhca hayli istifâde edebilirler.

Şâyân-ı ıslâh olan eserlerde ahvâl-i âtiyyeden bir veyâ bir kaç hâl bulunur.

Bu kelimenin mevzi'i burası değil.

Şu kelime ne kadîm ve bu kelime te'hîr olunmalı idi.

Şurasında noksan var.

Bu ziyâdedir.

Bu kelime, yâhûd bu kelâm veyâ şu fikrâ lüzûmsuzdur.

Şu vâsf mevsûfa muvâfık değil.

Şu lafızlar, yâhûd cümleler beyinlerinde mutâbakât veyâ münâsebet yâhûd irtibat görünmüyor.

İfâde bu tarzda olsa idi istifâdece daha ziyâde sühûlet olur idi.

Şu lafızda yâhûd şu terkipte tenâfûr var.

Burâda ta'kid veyâhûd zâ'f-ı te'lif var.

Şu kelâmıda tehzipte ve tenkihe ihtiyâc görünür.

Şu tahrîrât güzel kaleme alınmış, kaleme alınışına ve elfâz ve mâ'nânın intizâmına diyecek yok, fakat mürselünileyhin şân veya hâl, veyâhûd derece-i idrâk ve istifâdesiyle mütenâsib değıl.

-s.868-

Şu ifâde münâzaradân hâlidir.

Burâsı âdâb-ı 'umûmiyyeye muğâyirdir.

Şu ciheti edeb-i milliyyeye muvâfık değıl.

Şu söz vakt ve hâlin iktizâsına göre değıl.

Vârid olacak i'tirâzların başlıcaları ahvâl-i mezkûreden 'ibârettir. Kudemâ-yı üdebâ-yı 'Arab'ın ba'zıları kaleme aldıkları şeylerin tehzipte ve tenkihine i'tinâ-yı âzim gösterdikten sonra eserlerini i'timâd ettikleri âshâb-ı ma'lûmâta da 'arz ile kendi idrâklerinin bâlig olmayacağı i'tirâz mevkî'lerini öğrenerek ıslâh ederler idi.

Nazım ve nesirin tezhîbinde usûl-i mezkûreye ri'âyet üdebâyâ ve 'âlel - husûs nev-heveslere vâcibdir.

-s.869-

Âsâr-ı 'ilmiyye vü edebiyyece dikkat ve i'tinâ umûr-ı mu'tâdeden 'âddedilecek dereceye vârsa bilâhare artık her eserin uzun uzun ıslâhı tekellûfüne hâcet kalmayıp hüsn-i tanzim ü ifâdece mülke hâsıl olur. Nev-hevesler yazacakları eserlere kendi 'akıllarının erdiği kadar usûl-ı mezkûre dâ'iresinde i'tinâ gösterdikten sonra mahâret ve iktidârca tasdik-i 'umûmiye mazhar olmuş zevâtın birisine de 'arz ve

irâ'e ve şâyân-ı i'tirâz olan mahallerini ıslâh etmedikçe yalnız kendilerinin beğenmeleriyle iktifâ edip de enzâr-ı 'umûmiyyeye vaz' ve neşretmemelidirler. Zîrâ her edîbin iktidâr ve ma'lûmât-ı edebîyyesi sinn ve hâl ve meşhûdât ve mütâlâ'âtının dercânıyla mütenâsib olmak umûr-ı tabî'yyedendir. Bir sâhib-i eserin yazacağı şey hâline nisbetle her ne kadar güzel görünse bile ma'lûmât ve iktidârı terakkî ettikten sonra öyle eser yanında pek çirkin görünür; neşretmiş olduğu hâlde -imkân bulsa- toplâyp mahvetmesini arzu eder.

Tehzîb usûlüne ri'âyet minü'l-kadîm 'âdât-ı mer'îyyedendir. 'Ulemâ-yı İslâm'dan niceleri, kudemâ-yı hükemânın çoğu eserlerini tashîh etmiş ve hattâ bir vakit kaleme aldıkları eserlerden 'ulûm u kemâlât-ı müstahsilelerinin terakkîsinden sonra şâyân-ı neşr 'addedemedikleri şeyleri ıslâh edip ma'lûmât-ı âhirelerine nisbetle şânlarıyla mütenâsib tehzîb ve tashîh ile de derece-yi matlûbeye isâlini mümkün görmedikleri eserleri imhâ etmişlerdir.

...

-s.869/870-

Ba'zen bir şey kaleme alınır. Yazıldığı vâkit sâhibine pek hoş görünür. Bir gün sonra nazar-ı dikkatine 'arzettikte içinde büyük bir münâsebetsizlik, yâhûd mahzûru câlib bir hatâ-yı 'azîm nazarına ilişir. Yazılıp da cihât-ı lâzimesinden gâflet, yâhûd bir hâlet-i bî-kaydiye tebâ'îyyetle ıslâh edilmeksizin neşrolunan eserlerden yâhûd mürselünileyhine gönderilen muharrerâttan büyük büyük mahzurlar, mazarratlar zuhûr etmiş, hattâ pek cüz'i bir dikkatsizlik yâhûd iltizâmsızlıktan sâhib-i eser çok vakitler tefeyyüzden mahrûm olmuştur.

Kudemâ-yı üdebâ tezhîbin vakt-i ihtiyârınâ nısfül-leyli tahsîs etmişlerdir. Nısfü'l-leylde esvâtâ inkitâ' ve harekâtâ sükûnet geleceğinden fikirde cem'iyet ve hatırdâ safvet hâsıl olur. Fikr-i zihni tahdiş edecek hâllerden sâlim ve kârihâ sâfi bulunur. Seher vakti rikkat-i hevâ ve hiffet-i gıdâ ile berâber nefis-i uyküca hazzını tāmâmıylâ istifâ etmiş olmaktan nâşi tehzîb ve ıslâh-ı âsârca yarı geceden ziyâde münâsib ise de halkın uykudan kalkmaları yolcuların yola hazırlanmaları gibi gürültüleri, hâyvanâtın seslenmeleri, envârın tâlî'âlâriyla zulemâtın çekilmeye başlaması seher vaktinde olduğundan esbâb-ı mezkûrenin her birisi fikirdeki cem'iyeti dağıtmaya, zihnini karıştırmaya ta'alluk edecek birer 'arızadır. Gece yarısı ise ortalık sâkin ve insan ve hayvanât hep sâkit bulunmakla berâber uykunun ve gıdânın bir dereceye kadar sıkleti de zâ'il olmuş olacağından zihinde güşâyiş ve sadrda inşirâh bulunur. Te'lifce kalb münbâsit olur.

Ashâb-ı kalemin iştigâlât-ı fikriyyesi zihnini yoracak dereceye geldikte kalemi elden bırakıp teneffüs etmeleri ve fârigül-kalb olmadıkça ele kalem almaları umûr-ı lâzıme ve mu'tenâ bâhâdandır.

-s.870/871-

Kalbde ferâğ ve arzû olmaksızın te'lif ü tanzîm-i eser ile iştigâl mi'de mümteli ve intihâ zâ'il olduktan sonra ta'âm-ı yemeğe ve 'âtâşdân eser yok iken su içmeye benzer.

Ferezdâk demişdir ki "bâzen öyle bir vakte müsâdif olurum ki o vakit bir beyit söylemek benim için bir dış çektirmekten daha müşkil olur." Bazı üdebâ der ki nazımda şürû'dân mukaddem ma'nâyı ve edebiyâttan mukaddem kâfiyeleri tahsîl etmek sana lâzımdır.

Hâtırı bir vezin, bir rûy üzere ikrâh etmemeli, kelâmda elfâz-ı cüzle intihâb etmeli. Kelimât-ı rezîle intihâb eylememeli. Kelâm-ı sehl ihtiyâr etmeli. Kelâm-ı sâ'b ithiyâr etmemeli. Tâtlı söz bulmalı. Müstekrih söz bulmamalı. Müstahsen tedârikine bâkmalı, müstehcen söze ragbet göstermemeli. Yorgunluk geldiği anda nazım ve nesir ile iştigâli bırakmalı. Zirâ yorgunlukda kesrete killet-i nefse vâridâtça hisset gelir. Havâtırın her birisi bir su menbâ'ı gibidir. Rıfk ile vâridatı çoğalır, hâtıra sünûh eden her güzel ma'nâyı yazmalı, her fâ'ideyi kaydetmeli, kaydca müsâmaha ihtiyâr edilirse o ma'nâ ve fâ'ide sonra düşünmekle bulunmaz. Zirâ efkârın göstereceği sânihâlar berkın pârlâmâsı ve nazarın bi-karar olan bir şey'i görmesi gibidir.

Tehzîb bir def'â ile iktifâ edilmeyip im'ân-ı nazar-ı dikkâtle tekrar ve i'âde edimelidir."

-s.872-

SECI' VE TEVÂBİ'İ

Fâsılaların bir hârf üzerine tevâfukuna seci' derler.

"Fâsıla - Nesirde fikrâların nazımda mısra'ların son kelimeleridir ki bu kelimelerin sonlarında bulunan edat ve zamâ'irden başka olarak nefs-i kelimedden olmak üzere müttefik olan harflere **revî** denir.

[Mektubunun vâsıl me'line itlâ' hâsıl oldu] kelâmındaki "vâsıl, hâsıl" gibi ki lâmları reviiydir. Binâenaleyh bunda secî vardır. Kezâ "fâsıla ile hâsıla" da edat olan hâllerden sârf-ı nâzarla nefs-i kelimedden "lâm"larda ittihâd olduğundan bunlarda seci' vardır. Fakat meselâ "fâsıla ile hârice" de "hâ"lar edat olup "lâm" ile "cim"de ittihâd olmadığından bunlarda seci' yoktur ve kezâ "çemenimiz ile câddemiz" de

"miz" edat olduğundan asıl kelimelerin âhirleri "mim" ile "hâ" olduğundan bunlarda seci' yoktur. Fakat "hânemiz" ile "lânemiz" de "miz" edatlarından evvelki "hâ"lar nefis-i kelimeden olduğundan bunlarda seci' vardır.

Hülâsâ seci' demek kelimelerin âhirlerinde nefis-i kelimelerden olmak üzere âhirlerinin ittihâdı demek olduğunu güzelce bellemelidir.

İmdi: Şu târifât mûcibince olan seci' 'adî bir şey' olup ba'zen bir kelime âhîr bir kelime ile ekser hurûfta ittihâd etmekle berâber vezinde dahî tevâfuk eder ve bunâ miyâs hâller zuhûr eyler ki onlara göre seci'i hâvî olan fıkârât "murassâ . mevâzî . mutarrâf" nâmlarıyla üç türlü olur.

1. Seci'-i Murassâ' = Her iki fâsılanın kelimeleri adedde ve her kelime karşılığı olan kelime ile vezinde ve 'aded-i hurûfta tevâfuk ederek revîlerin dahî muvâfık olmasından ibârettir.

—s.326—

[... Zübde-i vâkıfân rumuz-ı dekâyık, ve 'umde-i sâkinân künûz-ı hakâyık, efendimiz hazretlerinin âfitâb-ı 'izz ü devleti meşârik-ı ikbâl-i saâdetten tâlî ve râhşân....] ibâresinde:

Zübde-i kelimesi 'umde-i kelimesine
vâkıfân kelimesi sâkinân kelimesine
rumûz kelimesi künz kelimesine
dekâyık kelimesi hakâyık kelimesine

'aded-i hurûf ile vezin ve revîde muvâfık olup her iki fıkârânın da dörder kelimeden mürekkep olması gibi.

2. **Seci'-i mevâzî**= 'Adedde müsâvât olmamakla berâber kelimât-ı mütekâbilenin kâffesi vezinde ittihâd etmeyip yalnız fâsılaların vezin ve kâfiyede ittihâdıdır."

Arapça ve Farsça'dan örnekler verir... Türki'den [Hâmd nâ - mâ'dûd ve senâ nâ-mâhdûd...] sözünde "mâ'dûd ile mâhdûd" fâsılalarıyla secî'nin mevâzin kılınması gibi.

3. "Hiçbir şart olmayarak yalnız fâsılların kâfiye ve ittihâdıdır." Arapça ve Farsça örnekler vardır.

-s.327-

Türki'den: [Andelib-i hoş âvâz nağmesiyle sâmi'a nevâzdır] fıkrasında "Avâz - nevâz" sözleri gibi.

"Tenbih: İş bu secî'-i bedi'âsı tekellüfsüz ve tabi⁴ olarak yüz gösterse latîf ve belîğ olup bilakis zor ile secî' tedârikine kalkışılırsa mûcib-i kerâhat olmağla makbûl olmaz..."

-s. 328-

"Secî'nin Tevâbi'i

Sanâyi'-i lâfziyyeden olan "tasrî, muvâzene, lüzûm-ı mâ - lâ - yelzem, tersi" denilen dört şey secî'in tevâbiinden addolunur ki ber vech-i âtî târif olundu.

Tasrî : Kelâm-ı mevzû'un secî' mertebesinde bir sıfat⁵tır ki eş'ârın matlâ'larında nazar-ı i'tibâra alınması lâzım gelen bir bedi'â olup esâsen "kâmil, mürtebit, müvecceh, nâkıs, mükerrer) nâmlarıyla beş türlüdür.

Tasrî-i Kâmil - Evvelki mısra'ın fehmi sâniye muhtâc olmamak ve her bir mısra'dan mecâni-yi müstâkile anlaşılmağa berâber nihâyetleri kâfiyede müttehid olmaktır."

Arapça, Farsça örnekler verir, ardından Türkçe örneğini verir.

"Türki'den Râgıb Paşa Merhûm'un:

Âzâdegân kayd-ı emel ser-firâz olur

Nâz eylesün sipihre o kim bî-niyâz olur.

beyiti gibi.

Tasrî-i Mürtebit: Mısrâ-ı evvelin fehmi mısra'-ı sâniye muhtâc olmayıp fakat sâhib-i kâffe olmak ve mısra'-ı sâni evvele bir sûretle merbût bulunmaktır.

Türki'den Fıtnat Hanım:

Sipîhr-i geç 'atâdan rast- kârân-ı behre-dâr olmaz
Gülistân-ı cihânın serv-i azâdında bâr olmaz"

beyitinde olduğu gibi.

"Tasrî-i Müvecceh : Mısrâ'lar kâfiyeli olmakla berâber evvelin sâni sâninin evvel olmasında be'is olmayandır."

—s.330—

Arapça, Farsça ve Türkçe örnekler verir.

"Türki'den:

Fark-ı mâhiyet dil-i çeşm-i temâşâdandır
Pertev-i nîk ü bed âyine-i simâdandır.

Tasrî-i Nâkıs: Mısrâ'-ı evvel binefsihî bir mânâya delâlet etmeyip tamâmını mısra'-ı sâninin fehmine muhtâc olandır."

Arapça, Farsça beyitleri ve Türkçe'den şu örneği verir.

Mazhar-ı sırr-ı tesâdüf olduğunu bu 'âlem
Gösterir nâğmedeki müdgâm olan hey'et-i gâm

Râgıb Paşa

—s. 330—

Tasrî-i Mükerrer: Bu beyitte lafzeyn-i mütecânisinin kâfiye getirilmesidir.

—s.331—

Üftâdelerle ol gül-i ter senli benlidir
Benlik iderse de yakışur çifte benlidir"

beyitinde olduğu gibi.

"**Muvâzene:** Fâsılaların mukaffâ değil yalnız mevzûn olmasıdır. [Rahmet, Ahmed, 'azîm, behîn] gibi...

Nesr-i Türki'den: [Her tarzı latîf her halkı kerîm olan Efendi Hazretlerinin...] fıkrasıyla Türki'den Sâmî'nin:

'Ale'l-husûs ki elân vâridât-ı nu'ût

Derûn-ı aşklâ oldu şeref-pezîr-i vürûd

beyitindeki nu'ût ve vürûd kelimelerinin mevzûn olmaları gibi.

Lüzûm-ı Mâ-lâ Yelzem: Fâsılalâr seci'-i muvâzî kabîlinden olup da hârf-i revîden evvel gelen hârflerin müsâvî ve hârf-i revîye mülâsık olanların da bir cinsten olmasıdır ki buna "**teşdîd**" veyâhûd yalnız "**iltizâm**" dahî denir. "haseb.edeb" sözleri seci'-i muvâzî olup bu nev'den olmayacağından haseb lâfzına mukâbil diğer fâsılada "neseb" irâd etmek gibi ki revî olan bâ'dan evvel sinler dahî müttehid olduğundan bunda lüzûm-ı mâ-lâ yelzem vardır."

-s. 332-

"Nesr-i Türki'den [Nesîm-i 'inâyet-i müyesser âlâ mâl tenessüm ve bu cihetle gonce-i feth ü ikbâl tebessüm edip...] fıkrasıyla nazm-ı Türki'den:

Bir derde düşmüşüm diyemem âh herkese

Oldum rübûde bir gözü hûn-rîz çerkese

beyitinde olduğu gibi.

Zül-kâfiyeteyn denilen şîrler de iş bu **lüzûm-ı mâ-lâ yelzem** nevindendir. Türki'den Nâbî'nin

Görinürse ne kadar çeşmime dildâr latîf

Andan efzûn görünür çehre-i agyâr kesîf

beyitinde olduğu gibi ya'ni Türkçe'de (dildâr ile âgyâr) ve (latîf ile kesîf)... başka başka kâfiye oldukları gibi."

"**Tersi'**: İki fikrânın veya iki mısra'ın kelimâtı 'aded ci-hetiyle müsâvî ve her biri mukâbiliyle hem mevzûn hem mukaffâ olmağa denir ki ol vechile olan kelâma da "murassâ" tesmiye olunur."

-s.333-

Kur'ân-ı Kerim'den, Arapça ve Farsça'dan örnekler verir. Türkçe'den Kemâl Bey Merhûm'un [Beşerde dâim olan kemâldir, cemâl mütehavvil olur] ibâresi ve nazm-ı, Lâmi'i'nin:

Ey Süleymân satvet ü 'İsâ kadem Yûsûf likâ
Vey Nerîmân heybet ü kesri kerem âsâf edâ

beyitinde olduğu gibi bunların hepsi murassâdır.

Tenbih-Muhassenât-ı lâfziyyede şart olan lafzı mânâya tâbî' kılmaktır. Yoksa seci', cinâs, tersi' ve sâireyi icrâ edeceğim diye mânâyı lafza tâbî' kılmak za'f-ı terkîbi mûcîb olup belâğatı ihlâl demek olacağından bunlardan ictinâb lâzımdır."

Nâmık Kemâl'in Tasvîr-i Efkar'da lisânımıza dâir yazdığı mühim makâleden örnek verir.

Muhâssenât-ı lafziyyenin istimâli kâbil olsâ bile aşağıdaki şartlara dikkât edilmesi gerektiğini söyler:

1. "Bir lafzın bir heyetten diğer bir heyete nakl ve tahvîlinde yani ihtilâf-ı sıyâğ elfâzda lisânda şâyi' olmayanları istimâl etmek lâzımdır. Meselâ: "Hark" maddesinden "ihtirâk, muhterîk" gibi elfâzın istimâli şâyi' ise de "hârik" görülmemiş olduğundan bunun yıkıcı mânâsında kullanılması câiz değildir."

2. "Elfâz-ı müterâdifeden mütecellid hüsn ve kubhı güzelce tefrik etmeye gayret edip ona göre istimâl etmektir. Tâ ki kaş yapayım derken göz çıkarılmasın."

-s. 336-

3. "Mu'âzala-yı lâfziyye yâ'ni edevâtın birbirine ittisâliyle yan yana tevârüdüne ne vakit müstahsen ve ne vakit müstehcen olacağını bilip ona göre istimâl etmek ve hele "vav" ile ibtidâ eden bir kelimenin evveline "vav-ı âtife" getirmekten külliyyen ictinâb edip ol vechile hüsndâr olacak sûret kullanmağa çalışmak lâzımdır."

-s. 336/337-

4. "Bazılarının şiirde hünerden 'âddedip hakikat-ı halde ise merdûd ola (tekerrür-i hurûf, te'âküb-ı ef'âl, tetabbu'-ı izâfet) şâibelerinden tevakkî lâzımdır."

"Muhâssenât-ı Ma'neviyye: Sanâyi'-i ma'neviyyenin Osmanlı Lisânı'nda kullanılanlarının şunlar olduğunu söyler:

Cem'iyyet, tensîk, ircâ', tezkâr, ta'lîl, tecâhül, mübâlağa, istidrâk, telvihât.

1. CEMİYYET

Cemiyet: Münâsib ve mukâbil olan ma'nâlar beynini cem'eden sanâyi'-i ma'neviyye mutâbakât mürâât-ı nazîr ihâm-ı tenâsüb) denilen şeylerdir ki ber vech-i âti beyân olunur.

MUTÂBAKAT: Beynlerinde tezaad veyâ sâ'ir bir sûretle tekâbül olan bir ma'nâyı bir fıkra veyâhûd bir mısra' veya bir beyitte ve kıtada cem'etmektir.

Âkif Paşa Merhûmun Sâhbânâme'sinde:

[İsmi Duhter ammâ hükmü merdâne ve sûrette âb ammâ ma'nâda âteş serkeşten nişâne olub] fikrasında [duhter, merd- sûret.ma'nâ - âb.âteş] sözlerinin ve yine müşârünileyhin

Cân bulur taraf-ı lisânınla hurûf-ı hestî
Çâk olur nâvek-i gâmzenle süveydâ-yı 'adem
Kimisi nîst-i gamla bekâ cûy ü cûd
Kimisi hestî-i elemle taleb - efzâ-yı 'adem

beyitlerinde [hestî, 'adem-nîstî, vüçûd] elfâzının cem' ve tekâbülü gibi.

[sevâd.beyâz - leyl.nehâr - dıhk.basa] ve emsâli kelime-
lerinin ictimâ'ı hep bu kabîlden olur."

Bu san'âtın mukâbele ve tezağ nâmlarıyla iki çeşit olduğunu söyler.

"Mukâbele: Zıddının gayrıyla olan tıbâktır. Behçet'in:

Beni lerzende iden mevsim-i sermâ-yı firâk
Âhire fâsl-ı râbî' ü dem-i nevrûz oldu

beyitinde "mevsim-i sermâ ile fâsl-ı râbî" gibi ki burada
mevsîm-i sermânın zıddı şitâ iken zıddının gayrı olan fâsl-ı
râbî' ile tekâbü'l vardır."

"Tezağ: Zıddıyla olan tıbâktır....." Arapça ve Farsça'dan örnek beyitler
verir.

"Türki'den Aynî'nin:

Muharrem olmuş sûrına kahbe cihânın mâtemi
Duhterin tezvîc iden mâder hem ağılar hem güler

beyitindeki "sûr ile mâtem" ve "ağılar ile güler" gibi."

—s.340—

Bu tıbâk san'atını de ikiye ayırır:

"1. Tıbâk-ı icâb : Mutâbakât olan kelimelerin icâb-ı
mânâsını işrâb eylemeleridir. Bâkî'nin:

Güller safâda hurrem ü handân u şâdmân
Bûlbûl belâda bencileyin zâr ü bî-kârâr

beyitindeki "sâfâ ile belâ" ve "hânde ile zârî"nin müttekâbilen icâb-ı mânâlarını işrâb ettikleri gibi.

2. Tıbâk-ı seleb: Mutâbakât olan kelimelerden selb mânâsının zuhûrudur ki müsbet ve menfî ve emr ile nehy fiillerinin tekâbülünden olur.

Açıldı gonceler bâğ-ı cihânda
Neler oldu açılmaz oldu gönlüm

beyitinde "açıldı ile açılmaz" gibi.

İş bu tıbâk sâ'nâtında zâhiren tekâbül olmayarak kinâye ve tevriye ve mecâz tarikleriyle beyinlerinde tezâd veyâ şebih-i tezaad olan iki ma'nâ beyni cem' olunmak üzere "tedbîc" ve "tekâbül-i mecâzî" nâmlarıyla dahî iki nev'i vardır:

a) Tedbîc: Kinâye ve tevriye sûretiyle olan mukâbeledir.

Gül ruhlarının âli beni 'aşka düşürdi
Hâl-i siyehi eyledi sevdâya giriftâr

beyitinde "âl ve sevdâ"dan âlin elvân değil hîle ve cünûn mânâlarının tevriye tarikiyle cem' olunması gibi ki "nûr ile zulmet" dahî bu sûretle bir yerde zikrolunursa kinâyeten nûrdan 'ilm ü zulmetten cehl kasdolunarak tedbîc olur.

b) Tekâbül-i mecâzî: Alâka-i mecâziyye ile mukâbil görünen iki ma'nâ beynini cem'etmektir.

Öldürmüş idi derd-i firâkı beni yârin
Lutf eyledi vashı ile kıldı beni ihyâ

beyitinde sâdr ile 'aczin mutazammın oldukları "mevt ile hayât" ma'nâ-yı mecâzileri olan şiddet-i te'sir ile onun zevâlî olan hâl-i sürûrun ictimâ'ı gibi.

-s.342-

MÜRÂ'ÂT-I NAZÎR: Tezad tarikiyle olmayarak meâninin münâsib ve mukârinlerini bir araya cem'etmektir ki buna sâdece "tenâsüb" dahî derler.

Râgıp Paşa Merhûmun:

Lâl olur elbet zebân-ı hâme-i pîçide mûy

Kılıca gamden tâb'-ı erbâb-ı sühân illetlenür

beyitinde "zebân ile sühân" ve "tâb' ile hâme" elfâz-ı mütenâsibesinin cem'i gibi."

-s. 343-

Arapça ve Farsça'dan örnek beyitler verir.

İHÂM-I TENÂSÜB: Gayr-ı mütenâsib olan iki mânâ bey-nini hasbel-makâm ve min gayr-ı kasd elfâz-ı münâsebe ile cem'etmektir.

-s.343/344-

Vâkt-ı iftâr kühen sözlere karnım tokdur

Vehbiyâ aç elini hâyr-ı duâ ile hemân

Seyid Vehbî

İş bu ihâm-ı tenâsüb müte'âddid elfâz ile edâ olunursa dâhâ hasenli olur.

Kasr-ı çâr erkân-ı kısmın zevk ile pâyende kıl

Sâde nakş ol mâsivâdan mâle meftûn olma hiç

Yâre çatmış kâm alub câmin çeküb içmiş rakîb

Var yıkıl 'aklın keserse sen dahî çat âl çek iç

kıtasında "kasr, çatmış, câm, keser, çat, al, çek, iç" kelimelerinin içtimâ'ı gibi... Nüzhet'in:

Rüzgârı itdi sergerdân haffâf-zâdemiz

Mestiken yan çizmede şeytâna çarık giydirir

beyitinde" haffâf.mest.çizme.çarık" kelimelerinin içtimâ'ı

kezâlık bu kabilden olup mânâ-yı maksûd ise mestten sarhoşluk ve yan çizmeden sivişmek ve şeytana çarık giydirmekten fart-ı 'ayyârı olup yoksa ayağa giyilen mest çizme çarık değildir."

—s. 344 / 345—

2. "TENSİK: Ma'nâinin bir sûret-i hasenede tensikini mûcib olan sanâyi'-i ma'neviyye [siyâkâtü'l-a'dâd, tensiku's - sıfât, cem', tefrik, taksim, cemüt - tefrik, cem'-i mâ'üt - taksim, cem'-i mâ'üt-tefrik ve't-taksim, leff ü neşr, müzâvece] denilen sıfatlardır. Ber vech-i âtî beyân olunur:

Siyâkatü'l- a'dâd: Bir fıkırâda bir kaç ismi zikredip bir münâsebetle onları yekdiğerine rabtettikten i'bârettir."

Arapça ve Farsça'dan örnekler verir.

".... ve Türki'den 'Abd-i 'Âciz'in:

Ağlasun Nâmık Kemâl'e rûz u şeb

Nâs u kırtâs ü kemâlât-ı edeb

beyitinde yedi ismin ağlasun fiiliyle rabtolunduğu gibi.

Tensiküs-sıfat: Bir şeyin sıfat-ı müteaddidesini mütevâliyen irâd etmektir. Kur'an-ı azimüş-şân'da [Elmelikü'l-kuddüsüs-selâmü'l-mü'minül-muheymînül-'azîzü'l-cebbârül-mütekebbir]"

Âyet-i kerîmesiyle Arapça ve Farsça'dan, Fuzûlî'nin Hadikâtüs-sü'edâsı'ndan örnekler verir.

Nazm-ı Türki'den Ganizâde'den örnekler verir:

"Medâr hilkat-i 'âlim bahâr tıynet-i âdem

Süvâr arsa-i târem emirü'l-meclis gabrâ

Ceyb hazret-i 'izzet tabîb 'illet ü zillet

Kefil rahmet-i ümmet delîl cennetül-mev'â

..."

—s. 347—

"**Cem'i** Elfâz-ı müte'addidenin tazammun ettiği ahkâmı
bir sûretle hükm-i vâhidde cem'etmektir...

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh-i sâkidir gönül
Ehl-i aşkın hâsılı sâhib-i mezâkîdir gönül
beyitinde kadeh, bâde, şûh, sâkinin ahkâm-ı zevkiyyelerinin
gönülde ittihâdı hep bu kabildendir."

-s. 347-

"**Tefrîk:** Nev'-i vâhidden olan iki emrin beynine tebâyün-i ikâ'idır."
Arapça, Farsça örnek beyitler vardır.

Türkçe'den:

Seni Kisrâ'ya adâletde mu'âdil tutsam
Başkadır sende olan devlet-i dîn ü imân
beyitinde "adâlet"ın hükm-i tev'emlerinin tefriki gibi."

"**Taksîm:** Müte'addidi zikredip bâ'dehu ta'yîn-i merci' ederek bir
şey'e izâfe etmektir... ve Türki'den Neî'nin

Sıfat-ı Hâzret-i Hüseyin ü Hasan
Cümle-i kâ'inâta der rûşen
Ol biri nakd-i pâk-i Mustafâvî
Bu biri nûr-ı çeşm-i Murtazâvî
Ol biri âsmân-ı bedr-i kemâl
Bu biri sev-i cûy-bâr-ı cemâl

medhiyyesinde olduğu gibi."

"**Cem'-i Mâ'ü't-Tefrîk:** Evvelâ cem'bâdehu tefrik etmek
yâni iki şey'i bir mânâya idhâl ve sonra da idhâlin cihetlerini
tefrîk eylemektir....." Arapça ve Farsça'dan örnekler veriyor.

-s.349-

Türkçe'den de örnek beyit verir:

Vech-i pâkin nâre benzer şu'le efroz olmada

Dilde benzer nâre ammâ kim 'alev-i sûz olmada
beyitinde olduğu gibi.

Cem'-i mâ'üt-taksîm: Eşyâyı hükm-i vâhîde idhâlden sonra ta'yin-i mer-i cem' ederek taksîm etmektir." Arapça ve Farsça örnekler verir... "ve Tûrkî'den Mebânî'l - İnşâ mü'ellifinin:

Bir gelür zevk-i âşinâ-yı - aşka lûtf-ı kahr-ı yâr
Birini dost arzu eyler birin agyâr-ı hâr
beyitinde olduğu gibi.

Cem'-i mâ'ü't-tefrikü't-taksîm: İki şeyi evvelâ cem' sâniyen tefrik sâlisen taksîm etmektir.

Arapça ve Farsça'dan örnekler verir.... Tûrkçeden Mebânî'l-İnşâ müellifinin:

"Leb-i yâre 'akîk-i nâb didim
Mu'teriz oldular bûtün yandıran
Depdiler seng-pâre-i yemin
Bu ise gerd-i çeşme-i hayvân

kıtasında olduğu gibi mısra'-ı evvelde cem' ve sâniye tefrik ve beyt-i sâniye de taksîm vardır."

"Leff ü Neşr: Bir fıkra'da elfâz-ı müte'addide neşrettikten sonra tâyin-i merci' etmeksizin kara'in-i lâfziyye ve ma'neviyye ile sâmi'in intikâline delâlet edecek sûrette elfâz-ı mütekâbile leffetmektir ki "müretteb ü müşevveş" olmak üzere iki nev'dir:

1- Leff ü neşr-i müretteb: Elfâz-ı menşûrenin mütelâyimi olan elfâz-ı melfûfe ol menşûrenin sırasıyla leffolunmaktadır. Yâni birinci olarak neşrolunan lafzâ leffolunacak lafzın fıkra'-yı âhirde birinci ve ikinci olarak neşrolunan lafza leffolunacak lafzın fıkra'-yı âhiri ikinci ve hâkezâ

böylece sırasıyla olmasıdır."

-s. 351-

"Kâzım Paşa Merhûm'un tarafından tercüme edilmiş şu:

Öğrendi gâzâlân-ı cihân ey gözü âhû

Kaçmağı atlamağı dönüb bakmağı senden

Meşkeyledi pervâne(1) vü şem' (2) ü gül-i sâd-berk (3)

Yanmağı (1) yakılmağı (2) yaka yırtmağı (3) benden

kıtasında râkâmlarla işâret olunan elfâz gibi."

-352/353-

2. "Leff ü neşr-i müşevveş: İntizâma ri'âyet olunmayandır.....

Zülfünle (1) rûhun (2) mushâf-ı hüsnünde nigârâ

Tefsirin (2) ider âyet-i nûr (1) ile dehânın

beyitinde râkâmlâ işâret olunân elfâz gibi."

Tenbih: Taksîm ile leff ü neşr birbirlerine benzediklerinden hakikatlerinin tefrîki lâzımdır. Ya'ni taksimde ta'yîn-i merci' etmek şart olduğunu ve leff ü neşrde ise ta'yîn-i merci' câ'iz olmayıp elfâz-ı mütelâyime ve karâ'in-i lâzime ile edâ vâcib idiğini pîş-i nazara alıp ona göre beyinlerini tefrîk-i icâb eder."

-s.353-

Müzâvece: Şart ve cezâda her birine terettüb eden me'âninin diğeri üzerine terettüb ettirilmek şartıyla iki mânâ beynini birleştirmektir. Nâbî'nin:

Ben perr olsam ol tehîdir ol perr olsa ben tehî

Sâgâr-ı meydîr bu bezm-i gamda hem-meşreb banâ

beyitinde birinci şart "ben perr olsam" ve ikinci şart "ol perr olsa" olup birinci cezâ "ol tehîdir" ve ikinci cezâ "ben tehî"

olmakla mısra- ı sâni âhkâmıylâ bunlâr birleştirilmiştir..."

-s.353-

3. "İRCÂ': İrcâ' 'ünvânı altına alınabilen sanâyi-i ma'neviyye [tecrîd, iltifât, rücû] denilen üç şeydir ki ber vech-i âtî beyân olunur.

1. Tecrîd: Zî-sıfat olan bir emirden o vasıfta emr-i mezkûra mümâsil bulunan emr-i âhiri iktizâ etmektir ki hitâbî ve gâyr-ı hitâbî nâmlarıyla iki türlüdür.

Tecrîd-i gâyr-ı hitâbî: Kendisine hitâb tarîki olmayarak yapılan tecrîddir. Fâzıl'ın:

Yüzüme güldü felek handesine aldandım
Ah ol hande üzre banâdır şimdi
Hâne vü debdebe vü tantana vü huddâmı
İşte Fâzıl da kibâr-ı 'uzmâdır şimdi

kıtasının beyt-i sânisindeki tecrîd gibi.

Tecrîd-i hitâbî: Bir kelâmın zâhiri gayra ve bâtını nefse hitâb olunduğu takdirde tevessü' hâsıl etmek ve medh ü zemm veya sâ'ir bir vasıf icrâ olunduğu halde gayrı bir kim-senin muhâtab-ı ittihâzında nefis üzerine temekkün etmek gibi fevâ'idî hâvî olandır ki bu tecrîd mahz ve gâyr-ı mahz nâmlarıyla iki türlüdür.

Tecrîd-i Mahz: Gayre hitâb edip nefsinî murâd etmektir.

-s. 354-

Tecrîd-i Gayr-ı Mahz: Nefsine ve gönlüne veyâhüd nefsinî ve gönlünü âhire teşbîh ile ona hitâb etmektir.

-s. 355-

2. İltifât: Bir üslûbdan diğer üslûba veyâ bir sigâdan diğer sigâyâ intikâl etmektir. Lâmi'î'nin:

Pâyına söz sürdüg için buldı bu kadar güneş
Ey güneş hoş südde-i 'illiyâyâ itdik etkah

beyiti gibi.

İltifâtın naklettiği üslûb ve sigâlar cihetiyle üç nevi vardır:

Nev-i evvel - Gâ'ibden hitâba ve hitâbdan gâ'ibe intikâldır.

-s.356-

Sâbit'in:

Târiddir gehi nâmûs ekber olsa dahî
Olur derîçe-i dehlîz, karıdan merdûd
Teşebbüs etse eğer dâmen şefâ'âtine
Harîm rahmete medhâl bulurdu dîv kenûd

—

Nev-i sâni- Fi'il-i mâzî ve muzârîden emre intikâldır ki Siyer-i Nâdirî 'de vâki:

[Hâlîfe-i 'asr bana 'adl ü insâf ile emretti. Efâl ve harekâtınızı rızâ-yı bâriye tevîk ediniz] fıkrasında mâzîden emre ve yine mezkûr eserden:

[Ben vahdâniyyet-i ilâhiyyeye şehâdet ederim siz de şahid olunuz ki Cenâb-ı Hakk'a isnâd-ı şirk edenlerden değilim.]

-s.357/358-

Nev-i Sâlis: Mâziyle muzârî'den veyâ muzârî'yle mâzîden ihbâr etmektir.

Tenbih-i Mühim: Tecrîd ile iltifât beyrinde mühim bir fark vardır ki bunun için Mebâni'l -inşâ'da muharrer olan şu:

[Tecrîd-i lafzın ba'zı ma'nâlarını hazf ile ba'zısını irâe et-
mektir ki bu da lafzın mefhûmuna ta'alluk eder. İltifâtta ise
lafzın ta'alluku olmayarak bir nakl-i ma'nevî olduğundan
iltifât ile tecrîd beyninde 'umûm ü husûs-ı mutlak vardır.

Tecrîd kinâyeyi de câmi' olursa da iltifât olamaz. Zirfâ
iltifât-ı ma'nânın ittihâdını ve tecrîd-i mugâyeretini iktizâ
eder. Vehim de tecrîd-i lafzî mefhûmuna müteallıktır. İltifât
ise lafzın taalluku olmayarak min-cihetü'l-mânâ bir üslûbdan
üslûb-ı âhire intikâl-i kelâmdan ibârettir] fikrâsını nazar-ı
dikkate almalıdır.

—s. 358—

3. Rücû: Bir nûkte ve mazmûn sarfı için kelâm-ı sâbıkâ
nakzetmektir.

[Belâ-yı hasret dâğ-ı cân-sûz-ı firkatdır. Ve dâm-ı gur-
bet bir kafes-i mihnettir. Yok yok dâm-ı gurbet kâfes değil
'âlem-i melâmettir. 'Âlem-i melâmet bir 'âlem-i diğerdır
ki...] " ibâresinde olduğu gibi.

—s. 358—

"Dizildi katre-i şebnem serâpâ berk-i sûsende
Katar-ı cevher-i mâ'nâ gibi tûğ-i zebân üzre
Değil şebnem şerâr-ı âh-ı bülenddir ki çıkdıkça
Düşer kesb-i rutûbetle hevâdan gülistân üzre"

Nefî

4. "TEZKÂR: Tezyîn ve tebyîn maksad-ı sadedinde
kelâmda ba'zı şeylerin tezkâr için mü'esses olan [Müşâkele
istitrâd, teşâbih-i etrâf , irsâd] sigâları ber vech-i âtî beyân
olunurlar:

Müşâkele: Bir şey'i gayrın lafzıyla zikretmeğe denir.

ŞiŖe göğsün geçirir leblerin öpdükçe kadeh
Dili varmaz ki derûnum tolu kandır dimeğē

beyitinde erbâb-ı hayâta mahsûs olan "göğüs geçirmek" ve "öpmek" tâbirlerinin şiŖe ile kadehte isti'mâli gibi...

İstidrâd: Mâksâdın teşrihi zımnında evvelin zikriyle sâninin zikrine tavsil kasdolunmayarak bir mânâyı mânâ-yı mutassıl-ı âhire nakletmek usûlûdür ki zikrolunacağı vakitte iş bu "istitrâd" lafzını yazmak hitâmında (gelelim sadede) misillü bir işâret îrâdıyla asıl maddeye geçmek lâzımdır. Kemâl Bey Merhûmun Lisân Mâkâlesinde: [İfâdede mecâz bir sûretle mecâz olmayacak kadar revâc bulduğı için ona remz-i letâfet-i tabî'iyyeden mahrûm olduktan başka ekseri hakikatten de âtıldır. "İstitrâd" bu mülâhazât-ı ebyâtın tarzına âittir. Üdebâ-yı salefe ta'riz 'addolunmasın. Meşâhir-i eslâfin te'lifâtı nâkısâlı dahî olsa yine kemâllerine delâlet eder, zirâ bir mü'ellif ki devr-i ma'ârifin evâ'iline musâdîf olur icâd kuvvetine mâlik olunca âsârı bir mertebeye kadar sûret-i gayr-ı tabî'iyyede bulunmak tabîât-ı edibânesinin kadrine münâkıs değildir. "Tekmile-i saded" "Türkçemiz bir lisândır bi'l - kuvve şâmil olduğı muhassenâtâ göre dünyâda en birinci lisânlardan 'addolunmağa şâyândır" 'ibâresinde istidrâd lâfzıyla tekmile-i saded sözü arasında vâkı' fîkrâ gibi.

-s.360/361-

Teşâbih-i etrâf: Sadra münâsib bir kelime ile kelâma hitâm vermektir:

Görmez basarlar ânı o müdrikdir ibsârı
Zât-ı eceli ânın çünkim latîf ü habîr

beyitinde "görmez basarlar ânı" fîrkâsına "latîf"ın ve "o

müdrîkdir ıbsârı" fıkrâsına "habîr" in münâsebeti gibi....

-s.361-

Tenbih: İş bu teşâbih-i etrâf san'atını bazı kütüb-i edebiyeye "mürâ'ât-ı nazîr" 'adâdından saydiklarını ve bir dereceye kadar muvâfık olduğunu ihtâra lüzûm gördük.

-s.362-

İrsâd: Harf-i revinin ma'rûfiyeti takdîrinde kablü'l-'acze fıkrâ veyâ beytin 'acze ya'ni âhirine delâlet edebilir. Terkîb veyâ lafz-ı âhiri irâd etmektir. Sürûrî'nin:

Fenn-i sühânda itse benimle mübâhese
Hevâçûya dânişim sebk-ı imtihan virir
Şol müstâ'in lutf-i celâlim ki defâten
Feth-i kelâma kudretimi müste'ân virir"

"... İkinci beyitinde müstâ'in lâfzının delâletiyle 'acze müste'ân geleceği zâhir olduğu yâni mezkûr beyit "kudretimi" sözüne kadr-ı kırâ'at olursa dinleyen bir edîbin derhal müste'ân verir terkîbini irâd edeceği gibi..."

İrsâd san'atının edeb meclisinde hoşça vakit geçirmek için de güzel bir yol olduğunu söyler.

"... Bu tarîk de şudur ki mu'allim yâhûd bir edîb eline bir dîvân alıp matla'ı okur ve kâfiyenin herkes tarafından güzelce anlaşılması için tekrâr eder. Bâ'dehu o kasîdenin münâsib beyitleri 'acze kadar okuyarak âhirini okumaz ve ne olmak lâzım geleceğini huzzârdan su'âl eder onlar da 'akılları erdiği mertebe cevap verirler, âkıbet birisi aslını bulur ve âferini kazanır. Binâenaleyh hem güzel bir eğlence olur hem de edebden istifâde edilir.

5. "TA'LÎL: Kelâmda 'illet-i münâsebe irâdıyla hükm ve me'âli tezyîn için mevzû olan "hüsn-i ta'lîl, mezheb-i kelâmî"

san'atları ber vech-i âti beyân olunurlar.

—s.363/364—

Hüsn-i ta'lîl: Gayr-ı hakîkî bir i'tibâr-ı latîf ile bir sıfat için 'illet-i münâsebe iddiâ olunmaktadır ki bunun iki vechi vardır:

1. İ'tibâr-ı latîf bir sıfat-ı sâbite olup da 'illetin beyânı kasdolunmaktır. Fuzûlî'nin:

Perişân-ı hulk-ı âlem âh u efgân itdiğimdendir

Perişân olduğum hâlkı perişân itdiğimdendir

beytinde halkın perişânlığını kendinin perişânlığına 'illet olarak îrâd olunduğu gibi.

2. İ'tibâr-ı latîf sâbit olmadığı cihetle isbâtı murâd olunmaktan 'ibârettir.

Dâğdâr olmasa hışmınla eğer

Mübtelâ-yı kelef olmazdı kamer

Hıdmetin itmese cevzâ niyet

Bağlamaz idi miyânına kemer

nazmında memdûhun hışmıyla kamerin kelefîdâr olması onun hıdmetine cevzânın niyet etmesi mümkün olmadığı halde hüsn-i ta'lîl kabîlinden olarak evvelkisine kamerin kelefîdâr olmasıyla ve ikincisine cevzânın nitâk-ı bend görölmesiyle istidlâl olunmuştur."

—s.364—

Hüsn-i ta'lîl san'atının mühim olduğunu ve bu husûsta Istilahât-ı Edebiyye'den daha geniş bilgi alınması gerektiğini söyler.

"Mezheb-i Kelâmî: Mütekelliminin usûlleri vechle ya'ni tarîk-i bürhânî üzre kelâmda matlûb olan şey'e delîl getirmektedir.

Hamd bi hadd-ı dembedem ol mübdi-i eşyâya kim

Hilkat-i imkân vücûd-ı zâtın îcâb ider"

-s.365-

beyitinde olduğu gibi...."

Arapça ve Farsça'dan örnekler verir.

6. "TECÂHÛL-İ ÂRÎF: Bir nükteye binâ' ma'lûm siyâkında îrâd etmektir ki bunda üç vech vardır.

1. Medh kasdıyla mübâlağa tazammunu içindir .

Nefî'nin:

Nûr-ı mevâc me'ânimi sözümde berk uran

Ya libâs-ı nazmımın bir âteşin hârâ mıdır

beyitinde berk nûr ile libâs-ı nazımda tahayyül ettiği âteşin hârâ için mübâlağa-yı medhden dolayı sûret-i tecâhül gösterilmiştir.

2. Tevbih kasdıyla yine mübâlağa tazammunu içindir.

Mebâni'l-İnşâ müellifinin:

Ey hâk-i Kerbelâ nedir ol sebz-i câmeler

Eyyâm-ı mâtemin bu mıdır resm ü عاذتی

beyitinde hâk-i Kerbelâ'nın mâtem tutması hasbe'l-âde mümteni'âttan ise de tecâhül gösterilerek tevbih edilmiştir.

-s.366/367-

3. Muhabbetin veleh ve hayret derecelerinde iken te-fevvüh olunanıdır. Hazret-i Hüdâyi'nin:

Zât-ı bî-çünin mekânlardan münezzehdir senin

Pes ne deryâ kande bulsun ağlayub feryâd iden"

beyitinde olduğu gibi. Arapça ve Farsça örnekler verir.

"Bezme geldik göz yumub açınca mihmân olmadık

Bilmem ey âhû vahşî gördüğüm ru'yâ mıdır"

beyiti de buna misâldir.

7. "MÜBÂLAGÂT: Kelâmda îrâd olunan mübâlağalar

makbûl ve mezmûm olmak itibâriyle "teblig, gulüvv, iğrâk, ifrât" denilen şeyler olub bahs ve beyânı bunlara münâsebet olan "tefrît ile iktisâd" dahî bu fasılda ber vech-i âtî beyân olunurlar.

Tebliğ: Mâbihü'l-du'â olan şey'in vasfı nefsü'l-emrde mümkün ve câriül'âde olmaktır. Nâbî'nin harâb bir hâne hakkında söylediği kasîdede şu:

Eyyâm-ı zemistânda beni gerdiş-i devrân
Bir hâne-i virân şeddeye eyledi mihmân
Mânend-i kafes rahneleri harîc-i ta'dâd
Mânend-i felek sakfı kevâkible dirahşân
Bahtım gibi tîre keş ümîd gibi tenûk
Çeşmim gibi pür âb derûnum gibi virân

ebyâtı gibi.

İğrâk: Mâbihü'l - du'â olan şey'in vasfı nefsü'l-emrde mümkün olabilip fakat câriül'âde olmamaktır.

-s.368-

Gözyaşım mâhiye vardı dûd-ı âhım tâb-ı mâh
Derd-i dil - çün mâhdan mâhiye dek vardır güvâh"

beyitinde olduğu gibi.

"Gulüvv: Mâbihül-du'â olan şeyin vasfı nefsü'l-emrde mümkün olmamaktır. Bunda beş vech vardır:

Vech-i evvel: Vasıfta şiddet-i mübâlağa ile edeb dâi'resini tecâvüz etmemektir. Nefi'nin bir **at** vasfında olan kasîdesinde şu:

Yedisinde güzer eylerdi nemnâk olmadan pâye
Yolu düşse eğer yel gibi gâhî heft-i deryâye"

beyitinde olduğu gibi.

"Vech-i sâni- Vâsfin sıhhatini hayâlde olsun takrîb için kendisinde bir mülâyim kelimenin mütedâhîl olması ve yine edeb dâ'iresini tecâvüz etmemesidir." Yine Nefî'nin:

"Derûnu ol kadar rûşen ki cürm-i âfitâb anlar
Gören revzenlerinde her müdevver câm-ı billûr"

beyitinde olduğu gibi.

-s.369-

"Vech-i sâlis: Tahayyülde şiddet-i ibrâziyla nev'-i hüsnü tezammun etmek ve yine edeb dâ'iresini tecâvüz etmemektir.

Çakan mağmum bulutlar da sakın zannetme şimşektir
Gönülden dūd-ı âha kalbolub çıkmış çerâğumdur"

beyitinde olduğu gibi.

"Vech-ı Râ'bi: Hezl ve halâ'âiyye mâhrec olandır ki edebden îrâdı câ'iz olmadığından misâl yazılmadı."

"Vech-i Hâmis - Küfr ve ilhâdı mutazammın olandır ki nezd-i erbâb-ı dîn ü edebde tefevvühî değil istimâ'ı bile müstehcen ve menfûr olmağa yâda alınır şeylerden değildir. Binâenâleyh buna da misâl îrâdına nâmûs-ı dîn ü edeb mânîdir."

"İfrât: Gulûvv gibi mezmûm değil ise de nakîzini iltizâm ettirecek derecede sıfatta şiddet-i mübâlağa göstermekten ibâret olduğu cihetle ba'zı mühîm hitâbiyyâtta başka yerlerde makbûl olamaz. Sünbülzâde Vehbî'nin Mu'ammâ hakkında olan şu:

Ola hem 'ilm-i mu'ammâda benâm
Çıkar dâniş ü 'irfân ile nâm
Yokdur ânın gibi bir fenn-i leziz

Zihn-i ehl-i dilin eyler teşhîz
Mülk-i îrânda begâyet makbûl
Bilmeyen şâ'ir olur pek müdhûl

mesnevîsinde mu'ammâyı dâniş ve 'irfân ile tavsîf ya'ni mu'ammâ bilen erbâb-ı dâniş ve irfândan olur demek ve onun gibi bir lezîz yoktur deyip de şâ'ir-i ulûmun lezzetine tercih eylemek mezmûm olan ifrât nev'indendir. Fakat halkı gâyetle mühim ve devletçe nâfi' bir işe kandırmak için bir hatîbin icrâ edeceği ifrâtlar makbûl olur."

"Tefrit: Bir şeyin hakkı olan vasfını kasdetmektir ki bu da mezmûm bir haldir. Sünbûlzâde Vehbî'nin:

İ'tibâr eyleme pek hendeseye
Düşme ol dâ'ire-i vesveseye
Bâkub eşkâle mukârnes diyerek
Ya murabbâ' ya muhammes diyerek
Düş olub dâ'ire-i efkârâ
Mâ-hâsâl düşmeyesin pür - kârâ
Mâ'rifettir sözümüz yok âmâ
Böyle gitsün ânı mi'mâr-ı binâ

Mesnevîsinde hendese ilm-i celîli gibi ümmü's-sanâyî' ve'l-ma'ârif olan bir 'ilm esâs ve hakîkâtî hakkında bu sûretle idâre-i lisân ederek 'adetâ tahsilden men'edercesine söz söylemek tefrit kabîlinden olduğu gibi mu'ammâyâ ilm-i lezîz demesiyle hendeseyi yalnız mi'mârlara hasreylemesi ifrât ve tefrit derecelerini gösterir birer misâldir."

"İktisâd: İfrât ve tefritten ictinâb ile bir şeyin hakkını beyân etmektir." Yine Vehbî'nin:

"İlm ü 'irfân sebeb-i rifatdır.
'Âlim olmak ne büyük devlettir
'İlmin izhâr idince âdem
Oldu bil-cümle melâ'ik-i mülzem

mesnevîsinde 'ilim hakkında söylediği sözlerin ifrât ve tef-

ritten berî oldukları gibi."

7. "İstidrâk: Defaten zemm gibi görünen elfâz ile medh veyâ medh zannolunan elfâz ile zemm usûlleri istidrâk san'atıdır ki birine "te'kîdû'l-medh bi-mâ-yüşbihü'z-zemm" ve diğerine "te'kîd'ü'z-zemm bimâ yüşbihü'l - medh" denüb ber vech-i âti târif olunur.

Tekîdû'l-medh bimâyüşbihü'z-zemm : Memdûhu zem-mî müş'ir-i üslûb ile medhetmetir. Nâbi'nin:

Dehrde anlamayub bilmediği olan meğer
Tamâ' u buğz ü nifâk ü hâsed ü gadr u sitem

—s.373—

Tekîd'ü'z-zemm bimâyüşbihü'l-medh : Mezmûmu medhi işrâb ider ta'birât ve edâ ile zemmetmektir.

Fahr-ı 'âlemsin ve lâkin fâsı yok
Güher-i kânsın ve lâkin râsı yok
Dilerim Hakk'dan bunu her rûz ve şeb
Sanâ bir merkeb vire kim bâsı yok."

kıtasında olduğu gibi.

Edebî dile yakışmadığından bundan kaçınmak gerektiğini söyler.

—s.373/374—

8. "TELVÎHÂT: Lafz ve ma'nâ cihetiyle ma'nâ-yı âhire işâret ederek maksadı parlak göstermeye medâr olan [Mugâlâta-i ma'neviyye, tevriye, istihdâm, tevcih, ta'rîz, telvîh, remz] gibi şeyler telvîhâttan olup ber-vech-i âti beyân olunurlar:"

"1. Mugâlata-i Ma'neviyye: Şey'-i âhirde misli veyâ nakîzi bulunan bir mahânın zikriyle ma'nânın bir mislinden misl-i diğerine veyâ nakîzine intikâl etmektir ki:

Dehânın nağme-perdâz eyledikde itdim istifsâr

Sorarsan bu makâmı bûselikdir didi ol dildâr

beyitinde (makâm ve bûselik) ta'birlerinin îrâdıyla ma'nânın misline intikâl olunmuş.

[Falân zâbit bir takım galebelerin vukûunu nakledir. Sıhhati ise ordu ricâlinin cerhi ile sâbittir] 'İbâresindeki "cerh" lafzının işrâb itdiği ma'nâ gibi ki bundan hem rivâyetin sekâmeti hem de ricâlin mecrûhiyeti anlaşılıp her iki hâlde de nakîzi îmâ etmiş olur."

-s.374-

"2. Tevriye: Bir lafzın delâlet-i zâhirîsi cihetle karîb ve diğeri delâlet-i hafîyye cihetiyle ba'îd olan ma'nân-i muhtelifini veyâhûd biri mecâzî diğeri ma'nâ-yı hakîkiyi mutazammın lafz-ı vâhid zikretmek ve ma'nâ-yı karîbden ma'nâ-yı ba'îdi murâd etmektir.

Her yana bûy-ı kâkûlünü târ u mâr ider

Kalmaz sabâya itdiği bu rûzgârdır

beyitindeki rûzgâr lafzı gibi ger ma'nâ-yı karîbi yel ve ba'îdi zamân ma'nâsı iken burada ba'îdi matlûbdur..."

-s.375-

Tevriyeyi dört bölümde inceler:

"a. Tevriye-i mücerrede: Ma'nâ-yı karîb ile ma'nâ-yı ba'îdin levâzımından hiçbir şeyin mezkûr olmamasıdır.

Sordum nigârı didiler ahbâb

Semt-i Vefâ'da doğru yoldadır

beyitinde olduğu gibi ki burada (vefâ ile doğru yol) lafızlarının ma'nâ-yı karîbi İstanbul'da Vefâ Mahallesi'ndeki sokak olup ma'nâ-yı ba'îdi ise yârin vefâdâr ve ehl-i 'ırz olduğu cihetle burada hiçbirinin levâzımı zikrolunmayarak

mezkûr ma'nâ-yı ba'îd kasdolunmuştur.

—s.366/367—

b. Tenvriye-i müreşşehâ: Ma'nâ-yı karîbin levâzımından birinin lafz-ı tenvriyeden evvel veyâ sonra mezkûr olmasıdır.

Mâmelek hâkister oldu kendisi gül o gözi
Nâ'ibin kaldı işi eltâf-ı rahmânîyyeye
Hân mân-ı sûzı idûb îrâs-ı sevdâ cûnûn
Şimdi isti'dâd-ı kesb itdi Süleymânîyye'ye

kıtasında "Süleymânîye"nin ma'nâ-yı karîbi Dârü'sşifâ-yı meşhûr ve ba'îdi mûsile-i Süleymânîyye denilen rûtbe-i ilmiyye olub tenvriyenin ma'nâ-yı karîbi levâzımından olan cûnûn-ı lafzî zikrolunmuş ise de maksad ma'nâ-yı ba'îddir.

—s.376—

c. Tenvriye-i Mübeyyene: Ma'nâ-yı ba'îdin levâzımından birinin lafz-ı tenvriyeden evvel veyâ sonra zikrolunmasıdır.

Küyunda nâle kim dil-i müştâkdan kopar
Bir nağmedir hicâzda 'uşşâkdan kopar

beyitinde hicâz lafzının ma'nâ-yı karîbi kıt'a-yı ma'lûme-yi mübâreke ve ba'îdi mûsikide makâm olup burada ba'îdin levâzımından olan nağme ile nâle evvelce zikrolunmuş ve yine ba'îd kasedilmiştiir.

—s.377—

d. Tenvriye-i Müheyye: Tenvriyeyi iki lafzdan biriyle diğesinde tehiyye etmektir. 'İzzet Mollâ'nın:

Koyub kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdi ocağı

beyitinde ocağı tenvriyesini kazan lafzı tehiyye etmiştir. Ma'nâsı ise Yeniçerilerin bir de kazan kaldırma ta'biriyle olan 'arsızlıklarının meşhûr olması ve 'âkıbet ocaklarının söndürülmüş olmasıyla ma'lûm olur."

"3. İstihdâm: Meânisi mutazammın olan bir lafzın bir ma'nâsını kendiyile ve diğer ma'nâsını ona âid zamîr ile edâ etmektir. Hayâlî'nin:

Ayağa düş dilerse başa çıkmak
Anınla başa çıkdı câm-ı sahbâ

beyitinde ayağa lafzının mısra'-ı evvelde ayak ma'nâsı ve mısra'-ı sâni'deki ânınla ile de ayağ-ı mey olan kadeh kasdolunmuştur.

-s.377-

4. Tenvîh: Tebâyün ve tezaad üzre vechîn-i muhtelifini hâ'iz olan bir kelâmın sevk ve irâdîdır ki hâl ve makâm hangisine müsâ'id ise o sûret telakkî olunur.

--

Tek gözle bunu yazmış hattât
Kâşki ikisi bir olsâ idi"

İkinci mısra'nı tenvîh olduğunu, "güzelse keşke öteki gözü de açık anlamında duâ, fenâ ise keşke öteki de kör olsa tarzında bedduâ" olduğunu söylüyor.

5. "Ta'rîz: Hakikat ve mecâz tarîkıyla olmayarak mefhûm cihetiyle bir nûkte-i talebe delâlet eden kelâma denir. Büyük bir zâtın yanında

Yaz geçdi yine derd-i şitâ var
Kış geldi henüz evde kömür yok

beyitini irâd etmek adetâ kömür dilenmek kabîlinden olduğu gibi.

6. "Telvîh: Maksûd ile gayr-ı maksûd arasında vesâit-i intikâliyyenin müteaddid olduğu nûktelerdir.

Anların herbiri begden sayılursa da velîk
Birinin hânesi meftûh birinin cebi delîk

beyiti iki beyin zikrolunduğu sırada irâd olunsa birinin hânesi meftûhdan kesret-i züvvâre ve ondan kesret-i it'âma ve ondan ol beyin mükerrerem olmasına ve cebi delikten o beyin cebinde bir şey durmadığına ondan parasızlığa ve ondan da 'adem-i kereme intikâl olunduğu gibi."

7. "Remz: Maksûd ile gayr-ı maksûd arasında vesâit-i kalîl olmasıdır ki 'alî tarîkûl-hafâ karîbe işâret demektir."

-s.378-

"Bir kısa bir uzun adamla tarîkdâş oldum
'Ârif anlar ki bu yolda nelere dûş oldum

gibi ki nezd-i erbâb-ı ferâsetde uzunluk hamâkate kusalık
şeytânete mahmûl olup ikisinde killet-i vâsıta ile delâlette
hafâ vardır."

Bu yazılanların arasında fark olduğunu ve şunlara dikkat edilmesi gerektiğini söyler:

1. "Mugâlata-i ma'neviyye ile cinâsın farkıdır ki cinâs lafz-ı vâhidin iki kere zikrolunması ve sûrette müttefik ma'nâda müttehid bulunmasıyla olup mugâlatada ise lafzın yalnız bir kere zikrolunması büyük bir farkdır.

2. Mugâlatanın kinâye ile farkıdır ki kinâye hem hakikat hem mecâz cihetlerine dall olan lafzda olup her ikisine hamli câ'iz olursa da mugâlata lafzın iştirâk vâz'ı sebebiyle iki ma'nâya delâletini veyâ lafzın bihâsebü'z - zikr ma'nâ ile nakîzini tazammuna delâletden 'ibâret olmağla bunda da böyle büyük bir fark vardır.

3. Mugâlatanın ta'rîz ile farkıdır ki ta'rîz lafzın 'arz ve meylinden münfehîm olup hakikat ve mecâz cihetleriyle delâleti yoktur. Fakat mugâlata mislini veyâ zıddını işâr ettiğinden ona benzemez.

4. Mugâlatâ ile tevriyenin farkıdır ki tevriye dâimâ ma'nâ-yı ba'ide muttasıl olduğundan bellidir.

5. Tévriye ile tevcîhin farkıdır ki tevriye elfâz-ı müşterekeye mahsûs ve lazf-ı vâhidle ma'nâ-yı ba'id kaskına münhasır olub tevcîh ise bunun tamâmen aksi olduğundan beynlerinde küllî fark vardır."

-s.379-

Mülhakât-ı Müfide bahsinde irsâl-ı mesel, iktibâs, tazmîn, akd ü hall, ahz ü sirkat, telmih adlı bedi'âlardan bahsediyor:

"İrsâl-ı Mesel: Bir maddenin tevcîh ve takviyesi için bir misâl-i ma'rûfu 'aynen irâd ve temsîl tarîkiyle edâ etmektir.

Kirpikleri uzundur yârin hayâle sığmaz
Meşhûr bir meseldir mızrak çuvala sığmaz
beyitinde "mızrak çuvala sığmaz" mesel-i meşhûrunun irâdî gibi..."

-s.380-

"Bazen iki mesel birden irâd olunarak keyfiyyet daha ziyâde takviye olunur.

Hased-i kalb 'adû-yı lûtf ile olmaz zâ'il
Sengde muzmer olan âteşe âb itmez eser
beyitinde olduğu gibi.

İktibâs: Kelâm, şer'-i şerîfe muhâlif düşmemek şartıyla sâmi'in şevk ve neşâtını ve ekseriyâ mütenassih ve müstefid olması gibi ahvâl-i makbûleyi mü'eddi olmak üzere ol kelâma Kur'ân-ı 'azîmü's - şân'dan veya Ehâdiyyet-i Şerife- yi Nebe-viyye'den bir kıt'a almaktır ki bunda üç vech vardır:

1. Bir Âyet-i Kerîmenin veyâ bir Hadîs-i Şerifin 'aynen nakl ü irâdîdır.

-s.381-

2. Zarûret-i vezin veyâ sâ'ir bir sebepten dolayı ma'nâ-yı aslî bozulmamak ve tamâmen münfehim olmak şartıyla tezyîd veyâ tenkîs veyâ takdîm ve te'hîr-i elfâz ile olan iktibâsdır.

3. İktibâsta ba'zı mertebe ızmâr etmektir."

-s.382-

Bütün bunlarda ma'nânın bozulmaması gerektiğini söyler ve o sebepten 'ilm-i ulemâdan olan üdebâyâ mahsûstur, der.

-s.382-

Tazmîn: Âhirin kelâmından kendi kelâmına bir şey ilâve etmektir ki bunda iki vech vardır:

-s.382-

Vech-i evvel: Alınacak kelâm pek ziyâde ma'rûf olmakdır ki o hâlde bilâ-kayd ahz u tazmîn olunur.

Rûm'da anâ sürûri gelemes mi karşı

"İşte meydân-ı hüner gîtmeyelim Şîrâz'a"

Vech-i sâni: alınacak söz o kadar ma'rûf değil ise sâhibine işâret olunarak alınmaktadır. Sünbûlzâde Vehbî'nin:

Benim güyâ lisânımdan dimişdir Vehbî'-i evvel

Bu ra'nâ beyti kim yazdım görüb tazmîne erzânı

"Kaçardı Yûsûf savmı Zelihâ-yı felek şimdi

Hilâl-i 'ıyd sanmâ elde kaldı taraf-ı dâmeni"

-s.383-

'Akd ü Hâl: Kelâm-ı mensûrî nazmetmeye "akd" ve manzûmu nesretmeye "hâl" denir ki 'akdde kelâm-ı mensûrî nâzmedilmiş olacağından letâfeti tezâyüd eder. Fakat hâlde nazm nesredilmiş olacağından ve nesre nazaran zâten latîf olan nazm eski letâfetini kaybetmek gibi ahvâle düçar

olâbileceğinden bunda bir takım ahvâl ile nazmın letâfet-i sâbıkasını kaybetmemeğe gayret ve binâen'aleyh iki şeye dikkat lâzımdır: Ya'ni: Evvelen: Nesredilen kelâm-ı manzûm sebk-i aslîsinden asla tekâsur etmeksizin bir sebk-i mergûb üzre olmak.

Sâniyen-Tekellûf ve argâcından berâ'at ile onda daha hüsn-dâr ve şetâretli olmak lâzım gelir.

"Akde Misâl"

Vaktiyle yazmış olduğum şu:

[Kendini hakikaten insan tanıyanlar için ikbâl ve idbârın farkı yoktur. Her kârın mûcibi ahkâm-ı kader olduğundan âlâm u mihene sabır ve sebâtta başka ne çâre olabilir?

Felâket insanı her şeyden ziyâde terbiye ettiği umûr-ı mücerrebeden bulunduğu için başına geldiği hâlde te'essûfün lüzûmu yoktur. Bu köhne cihânı kendilerine makarr-ı dâimî zanneden ve feleğin alâyiş-i bi- seyyiâtına aldanıp da kibr ve 'azâmetle mest olanlara şaşılır ki dünyâ kimseye bâkî kalmadığını ve encâm-ı kâr bir avuç toprağa mütenezzül olduğunu görmüyorlar....]

—s.385/386—

Kıtâ-yı mensûriyyeyi ber vech-i âti nazmetmiş ya'ni 'akdeylemiş idim:

İkbâle gurur eyleme 'aksinde bekâ yok
İdbâre de incinme dime bu ne kederdir
Sâbit kadem ol her mihene bâb-ı rızâda
Her işine ola mûcibi ahkâm-ı kaderdir
Düçâr hümûm olduğına hiç esef itme
'Âlemde felâket de mürebbi-i beşerdir

Ey mest-i mey-i nahvet olan köhne cihânı
Zannitme ki dünyâ sana her demde makarrdır

-s.385/386-

"Hâle Misâl"

Sünbûzâde Vehbî'nin:

Sanma ancak bana bu dîde-i giryân ağlar
Derdimi yazdığı demde kalemim kan ağlar
Tıfl-ı bî dâye-i dil giryesin artırmadadır
'Âleme geldiğinde oldu peşimân ağlar
Bikesem öyle ki bu hâl-i garîm görse
Kendi derdin unudub bana yetimân ağlar
Nice hâr sitemde görelî dâmenimi
Çeşm-i şebnemle niçün gül-i handân ağlar

-

manzûmesini vaktiyle vech-i âti üzre nesre tahvîl etmiş
idim:

[Ey bî - derd ü şevk - nümâlar! Vey gâm-ı âşinâ olanlar.
Benim hâl-i esefi iştîmâlime yalnız dü-çeşm çeşme-i pür-
hûnum ağlar zannetmeyin! Derdimi tahrîr eden kalem be-
nimle hem elem oluyor da - henüz ciğer - pâresinin
cenâzesi kaldırılmış rahat döşeğine yüzüstü kapanıp ak
çârşâbları âl atlâsa tahvîl eden mâtem-zede vâlideler gibi
yüzünü beyaz kağıda sürdükçe gözünden yaş yerine kan
gelür.

Güyâ bu kâr-hâne-i fenâda çekeceği mihen ve meşakkı
daha vakt-i tıfliyyetinde idrâk etmişse de gece yarılarında
ne vâlide memesi ne dâye ninnisi kâr edip doğduğuna
pişmân olmuş çocuklar gibi tıfl-ı dil bî - vâyem dünyâya
geldiğine nâdim olduğundan girye ve nâlişini bir derece
artırdı ki sesi kesilmiş nâlende - âsâ için için ağlar...]"

-s.387/388-

"Ahz ve sirkat: Âhirin şiirinden beyit veyâ mısra'ı cüz'i tahrifât ile olmak veyâ kısmen veyâhûd külliyyen mefhûm alıp tarz-ı âhirde nazm ile kendi şi'irine katmak usûl-ı gayr-ı müstahsenidir ki bu tarîka tevesssülden ise icâbına göre tazmîn veyâ irsâl-ı mesel tarzında edâ etmek daha güzel olacağından iş bu usûle yanaşmak lâzım gelir. Ancak kısmen veyâ tamâmen mefhûm olup da ondan a'lâ bir tarz-ı nûnunda ve daha parlak bir sûrette edâ kâbil olursa iş bu usûle tevessül bir dereceye kadar mâ'füvv tutuluyor."

Sâ'ib'in bir beyitindeki anlamın Türkçe bir beyitte ifâdesini şöyle verir:

... "Türki'de:

Kendi elimle yâre kesip verdiğim kalem
Fetvâ-yı hûn nâ-hâkkımı yâzdı ibtidâ

sûretinde irâd olunarak daha ma'nidâr ve daha 'âlâ bir tarza dökülmüş olduğundan def-i kıl ü kâl etmiştir. Fâkat bu hâl pek güç olduğundan ve çünkü diğerinin bulduğu mazmûnu pârlatmaya iktidâr var ise kendiliğinde mazmûn ihtirâ'iyetle bir tarz-ı dil-ârâda irâd-ı şi'ir kâbiliyeti olacağından bu hâlde de öyle ahz ve sirkat tarîkına tevessül münâsebetiz olur velhâsıl Sünbülzâde Vehbî'nin:

Sirkat-i şi'ir idene kat'-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer'-i belâgatde fetâvâ-yı cihân

beytinin me'âlinden "Es-sârık ü ve's-sârîka fakta'û eydiht-me" nâs-ı celiline tevkîfen eşyâ sirkat edercesine cezâlanmak nev'inden olmak üzere şiirin sirkasında beyne's - şu'arâ kat-ı lisâna hükm verildiğinden bu hükme mazhar olmamak için bu gibi ahz ve sirkate meyletmemek daha münâsib olacağından ve san'at göstereyim derken Fehîm'in:

Fehîmâ şâîrân-ı bû'û'l-hevesde kalmamış insâf
Kana'at eylemez mazmûna divânı çalar çarpar

beyitinde mâ-sadak olmak gibi ma'âyib zuhûr edeceğinden
artık bu bâbdan ne yapmak lâzım geleceğini kâri'lerin
insâflarına havâle ile bu fikrâya hitâm veririz."

"Telmih: 'İbârede zikri mesbûk olmayan bir kıssâya
yâhûd mesel-i sâ'ir hükmünde bulunan bir fikrâya veyâ bir
şîir-i meşhûre işâret eylemektir.

Nûr-ı fahr-ı âleme eyle teveccüh dâ'imâ
Mâh-ı kalbin ide engüşt-i 'inâyet iki şikk
..."

—s.389—

Bu san'atın her lisânda çok kullanıldığını ve bunun için edeb ehlinin
hayli darb-ı mesel ve kısas bilmeleri gerektiğini söyler.

Mülhakât-ı Mutavassıta

"Mülemmâ', mu'ammâ, lügâz, târih" den oluşur.

"Mülemmâ: Birinin bir mısra'-ı Türki diğeri 'Arabî veyâ
Fârisî olmak veyâ beyitler bu sûretle üç lisândan veyâ iki
lisândan irâd olunmaktır ki bunun için evzânda pek ziyâde
mahâretle fevkalâde iktidâra mâlik olmak lâzımdır. Çünkü
evzân-ı Türkiyye Fârisiye muvâfık ise de evzân-ı 'Arâbiye pek
çok bahrılar da Türki ve Fârisî evzânına muhâlifdir.
Binâenaleyh Fârisiyle Türki'den mülemmâ' şîir söylemek
kolay ve fakat 'Arâbi ve Türki ve 'Arâbi ile Fârisî'den
mülemmâ' şîir söylemek zordur. Velhâsıl bu meydanda at
oylatmak her şâir-i nây-ı süvârın kârı değildir.

Bunların emsâli Fârisî'de Hâzret-i Mevlânâ ile Mollâ
Câmî ve Hâfız gibi dühâtın eserlerinde ve Türkçe Fuzûlî'nin
âsârında görülür ki müşârûnileyhin:

Andan asûdedir ganî vü gedâ
Huld-Ullâh mekke-i ibdâ"

—s.390/391—

"Mu'ammâ: Bir kelâm-ı tamdır ki kendisinde zâhiren bir ma'nâ-yı latîf mevcûd olduğu halde bâtinen remz ve îmâ veyâ kalb ve tashîf gibi ahvâl ile de bir isme delâlet eder ya'ni bu sûretle bir ismi saklamaktır ki envâ'ı vardır. Lâkin re'y-i hakîrânemce mühim bir şey olmadığından tafsile gereği yoktur...

Sende yok sabr ü sükûn bende vefâdan zerre
İki yokdân ne çıkar fikridelim bir kerre

Nâbî

beyitinin ikinci mısra'ında iki yoktân (nâ) ile (bî) maksad olunup bunlar terkîb olundukta şâ'irin ismi (Nâbî)nin zuhûru...

—s.391—

Sünbülzâde Vehbî'nin:

Şâh-ı tûbâ serv-i kaddinle gelürse bir yere
Her gören cânâ olur elbet tarâfdarın senin

beyitinin şâh-ı tûbâdan (t) serv-i kaddeden (elif) bir yere gelince (tâ) olub (her) ile tarafdâr oldukda (Tâhir) isminin zuhûru gibi.

—s.392—

...İmâ ve işâretler ta'rif yollu olur ve ne isim olduğunu su'âl edilirse ol vakit bu maddeyi müte'âkib beyân olunan lügâz nev'ine dâhil olur."

"Lügâz: Doğrudan doğruya bir ismin istihrâcı matlûb olan sözdür ki o sözde ya matlûb olan ismin hurûfuna işâret

olunur veyâhûd evsâfı zikrolunur. Nitekim:

Sefinenin başı girse limâna
O memdûhun ismi çıkar meydâna

beyitinde hurûf-ı işâretle lügâz olup sefinenin başı (sin)
olduğundan (limân) lafzına girince (Süleymân) zuhûru gibi..."

-s.392-

"**Târih**: Bedâ'î-i cedîdenin en mühimlerinden olan iş
bu târih san'âtı hakkında Cevdet Paşa Hazretleri tetebbu'ât-ı
lâzime icrâsıyla **Belâgat-ı Osmâniyye**'lerinde ma'lûmât-ı
nâfi'âyı cem etmiş olduklarından iş bu fikrâyı oradan hulâsa
ederek tahrîr eyledik:

Müte'ahhirîn-i übebânın ihtirâ eyledikleri sıfat-ı târih
bir vak'âyı müş'ir olan mısra' veyâ beyitin bihesâbü'l - cûmel
'aded-i hurûfu olan vak'ânın târih vukû'una müsâdif
olmasıdır. Evâ'ilde bu san'at yok iken sonraları (803) sene-
sinde Timur'un Sivâs'ı tahrîb eylediğine de (hârâb) kelimesi
ve (856) senesinde Fâtih Sultân Mehmed Hân Hazretleri'nin
Rumeli Hisâr'ını binâ ettiğine (Bünyân Mehmed Hân) terki-
bi ve : (857) senesinde müşârünileyh Hazretlerinin
İstanbul'u fethettiğine (beldetü't-tây-yibe) 'ibâre-i şerifesi...

İşte ibtidâları böyle mensûr olarak târih arânu bulu-
nur iken (850) senesinde Fâtih Sultân Mehmed Hân
Hazretleri bir câm'i-i şerîf binâ ettikte ol 9. asrın 'ulemâ ve
üdebâsından kasîde-i nûniyye sâhibi meşhûr Hızır Bey* şu:

-s.394/395-

"Câmi zeyd-i Ömr min umre" mısra'ını söylemiş ya'ni
mevzûn olarak târih irâd etmiş ve ondan sonra şu'arâ
manzûm târihler irâdına başlamışlar ki Türkçe manzûm
olarak söylenen ilk târih İstanbul'un fethine dâir olan şu:

* Hızır Bey Tazarru'ât sâhibi edib-i meşhûr Sinân Paşa'nın peder-i âlileridir.

Ehl-i din İstanbul'u aldı cidâl ü cenkle
mısra'ıdır.

—s.395—

Hızır Bey'in açtığı bu çığır şiir için bir şâhrâh olup çok
güzel târihler söylenmiştir. Bursa ulemâsından Hâşimî Efen-
di san'atlı târihler söylemiştir."

—s.396—

1883'de darsaâdete gelen Sürûri'nin üstâd olduğunu söyler. Târihle-
ri kısımlara ayırır.

"Târih-i tâm: Târih-i eş'âr için îrâd olunan mısra'ı veyâ
beyitin cem'i-i hurûfu dâhil-i hesâb olan târihlerdir. İki
çeşittir:

1. Sırf hakikat dâ'iresinde taharrî olunub bulunân
târihlerdir ki bunda da iki vech vardır:

a) Haşvdan 'ârî ve murâd olunan mâ'nâyı kemâl-i vuzûh
ile müfîd olan mısra'-ı âzâde ya'ni bir mısra'-ı beceste
hâlinde olandır.

Oldı Sâlih Efendi defterdâr

mısra'ı gibi ki bunu istimâ' eden kimse Sâlih Efendi
nâmında bir zâtın defterdâr olduğunu fehmeder ve cem'i
hurûfu hesâb olundukta (1214) senesinde vukû'u mâlûm
olur....

—s.396—

b) Eskeriyâ mâ'nâ-yı murâda delâlet eden lafzların
'aded-i hurûfu târihe muvâfık düşmediği cihetle bir mısra'-ı
berceste hâlinde îrâdı müşkül olur ki bu halde hesâbı dol-
durmak için haşv ve zâ'id lafzlar 'ilâve olunur ve bu 'ilâveler
ne kadar makâmâ münâsib ve letâ'if-i beyâniyye vü

bedi'iyeyi müstemil olur ise târîh o kadar makbûl olur
velhâsıl berceste târîh söylenemez ise bu iki tarîka tevessül
olunur.

Geçti Gâlib Dede cândan yâhû (1214)

Cân-ı şîrinini virdi Ferhâd (1202)

Sürûrî

2. Târîh-i hakîkât dâiresinde bulunmadığı takdîrde
mecâz, kinâye, telmih, tevriye yolları ihtiyâr olunarak
söylenen târîhlerdir ki bunlarda sanâyi-i bedi'iyeye ve letâ'ifi-
i beyânîyye derecelerine göre makbûliyet bulunur.

Şerbeti sundı şeker-zâdeyi sâki-i ecel

Sürûrî"

-s.397-

"Mu'cem Târîh: Ki buna [Mücevher Târîh] de denir.
Mısra' veyâ beyitin yalnız noktalı harflerinin hesâba dâhil
edilmesidir ki târîhin mu'cem olduğuna işâret için mu'cem
yâhûd mücevher sözlerinin evvelce kaydı lâzımdır.

Günâhı var ise 'afv ola mu'cemle didim târîh

Nâsûhî-zâde kıldı tevbe kurb-ı Hakk'a azmitdi"

"Mühmel Târîh: Ki buna [Târîh-i sâde] dahî denir yalnız
noktasız harflerin dâhil-i hesâb edilmesiyle olup bunda da
evvelce mühmel veyâ sâde sözleriyle işâret etmek lâzımdır.

Hurûf-ı sâdelerle eyledim tahrîr-i târîhin

Bekir Ağâ kurub süver-i tezevvüc bermurâd oldu (1192)

beyitinde olduğu gibi."

"Ta'miyeli Târîh: Ba'zen târîh mısra'ındâ 'aded-i hurûfu
bir kaç nâkıs veyâ ziyâde geldikde makâma münâsib ta'miye
ile ol mikdârın zamm ve tarhını evvelki mısra'da işrâb ede-

rek yapılan târihlerdir ki Sürûrî'nin:

Şekl-i girdâb gelür fikre yazarken târih

Sürdi yelken kürek â'dâyı kapudan pâşâ (1204)

beyiti gibi ki târih mısra'ındâ beş 'aded noksan olduğundan ve şekl-i girdâb beşe dallıdüğünden ânın zammıyla târih ikmâl edilmiştir."

"Dü-tâ Târih: Bir mısra'ın hurûfu matlûb olan senenin tamâm iki katı olmaktır fakat bunun 'ale'l-âdesi makbûl olmayıp şâyân-ı kabûl olanı Sürûrî'nin:

Bir cum'â gün şevket ile Sultân 'Osmân oldu şâh

mısra'ı gibi olup her nısfından birer tâm târih çıkarsa ol vâkit makbûl olur ki bunun (bir cum'â gün şevket ile) nısfı senenin 'adedi olan (1168)e ve diğer nısfı da yine bu mikdâra bâliğ olur.

Dütâ târihlerin en musannâ 'olanlarından biri de mısra'ın hurûf-ı mu'ceme ve mühmelesinden yekdiğerini müsâvî başka başka iki târih zuhûrudur. Sürûrî'nin:

Muvâfıksın Sürûrî mu'cem ü mühmel dü-târihe

Murabbâ'-yı vefk-i kişver Mustafâ Hândır mekârimle
(1222)

beyiti gibi ki bunun hurûf-ı menkûtesi olduğu gibi hurûf-ı mühmelesi de o kadardır."

"Lafzen ve Ma'nen Târih: Beyit veyâ mısra'ın lafzen veyâ ma'nen târihi müştemil olmasıdır." Hâşimî Efendi'nin:

"Yol oldu Üsküdâr'a bin otuzda Akdeniz dondı" (1030)

mısra'ı gibi

—s.399—

"İhrâc ve İdhâl ile târih: Bu usûl-i ta'miyyeden daha zor

ve pek büyük iktidâra mütevakıftır. Nitekim Müştâk nâm şâir (1142) senesinde Eşref Hân Efgâni'nin 'âsâkir-i 'Osmâniyye ile vukû' bulân muhârebesinde münhezimen firâr ettiğinde şu:

Eşref - ez tîg-i pâdişâh kerihât

mısrâ'ını söylemiştir ki hesâbı şu vechiledir yâ'nî:

(Tîg-i padişâh) ter kibinin 'aded-i hurûfu (1723) olup ondan (Eşref) isminin 'adedi olan (581) tarholundukta (1142) olur."

"Lügaz Tarzında Tarîh: 'Âdetâ lügaz gibi olmasıdır ki bir mezar taşına yazılmış olan ve (1055) târihini müş'ir bulunan şır

Şerhâ çekdim dâğ urdum göz göz itdim sinemi

Sengimi seyreyleyen bilsün vefât târihimî

beyti gibi ki şerhâ çekdimden bir rakâmına dâğ urmaktan nokta yâ'nî sifıra işâret ve göz göz dahî iki dâne beşe dall olduğundan şu sözlerin hükmü rakam yazar gibi soldân sağa doğru yazılınca (1055) zuhûr eder."

—s.400—

401. sayfada ebced hesâbını verir.

"Târîhlerin hesâbında telaffuza değil hatta i'tibâr olunur. Meselâ (fetvâ dâ'vâ) gibi kelimeler mücerred hâllerinde yâ ile yazılıp elif gibi okunursa da herhâlde hesâba yâ ile alınır; fakat esnâ-yı terkîbde (fetvâyâ, dâ'vâdân) gibi elifle yazılırlarsa da hesâba elif alınıp aslı olan yâ alınmaz."

—s.401—

Ve (Müftiü'l -enâm) 'ibâresinde yâ ile hemze-i vasl telaffuz olunmadığı hâlde hattda mevcûd oldukları için yâ ve

hemze hesâba dâhil olurlar."

-s.402-

Mülhakât-ı Zâ'ide

"Müte'ahhîrîn-i üdebâ letâîf nev'inden olarak [mütelevvîn, mevsil, mukattâ, hazf, mühmel, mu'cem, raktâ, hayfâ, tashîf] nâmlarıyla daha dokuz bedi'â ziyâde etmişlerdir ki teksîr-i fevâ'id zımmında onları da hülâsa tahrîr eyledik."

"Mütelevvîn: Bir beyitin kırââtinde gâyet az bir tagâyyürât icrasıyla beytin mebnî olduğu vezinden vezn-i âhire intikâlidir."

-s.403-

"Mevsil: Bir mısra'ın hâvî olduğu hurûfâtın kâffesi hurûf-ı muttasılâdan olmasıyla cümlesinin yek kalemde bir kelime gibi yazılmasıdır nitekim:

Muttasıl hattıyla beyti muntazam kılmak hüner
mısra'ını şu:

Muttasilhattıylabeytimuntazamkılmakhüner
sûretinde yazmak kâbildir.

Bir vak'âya târîh olmak üzre bir kelime veyâ bir terkîb bulunmak beyne'l-üdebâ de'b ve 'âdet olmuştu ki:

791 sene-yi hicriyyesinde fevt olan Hâfız Şîrâzî'nin vefâtına (Hâk-i musallâ) terkibi ve..."

"Mukattâ: Mevsilin hilâfıdır ki beyit veyâ kıt'ada hiçbir harf muttasıl bulunmayıp hurûf-ı munfasılâdan mükerreb olmasıdır... Türkî'den

Ey dil-i âvâre vâre derd üzre derd"
mısra'ında olduğu gibi.

"Mühmel: Mısrâ' veya beyitın harfleri kâmilên noktasız harflerden olmasındır...."

Bu sanâtın zamânında büyük mârifet olduğunu Feyzi-i Hindî'nin Kur'ân-ı Kerîm'e noktasız harflerle bir tefsîr yazdığını belirtir.

—s.405—

"Mu'cem: Mühmelin 'aksi yâ'ni kâffe-i hurûfâtın noktalı olmasındır."

"Hazf: Hurûf-ı hecâdan birini bir kasîdede bi'l-iltizâm bulundurmamaktır. Meselâ (râ) harfini güzelce telaffuz edemeyen bir zata takdîm olunacak kasîdede râ'lı kelime bulundurmamak gibi ki:

Derd-i cevrinle senin bu didem
Döküyor hûn-ı dili çeşme gibi"

beyitinde elif hârfi yoktur."

"Raktâ: Şiirin bir harfi noktalı diğeri noktasız olârak evvelden nihâyete kadar böyle olmasındır ki kasîdede olunca (raktâ) ve bir beyitte olursâ irkât denir."

"Hayfâ: Şiirin bir kelimesi mu'cem diğeri mühmel olmaktadır ki kasîdede olursa (hayfâ) ve beyitte olursâ (ahyâf) denir.

"Tashîf: Şiirin kelimelerinden ba'zı harfelere nokta 'ilâvesi ve bazılarında nokta hazfı ve mütekarribü'l-mahrec ve mümâsilüş-şekl harflerin tebdîli ile ma'nâ-yı evvelin tagayyür etmesidir.

Nî'met-i ru'yeti gözler ne bilür
Anı göz ehli bilür göz ne bilür

beyitinin her iki mısırâ'ındaki son göz lafızlarından noktalar hazfolunsa mezkûr lafızlar "kôr" olup beyit şu:

Ni'met-i ru'yeti körler ne bilür

Anı göz ehli bilür kör ne bilür

sûretine inkılâb ile mâ'nâ tamâmen tagayyür etmiş olur."

-s.407-

"Hasbel- lüzûm müsnedünileyhi ism-i işâretle târif etmek usûl-i şiir ve inşâda ziyâdesiyle cârî olup bu bâbda Saâdeddin Taftazânî Hazretleri'nin kavllerine göre bir çok sûretle ifâ ve bu vâsitâ ile pek çok nükteler edâ olunabileceğinden mahall-i istimâlini erbâb-ı tab'ı selîme terk ile buracıkta en mühim olan dört sûreti ber-vech-i âtî tahrîr eyledik:

Birincisi - Ziyâde-yi temyîz için müsnedünileyhi ism-i işâretle târif usûlû.

Arapça, Farsça ve Türkçe'den örnek verir.

"Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i âdem zâil
Âmâdan açtı mevcûdât çeşmen-i tûtîyâdır bu

Nâbî

İkincisi - Sâmi'in gabâvetine ta'rîz ile ikâz için müsnedünileyhi ism-i işâretle muarrefe kılınır. Arapça Farsça ve Türkçe'den örnekler verir.

Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâdır bu
Nazar-gâh - ı ilâhîdir mâkâm-ı Mustafâ'dır bu.

Nâbî

Üçüncüsü - Beyân-ı hâ' ...vkiinde müsnedünileyh ism-i işâretle târif olunur. Arapça Farsça Türkçe örnekler verir.

Bu ol hikmet - şînâs 'allâme-i fazl-ı âşînâdır kim
Yanında tıfl-ı ebced - hâna benzer bu âlî-sînâ

Dördüncüsü: Müşârunileyhin bâzı sanatlarla tavsifinden
sonra onu imâ için müsnedünileyh ism-i işâretle edâ olunur.

Fârisî ve Türkî'den örnekler verir.

Amân bilmez figândan bî - hâber feryâddan gâfil
O yahşiler ki sevdim her birisinden yamandır bu

İzzet Molla

—s.106/107/108—

II. BÖLÜM

ŞİİRDE ÂHENK'E BAĞLI UNSURLAR

"Âhenk, ifâde edilenlerin tek tek, parça parça ve bütün hâlinde kulağa güzel gelecek şekilde seçilmesi, bir araya getirilmesi, bir cins mûsikîye yol açmasıdır. Âhenk, tabîî ve şiirin değer unsurlarını besleyen değil, zenginleştiren bir yapı taşımaktadır." ⁴

Bu bölümde sâdece Mecâmi'ü'l - Edeb dikkâte alınmıştır.

⁴ Tural, (Prof. Dr.) Sâdık Kemâl, Şiirin Dünyâsına Yaklaşmak I, Konevî, Temmuz 1983,sayı;10, s. 22

Âhengi üslûbun esâsı olarak gören M. Rifat bu husûsta şöyle der:

"Âhenk denilen rûkn-i üslûb insicâm-ı kelâmdan nâtic olan bir zevk-i sem'idir ki nefis-'ı nâkitânın (mazrûf-ı elfâz) olan meâniye meyl-i mahsûsu o sâyede vücûda gelir.

Vâkıâ efkâr ve mülâhazât ne mertebe-i âli ve ne derece asilâne ve parlak olursa olsun lafız ki mahârice i'timâd eyleyen esvât-ı mütekeyyifiyyeden hâsıldır. Tenâsüb ve letâfetten berî olursa garam ve neşât-ı rûha bedel müstelzem-i kelâl ve ızırâb olur. "

Arapça örnek verir.

Garb müşâhir-i üdebâsından **بو الو** dahî:

"Sâmiâyı zahm-dâr eden elfâz, meziyyât ve efkârın letâfet ve hüsn-i tesirini mahveyler."

Kavl-i müdekkikânesiyle fikdânî hâlindeki mahzûrâtı ne güzel beyân etmişlerdir. Âheng, âheng-i müfred ve âheng-i kelâm, âheng-i tasvîriye ayrılır.

Âheng-i müfred: Kelimelerin kerâhet-i sem'iden berâetiyle tahakkuk eyler ki bu dahî tenâfûr-i hurûfdan hulûs ve masûniyete, ifâde-i diğerle: imtizâc-ı hurûf ve tenâsüb-i esvâta vâ bestedir.

Tenâfûr-i hurûf ki teleffuzda mûcib-i sıklet ve rekâket olan bir hâl ve keyfiyyet ile taksîr olunur. Umûmen kerâhet-i sem'i ve o cihetle âhengsizliği mûceb olmak zarûridir.]

[Âheng-i ibâre - Kelâmın kerâheti semden berâetiyle vücûd bulur. Bu da evvelâ - tenâfûr-i kelimâtân hulûsâ, ifâde-i diğerle hüsn-i imtizâc-ı kelimâta arz-ı ihtiyâc eyler.]

[Sâniyen- Kesret-i tekrârdan masûniyete, sâlisen - Tetâbbu'-ı izâfetten berâete Râbiân -Olup bulup, olduğundan, bulunduğundan ve bunlara mûmâsil efâl ve edevâtın mahallinde isti'mâl olunmasına Hâmisen - Mu'terizelerin imtidâd ve tekrâr etmemesine. Sâdisen - Cümleler beyninde lafzen ve mânen tevâzûn ve tenâsüb bulunmasına vâ-bestedir.]

Âhenk bâhsine dâhâ sonrâ tekrâr dönecektir.

—s. 63/64—

A) RİTM

"Ritim, seslerin kulağa ulaşması sırasında dalgalanmaları temin eden uzunluk, kısalık, kalınlık, incelik, darlık, yuvarlaklık, sertlik, yumuşaklık, süreklilik, süreksizlik gibi benzeşmesi hatta aynileşmesi" olup âhenk'i sağlayan en önemli unsurdur.

Ritm = Vezin + Kâfiye

"Bir şiirde seslerin dalgalanmasının mûsikî değerine çıkmasını sağlayan unsurlardan biri vezin, diğeri kâfiyedir. Vezin (metrik), bir şiirde, kelimelerin ya uzunluk - kısalık (arûz) veyâ hece sayısı (hece vezni) yâhut akış (serbest ölçü esaslarına göre istiflenmiş demektir.

Bir şiirde bâzı özel hallerde ilk, fakat kurallı olarak son kelimenin veyâ kelimelerin ses bakımından eşdeğer olmasıdır." 5

5 Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, Şiirin Dünyâsına Yaklaşmak I, Konevî, Temmuz 1983, sayı; 10, s. 22

a) VEZİN VE VEZİN ÇEŞİTLERİ

Her şiir vezin ve kâfiyeli olmak mecbûriyetinde olmadığı gibi her vezinli ve kâfiyeli söz de şiir değildir. Vezin, kâfiyenin şiir için gerekli ve yeterli olmaması yanında Klâsik Edebiyatımızda her şiirin vezinli ve kâfiyeli olduğu görülür.

Vezin bâhsine ilk değindiği yer "Kıyasa Muhâlefet" adlı bölümdür.
Şöyle ifâde eder:

"Kıyasa Muhâlefet : Bir lafzın mensûb olduğu lisânda cereyân eden kavâide muhâlif olmasıdır.

—s. 17—

Zarûret-i vezin için irtikâb olunan şeylerden maksûrî temdîd ve memdûdî kasr gibi hâllerden nefret irâs edecek dereceye varmayanları hakkında bir raddeye kâdâr nâzâr-ı müsâheme ile bakılabilirse de:

1. Bir harf - i müşeddedi şeddesiz okumak.

"Tâbir edemem tînet-i pâkindeki lûtfu
Gör hassâsiyet lûtfu nem kadar eser eyler"

Nefî

hasâsiyet sözündeki "yâ"yı şeddesiz okumak.

2. Fethâyı kesreye tebdîl ile bir de "yâ" yazmak.

"Ey olub mirâc-ı bürhân ulüvv-şân sanâ
Yere inmiş gökden istikbâl edüb Kurân sanâ"

Fuzûlî

"yere lâfzı vezin hâtırı için yer suretindedir.

3. Fethâyı elife ibkâ edecek kadar uzatmak

Zâmireyn-i şikest etme erbâb-ı aşkın
Yine sâna râci yine sâna âid"

Bâkî

"sanâ" sözü vezin icâbı "sânâ" olur.

4. Kelimeden harf hâzfetmek

"Tevbe ettim derimîş ishâk dilber sevmeğe
Hây inân mân Tanrı hakkı Mustafâ'yâ cân virür.

İshâk Efendi

"inanmayın" sözü vezin için "inân mân" olmuştur.

5. Kelimeye harf ilâve etmek

"Zülfün gidermiş ol sânem kâfirliğin koymâz henüz
Zünnârını kesmiş veli dâhî Müslümân olmâmış"

Ahmed Paşa

"dahî" elifle yazılmıştır.

6. Kelimenin harekât-ı âsliyyesini tebdîl etmek

Geldi bir nâmesi mahdûm şeref-i menkabetin
Meşk-i elfâz-ı devâ bahşolarak Edrene'den

K. İzzet Mollâ

"Edirne" vezin için "Edrene" yazılmıştır.

Bu beyitlerin hepsi fesâhat dâiresindân hâriçtir."

-s.22-

Her ne kadar bu tür örneklerle çok rastlansa dâ M. Rifât vezin hatırları için bile bunlara cevâz verilmemesi gerektiğini belirtir.

Yine vezne uydurmak için sözün haşvla dolu olmasını tenkîde şâyân görür. Bununla ilgili **İstîlâhât-ı Edebiyye**'den bir parça verir:

"Kelâmın haşv-ı müfsid ve haşv-ı kabîh ile memlû bulunmasından şâyân-ı tenkîd görülmesidir ki bu bâbda Mu'âllim Nâci Efendi'nin İstîlâhât-ı Edebiyye'sinden fıkârât-ı âtiyyeyi 'aynen nakl ile iktifâ eyledik. Hazret-i Mu'âllim buyururlar ki:

Haşv-ı müfsid - ifâdesi maksûd olan fikri ihlâl eden haşvdır.

Haşvın bu türlü mânâya dokunacağı cihetle lafz galebesinden 'ibâret kalmaz. Esâs maksadı harâb eder. Söz arasında haşv-ı müfsid irâdî mütekellimin hangi fikri tervîc etmek istediğini bilmediğine hükmettirebilecek bir büyük

nakîse olduğundan esâtize âsârında pek nâdir bulunur. Bulunanlar da en büyük ödemelerin bile muhâtâra-i 'acv-ı beşer olan te'sirâtından kurtulmağa muktedir olmadıkları gaflete hamlolunur. Nefî'nin Nasûh Paşa mektûbu vasfındaki kasîdesinin matlâ'ı olan:

Ne nâmedir bu ki hüsn-i beyân-ı 'ünvânı
İder güşâde dil ü tâb'-ı müstemendânı

beyitinde vâkı (ünvân) lafzı haşv-ı müfsîd 'addolunabilir. Çünkü şâ'irin maksadı nâmenin hey'et-i 'umûmiyyesini medholmak lâzım geldiği hâlde (hüsn-i beyân)ın ('ünvân)a tahsîsi sâ'ir cihetlerinin hüsn-i beyân-ı meziyyetten 'ârî olduğunu îhâm ediyor.

Ne nâmedir bu ki keyf-i râhik-i mazmûnî
Virir mülâhazaya bir neşât-ı rûhânî

denilerek keyfiyyet ta'mîm ediliyorsa da bir kere ve vâhime zihne gelmiş bulunuyor. Bundan başka bu mektûbun 'ünvânında hüsn-i beyân tasavvûr etmek de birâz gârib görünür. Hakikat-i hâl şâ'irin "ne nâmedir bu ki hüsn-i beyânı" diyecek iken vezin ve kâyifenin sevkıyla "ne nâmedir bu ki hüsn-i beyân-ı 'ünvânı" demeye lüzûm görmüş olmasından 'ibârettir.

Hattâ mısra'-ı sânîde "ider güşâd dil-i müstemendânı" veya "güşâde tâb'-ı müstemendânı" demek kâfi olduğu hâlde ikisinden birini haşv-ı gayr-ı müfsîd 'addettirecek sûrette (dil) ile (tâb')ı cem' etmesi de ikmâl-i vezne mecbûr bulunmasındandır.

Nüşâ-yı sahîhenin (hüsn-i beyân-ı 'ünvânı) değil 'atf ile hüsn-i beyân 'ünvânı olmasına ihtimâl vermek Nefî'nin tarz-ı inşâdından tegâfûl etmek demek olacağı ayrıca nazara dikkâte arz olunur."

-s.919/920-

Vezne uygunluğu sağlamak için tenkidi gerektiren bâzı husûslar ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili olarak tenkid-i müfredâtta şöyle bir bahis geçer:

"Kıyâsa muhâlefet kabîlinden olan tağayyür-i elfâzdan kelâmın berî bulunması lâzım iken bu yolda ba'zı kelimele-
rin bulunmasıdır... Tenkîdde tahassûl-i meleke için elde
olan müntahabâtta mûnderic olan şu:

- 1 { Yine ey câm-ı musaffâ seni gördük seyilme
Meclisin revnâkısın [dünyâ] da art eksilme

- ve -

- 2 { Zâmânında [Anadolu] semtinin etrâf ü eknâfın
Celâli eşkiyâsı cümleten etmiş idi talânî

beyitlerinden birincide vezne tevâfûk etsin için Arab'ın lisânımızda en ziyâde müstâ'mel olan (dünyâ) kelimesini (dünyâ) sûretinde isti'mâl büyük bir hâtâ olduğunu ve ikinci beyitte de esâsen Rumcâ'dan âlınmış olân ve her yerde (Anâdolû) diye zebân-zed bûlûnân bir lafızdan vezin hâtırı için yâyı hafzetmek ve kâsidenin kâfiyesine tevfiik için de bîlâ - lüzûm (tâlân) lafzına bir yâ ilhâk etmek 'Ali'nin külâhını Veli'ye Veli'nin külâhını 'Ali'ye takmak kabîlinden gâyet münâsebetsiz bir tenâkus ve fenâ bir hatâ olduğunu beyân ederiz."

-s.904-

Mefâilin takdîm ve tehîri husûsunda mefâilin takdîm ve tehîr sebeplerinden biri olarak vezin ve kâfiye gibi şiir zarûretlerini görür. Âsım Çelebi'den örnek verir.

Pirlikte âteş fakrın olur tesîri saht

Gör çenâr-ı köhnenin hâlin nice sûzân olur

-s.154-

1- ARÛZ

"Arabaların manzûm sözlerindeki âheng ölçülerini öğreten ilmin adıdır. Arabalardan İranlılara, onlardan da bize geçmiştir." 6

6 Tâhirü'l - Mevlevî, Edebiyât Lügati, Enderun Kitabevi, İst. 1973 s. 20

Mecâmî'ü'l - Edeb'de "İlm-i Aruz" adlı müstakil bir kısım vardır.

'İLM-İ ARÛZ

"Kelâmı evzân-ı mahsûsâya tevfiğ etmek ve bu vechle kelâm-ı manzûm irâd eylemek usûllerini ta'allüme delâlet eden ve evzânın sahîhini fasîdinden temyîze âlet olup bir kelâmın manzûm olup olmadığını tamâmıyla bildiren 'ilme "arûz" tesmiye olunur.

Şu târife göre 'ilm-i 'arûzda esâsen dört fâ'ide tasavvur olunur ki onlardan:

Birincisi - Muâvenet-i tabî'iyye ile vezinden 'âciz olan kimselerin bu 'ilm vâsıtasıyla evzân-ı sahîheyi fasîdeden farkedebilmesidir.

İkincisi- Tabî'âtın sûret-i zâhirde fasîd zannetiği evzânın bu 'ilm vâsıtasıyla sahîh olduğunu idrâk etmesidir.

Üçüncüsü- Tabî'âtın sahîh zannetiği evzânın bu 'ilm kuvvetiyle fasîd olduğunu anlamaktır.

Dördüncüsü- Evzânın ihtilâf ve yekdiğerine tedâhülünde şüpheden berî olup tahsîl-i emniyet etmek ve cümlesinin sâyesinde kelâm-ı manzûmu doğru okumaktır.

'İlm-i arûz esâsen Lisân-ı 'Arab'a mahsûs olmak üzere "Abdurrahmân Halîl Bin 'Ömerü'l - kara Hindîü'l - Ezdi-ü'l Basrî" Hazretleri tarafındân vâz' ve te'sis edilmiş olduğundan ve 'ulûm-ı âliyye-i 'Arabbiyye'de mukâyese-yi kelimât için "fâ'l" maddesi vâhid-i kıyâsî i'tibâr edildiğinden evzân-ı şî'ir için dahî kelimâtın harekât ü sekenâtı iktizâsına göre madde-i mezkûrenin mezîdâtı alınarak vezinler tertîb olunmuştur. Meselâ: "tavîl" için "fa'ül" vezni "ve'l - necm-i kadd" terkîbi için "müstefî lün" vezni esâs ve 'ayâr ittihâz edilip kâffe-i ihtimâlâta göre tedkikât-ı 'amika ile

mukâyese olundukda "fe'lün, fâ'ilün, mefâ'ilün, fâ'ilâ tün, müstefi lün, müte fâ'ilün, müfâ'aletün, mef'û lât, fâ'lâtün, müstefilün" sûretinde olan on cüz'-i aslî zâhir olmuştur ki Türkçe'ye de tatbîk olundukta "Â cânım" için "mefâ'ilün" ve kezâ "nâzeninim" için "fâ'ilâtün" ve "ey dilberim" terkîbi için de "müstefilün" vezinleri ve emsâli muvâfık geldiğinden ve Fârisî'de de böylece olduğundan İrânîlerle Türkîler de bu evzânı ahz ve kabûl ile şiirde 'ilm-i arûz-ı 'Arabî'ye tevessül etmişlerdir ki evzân-ı mezkûreye "efâ'il ü tefâ'il" tâbir olundu.

Kelâmın hareket ü sekenâtını efâ'il ü tefâ'il ile vezinde sühûlet olmak için 'ilm-i arûzun vâzı'ı "sebeb" "veted" "fâsilâ" nâmlarıyla üç rûkn-i aslî te'sis etmiştir ki evvel-be-evvel bunları bellemek iktizâ ettiğinden ber vech-i âti beyân olunurlar.

Sebeb- denilen rûkn-i 'arûz "sebeb-i hafîf" ve "sebeb-i sakîl" nâmlarıyla iki nevdir:

Sebeb-i hafîf: İki harften mürekkeb bir hecâdan yâ'ni bir harf-i müteharrikle ikinci bir harf-i sâkinden 'ibârettir "ben ve sen" gibi ki efâ'il ve tefâ'il'den:

-s.418-

fe'lün - de - lün

fâ'ilün - de - fâ

Me fâ'ilün - de - 'î ve lün

Fâ'ilâtün - de - fâ' ve tün

Müstefilün - de - müs ve tef

Mütefâ'ilün - de - fâ

Müfâ'aletün - de - tün

Mef'ûlât - de - mef ve û

Fâ' lâ tûn - de - lâ ve tûn

Müstef'ilûn - de - müs ve lûn

cüz'leri birer sebep-i hafiftir.

Sebeb-i sakîl: İki harf-i müteharrikten 'ibârettir "hareket ve bereket" kelimelerinde vâkı' "har ve ber" gibi ki efâ'il ve tefâ'ilden:

Mütefâ'ilûn - de - lûn

Müfâ'aletûn - 'ale

cüz'leri birer sebep-i sakîl olup diğer sekiz efâ'ilde bir sebep yoktur.

Veted denilen rûkn-i arûz dahî "veted-i mecmû "ile" "veted-i mefrûk" nâmlarında iki nev'dir:

"Veted-i mecmû" ibtidâ iki harf-i müteharrikle üçüncü bir harf-i sâkinden ibârettir. "benim, senin" gibi ki efâ'il ve tefâ'ilden:

Fe'ûlûn - de - fe'û

fâ'ilûn - de - 'i lûn

-s.419-

Mefâ'ilûn - de - mefâ

fâ'i lâ tûn- de - 'ilâ

müs tef ilûn - de - 'ilûn

mütefâ'ilûn - de - 'ilûn

müfâ'aletûn - de - müfâ

cüz'leri veted-i mecmû' olup diğer üç vezinde bu veted-mecmû' yoktur.

Veted-i mefrûk= Tarafeyni müteharrik vasatı sâkin olan üç hârften 'ibârettir. "Kâl ü kıl ü kân" gibi ki efâ'il ve tefâ'ilden:

mef'ûlât - da - lât

fâ'lâ tün - da - fâ'

müstefi lün - de - tefi

cüz'leri veted-i mefrûk olup diğer yedi vezinde bu veted-i mefrûk yoktur.

Fâsıla- denilen rûkn-i 'ârûz "fâsıla-yı sugrâ" "fâsıla-yı kübrâ" nâmlarıylâ iki nev'dir:

Fâsıla-yı sugrâ: Üç müteharrikle dördüncü bir sâkinden mürekkeb dört harften 'ibârettir. "pederim, severim" gibi ki efâ'il ve tefâ'ilden:

Mü fâ'aletün - de - 'aletün

mütefâ'ilün - de - mütefâ'

cüz'leri fâsıla-yı sugrâ olup diğerlerinde yoktur.

—s.420—

Fâsılâ-yı kübrâ- Dört harf-i müteharrikle beşinci bir harf-i sâkinden 'ibârettir. "Pederimiz, hünerimiz, şerefimiz" gibi ki bu fâsıla-yı kübrâ mezkûr efâ'ili 'aşerede doğrudan doğruya mevcûd olmayıp yalnız "müstefilün"ün mezhûfu olan fe'iletün vezni fâsıla-yı kübrâdandır.

—s.420/421—

İş bu erkânın efâ'il-i aşerede bulundukları hâl ile kaydolunarak zabtolunan ahvâli şu:

fe'û lün - de - fe'û = veted-i mecmû'

- lün = sebeb-i hafif

fâ'i lûn - de - fâ = sebeb-i hafîf
- 'ilûn = veted-i mecmû'

mefâ'ilûn-de mefâ = veted-i mecmû'
'î = sebeb-i hafîf
lûn = sebeb-i hafîf

fâ'ilâ tûn - de fâ = sebeb-i hafîf
'ilâ = veted-i mecmû'
tûn = sebeb-i hafîf

Müstef'ilûn - de müs = sebeb-i hâfîf
tef = sebeb-i hafîf
'ilûn = veted-i mecmû'

Mütefâ'ilûn - de müte = sebeb-i sakîl
fâ = sebeb-i hafîf
'ilûn = veted-i mecmû'

Yâhûd - Mütefâ = fâsıla-yı sugrâ
'ilûn = veted-i mecmû'

-s.421-

Müfâ'aletûn de- müfâ = veted-i mecmû'
'ale = sebeb-i sakîl
tûn = sebeb-i hafîf

Yâhûd müfâ = veted-i mecmû'
'aletûn = fâsıla-yı sugrâ

Mef'ûlât - da mef = sebeb-i hafîf
'û = sebeb-i hafîf
lât = veted-i mefrûk

Fâ'lâtün - de Fâ' = veted-i mefrûk

lâ = sebep-i hafif

tün = sebep-i hafif

müstefilün - de müs = sebep-i hafif

tefi = veted-i mefrûk

lün = sebep-i hafif

eşkâli zuhûr edip her veznin hangi rûknlerle terekkeb ettiği malûm olur.

Evzân-ı mezkûrede erkân-ı 'arûzun yekdiğerlerine takdîm ve te'hîrleri nazar-ı 'itibâre alındığı hâlde aralarında birtakım muvâhât ve mukârenet zuhûr edip birinin vezni diğerinin veznine munkalib olur.

Meselâ = Fe'lün cüz'ünde mu'âhher olan "lün" sebep-i hafifi "fe'û" vetedi üzerine takdîm olunsa "lün fe'û" olur ki "fâ'ilün" vezni zuhûr eder. Ve kezâ "fâ'ilün" cüz'ünde "'ilün" veted-i mecmû'u "fâ" sebep-i hafifine takdîm olunsa "'ilün fâ" zuhûr eder ki bu da "fe'û lün" vezni demek olur.

Ve kezâ mefâ'ilün de bu takdîm ve te'hîr icrâ edilse "'ilün mefâ" ve fâ'ilâtün den "tün fâilâ" zuhûr eder ki bunların ikisi de müstefilün vezni üzere gelir. Ve bu husûs diğerlerinde dahî vâkî olur ki iş bu kalb usûlleriyle evzân-ı mezkûrenin yekdiğerine olan münâsebetleri ve onların terkibleriyle evzânın sûret-i intizâmları tebeyyün eder.

Ancak eczâ-yı mezkûreye ziyâde ve noksân vâsitâsıyla tagayyürât 'âriz oldukça eczâ-yı asliyyeden çıkıp ba'zı fûrûât teşkil ederler ki burada da tagayyürât-ı mezkûrenin istilâhâtıyla sûretlerini mütâlâ'a edeceğiz.

Şöyle ki : Tagayyürât-ı mezkûrenin vech-i tesmiyyesin-

de üç kol olup onlardan:

Birincisi- Tagayyürât-ı mezkûreden 'arûzla darba târî olanlara **"'ilel"** ve haşva 'âriz olanlara **"zihâf"** tesmiye olunmasıdır.

İkincisi - Gerek 'arûz gerek darb gerek haşva âriz olan tagayyürâta **"'ilel"** tesmiyesidir.

Üçüncüsü- Evtâd ve fevâsıla 'âriz olan tagayyürâta **"illet"** ve esbâba 'âriz olanlara **"zihâf"** denilmesidir ki iş bu üçüncü kol erkân-ı 'arûz üzerine mebni olduğundan ekseriyetle bu kol mu'teberdir.

İmdi eczâ-yı asliyyeden birinin tekerründen veyâhûd birinin diğeriyle terekkebünden hâsıl olan vezinler aslî olup bir vezn-i aslîde de 'ilel ve zihâfât sebebiyle birtakım evzân-ı müteferri'â zuhûr edeceğinden 'ilm-i 'arûz mü'essesesini bir vezn-i aslî ile ondan tevellüd eden evzân-ı kadîme cümlesine **"bahr"** tesmiye etmişler ve 'ilm-i 'arûz-ı 'Arabîye "tavîl, medîd, basît, vâfir, kâmil, hezec, recez, remel, seri', münserih, hafîf, muzârî', muktedâb, müctess, mütekârib, nâmlâriylâ on beş bâhre taksim ve bu bahrlerden birtakımı yekdiğerine mütekârib olduklarından cihet-i münâsebet ve kurbiyyetlerini gözederek beş dâ'irede cem'eylemişlerdir ki ol dâ'irelerin isimleri ve buhûrun evzân-ı asliyyesiyle birlikte cümlesi âtîdeki cetvelde icmâl edilmiştir. Şöyle ki:

Dâire-i muhtelif

Bahr-ı tavîl - Usûlü bir beyitte dört kere "fe'ûlün mefâ'ilün"

Bahr-ı medîd- Usûlü bir beyitte dört kere "fâ'ilâtün fâ'ilün"

Bahr-ı basît- Usûlü bir beyitte dört kere "müstefî'lün

fâ'ilün"

Dâ'ire-i mü'telif Bahr-ı vâfir - usûlü bir beyitte altı kere "müfâ'âletün"

Bahr-ı kâmil- usûlü bir beyitte altı kere 'mütefâ'ilün"

Dâ'ire-i müctelibe Bahr-ı hezec- usûlü bir beyitte altı kere "mefâ'ülün "

Bahr-ı recez - usûlü bir beyitte altı kere "müstefilün

Bahr-ı remel - usûlü bir beyitte altı kere "fâ'ilâtün"

Dâ'ire-i Müştebehe Bahr-ı seri' - usûlü bir beyitte iki kere "müstefilün müstefilün mef'ûlât(ü)"

Bahr-ı münserih usûlü bir beyitte iki kere "müstefilün mef'ûlât(ü) müstefilün

Bahr-ı hafif usûlü bir beyitte iki kere "fâ'ilâtün müstefilün fâ'ilâtün"

Bahr-ı muz'âri - usûlü bir beyitte iki kere "mefâ'ilün. fâ'ilâtün, mefâ'ilün"

Bahr-ı muktedâb - usûlü bir beyitte iki kere "mef'ûlât(ü).müstefilün, müstefilün"

Bahr-ı müctess usûlü bir beyitte iki kere "müstefilün.fâ'ilâtün fâ'ilâtün"

Dâ'ire-i müttefika- Bahr-ı mütekârib- Usulü bir beyitte sekiz kere "fe'ülün"dür.

-s.424-

İşbu devâ'ir ile on beş bahr-ı 'ârûz mü'essesesinin eser-i

vâz'ı olup ba'zı müte'ahhirîn daha bir çok bahrlar ihtirâ eylemişler ise de ekserîsi te'sis edemeyip yalnız "mütedârik" ve "cedîd yâhud garîb" ve "karîb yâhud müsta'cel" ve "müşâkil yâhud müte'ahhir" nâmındâ olan dört bahr kabûl edilmiş ve bunlardan bahr-i mütedârik dâ'ire-yi müttefikâyâ idhâl olduğu gibi diğer üçü de bir dâ'ire-i 'itibâr olup "dâ'ire-i seri'â" diye tesmiye edilmiştir. Bu hâlde:

Dâ'ire-i müttefikâ Bahr-ı mütekârib-usûlü bir beyitte sekiz kere "fe'ülün"

Bahr-ı mütedârik- usûlü bir beyitte sekiz kere "fâ'ilün"

Dâ'ire-i seri'â Bahr-ı cedîd- usûlü bir beyitte iki kere "fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, müstefilün"

Bahr-ı karîb- usûlü bir beyitte iki kere "mefâ'ilün, mefâ'ilün, fâ'lâtün"

Bahr-ı müşâkil - usûlü bir beyitte iki kere "fâ'ilâtün mefâ'ilün, mefâ'ilün"

Devâ'ir ve ebhârı zuhûr ederek 'Arûz-ı 'Arabî altı dâ'ire ile on dokuz bahre iblâğ olunmuş ve artık tezyîd ve tenkîs edilmemiştir."

-s.425-

2- TÜRK ARZU

Arz vezni Araplar tarafından bulunmuştur.

"İranlılar Müslüman olup Arap harsini kabl ettikleri vakit onların nazım ölçülerini de aldılar. Fakat içlerinden kullaklarına hoş, tabiatlerine uygun gelenleri ayırdılar. Sonra Karahanlılar İslm'a girip memleketlerine mektebler, medreseler açtılar. Oralara devm edecek Türk çocuklarını okutmak için İrn'dan müderrisler getirdiler.

Gelen müderrisler, verdikleri dersler arasında - İrnlıların intihb sretiyle almış oldukları, kendi buldukları- arz veznini de talebeye öğrettiler.

Yetişen Türk şirleri ise Acem'lerin ayırdıkları vezinlerin de en ziyde henkli olanlarını seçmek üzere bir tasfiye muamelesi yaptılar. Acem, Türk arzu arasında az çok bir fark husle geldi." 7

7 Thirl - Mevlevi, Edebiyt Lgati, Enderun Kitabevi, İst. 1973, s. 20

Mecâmi'ü'l-Edeb yazarı "Türk Arûzu"nu müstakıl bir şekilde ele almıştır:

TÜRK ARÛZU

'Arabî 'arûzunun devâ'ir-i buhûrundan dâ'ire-i muhtelif ve mü'telife yâ'ni tavîl ve medîd ve basît ve vâfir ve kâmil bahrları Fârisî ile Türkçe'ye tamâmen tatbik olunamayıp olunsa bile lezzet ve halâvet olmadığından müte'ahhirîn-i şu'arâ-yı Fars ile mü'essesîn-i edebiyât-ı 'Osmânîye mezkûr beş bâhri kendi 'arûzlarına almayarak mutâbakı on dört bahr üzerine 'irâd-ı eş'âr eylemişler ve bu iki lisânın icâbına göre eczâ-yı asîle ve müteferri'ayı tedkîk ederek lüzûmı gibi devâ'ire taksîm etmişlerdir ki onlardan da şu:

-s.425-

Dâ'ire-i mü'telif Bahr-ı hezec- Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da dört kere "mefâ'ilün"

Bahr-ı recez- Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da dört kere "müstefilün"

Bahr-ı remel - Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da dört kere "fâ'ilâtün"

Dâ'ire-i muhtelif Bahr-ı münserih- Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da iki kere "müfte'ilün fâ'ilât(ü)

Bahr-ı muzâri' -Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da iki kere "mefâ'il(ü) fâ'ilâ tû

Bahr-ı muktedâb - Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da iki kere fâ'ilâtü müfte'ilün

Bahr-ı müctess- Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da iki kere mefâ'ilün fe'ilâtün

Dâ'ire-i mütenevvîâ Bahr-ı serî' - Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da bir kere müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilâtü

Bahr-ı karîb - Eczâ-yı aslıyyesi bir
mısrâda bir kere müfâ'il, müfâ'il fâ'ilât

Bahr-ı cedid Eczâ-yı aslıyyesi bir
mısrâda bir kere fe'ilâtün fe'ilâtün mefâ'ilün

Bahr-ı hafif Eczâ-yı aslıyyesi bir
mısrâda bir kere fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün

Bahr-ı müşâkil Eczâ-yı aslıyyesi
bir mısrâda bir kere fâ'ilât mefâ'il mefâ'il

Dâ'ire-i müteffikâ Bahr-ı mukârib Eczâ-yı aslıyyesi bir
mısrâ'da dört kere "fe'ülün"

Bahr-ı mütedârik Eczâ-yı aslıyyesi
bir mısrâ'da dört kere "fâ'ilün"

Ahvâli zuhûr etmiş olduğundan Fârisî ve Türkî âruzun
esâs ve eczâ-yı aslıyyeleri iş bu dört dâ'irede icmâl edilmiş
olan on dört bahrdan 'ibâret kalmıştır.

Kitâbımızın mevzû'u i'tibârıyla Arûz-ı Türkî'den bahso-
lunup ebhâr-ı mezkûre, eczâ-yı aslıyye ve müteferri'âsıyla
birer birer âtide tafsîl edilecekse de ondan evvel lâzım gelen
"taktî" maddesini beyân edelim.

Şöyle ki:

Taktî': denilen şey' her beyitin her bir cüz'ünün veznini
münşâ'ib olduğu bahrın efâ'ilinden her bir cüz'ün
mukâbilinde kılmak için ibtidâ o beyitin kelimelerini esbâb
ve evtâd ve fevâsıla taksîm edip sonra esbâb ve evtâd ve
fevâsıl beyiti efâ'ilin esbâb ve evtâd ve fevâsılına mukâbil
kılarak birbirinden tefrik etmektir.

-s.426/427-

Fakat bunda şerâ'it-i âtiyyeye dikkât olunmalıdır.

Yâni:

Taktî'de kelimât-ı şiirin sûret-i kitâbetine i'tibâr olunmayıp heyet-i telaffuzuna ri'âyet olunmalıdır. Meselâ: Bir harf sûret-i kitâbette mevcûd olmayıp hîn-i telâffuzda zuhûra gelirse o harf-i mevcûd itibâr olunur ve bunun hilâfî olarak bir harf sûret-i kitâbette mevcûd olup da telaffuzda zâhir olmazsa o harf nazar-ı i'tibâra alınmaz. Nitekim âsmân ve âstân ve âteş ve âyin ve emsâli kelimelerin kitâbetinde bir elif vâir ise de telaffuzda iki elif zâhir olduğıçün biri müteharrik diğeri sâkin olarak iki harf i'tibâr olunur. Ve kezâ kesrenin medd ve işbâ'indân hâsıl olan yâ ile zammenin medd ve işbâ'ından mütehassıl vâv dahî bunlar gibi olup hurûf-ı müşeddidenin dahî biri müteharrik diğeri sâkin sayılır. Kitâbette mevcûd olup telaffuzda zâhir olmayan hâ-yı resmiyye ile "ke-çe" de vâkı' halar ile "ki" de olan yâ ve emsâli harfler haşvda sâkıt olup darb yâ'nî 'acizde olursa harf-ı sâkin gibi i'tibâr olunur. Velhâsıl taktî'de yalnız hurûf-ı melfûza mahsûb olup gayr-ı melfûza evâhir-i mısra'da mû'teber ve evâsıtta hesâbdan sâkıt ve hurûf-ı imlâ ile ibtidâ-yı elfâzda vâkı' hemzeler ve ba'zı kerre "hâ"lar dahî taktî'den sâkıt olur...

Türki'den Fıtnât Hânım'ın şu:

Mehe noksân ü hûrşide zevâl ırmekte rûz u şeb

Görür rûşen - dilân herdem zarar çarh-ı sitemgerden

beyiti bahr-ı hezecin vezn-i aslîsi olan dört kere mefâ'ilün vezninde olmağlâ taktî' olundukda (mehe noksâ) mefâ'ilün (nû hûrşide) mefâ'ilün (zevâl ırmek) mefâ'ilün (de rûz ü şeb) mefâ'ilün (görür rûşen) mefâ'ilün (olan her dem) mefâ'ilün (zarâr çarh) mefâ'ilün (sitemgerden) mefâ'ilün olur ki burada (zevâl ırmek) ile (dilân her dem)i vezne tevfiğ için

irmekdeki hemze ile her demin hâsı kalbolunarak (zevâlirmek) ve (dilânerdem) gibi kıra'at edilmiştir. Şurası da ma'lûm olsun ki iş bu ıskat ve kalb maksûdu temdid veyâ memdûdu kasr gibi ahvâl makbûl olmayıp mümkün olduğu kadar bunlara hâcet bırakmayarak daha selis ifâde ile beyâna ve ahvâl-i mezkûreden ictinâba sa'y ve gayret etmek şâ'irlerin vecâ'ib-i mahsûsalarındandır.

-s.428/429-

İşte 'arûza müteallik olan müfredât-ı ma'lûmât bunlardan ibâret olup bundan aşağı doğru da müstâ'mel ve mütedâvil olan on dört bahr 'â'id oldukları dâ'ireler i'tibâıyla tertib ve tahrîr olunmuştur.

Birinci Dâ'ire

"DÂ'İRE-İ MÜ'TELİFE"

Bâlâda gösterildiği vechle dâ'ire-i mü'telifemiz "hezec, recez, remel" denilen bahrlardan 'ibâret olmağa bunlar eczâ-yı asliyyesiyle zihâf ve 'ilelden mütevellid eczâ-yı fer'iyyeleri ve emsile-i lâzımleri 'âlî vechü't- tertib zirde beyân olundu. Şöyle ki:

Bahr-ı Hezec: Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da dört (mefâ'ilün) olup 'arız olan zihâf ve 'ilel ile tenevvü' ederek (mefâ'ilün, mefâ'il, mef'ülün, fe'ülün, mef'ül, fâ'ilün, fe'ül, fâ'l, fâ',fa') sûretinde on aded fer' hâsıl eder ki bunların terkibâtından da Türkçe'de on altı vezn-i fer'i hâsıl olmağa cümlesi ber vech-i zîr mufassalan tahrîr olundu.

Gerek bu bahrde ve gerek bundan sonra muharrer olan bahrlerde yazılan evzânı güzelce anlatmak için beyit tarzında tekmil tafsîlâtıyla dercedilmiş ve mısra-ı evvele elif ve sâniye sâ işâreti atılmış...

"Vezn-i Hezec'in Vezn-i Aslîsi"

Elif - Mefâ'ilûn me fâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'ilûn

Sâ- Mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'ilûn

"Bahr-ı hezecin evzân-ı mütefferi'âsı"

1 Elif - Mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'il

Sâ - Mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'il

2 Elif - Mefâ'ilûn mefâ'ilûn fe'ûlûn

Sâ - Mefâ'ilûn mefâ'ilûn fe'ûlûn

3 Elif - Mefâ'ilûn mefâ'ilûn

Sâ - Mefâ'ilûn mefâ'ilûn

4 Elif - Mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû

Sâ - Mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû

5 Elif - Mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû fe'ûlûn

Sâ - Mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû fe'ûlûn

6 Elif - Mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû

Sâ - Mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû

7 Elif - Mefâ'ilû mefâ'ilû fe'lûn

Sâ - Mefâ'ilû mefâ'ilû fe'lûn

8 Elif - Mefâ'ilû fe'ûlûn

Sâ - Mefâ'ilû fe'ûlûn

—s.430—

9 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilûn mef'ûlû mefâ'ilûn

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilûn mef'ûlû mefâ'ilûn

10 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilûn

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilûn

11 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fe'ûlûn

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fe'ûlûn

12 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû mefâ'ilû

13 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilûn

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilûn

14 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilûn fe'ûl

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilûn fe'ûl

15 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilûn

Sâ - Mef'ûlû mefâ'ilûn

16 Elif - Fe'ûl mefâ'il

Sâ - Fe'ûl mefâ'il

olup bu vezinler için de der-hâtır olunabilen misâller ber
vech-i âti tahrîr olundu.

Vezn-i Asliye Misâl

Gerek döğsün gerek söğsün gerek dergâhdan sürsün

Visâl-i yâri bir kerre taleb-kâr olmamız vardır

-s.431-

Evvân-ı Müteferri'â Misâlleri

İşbu evvân-ı müteferri'â için olan misâller evvânın
üzerlerine tahrîr edilmiş olan rakamların tekrârıyla işâret
edilmiştir.

1 Ki sensin ey perî peyker-i melek-i nâz

Sipihre mâh zemîne şeh bana yâr

2 Ne dem seyrân için varsan cibâle

Yürür pişinde yüz bin berk-i lâle

- 3 Vaslından senin derûnum
Figân itsem de ma'zûrum
Zamânlardır ki mehcûrum
Sana gâyetle mecbûrum
- 4 Zihî hüsn ü zihî 'aşk u zihî nûr ü zihî nâr
Zihî rûy ü zihî çeşm ü zihî verd ü zihî bâr
- 5 Zihî 'akl ü zihî fikr ü zihî evsâf-ı dil - cû
Zihî 'azm ü zihî hazm ü zihî dâna-yı hoş-gû
- 6 Zihî arz ü zihî âb ü zihî bād
Zihî lûtf ü zihî cûd ü zihî dād
- 7 Zihî hulk ü zihî etvâr-ı dil cû
Zihî 'ilm ü zihî a'mâl -i nî - gû
- 8 Ne bu hüsn ü melâhât
Ne bu humk u belâhet
- 9 Ey yâr-i perî-sûret didârına müştâkım
Vey hur-ı melek - sîret güftârına müştâkım
- 10 (-----)
- 11 Ey bād-ı sabâ sen bana dilber haberin ver
Bu - yı serv-i sâmânlara sürûr haberin ver
- 12 Ru'yâda idüb ol leb-i şîrini temâşâ
Çeşmim bu gice gördi şükür hâb-ı safâyı
- 13 (-----)
- 14 Dihkân-ı hâdikâ-yı hikâyet
Sarrâf-ı cevâhir-i riyâvet

-s.432-

- 15 Bi'l-cümle makâlâtım
Mahsül-i ma'ânîdir
Her dürlü münâcâtım
Allah'â resânidir.
- 16 Bülbül gibi hâmem
Nevâ-sâz-ı pür - efgân
Olsun bu nev-i eş'âr
Makâmât-ı gülistân

Bahr-ı Recez: Eczâ-yı âsliyyesi bir mısra'da dört kerre müstefilün olup 'arızı olan zihâf ve 'ilel sebebiyle "mefâ'ilün . müfte'ilün . mef'ülün . müstefilân . mefâ'ilân . müstefilâtün . mefâ'ilâtün" -s.433- sûretinde yedi cüz'- i fer'i hâsıl olup bunların terkiibinde on üç vezn-i fer'i zuhûr eder ki cümlesi ber vech-i âtî tahrîr olunmuştur.

"Bahr-ı Recezin Vezn-i Aslîsi"

Elif - Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

Sâ - Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

"Evzân-ı Fer'iyyesi"

1 Elif - Müstefilün müstefilün müstefilün

Sâ - Müstefilün müstefilün müstefilün

2 Elif - Müstefilün müstefilün

Sâ - Müstefilün müstefilün

3 Elif - Müstefilün müstefilün mef'ülün

Sâ - Müstefilün müstefilün mef'ülün

4 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün

Sâ - Müfte'ilün müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün

5 Elif - Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün

Sâ - Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün

6 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün mef'ûlün

Sâ - Müfte'ilün müfte'ilün mef'ûlün

—s.434—

7 Elif - Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Sâ - Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

8 Elif - Müfte'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Sâ - Müfte'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

9 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün

Sâ - Müfte'ilün mef'ûlün

10 Elif - Me fâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün

Sâ - Me fâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün

11 Elif - Müstefilün müstefilün müstefilün

Sâ - Müstefilün müstefilün mef'ûlün

12 Elf - Müstefil(ü) müstefilün

Sâ - Müstefil(ü) müstefilâtün

13 Elif - Müstefilâtün Müstefilâtün

Sâ - Müstefilâtün Müstefilâtün

Vezn-i Asliye Misâl

İrdi yine ürd-i behişt oldı hevâ anber - sirişt

'Âlem behişt ender behişt her gûşe bir bâğ- ı irem

Evvân-ı Müteferriâ Misâlleri

1 Elhamdülillah vaslına irdim yine

Fevt olmâdân dîdârını gördüm yine

2 Gördükde sen şûh-ı şeni
Sandım letâfet gülşeni

-s.435-

3 (-----]

4 Kimselerin yetmez eli o dilberin dâmenine
Söyle gönül doğrusını bu hâletin hikmeti ne

5 Dilberimin visâline cân ü gönül fedâyîdir
Cân ü gönül fedâyîdir dilberimin visâline

6 Müjde gönül oldu sanâ erzânî
Dilberinin lebleri hem derdânî

7 (-----]

8 Eyleyerek muvâfakât merâma
Oldı 'âdu o dilberin mukârini

9 Dün gece ben gördüm ânu
Oldı gönül üftâde

10 (-----)

11 Ey gül - beden ruyûndâki ol gonceden
Bir kerrecik koklat bize lütfidüb

12 Koklat bana o gül - beden
Bir kerrecik ol goncelerden

13 Elhâmdülillâh biz Müslümânız
Dîn-i mübine ser-bestegânız
Allah birdir yokdur nazîri
Herşeyin oldur bed'ü âhiri[*]

-s.436-

[*] Muharrir Fakîr'in bu vezin ile nazmedilmiş bir 'ilm-i hâli vardır ki bundan çend sene mukaddem Selânîk'te tab'olunmuştur. -s.436-

Bahr-ı Remel: Eczâ-yı aslıyyesi bir mısırâ'da dört kere "fâ'ilâtün" olup 'arız olân zihâf ve 'ilel sebebiyle "fâ'ilât(ü). fe'ilâtün. fe'ilât(ü), fâ'alan, fâ'ilün, fe'lün, fa'lün, fi'lân, fa'lân, fe'al, fa', fâ', mef'ûlün, fâ'iliyân, fe'liyân sûretinde on beş cüz'-i fer'i hâsıl olup terkibâtından da yirmi iki vezn-i fer'i hâsıl olur ki cümlesi zîrde tahrîr olunmuştur.

"Bahr-ı Remelin Vezn-i Aslısı"

Elif - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Sâ - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

"Evzân-ı Fer'iyyesi"

1 Elif - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Sâ - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

2 Elif - Fâ'ilâ tün fâ'ilâtün

Sâ - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün

3 Elif - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilân

Sâ - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilân

4 Elif - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'i lâtün fâ'ilün

Sâ - Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'i lâtün fâ'ilün

5 Elif - Fâ'i lâ tün fâ'i lâ tün fâ'ilân

Sâ - Fâ'i lâ tün fâ'i lâ tün fâ'ilân

-s.437-

6 Elif - Fâ'ilâ tün fe'ilâ tün fe'ilâtün fe'lün

Sâ - Fâ'ilâ tün fe'i lâ tün fe'ilâtün fa'lün

7 Elif- Fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâ tü fâ'i lâ tün

Sa - Fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâ tün

8 Elif - Fe'ilâ tün fe'ilâtün fa'lün

Sa - Fe'ilâtün fe'ilâ tün fa'lün

- 9 Elif - Fe'ilâ tün fe'ilâ tün fe'lün
Sa - Fe'ilâ tün fe'ilâ tün fa'lün
- 10 Elif - Fâ'ilâtün fâ'ilâ tün fa'lân
Sa - Fâ'ilâ tün fâ'ilâtün fa'lân
- 11 Elif - Fâ'ilâ tün fâ'ilâtün fâ'ilât
Sa - Fâ'ilâ tün fâ'ilâtün fe'ilâtü
- 12 Elif - Fe'ilâtün fe'ilâtün
Sa - Fe'ilâtün fe'ilâtün
- 13 Elif - Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'
Sa - Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'
- 14 Elif - Müfte'ilün fâ'ilâtü mef'ülün
Sa - Müfte'ilün fâ'ilâtü mef'ülün
- 15 Elif - Müfte'ilün fâ'ilât
Sa - Müfte'ilün fâ'ilât
- 16 Elif - Müfte'i lün mefâ'il
Sa - Müfte'ilün mefâ'il
- 17 Elif - Müstef'ilün fâ'ilün
Sa - Müstef'ilün fâ'ilân
- 18 Elif - Fâ'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün
Sa - Fâ'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün
- 19 Elif - Mef'ülü fâ'ilâtü mef'ülün
Sa - Mef'ülün fâ'ilâtü mef'ülün
- 20 Elif - Mef'ülün mef'ülün mef'ülün fa'lân
Sa - Mef'ülün mef'ülün mef'ülün fa'lân

-s.438-

- 21 Elif - Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün
Sa - Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün
- 22 Elif - Fe'i lâ tün fe'ilâtün fâ'ilün
Sa - Fâ'ilâ tün fe'ilâtün fe'ilâtün
Bahr-ı Remel'in Vezn-i Aslîsi Misâli
Ol gül rengin 'izâri sânma sevdim ihtiyârî
Âhirü'l -emr ıztırârî gönlümi virdim kazârâ
Evzân-ı Müteferri'â Misâlleri
- 1 İltifât it âşık-ı nâlânına bak
Merhamet kıl çeşm-i hûn - efşânına bak
- 2 Bî - vefâ dildâr imişsin
Hem - dem ağyâr imişsin
- 3 Çeşm-i pür - hündür gül bağ-ı diyâr intizâr
Sürh âçar nergisleri feyz-i bahâr intizâr
- s.439-
- 4 Mest-i nâzım kim büyütdi böyle bî-pervâsını
Kim yetiştirdi bu güne servden bâlâsını
- 5 Sana gönlüm düşdi ey çeşm-i siyâh
Âşık-ı gam hâra kim bî iştibâh
- 6 Âlemin neyleyeyim bağ u bahârın sensiz
Banâ sinn rûhları gülzâr ile hoşdur âlem
- 7 (-----)]
- 8-9 Çekemezlerse de yârim rukabâ
Sanâ ben gönlümi virdim cânâ

- 10 Eyle gel meclise icrâ-yı mezâk
Gâhi şarkı oku ki sâgân çâk
- 11 'Âşkın ey meh beni rencûr itdi
Nâzlar hâtırımı incitdi
- 12 Seni ey şûh-i fedâyî
Görelî oldum hevâyî
- 13 Vâ'd idince bânâ bir bûseyi ol gül-rûh
Geçdi mâ-beyn-i hü mâda nice bin âh âh
- 14 (-----)
- 15 Hatt-ı ruhun ey nigâr
Eyledi hüsnün figâr

-s.440-

- 16 Söyle nedir bu âvâz
'Âşıkâ ey nevâ-sâz
- 17 'Âşkında ey nev-nihâl
Ağlâr gözüm mâh u sâl
- 18 (-----)
- 19 Rifât o meh-likâyâ lâyıkdır
Gönlüm o dil-rübâyâ lâyıkdır
- 20 (-----)
- 21 Beni dinler isen ey nûr basar kıl cehdî
Eyle tahsîl-i hüner tâ ola kadrin â'lî
- 22 Fukarâ ömrüne eylerken du'â
Kudsiyân cümlesi dirler ne isâbet

İkinci Dâi're

"DÂ'İRE-İ MUHTELİFE"

Bâlâda dahî tahrîr olunduğu vechle Türki'nin dâ'ire-i muhtelifesi (münserih, muzâri', muktedâb, muctess) denilen dört bâhr olup ber vech-i âti tâ'rif olunurlâr.

Bahr-i Münserih: Eczâ-yı asliyyesi (müstef'ilün mef'ûlâtü) aslından me'hûz olarak bir mısırâda iki kere (müfte'ilün fâ'ilâtü) olup eczâ-yı fer'-iyyesi de müstef'ilünden (müfte'ilün mefâ'ilün mef'ûlün fa'lün, fa'lân, fâ'ilün, mef'ûlât) sûretinde yedi ve "mef'ûlâtan (mefâ'il, fe'ûlân, fe'ûlün, fâ'ilâtü, fâ'ilün, fâ'ilân, mef'ûl, fâ', fa') sûretinde dokuzdur ki cem'en on âltı olup terkibâttân Türki'de müstâmel vezin vâdır.

—s.4441/442—

- 1 Elif - Müfte'ül fâ'ilâtü müfte'ül fâ'ilâtü
Sa - Müfte'ül fâ'ilâtü müfte'ül fâ'ilâtü
- 2 Elif - Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
Sa - Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
- 3 Elif - Müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ'ilün
Sa - Müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ'ilün
- 4 Elif - Müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ'
Sa - Müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ'
- 5 Elif - Mefâ'ilün mefâ'il mefâ'ilün
Sa - Mefâ'ilün mefâ'il mefâ'ilün
- 6 Elif - Müstef'i lün fe'ûlün
Sa - Müstef'i lün fe'ûlün

Misâlleri

- 1 Bakma bize ey civân meş'âle-i iftirâk

- Eyle bizi lûtf idûb vuslâtınâ bir çerâg
- 2 Lûtf-ı hüdâvend eğer yâver ola bir kula
Pîr pula muhtâc iken dehre olur nâm-dâr
- 3 Merhâmet ey nazlı yâr 'âşık-ı dilbestene
Lûtfâ sezâ gör â cân merhâmet it bendene
- 4 (-----)
- 5 Nedir banâ nigârâ bu cefâ nedir
Vefâ diler iken yâhû cefâ nedir
- 6 Ben dâ'imâ vefâda
Yârim fakat cefâda

Bahr-ı Muzâri: Eczâ-yı aslîyyesi "mefâ'ilün fâ'ilâtün" müteferri' olarak bir mısra'da iki kere "mefâ'ilü fâ'ilâtü"dür ki zihâf ve ilel sebebiyle mefâ'ilün aslından "Mefâ'ilü, mef'ûlün, mef'ûlü, fe'ûlün, mefâ'ilün, fa'" sûretinde altı ve fâ'ilâtün aslından "fâ'ilât . fâ'ilân, fâ'ilün, fa', fâ', fa'iliyyân" sûretinde altı ki cem'en on iki vezn-i fer'idin 'ibâret olup terkîb olundukda ber vech-i zîr on iki vezin zâhir olur.

"Bahr-ı Muzâri' Evzânı"

- 1 Elif - Mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilân
Sâ - Mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilân
- 2 Elif - Mefâ'ilü fâ'ilât mefâ'ilü fâ'ilân
Sa - Mefâ'ilü fâ'ilât mefâ'ilü fâ'ilân
- 3 Elif - Mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'il
Sa - Mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'il

-s.443-

- 4 Elif - Mefâ'ilü fâ'ilâ tü fe'ûlün

- Sa - Mefâ'ilü fâ'ilâtü fe'ülün
- 5 Elif - Mef'ülü fâ'ilâtün mef'û lü fâ'ilâtün
- Sa - Mef'ülü fâ'ilâtün mef'û lü fâ'ilâtün
- 6 Elif - Mef'ülü fâ'ilâ tü mefâ'ilü fâ'ilün
- Sa - Mef'ülü fâ'ilâ tü mefâ'ilü fâ'ilün
- 7 Elif - Mef'û lü fâ'ilâ tü mef'ülü fâ'ilün
- Sa - Mef'û lü fâ'ilâ tü mef'ülü fâ'ilün
- 8 Elif - Mef'ülü fâ'ilâ tü mefâ'ilün
- Sa - Mef'ülü fâ'ilâ tü mefâ'ilün
- 9 Elif - Mef'ülü fâ'i lâ tü fe'ülün
- Sa - Mef'ülü fâ'i lâ tü fe'ülün
- 10 Elif - Mef'ülü fâ'ilâ tün mef'ülün
- Sa - Mef'ulu fâ'ilâtü mefâ'ilün
- 11 Elif - Mef'ülü fâ'ilâtün mef'ül
- Sa - Mef'ülü fâ'ilâtün mef'ül
- 12 Elif - Mefâ'ilü fâ'i lân
- Sa - Mefâ'ilü fâ'i lân

-s.444-

Misâller

- 1 (-----)
- 2 (-----)
- 3 Biziz âşıkân-ı semt me'âli
- Biziz hodmân şer'-i peyâmbur
- 5 Ser-tâ-be-pâ mücevher tâkınmış sânur 'arûsân
- Ezhâr ile görenler eşcâr-ı mürg-zârı

- 6 Gâlib gelür hazân ü şitâsı bahârına
Devrin safâsı neş'esi değmez humârına
ve Âdem esîr-i dest-i meşîyyet değil midir
'Âlem zebûn-ı pençe-i kudret değil midir
- 7 Ekdâr-ı rûzgâr itmez bânâ eser
İstersen ey felek yık hânumânımı
- 8 (-----)
- 9 Gördüm güher-i dehân-ı yâri
Ârâste kıldı her kenârı
- 10 (-----)
- 11 (-----)

-s.445-

- 12 Münâcât-ı âşıkân
Makâlât-ı şâ'irân
Makâmât-ı kâtibân
Sezâver-i âferîn

Bahr-ı Muktedâb: Eczâ-yı âsliyyesi mef'ûlât müstefilün aslından me'hûz bir mısra'da iki kere "fâ'ilâtü müfte'ilün" mef'ûlât'tân "fâ'ilân, mefâ'ilü mef'ûlü" sûretinde üç ve "müstefilün"den "müfte'ilün mef'ûlün" sûretinde iki ki cem'en beş cüz'ü fer'isi olup Türkçe'de beş vezin hâsıdır.

Bahr-ı Muktedâb Evzânı

- 1 Elif - Fâ'ilâtü müfte'i lün fâ'ilân müfte'ilün
Sa - Fâ'ilâtü müfte'i lün fâ'ilân müfte'ilün
- 2 Elif - Fâ'ilâ tü müfte'ilün
Sa - Fâ'ilâ tü müfte'ilün

- 3 Elif - Fâ'ilâtü mef'ûlün
Sa - Fâ'ilâtü mef'ûlün
- 4 Elif - Mefâ'ilü müfte'ilün
Sa - Mefâ'ilü müfte'ilün
- 5 Elif - Fâ'ilâtü müstefilün
Sa - Fâ'ilâtü müstefilün

-s.446-

Misâlleri:

- 1 (-----)
- 2 Ben o yâri görmeyeli
Âh-ı vâha düşdi gönül
- 3 Ben bu işe ma'zûrum
Çünkü kâre mecbûrum
- 4 O dildâre dil vireli
Bir âşık da oldu deli
- 5 'Âşıkâne âhımla ben
Âb u hâki nâr eylerem

Bahr-ı Müctess: Eczâ-yı âsliyyesi "müstefilün fâ'ilâtün" âslındân me'hûz bir mısra'dâ iki kere "mefâ'ilün fe'ilâtün" olup 'ilel ve zihâfla "Müstefilün" aslından "mefâ'ilün, fâ'ilün, mefâ'ilü" sûretinde üç ve fâ'ilâtün aslından "fe'ilâtün fe'i lân, fe'ilün, fa'lün, fa'lân, mef'ûlün, fa', fâ'" sûretinde sekiz ki cem'en on bir cüz-i fer'i hâsıl olup lede't - terkib yedi vezin zuhûr eder.

"Bahr-ı Müctess Evzânı"

- 1 Elif - Mefâ'ilün fe'ilâ tün mefâ'ilün fe'ilâtün

Sa - Mefâ'ilün fe'ilâ tün mefâ'ilün fe'ilâtün

2 Elif - Mefâ'ilün fe'ilâ tün mefâ'ilün fe'ilân

Sa - Mefâ'ilün fe'ilâ tün mefâ'ilün fe'ilân

-s.447-

3 Elif - Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Sa - Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

4 Elif - Mefâ'ilün mef'ülün mefâ'ilün fe'ilân

Sa - Mefâ'ilün mef'ülün mefâ'ilün fe'ilân

5 Elif - Mefâ'ilün fe'ilâ tün

Sa - Mefâ'ilün fe'ilâ tün

6 Elif - Mefâ'ilün fâ'ilân

Sa - Mefâ'ilün fâ'ilân

7 Elif - Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün

Sa - Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün

Misâlleri

1 (-----)

2 Bu bahr içinde bulur gevher isteyen gavvâs

3 Ayâ habîb-i Hüdâ yâ Muhammed 'Arabî

Şefî rûz-ı cezâ Muhammed Arabî

4 (-----)

5 Bu müşkilât zamânı

Çeken bilür ne belâdır

6 Bu nağmeden âşıkân

Meded deyüp itdi âh

-s.448-

Üçüncü Dâ'ire

"DÂİRE-İ MÜTENEVVI'A"

Dâ'ire-i Mütenevvi'a = Serî', karîb, cedîd, hafîf, müşâkıl" denilen beş bahrden 'ibâret olup ber-vech-i âti tahrîr olunmuşlardır.

Bâhr-ı Serî' : Eczâ-yı âsliyyesi müstefîlün müstefîlün mefûlât asıllarından bir mısra'da bir kere "müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilân" olup illel ve zihâfla müstefîlün aslından "müfte'ilün, mefâ'ilün, fe'iletün, mefûlün" sûretinde beş mefûlât aslından "fâ'ilâtü fâ'ilün, fe'ilün, fâ'ilân" sûretindedir ki cem'en dokuz cüz'-i fer'i olup altı vezin zuhûr eder.

Bâhr-ı Serî' Evzânı

- 1 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilân
Sa - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilân
- 2 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
Sa - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
- 3 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilân
Sa - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilân
- 4 Elif - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
Sa - Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

-s.449-

- 5 Elif - Mefâ'ilün mefâ'ilün fâ'ilün
Sa - Mefâ'ilün mefâ'ilün fâ'ilün
- 6 Elif - Müstefîlün müstefî lün fâ'ilün
Sa - Müstefîlün müstefî lün fâ'ilün

Misâlleri

- 1 Gönlümü aldın benim ey meh-cemâl
Bâri banâ virme sitemle melâl
- 2 Ehl-i ma'ârifle görüş dâ'imâ
Eyleme câhillere sen iltifât
- 3 Eyleme câhillere sen iltifât
Ehl-i ma'ârifle görüş dâ'imâ
- 4 Bir nazar it hâl-i perişânuma
Merhamet it kıyma benim cânuma
- 5 Bugün bizim nigârımız şûhumuz
Ne câddedir ne eyliyor kim bilür
- 6 Âteş misin yakdın benim dilimi
Âfet misin mahveyledin evimi

Bahr-i Karîb: Eczâ-yı asliyyesi mefâ'ilün mefâ'ilün
fâ'ilâtün aslından teferrü' eden fâ'ilâtü ile ber vech-i âti beş
vezin hâsıl olur.

- 1 Elif - Mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ilâtü
Sa - Mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ilâtü
- 2 Elif - Mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilâtün
Sa - Mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilâtün
- 3 Elif - Mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilâtün
Sa - Mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilâtün
- 4 Elif - Mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilân
Sa - Mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilân

-s.450-

5 Elif - Mef'ûlû mefâ'ilû fâ'ilûn

Sa- Mef'ûlû mefâ'ilû fâ'ilûn

Misâlleri

1 Gehî cevî ü gehî lütf-i dilberân

Görülmezse nolur hâl-i âşıkân

2 Bakdıkça o gözlerle âşıkâne

Meftûn-ı nigâhındı hulk-ı âlem

3 Gelseydi bu gülzâre yâr tenhâ

Eylerdi bu nâ-şâdı şâd ol mâh

4 Gezdikçe o dilberle bâğ bâğ

Sînemde olur yâre dâğ dâğ

5 Gördükçe o dilberle sen beni

Yân yân dâ hâsûdâne kıl nazar

Bahr-ı Cedîd: Fâ'ilâtûn müstefilûn aslından teferrû' eden fâ'ilâtû ile ber vech-i âtî üç vezin hâsıl olur.

-s.451-

1 Elif - Fe'ilâtûn fe'ilâtûn mefâ'ilûn

Sa - Fe'ilâtûn fe'ilâtûn mefâ'ilûn

2 Elif - Fe'ilâ tûn mefâ'ilûn

Sa - Fe'ilâ tûn mefâ'ilûn

3 Elif - Fâ'i lâ tûn müstefilûn

Sa - Fâ'i lâ tûn müstefilûn

Misâlleri

1 Bu cihânın bu zamânın vefâsı vâ

Sana kim dirse ânın çok hatâsı vâ

2 Güzelim sen bu 'âşıkın

Ele âldın zimâmını

3 Tâli'indir ey dil senin

Hep güzeldir sevdiklerin

Bahr-ı Hafif: Eczâ-yı aslıyyesi fâ'ilâtün müstefilün asıllarından me'hûz bir mısra'da bir kere "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün" olup 'ilel ve zihâfla "fe'ilün, fa'lün, fe'ilân, fa'lân mefûlün, fa', fâ' mefâ'ilün sûretinde sekiz cüz-i fer'i zuhûr eder ki bunlardan altı vezin hâsıl olur.

1 Elif - Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün

Sâ - Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün

2 Elif - Fe'ilâ tün mefâ'ilün fe'ilâtün

Sa - Fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün

-s.452-

3 Elif - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fa'lün

Sa - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fa'lün

4 Elif - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fâ'ilân

Sa - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fâ'ilân

5 Elif - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fe'i lân

Sa- Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fe'i lân

6 Elif - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fe'i lün

Sa - Fâ'ilâ tün mefâ'ilün fe'i lün

Misâlleri

1 Bu cihânın bekâsı yok neme lâzım

Bu hayâtın safâsı yok neme lâzım

2 Güzelim gel bu cevri eyleme icrâ

- Âh âşık virir seni yele zîrâ
- 3 Rûh-ı ma'nâ-gıdâ-yı cânımdır feyz-i kuds-ı tufeyl hânımdır
Cism ü cân ile 'âlem-i hezm اوزیم bu âsmânımdır
- 4 Kân mihr ü muhabbetten olub
Güher-i âfitâb 'âlem-i tâb
- 5 Gâm-ı devrân-ı dünü çekme yürü
Bâkiyâ ol hemîşe mest ü harâb
- 6 Sâdikâne değil imiş ülfet
Düşmenindir görüşdüğün ahibbâb

-s.453-

Bahr-ı Müşâkil: Fâ'ilâ tün mefâ'ilün asıllarından mutazarri' fâ'ilâtü ile ber vech-i âti üç vezin hâsıl olur.

- 1 Elif - Fâ'ilâtü mefâ'ilü mefâ'ilü
Sâ- Fâ'ilâtü mefâ'ilü mefâ'ilü
- 2 Elif- Fâ'ilâ tû mefâ'ilü
Sâ - Mefâ'ilü fâ'ilâtü
- 3 Elif- Fâ'ilâ tû mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'ilü
Sâ- Fâ'ilâ tû mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'ilü

Misâlleri

- 1 Eylemezdi o gaddâra mûmâşât
Eyleseydi gönül yârî ferâmûş
- 2 'Ârifâne mûnâcât
İder itse şâ'irân
- 3 (-----)

Dördüncü Dâ'ire

"DÂİRE-İ MÜTTEFİKA"

Dâ'ire-i müttefikâ buhûr-ı kadîmeden olan mütekâribe ile mu'ahharan tedârik edilen mütedârik bahrinden 'ibâret olup ber-vech-i âtî tâ'rif olunurlâr.

Bahr-ı Mütekârib: Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da dört kere fe'ûlün olup eczâ-yı münşiyyesi de (fe'ûl, fâ'lün, fe'âl, fa') sûretinde dört cüz'dür ki cümlesinden âltı vezin hâsıl olur.

1 Elif - Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün

Sâ- Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün

2 Elif - Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl

Sa - Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl

3 Elif - Fe'û lün fe'û lün fe'ûlün

Sa- Fe'û lün fe'û lün fe'ûlün

4 Elif - Fe'ûlün fe'ûlün fe'al

Sa - Fe'ûlün fe'ûlün fe'al

5 Elif - Fa'lün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl

Sa - Fâ'lün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl

6 Elif - Fe'ûlû fa'lün fe'ûlû fa'lün

Sa - Fe'ûlû fa'lün fe'ûlû fa'lün

Misâlleri

1 Â gözüm â rûhum kerem - ver efendim

Çıkarma gönülden beni sen â şûhum

2 Güzel söz tekellüm iden az olur

Güzel söz güherdir güher az olur

3 Nedendir bânâ hep â dilber

Bu mihnet bu renc bu zahmet

- 4 Sözünden dönersen eğer
Yalancı sayarlar seni
- 5 İtmiş bu câyı o dilber mekân
Artık bizimdir o günler o şûh

-s.455-

- 6 Kuruldu meclis kenâr-ı mâye
Efendimiz gel buyur safâya

Bahr-ı Mütedârik: Eczâ-yı asliyyesi bir mısra'da dört kere fâ'ilün olup teşebbüs eden mefâ'il ile dört vezin vardır.

- 1 Elif - Fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün
Sâ- Fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün
- 2 Elif - Fe'ilün fe'ilün fe'ilün fe'ilün
Sa - Fe'ilün fe'ilün fe'ilün fe'ilün
- 3 Elif - Fe'ilün fe'ilün fe'ilün
Sa - Fe'ilün fe'ilün fe'ilün
- 4 Elif - Fa'lün fa'lün fa'lün
Sa - Fa'lün fa'lün fa'lün

Misâlleri

- 1 Bülbüli güllerin serveri kulların
Hem - demi dillerin rehberi yolların
- 2 A benim güzelim ne didim sana ben
Yine sen beni hep doladın diline
- 3 Bana sen dimedin mi gözüm
Bize gel gidelim güzelim
- 4 Yârim gelmez bir dem
Hâlim sormaz aslâ"

-s.456-

Arûzda âhengîn en önemli ögesi görülen "bâhr"ın bizim şâirlerimizce az da olsa kullanılan "bahr-ı tavîl" cinsini tenkîde şâyân bulur. Ve şöyle ifade eder:

"Kâri'in soluk almasına meydân vermeyecek derecede müselsel olân kelâmın şâyân-ı tenkîd olmasıdır ki bünün için nazımda kudemânın hünerden saydıkları (bahr-i tavîl) sözlerini ve nesirden de ekser âsâr-ı 'atıkamızda mevcûd olan zincirleme 'ibâreleri irâ'e etmek kâfi olduğunu ihtâr ile keyfiyeti lâıykıyla izâh için bâhr-i tavîlden olan şu:

Beyit 1	Mısrâ' 1	Bende bû 'ârız ü zülf-i siyeh ü tâl'ât ü reng-i rûh ü cebhe -i ebrûyı vû likâyı gül-i âhmer
	Mısrâ' 2	Rûz-ı bayrâm ü şeb-i kâdr ü sabâh ü şâfak ü ahter ü hûrşid-i cihântâb ü hilâl ü meh-i envâr
Beyit 2	Mısrâ' 1	Bedel olmaz leb-i şîrinine hâk-i siyeh ü perçem-i hûm der hûm ki gamze ü lâ'l ü rûhünâ hiç
	Mısrâ' 2	— ü Mısır ü Hind ü 'Arâb Çin'le Tâtâr ü Bedehşân Yemen ü Rûm ü Dımışk herme kişver
Beyit 3	Mısrâ' 1	Gerden-i sâf ü rûh-ı nâhûn ile sâ'id-i simin ü leb ü dest — o Hûrşid-i cihânın
	Mısrâ' 2	Çeşme-i nûrüyüm âteş ü fevâre-i elmâs ü zülâl ü güher ü mevce-i lâ'l ü fer-i hâver -s.917-
Beyit 4	Mısrâ' 1	Dest-i hâyât-ı ezel dikmiş o gül-i pirehenin kâmet-i bâlâsınâ bû câme-i nâzı ne güzel kim
	Mısrâ' 2	Penbesi mâh ü havîrî güneş ü riştesi nûr-ı seher ü cebi hilâl ü yâkası mâtılâ'-ı envâr
Beyit 5	Mısrâ' 1	Çeşm-i inkişâf ü leb ü hande-i şîrin ü zenahdân ü rûh ü lâ'l ü 'izâr ü hatt-ı müşğınle kaddi
	Mısrâ' 2	Bâdem ü dâne-i unnâb ü kirâs u şeker u sîb u turunc ü gül ü mül lâle ü şeb-bûy ü sanevber
Beyit 6	Mısrâ' 1	Beni nârende ü giryende ü sergeşte ü divâne iden aklım alan sâbr ü kararım götüren hebb
	Mısrâ' 2	Kâfir ü sâhir ü mekkâre ü âşûb-ı cihân ü fitne-i devrân ü belâ ü âfet bir şûh-ı sitemger
Beyit 7	Mısrâ' 1	Ol dil âzâr ü sitemkâr ü cihân-sûz ü cefâ - pîşe ü bî-râhm-ı Müselmân-ı geş ü kâfir-i neşş âh
	Mısrâ' 2	'Âyniyâ itdi beni hâstâ ü mecrûh ü sinân-hürde ü fırkâtkeş ü dilsûhte ü 'âciz ü muztarr

gazelini tâhrir eyledik. Her kim soluk almadan okursa 'âşk olsun."

-s.918-

3- VEZN-İ HECÂÎ

(VEZN-İ BENÂN)

Mecâmi'ü'l - Edeb'de bu husûsla ilgili bilgi mevcut değildir.

b) KÂFİYE VE KÂFİYE ÇEŞİTLERİ

Prof. Dr. Orhan Okay, kâfiyenin tekrâr, tekrârın da büyüleyici bir etkiye sahip olduğunu söyler. Müzikte ve şiirde tekrarlara âdeta esir oluruz.

"Herhangi bir ifâdenin kulağa hoş gelmesi"⁸ ni sağlayan husûlardan birisi de kâfiyedir.

Kâfiyenin târifi, kâfiyeye esâs olan harf, kâfiyeyi oluşturan revî harfinden önceki ve sonraki harfler, kâfiye çeşitleri bir arada verilmiştir.

⁸ Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl,

Âhenk'e Bağlı Kavramlar Açısından Rindlerin Ölümü", Mehmet Kaplan İçin, s.

Fenn-i Kavâfi bahsinde evvelâ kâfiyenin târifini verir. Ardından kâfiye çeşitlerini ve berâberinde Revî harfini, önceki sonraki harfleri verir.

"Nesirde kâfiye perdâzlık şu 'asırdâ mu'ayyebâtından ise de nazımda usûl ve kâ'idesince edâ etmek lâzımdır.

Kâfiyenin Târifi

Eş'ârın âhirlerinde vâkı' hurûf-ı mütekerrire -i mütecânisenin harekât ü sekenâtta ittifâk ve ittihdınâ "**kâfiye**" denir ki "mücerrede" ve "mürekkebe" nâmlâlarıyla esâsen iki türlüdür."

Kâfiyeye Esâs Olân Revî Harfi

1 "Kâfiye-i Mücerrede: Yalnız bir harf üzerine binâ kılınan kâfiyedir ol harfe "**revî**" tesmiye olunur. Ve her nev' kâfiyede en evvel nazar-ı i'tibârâ alınacak şey iş bu revî harfinde ittihâddır.

Süvâr-ı 'arsâ-i târım emirül-meclis-i **عرب**

Kefil-i râhmet-i ümmet delîl-i cennetül' - me'vâ

ve Fuzûlî'nin:

Kândedir böyle şerefli neseb

Mâ'den-i fazl u 'izz ü 'ilm ü edeb

ve Nâbî'nin:

Hatt geldi ruh-ı âlna yâr oldu müzellef

Devr eyle olur âlet-i tashîf musahhaf

ve Sâbit'in:

Bâğçede sofba bekçisidir gül

Bâğda kuşcubaşdır bülbül

ve

Her gün emri ile virüb şebnem

Çinedân gelende bülbüle yem

ve Okçu-zâde'nin:

Taglûb 'ârız-ı dildâre o zûlf-i serkeş
Mülket-i Rum'ı harâb eyledi Sultân Habeş

-s.459-

ve Sünbülzâde Vehbî'nin:

Edebiyât ile târih ü siyer
Sîret-i ehl-i edebdir yekser

beyitlerinin mısra'ları âhirlerinde vâki' "Elif, be, fe, lâm, mim, şin, re" harfleri revî olup hâvî oldukları kâfiyeler de kâfiye-i mücerrede nev'indendir.

2. "Kâfiye-i Mürekkebe: Harf-i revîden ma'da ve ondân evvel diğerk mütecânis harfler bulunup harekât ü sekenâtta ittihâd etmekten 'ibârettir ki bu dâ "müreddefe, mü'essese, mukayyede" nâmıyla üç nev'dir.

a) Kâfiye-i müreddefe: Harf-ı revînin mâ-kablinde ittihâd eden harflerin hurûf-ı imlâdan yâ'ni "elif, vâv, ye"den 'ibâret olmasıdır ki bunlara "**ridf**" tesmiye olunur ve şu üç harfe göre her harfe göre herbirine başkâ başkâ isimler izâfe olunarak "ridf-i elifi" ve "ridf-i vâvî" "ridf-i yâvî" tesmiye olunur ki Riyâzi'nin:

'Aks-i ruhsârın düşünce ey meh-i mihr-i cihân
Virdi destinde piyâle çâh-ı nakşiden nişân

beyitinde nûnlâr revî ve elifler ridf olup bunun ridf-i elifi kabilinden kâfiye-i müreddefesi olduğu ve Fuzûlî'nin:

Ol biri bedr-i âsmân-ı kemâl
Bu biri serv-i cûy- bâr-ı cemâl

Beliğ'in:

Eyyâm-ı zemistânda beni gerdîş-i devrân
Bir hâne-i vîrân şeddeye eyledi mihmân

-s.460-

ve Nâbî'nin:

Mü'minin oldu çü mi'râcî namâz

Dîdeni eyle bu mir'âc ile bâz

beyitleri dahî bu kabilden olduğu gibi Hoca Neş'et'in:

Tutâr ehl-i mezâk-ı 'aşk olan süvâlîğim ma'zûr

İder mi böyle nâbercâ şikâyet olmayan mecbûr

beyitinin mısra'ları âhirlerindeki râlar revî ve vâvlar ridf olup kâfiye ridf-i vâvî ile kâfiye-i müreddefe denir ki yine Hocâ Neş'etin:

Gönül pür dâğ-ı hasret sine pür - hûn

Gözüm yâşı Kızılırmak ü Ceyhûn

beyitiyle şu:

İklîm-i tabî'âtda olur suver-i hûmâyûn

Doğdukça sa'âdet ile şehzâde-i mâzmûn

ve Fuzûlî'nin

Dost bî pervâ felek bî-rahm ü devrân bî - sükûn

Derd çok hem derd yok düşmen kavî talî' zebûn

ve Nâbî'nin:

Şarâba dimâğ olmâya şeb u rûz

Yaranmaz bir işe misâl-i 'âcûz

ve Seyyid Vehbî'nin:

Gün gibi doğub o şem'-i rahmet fânûs

İ'câz-ı tev'em oldığın gördi nûfûs

beyitleri dahî bu kabilden olduğu gibi Kâmi'nin:

Gelür ol mâh-likâ nâz ile hûy - gerde cebîn

Gösteriş bu ki kamer menzili olmuş pervîn

beyitinin mısra'ları âhirlerindeki nûnlâr revî ve yâ lar ridf

olup ridf-i yâyi kabîlnden kâfiye-i müreddefe olduğu gibi
Nâbî'nin Ahmed nâmıyla olan:

-s.461-

Ekdâr-ı rûzgârdan olsa kimi hiç emîn
Kalb-i sanevberî ola nâm-ı dil-i hazîn

mu'ammâsı Fuzûlî'nin:

Ol biri âftâb-ı evc-i yakîn
Bu biri gülbünü hadikâ -i dîn

beyiti dahî bu kabîlendendir.

b) Kâfiye-i Mü'essese: Revî ile ridf mevcûd olmak ve ikisinin arasına diğer bir harf girmek üzere te'sis eden kâfiyedir ki ol giren hârfe "**dahîl**" tesmiye olunur Nevî'nin:

Geldimse nolâ ben şu'arâ devrine âhir
'Âdet budur âhirde gelür bezme ekâbir

beyitinde râlar revî elifler ridf olup bunların arasına hulûl eden (hâ, be) hârfleri dahildir ki bu kâfiye de kâfiye-i mü'essese nev'indendir ki Nâbî'nin:

Farksız hüsn-i gınâdr zâyî'
Böyle vaz' eylemiş ânı sâni'

- ve -

Gelse mâhsûl-ı karâdan râhat
Sana ekdirmeğe yoktur hâcet

beyitleri de bu kâbildendir.

c) Kâfiye-i Mukayyede: Harf-i revînin evvelinde ridf olan vav yâ elifden başkâ bir harfin tekerrürüyle olan kâfiyedir ki ol hârfe (**kayd**) tesmiye olunur. Nâbî'nin:

-s.462-

Gülün idüb berâtını derdest
Gonce tımârın eyledi serbest

beyitinde revî tâ sinler kayd olup kâfiye-i mukayyede
nev'inden olduğu gibi şu:

Bâğ fashında olalar nola şen
Çıkdı gülşen-i ceyâne kat-ı reşen

beyitinde revî nûnlar olup şinler kayd olduğu gibi Vehbî'nin:

Bilmeyüp hâl-i cihâmı bî - reyb
Kıssahânlardan işitmekdir 'âyb

beyitinde be'ler revî ve yâlar kayd olduğundan bunlar da mukayyede nev'indendir.

Eğer harf-i dahîl iki ridf arasında olursa ona **"kâfiye-i mü'essese-i müreddefe"** derler.

Mahzen-i ser-serây lâ - hût
Hattâ pirâ-yı fezâ-yı nâsût

beyitinde dahîl olan hâ ve sinin eliflerle vâvlar arasında olduğu gibi.

Ve eğer harf-i kayd bir kâfiye-i müreddefeden evvel gelirse ol kâfiyeye dahî **"kâfiye-i mukayyede-i müreddefe"** derler.

Ey nazar - baz temâşâ-yı kemâl
Ne ki endâz mürâya-yı cemâl

beyitindeki âl den evvel gelen mimler gibi.

Ve eğer harf-i dahîl mütecânîs olur yâ'ni 'aynen bir harf tekerrür eder ise dahîl demek olacağından ol kâfiyeye **"kâfiye-i mü'essese-i mukayyede"** denir.

Fazlına yok sadakanın gâyet
Çok bu mâ'nâ-yı mü'eyyed âyet
beyitinde olduğu gibi."

-s.464-

Mehmet Rifat, tabiiliği bozan şeylerden biri olarak kâfiye-perdâzlık hevesini görür:

"Tâbiyyeti ihlâl eden sebepler iki neviden ibâret görünür ki (1) ıstılâh ve kâfiye - perdâzlık heves ve gayretiy-le mevzûun mütehammil olmadığı tâbirât-ı muhteşeme irâdına kalkışmak (2) Tâsâvvurât-ı âliyye erbâbını takliden iktidâr-ı fitrînin hâricine çıkacak tablâtı cebreylemek gibi şeylerdir."

-s.52-

Bazı mühim kâfiyeleri cinslerine göre ayırarak örnekler verir:

"Bâb-ı Evvel"
ELİF KÂFİYESİ

"Kâfiye-i Mücerrede"

Rûz ü şeb hamd eyle her bir ni'mete bin kerre tâ
Hamd ü şükrün sâyesinde ni'met itsün sende câ

â	pâ	tâ
câ	zâ	hâ
lâ	mâ	yâ

"Kâfiye-i Mü'essese"

Sâkın nâdânâ izhâr eyleme esrârı ey dâna
Sükût it nezd-i câhilde hâmûş olsun kitâbâsâ

âbâ	ârâ	âsâ
âyâ	bâlâ	pâşâ
pâlâ	hâlâ	hârâ
hâşâ	dârâ	dânâ
sârâ	şâhâ	kâlâ
lâlâ	lâlâ	vâlâ

"Kâfiye-i Mukayyede"

Nasıl fâş ise biçâre müdâvât-ı etibbâ

Olur nâfi o sûretle i'yâdet-i ehibbâ

ibâ	ehibbâ	üdebâ
etibbâ	akrabâ	ibnâ
dil-rübâ	dîbâ	rübâ
ribâ	rukbâ	zibâ
şehbâ	sıbâ	saba
mehbâ	'abâ	'âcâbâ
'ukabâ	gâlibâ	gurabâ
kabâ	kubâ	güherbâ
muhâbâ	merhabâ	nukâbâ
vübâ	hebâ	hoş-rübâ
hindibâ	•	•

Âdemin kadrin tevâzu'lâ edeb eyler dü-tâ

Kıl tevâzu'u dâ'imâ zinhâr olmâ hod-sitâ

-s.468-

şitâ	suretâ	şetâ
hem-tâ	yek-tâ	•

Merd isen nâmerde hiçbir şey'içün itme ricâ

Toğrı ol kârında dâ'im hakkâ eyle ilticâ

istircâ	istincâ	ilcâ
ilticâ	becâ	bicâ
bercâ	câ	dücâ
ricâ	kücâ	müstercâ
mültecâ	melcâ	hecâ
nâbecâ	•	•

Kim ki Bismillâh ile bir kâre eyler ibtidâ

Hayreyle etimmâ ider ol kârı elbette Hudâ

ebedâ	ibdâ	ibtidâ
edâ	istihdâ	eşşidâ
a'dâ	a'tidâ	iktidâ
evvidâ	ihdâ	ihtidâ
peydâ	cüdâ	Hüdâ
ridâ	sevdâ	süveydâ
şeydâ	sadâ	'adâ
gadâ	gıdâ	fedâ
ferdâ	kethudâ	gedâ
ma'adâ	muktedâ	nedâ

nidâ	hüdâ	hüveydâ
yeldâ	•	•

Gâdriden hem-cinsine dâ'im iden cevır ü ezâ
Akıbet düçâr olur ol da cefâyâ hâkezâ

ezâ	hizâ	habbezâ
şezâ	gazâ	kezâ
hezâ	hâkezâ	•

Gayrûye her kim iderse iftirâ yâ ictirâ
Diğerinden beklesün ol da büyük bir iftirâ

ibrâ	icrâ	ictirâ
âhrâ	izdirâ	isrâ
üserâ	istibrâ	istikrâ
istikrâ	üşrâ	eşirrâ
iştirâ	iğrâ	iftirâ
pîrâ	teberrâ	serâ
çerâ	sahrâ	hâvrâ
hâdrâ	zâ	zîrâ

-s.469-

serâ	sufrâ	şırâ
şu'arâ	sahrâ	sâfrâ
sugrâ	dârrâ	tuğrâ
'azrâ	gâbrâ	garrâ
fukârâ	kurâ	kübrâ
küberâ	mâcerâ	müberrâ
mecrâ	mudârâ	mutarrâ
mu'arrâ	verâ	vüzerâ

Sanmasun zâlim kâlır dünyâda fi'li bî-cezâ
Cürmi mikdârı olur elbet mücâzât sezâ

eczâ	ihtihzâ	â'zzâ
efzâ	cezâ	sezâ
'âzâ	gazâ	fezâ

Sıdk ile cehd eyleyenler kârine subh u mesâ
Bir gün elbette olurlar devlet-i fevze - resâ

âhissâ	iksâ	iktisâ
pârsâ	resâ	fersâ
'îsâ	güsâ	mesâ
mersâ	nisâ	•

'İbret gözûyle hulka temâşâ
Eyle fakat sen sır itme ifşâ

irtişâ	ifşâ	inşâ
temâşâ	'âşâ	'işâ
gışâ	güşâ	•

Eğer bir re'y-i nâ-mâ'kûl için meclisde a'zâ
Tamâma ittihâd itse sakın sen virme imzâ

irzâ	a'zâ	iktizâ
imzâ	inkızâ	beyzâ
rızâ	farazâ	fezâ
kazâ	mâmazâ	farazâ
murtezâ	muktezâ	•

Kişi noksânını bilse dise vâr bende hâtâ
Ana nakdîne-i 'avfın ile sen eyle 'âtâ

ihtâ	i'tâ	hatâ
'atâ	gatâ	•

Matlabı te'yid için zinhâr itme 'iddiâ
Eyle istid'âda dâ'im sen yeminle du'â

iddiâ	istid'â	em'â
du'â	müdde'â	müsted'â

Fazla sözlerini eylemeyenler isgâ
Rûz û şeb 'âlem ile boş yere eyler gavgâ

ibtigâ	ısfâ	ilkâ
bülegâ	diriğâ	gavgâ
vegâ	•	•

Eyleme şekvâ felekten bekleme 'avn u vefâ
Cevre 'âşıkdır ider şekvâya kârşu bin cefâ

ihtifâ	ihfâ	isti'kâ
istikâ	istişkâ	asfâ
ısfâ	itfâ	ihtifâ
iktifâ	iktizâ	intifâ
îfâ	bîvefâ	cefâ
hafâ	şürefâ	şifâ
safâ	zürefâ	'urefâ
kafâ	müstevfâ	musaffâ
mustafâ	mukaffâ	menfâ
vefâ	mukâffâ	menfâ

Zâhiren mahrûm-ı câh olduysa ehl-i ittikâ
Bâtinen cây-ı mu'allâya iderler irtikâ

ibkâ	ittikâ	irtikâ
istibkâ	istiskâ	istirkâ
iskâ	âsdikâ	ilkâ

bekâ	nükâ	hokkâ
rufekâ	'ânkâ	mültekâ
mehlikâ	likâ	•

İçdiğimiz herin pek az bir cür'âsın virsem sâna
Hâlîme vâkıf olursun pek âcırsın sen bânâ

ittikâ	iştikâ	ülkâ
anâ	bükâ	bânâ
zekâ	zekâ	sânâ
şürekâ	müttekâ	müşenkâ

Gönül âyinesi olsa mücellâ

Anâ ma'kus olur envâr-ı Mevlâ

ibtîlâ	iclâ	ecellâ
ahlâ	ahîlâ	ahillâ
isti'lâ	istilâ	aslâ
i'lâ	i'tilâ	iğlâ
âlâ	illâ	imlâ
imtilâ	incilâ	evlâ
evvelâ	belâ	nüclâ
tevellâ	tukâlâ	cilâ

-s.471-

cühelâ	hâlâ	şehlâ
salâ	talâ	'ulâ
'alâ	'ukalâ	galâ'
fuzelâ	Kerbelâ	Leylâ
mollâ	mübtelâ	meselâ
mücellâ	mutallâ	mu'allâ
müvellâ	mevlâ	heyûlâ
vâveylâ	•	•

Derindir pek düşünme bu mu'ammâ

İder gencîne-i idrâki yağmâ

azmâ	esmâ	a'mâ
elmâ	iltimâ	âmmâ
îmâ	hükemâ	hurmâ
rû-rûmâ	reh-nûmâ	sermâ
sîmâ	'uzmâ	'uzemâ
'ulemâ	gurâmâ	fermâ
kudemâ	germâ	küremâ
musammâ	mu'ammâ	nûmâ
nüdemâ	yâgmâ	•

Hüdâdır vâhid ü fûrûd u tûvânâ

Cihân esrârına dâna vü binâ

ebnâ	ibnâ	ibtinâ
esnâ	ednâ	istisnâ
istiğnâ	âşinâ	i'tinâ
iğnâ	ifnâ	ümenâ
inhinâ	binâ	bernâ
binâ	pinhâ	temennâ
tûvânâ	senâ	hesnâ
hanâ	râ'nâ	zînâ
şenâ	gânâ	fenâ
•	gûnâ	muhettâ
müstesnâ	mâ'nâ	mu'tenâ
minâ	•	•

Kâr-gir olmadı derd-i dile bin dürlü devâ

İktizâ eyledi bî-çâreye tebdîl-i hevâ

ihzivâ	irvâ	istivâ
inzivâ	intivâ	ehvâ
pervâ	pîşvâ	takvâ
havvâ	halvâ	devâ
da'vâ	rûsvâ	selvâ
fetvâ	fetâvâ	kuvâ
güvâ	livâ	me'vâ
mukavvâ	nevâ	hevâ

-s.472-

Ekl ü şürbe gelmeyince lâyıkiyla iştiâ

Kim yiyüb içse fesâd-ı mi'deden bulmaz rehâ

iştiâ	inhâ	intihâ
behâ	bülehâ	tenhâ
dehâ	dühâ	rehâ
sühâ	süfehâ	fukahâ
müntehâ	nühâ	•
etkiyâ	âhyâ	ezkiyâ'
ezkiyâ	âsyâ	istihyâ
eshiyâ	eşkiyâ	esfiyâ'
âgniyyâ	âkviyâ	ebniyyâ
evliyâ	bekâyâ	bûriyyâ
temâyâ	süreyyâ	cûyâ

hayâ	hûliyâ	deryâ
dünyâ	ri'âyâ	ru'yâ
riyâ	zevâyâ	ziyâ
'atâyâ	'ulyâ	'imiyâyâ
kayâ	gûyâ	kibriyâ
kimyâ	mezâyâ	müheyyâ
hevâyâ	•	•

Bâb-ı Sani BÂ KÂFİYESİ

"Kâfiye-i Mücerrede"

Kim görüşse ehl-i fazl u ma'rifetle rûz u şeb
Söz bulur bezm-i edebde kalmaz öyle beste - leb

eb	hâbb	hubb
râb	seb	şeb
leb	heb	•

-s.473-

Muvâfık gelse bir kalbe diğer kalb
Hemân yekdiğerin hubbın ider celb

esb	ev	sevb
cezb	celb	ceyb
haceb	harb	zenb
reyb	selb	şûrb
sâ'b	salb	sulb
savb	darb	'ucb
'ayb	'azâb	garb
gâzab	gayb	kurb
kalb	kizb	kisb
kelb	nehb	•

Almak istersen eğer ders-i edeb
Ehl-i fâzılın sohbetin eyle taleb

aheb	edeb	ireb
ta'ab	celeb	cünüb
haseb	hâşeb	hatab
zeheb	rüteb	receb
sebeb	şüheb	târâb
taleb	'aceb	'arab
'akab	'inab	küteb
kutub	lu'ab	lakab
leheb	neseb	gazab

Muvâfık olmuş olsaydı eğer dünyâda her meşreb
Zuhûr itmezdi bir çok ihtilâh ü bir nice mezheb

ahdeb	atyeb	'aceb
agreb	enseb	sâ'leb
'akreb	gabgab	kevkeb
mıskab	mezheb	müznib
merkeb	meşreb	mâdreb
mutrib	matlab	mu'rib
mağrib	makleb	mekteb
mekseb	mevhib	•

İdersen ehl-i dâniş bezmine şâyed takarrüb
Sözünle hâl ü tavr gele çalış eyle te'eddüb

te'eddüb	tezebzüb	terettüb
teressüb	terakkub	terekküb
teseyyüb	tasallub	tatarrub
te'accüb	ta'asub	tegallüb
tegarrüb	tekallub	tekherrüb

-s.474-

Olsam dîrsen ger her yerde câda mutayyeb
Çalış her vechle her hâl ile ol sen mü'eddeb

mücerreb	muhaddeb	müzebzeb
müzehheb	müretteb	mürettib
mürekkeb	mürekkib	müsebbeb
müsebbib	müseyyeb	mutayyeb
mu'azzeb	mukarreb	mukarrib
mü'eddeb	•	•

Mâl-ı Kârûni idinmiş olsâ şâyed mürtekib
Sânma rahatdır o biçâre hemîşe muztârib

mürtekib	muztarib	mukterib
meketib	mültehib	müntesib
müncezib	münselib	münkalib

Kâfiye-i Müreddefe

"Rıdî-i Elîfî"

Sitem-i nâr ile gönlüm oldu pür-tâb
Dimâğım boldı âteş gözlerim âb

âb	bâb	tâb
hâb	şâb	•

Cümle elfâz ü ma'ânisi musaffâ bir kitâb

Bâhş ider insâna eltâf-ı hedâyayı hesâb

iyâb	türâb	sevâb
siyâb	cenâb	hubâb
hicâb	hisâb	harâb
hitâb	devâb	zehâb
zihâb	rebâb	rikâb
sehâb	serâb	şebâb
şitâb	savâb	tınâb
'itâb	'ucâb	'azâb
'ukâb	gurâb	gıyâb
kubâb	kebâb	kilâb
külâb	lû'âb	me'âb
mezâb	masâb	nesâb
nû'âb	nikâb	yebâb

Böyledir kâ'ide beynül-ahbâb

Aranılmaz konuşulmaz elkâb

ebvâb	ertâb	elkâb
esvâb	eclâb	ahbâb
ahcâb	ahrâb	ahşâb
âdâb	eznâb	erbâb
irkâb	irkâb	esbâb

-s.475-

işrâb	âshâb	ıtnâb
a'cebâb	i'râb	a'sâb
i'kâb	iktâb	iklâb
ilkâb	itsâb	icâb
büvwâb	pâyâb	pürtâb
çirkâb	hûşâb	hûnâb
sincâb	seyrâb	seylâb
şâdâb	şehdâb	tullâb
'unnâb	garkâb	kassâb
kezzâb	mihrâb	mehtâb
mîrâb	nâyâb	vessâb
vehhâb	•	•

Sû'-i fî'l ü sû'-i niyyetden idenler ictinâb

Hüsn-i hâl ü hüsn-i şöhretle olurlar kâm-yâb

icnîtâb	ihcîcâb	ihcîsâb
irtikâb	irtiyâb	âsiyâb
ıztırâb	iğtirâb	iğtisâb

âfîtab	iktirâb	iktisâb
iltihâb	intihâb	intisâb
incizâb	inkulâb	kâm-yâb
mâhitâb	müstecâb	müstetâb

Nâ-becâ hâl ile ef'âli iden istisvâb

Somı müdhiş olân âhvâli ider isticlâb

isticlâb	istirkâb	istishâb
istisvâb	isti'câb	istiğrâb
isti'âb	•	•

"Ridf-i Vâvî"

Lütf ile ikrâm eyler isen celb-i kulûb

Kimse duhlitmez seni mestûr olur vârsâ 'uyûb

cünûb	cüyûb	hâtûb
zenûb	rüsûb	râ'ûb
rükûb	şürûb	şâ'ûb
'uyûb	gurûb	gâyûb
kulûb	vücûb	hübûb

Olâm dîrsen iki dünyâda mergûb

Hevâyâ uymâ nefse olmâ mağlûb

üslûb	âşûb	eyyûb
çârûb	meczûb	meclûb
mahbûb	mahcûb	mahsûb
mergûb	meslûb	meşrûb
mashûb	maslûb	mâdrûb
matlûb	ma'yûb	mağzûb
mağlûb	maklûb	mektûb
meksûb	mendûb	mensûb

-s.476-

mansûb	menkûb	menhûb
mevhûb	ya'kûb	•

"Ridf-i Yâ'î"

Rihlet itse bir diyâr-ı âhire şâyed lebîb

Fazl u 'ilmi sâyesinde şübhesiz kalmaz garîb

edîb	cerîb	cebîb
hasîb	salîb	hatîb
zenîb	râtîb	râkîb
şekîb	sâlîb	tâbîb
'acîb	garîb	farîb
karîb	kazîb	ke'yîb
lebîb	lehib	mücîb

meşib	musib	munib
mehib	necib	nesib
nasib	nakib	•

Çocuğun vakt-i sabâvetde idersen te'dib

Sonra sen rahat idersin seni itmez te'zib

tedib	tahrîb	tezhîb
tertîb	tartîb	tergîb
terkîb	terhîb	tesrîb
ta'sîb	tasvîb	tatrîb
ta'kîb	tagrîb	tâkrîb
taklîb	tekzîb	te'ib
telgîb	telkîb	tensîb
tezhîb	•	•

"Kâfiye-i Mü'essese"

Mürâ'îye kapılma olma râgıb

Siyeh rûdur misâl-i subh-ı kâzib

tâ'ib	sâkib	câzib
câlib	cânib	câzeb
câleb	câneb	hâcib
hâ'ib	zâhib	râtib
râtib	râgıb	râkib
râheb	sâleb	şârib
sâ'ib	sâheb	zârib
tâleb	'âteb	gâ'eb
gâsib	gâlib	gâyib
kâlib	kâtib	kâzib
kâsib	nâ'ib	vâcib

Yapar öyle fenâlık kim akârib

Hayâ eyler ânı yapmaz ecânib

ecânib	âkârib	tecârüb
tenâsüb	cevânib	hâvâcib
regâ'ib	şevâ'ib	'acâ'ib
'avâkib	garâ'ib	kavâlib
ketâ'ib	kevâkib	lebâlib

-s.477-

mücânib	mücâvib	muhârib
mühâsib	mezâhib	merâtib
mûrâkib	merâkib	meşârib
mesâ'ib	musâhib	mâtâlib
mu'âteb	mu'âtib	mu'âyib

mukârib	mekâtib	mekâsib
melâ'ib	münâsib	menâsib
menâkıb	muvâzib	mevâhib
nevâ'ib	nevâsib	vecâ'ib

Bâb-ı Sâlis
"TÂ KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Bugün nevrûzdur ey dil hurûş it
Ferâh bahşâ olân gûlzâra sen git

ât	et	it
beyt	diyet	sât
kât	git	yât

Bu bâğın servi gelinlerle hem-dest
Hezârı bülbülü zehri bütün mest

baht	post	püşt
taht	cüst	çift
huşt	dört	dest
düst	raht	zişt
zift	zît	sebt
suht	sert	semt
şast	sırt	saht
savt	sıyt	mest
mevt	na't	neft
vakt	heft	

Eyleme rencide-hâtır kimseyi halkı gözet
Nefsini ahlâk u efâl-i mehâsinle bezet

-s.478-

evet	bezet	cihet
düzelt	demet	sepet
sıfat	lûgat	gözet

Nice ölmüş kulûbı hayy ider 'ulûm ü edeb-i hikmet
Nâsıl ihyâ ü âbâdân iderse 'âlemi râhmet

ücret	elbet	ülfet
ümmet	bid'at	bedmest
bi'ât	temmet	servet
sıklet	cennet	cinnet
huccet	hiddet	hikmet
halvet	hibret	huşset
huşyet	haslet	hilkat
dâ'vet	dikkat	devlet

diyyet	zimmet	ra'fet
râhmet	ruhsat	rihlet
rişvet	rağbet	rif'at
rikkat	zâhmet	zillet
sür'at	satvet	sünnet
sîret	şiddet	şirret
şefkat	şevket	şöhret
şehvet	sohbet	sihât
safvet	san'at	savlet
sûret	tînet	'izzet
'uzlet	'usret	'işret
'usmet	'iffet	'illet
gurbet	gâflet	gilzet
gybet	fırsat	fitnât
fikret	kudret	kurbet
killet	kuvvet	kıymet
kesret	lezzet	la'net
lûknet	lînet	müddet
mihnet	•	minnet
nahvet	nedret	nezhet
nisbet	nısfet	ni'met
nekbet	nevbet	niyyet
himmet	vâhdet	

-s.4479-

Eyle ehliyle umûrî meşveret

Meşveretde çünki vâri çok menfa'at

merhamet	mes'adet	meşveret
mefharet	mağrifet	mekremet
memleket	menfa'at	menkıbet
mevhibet	•	•

Budur sermâye-i asl-ı fütüvvet

Dem-i fırsatda sen eyle mürüvvet

ubuvvet	ahivvet	eziyyet
tâhiyyet	hamiyyet	rezilet
ragiyyet	rukiyyet	fütüvvet
muhabbet	mezellet	mürüvet
meserret	mesiyyet	mezemet

Kimin zâtında yoksa kâbiliyet

Anâ verzişle gelmez fâ'iliyet

câhiliyet	'âidiyet	gâlibiyet
-----------	----------	-----------

fâ'iliyet

kâbiliyet

nâ'iliyet

Kâfiye-i Müreddefe

"Rıdî-i Elif"

Pek sevinme düşmen eylerse vefât

Çünkü kalmaz kimseye bâkî hayât

edât

berât

benât

sebât

sıkât

cihât

hayât

dühât

zevât

rûvât

zekât

sıfât

salât

'usât

ferât

lûgât

menât

nebât

necât

nuhât

nû'ât

nûkât

vefât

vîlât

herât

•

•

İstersen eğer eyleyesin hasmını iskât

Da'vânı çalış eyleyesin hâk ile isbât

ebyât

isbât

iskât

esvât

ekvât

emvât

inbât

evkât

bizzât

tevrât

cennât

hayrât

da'vât

zerrât

kerrât

lezzât

mirât

merât

mirkât

mikât

niyât

hey'et

heyhât

İdersen burc ile isrâf ile izhâr-ı dârât

Nihâyetde sana vâsıl olur bir hayli âfât

âfât

âlât

âyât

hâcât

hâlât

dârât

râyât

sâ'ât

tâ'ât

'âdât

gârât

gâyât

İyülük eyleye gör boş yere gîtmez hasenât

Gün olur kim bilinür kadr-i celîl-i hıdemât

edevât

berekât

harekât

hâsenât

haşerât

hıdemât

derecât

derekât

raşehât

sekerât

sekenât

şu'abât

şehavât

salavât

darabât

tıkabât

zulemât

'aşerât

'arasât

'urefât

'userât

-s.480-

galebât	gazavât	fukarât
katarât	kelimât	lema'ât
melekât	nefehât	hecemât

Vâkt olur kim en küçük bir iltifât
Hall ider da'vâyı kalmaz müşkilât

ilâhiyyât	iltifât	ümmühât
bâkiyyât	beyyinât	câriyât
câmidât	cânibât	cevherât
hâdisât	hâsılât	râ'ihât
râgibât	bâ'ât	sâkiyât
sânihât	seyyi'ât	şâ'ibât
şâribât	sâfiyât	sâlihât
zâ'iyât	tâblibiyât	tâyyibât
fâcirât	fâkihât	kâ'inât
kânibât	lâmi'ât	mâ'iât
mübhemât	muhârremât	müdrîkât
müz'icât	müskirât	müşkilât
muzmârât	müfredât	mümkünât
münkirât	mühmilât	mü'minât
nâ'ibât	nâdirât	vâcibât
vâridât	vâzihât	yâbisât

Sakın tûl-ı emelle olmâ meclûb-ı hayâlât

Sakın zirâ şu'urun selbider fikr-i muhâlât

irâdât	işârât	imârât
bahârât	beyânât	cemâdât
cinâyât	hubûbât	hurûfât
hikâyât	harâbât	hayâlât
rüsûmât	rivâyât	semâvât
şerârât	şe'venât	şikâyât
fütühât	fürû'ât	fekâhât
kerâmet	kemâlât	kinâyât
mübâlât	mübâhât	müberrât
mecâzât	müdâvât	mürâdât
mirâ'ât	ma'âdât	mefâcât
makâlât	makâmât	mükâfât

-s.481-

mülâkât	mimâşât	münâcât
mevâşât	mevâlât	nebâdât

Mücerrebdir idirler ehl-i taksîrât

Kusûnı setr için envâ'ı - tezvîrât

te'sîrât	te'vîlât	te'yîdât
tebşîrât	teblîgât	techîzât
tahrîrât	tahkîrât	tahfîfât
tahlîlât	tâhvîlât	tahayyûlât
tahrîbât	tedkîkât	tertîbât
tergîbât	terkîbât	termîmât
terhîbât	tezyînât	teslîmât
tesvîlât	teshîlât	teşrifât
teşkilât	teşvîkât	tasrifât
tasdikât	tas'îbât	tazyî'ât
ta'dîlât	ta'rîfât	ta'lîlât
talîmât	ta'yînât	tafsîlât
takrîrât	tekrîmât	teklîfât
telmîhât	temhîdât	tenbîhât
tensîkât	tevfîkât	cüz'îyyât
hafriyyât	hissîyyât	hüsnîyyât
haşviyyât	sehviyyât	sathîyyât
'uzviyyât	'itriyyât	fennîyyât
kubhiyyât	kıdhiyyât	küllîyyât
lâ'bîyyât	lehviyyât	me'huzât
me'kûlât	mahiyyât	metrûkât
meczûrât	mahrûrât	mechûlât
mahzurât	mahrûkât	mahsûlât
mahfûzât	mahtûtât	mahlûtât
mahzûfât	mahlûkât	medfu'ât
merfû'ât	mesmû'ât	meşrûbât
meşhûdât	mazû'ât	matlûbât
ma'kûlât	ma'lûmât	mağzubât
mefrûşât	meksûbât	melbusât
melhûzât	memnû'ât	mensûbât
menhûbât	menhiyyât	mevcûdât
nakliyyât	vehmiyyât	hicviyyât

İhtilâf eylese vâd-yi tezkere de sümût

Senî beyhûde yoranlar bulunur eyle sükût

buyût	subût	sükût
sümût	samût	kunût
mağût		

Şecerdir hadd-i zâtında fakat dehşet virir tâbût
Hacrdır hadd-ı zâtında fakat zînet virir yâkût

bârût	tâbût	tâlût
mârût	mebhût	meskût
mevkût	nâsût	lâhût
hârût	yâkût	

"Kâfiye-i Mü'essese"

Dilersen feyziyyât olmakı hemân cehdinde ol sâbit
Meseldir çünkü dirler her olan sâbit olur nâbit

âfet	âlet	âyet
sâbit	hâcet	hâlet
râyet	sâ'ât	sâkit
sâmit	'âdet	gâret
gâyet	kâmet	nâbit

Geçer elbet musîbetler bulurlar bir nihâyet

Kalır i'dâda ama pek kolay geçmez şemâtet

icâzât	ihânet	irâdet
esâ'et	işâret	isâbet
itâ'ât	afâkat	ikâmet
imâmet	bidâyet	bisâlet
belâgat	ticâret	cebânet
cibâyet	cehâlet	cemâ'at
cinâyet	cenâbet	cehâlet
hacâlet	hadâset	hadâkât
harâret	hikâyet	hâlâvet
hamâkât	habâset	hıyânet
dehâlet	dirâyet	delâlet
denâ'et	zekâvet	rehâvet
redâ'et	rezâlet	risâlet
resânet	ri'âyet	refâkât
rekâbet	rekâket	rivâyet
riyâset	ze'âmet	zekâvet
subâhât	sahâvet	sirâyet
sa'âdet	si'âyet	sefâret
sefâlet	sefâhet	selâmet
semâhât	siyâset	şecâ'ât
şetâret	şikâyet	şehâdet
sabâvet	sadâkât	sadâret
sıyânet	dalâlet	tabâbet
tarâvet	taḥâret	'ibâdet

'ibâret	'adâvet	'inâyet
'iyâdet	gabâvet	garâbet
garâmet	ferâset	fezâhât
fetânet	felâhât	kabâhât
karâbet	kerâmet	kerâhet
kefâlet	kifâyet	kinâyet

-s.483-

liyâkât	metânet	muhâfet
melâhât	melâmet	necâbet
nedâmet	nefâset	nihâyet
neyâbet	vecâhet	vehâmet
verâset	vezâret	vekâret
vekâlet	vilâyet	hidâyet

Umûrunda idenler istikâmet

İderler her cihetleistirâhât

istirâhât	istikâmet	istitâ'ât
isti'ânet	istihâlet	•

İdersen hulka izhâr-ı huşûnet

Sanâ 'âlem ider elbet husûmet

huşûnet	rutûbet	ru'ûnet
husûmet	su'ûbet	zârûret
'ubûset	'uzûbet	'ufûnet
'ukûbet	küdûret	nuhûset
yebûset	•	•

Misâfirlikde eylersen eğer bir yerde beytûtet

Sakın ev sâhibin görmezden evvel itme gaybûbet

beytûtet	beynûnet	heylûlet
şeyhûhât	hâyrûret	gâybûbet

Olanlar tâlib-i râh-ı hakikat

Alırlar cümle eşyâdan nâsihat

hakikat	zemîmat	rezîlat
şer'iat	tabi'at	tarîkat
'azîmet	'aşîret	ganûmet
fazîhat	fazîlet	nasihat
nemîmet	hezîmet	•

Bundan aşağı olan tâ kâfiyeli kelimât vezinleri hasebiyle doğrudan doğruya isti'mâl olunmazlarsa da ridf makamında kullanılabileceklerinden ve erbâb-ı sec'e fâ'ideleri olacağından mücerred ve ridf-i elifi hâlde olanları bervech-i âti yazıldı.

"Mücerred"

mübâderet	mübâşeret	mübâ'idet
mütâbâ'at	müsâberet	mücâseret
mütâvâ'at	muzhâharet	mu'âfiyet
mu'âvenet	mugâyeret	mefârakat

-s.484-

mücânebet	mücâveret	muhâlefet
mürâcâ'at	müsâra'at	mesâferet
müsâlemet	müsâmeret	müsâyeret
mukâberet	mukârenet	münâsebet
muvâzehet	muvâfakat	muvâneset

"Ridf-i Elif"

mubâya'at	muhârebât	muhâsebât
muhâkemat	muhâverât	muhâberât
muhâdâ'ât	muhâtâbât	müdâhalât
müdâfa'ât	mürâfâ'ât	müzâkerât
mürâselât	müsâmerât	müşâtemât
muzârebât	mutâlabât	mu'âmelât
mu'âhedât	mugâlâtât	mukâtelât
mukâvelât	mükâtebât	mükâlemât
münâsebet	münâfesât	mühâcemât

Bâb-ı Râbi'
"SÂ KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Her olur olmaz ile sen itme bahs
Dâmen-i irfânına sürdürme levs

irs	bahs	ba's
levs	leys	meks
hubs	gavs	gays

Mübtenîdir şübhesiz bin hikmete her bir hades
Çeşm-i dikkâtle nazar kıl görme bir şey'i 'abes
sülüs hades 'abes

-s.486-

Kâfiye-i Müreddefe**"Ridf-i Elif"**

Eğer olmaz ise bir evde inâs
Bozılır mahvolur o evde asâs

esâs	ünâs	sülâs
gıyâs		
Dikkât it sözlere ekser behhâs		
Nice bin safsata eyler ihdâs		
ihdâs	irâs	ihdâs
mirâs	•	•

"Rıdî-i Yâî"

Nevâl ü nimeti her kim ki itmez şükr ile tahdîs
İder küfrân ile halkın içinde dâmenin telvîs

te'nîs	teslîs	tahdîs
telvîs	•	•

"Kâfiye-i Mü'essese"

Bî-edebler takvî olsa da mâle vâris
O kadar mevrîsi teline olurlar bâis

bâhis	bâ'is	sâlis
hâdis	cânis	vâris
Zuhûr itdikçe 'âlemde havâdis		
Zuhûr eyler o rütbe çok mebâhis		
tevârüs	havâdis	mebâhis

Bâb-ı Hâmis "CİM KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Esüb bir bâd-ı gam deryâ-yı fikrim mühâ mevc
Anınçün keşti-i 'irfânım oldu böyle herc ü merc

evc	burc	penc
selc	harc	derc
dinc	renc	senc
zevc	felc	genc
günc	merc	mezc
mevc	nesc	herc

Peder ü mâder ü hüy-i şânı olanlar müz'ic

Başka âdem ile aslâ olamazlar memzûc

âgrac	a'vûc	müz'ic
mahrec	memzûc	muhrec
muhrîc	•	•

Nebâtâta gelince her sene vakt-i tezevvüc

İderler tâc-ı zerîn delâletiyle tetevvüc

tetevvüc	tezevvüc	teşennüc
teferrüc	teheyyüc	temevvüc

Kâ'inat ol rütbe-i yekdiğerle olmuş mümtezic
Kim birinde diğerin binlerle hâli mündemic

müzdevic	mümtezic	münderic
mündemic	münferic	•

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Rıdf-i Elif"

Şübhesiz her derd için vâir bir ilâc
Her devâyâ gelmez amma her mizâc

revâc	zücâc	sirâc
'ilâc	mizâc	mehâc

Niyâz itdikde bir dervîş ü muhtâc
Olur Hakkın 'inâyet-i bahrı mevvâc

ihrâc	emvâc	iz'âc
intâc	ensâc	tarâc
heccâc	hüccâc	hallâc
harrâc	serrâc	muhtâc
mi'râc	mevvâc	nessâc

Kim iderse hırs ile aç gözlülükle imtizâc
Mâl-ı Kârûna irişse gîtmez andan ihtiyâc

ihcicâc	ihciyâc	izdivâc
i'vicâc	imtizâc	indimâc

İdersen bir işin me'mûrunı evvelce istimzâc
İşin tervîcine elzem yolu eylersin istimzâc

istidrâc	istihrâc	istitâc
----------	----------	---------

-s.487-

Hadd ü mikdârı edebden her kim eyleyirse hurûc
Mu'tekid olmaz velev eylerse eflâke 'urûc

bürûc	hurûc	'urûc
vülûc	•	•

Meşâkil-i tâb'ü dilden olsa bir kala-yı hub-mensûc
Olurlar ol muhibbler birbiriyle tâ edeb memzûc

me'cûc	meflûc	memzûc
mensûc	ye'cûc	

Bâb-ı Sâdis

"HÂ KÂFİYESİ"

Kâfiye-i Mücerrede

Sanâ bir derdli gelir eyler ise hâlini şerh
Anı tatbîke çalış sözlerini eyleme cerh

cerh	cürh	renh
rebh	memh	zebh
sebh	sâth	şerh
subh	sulh	târh
fesh	fevh	kubh
kâdh	kumh	lemh
levh	medh	mezh
mesh	mîlh	terh
nush	nefh	nevh

Tevâzu' ehli ol sen eyleme meyl-i temeddüh

Bihâr-ı kibr ider zirâ temeddühten tereşşuh

tereşşuh	terevvüh	tekâbbuh
temeddüh	tenassuh	

Dilersen kavlin olsun gayr-ı akvâle müreccah

Uzun lâf itme dikkât it sözün olsun münakkah

mücennah	müreccah	mûraşşah
musattah	musallah	musâhhah
musarrah	mutarrah	müferrah
münakkah	müveşşah	

"Kâfiye-i Müreddefe"

Dikkât it bilcümle erbâb-ı salâh

Nik-i haslette bulur dâ'im felâh

ukâh	cünâh	cunâh
ribâh	riyâh	silâh
salâh	sabâh	sıyâh
felâh	mübâh	mezâh
necâh	nikâh	

-s.488-

Çalış it nefsinı hikmetle ıslâh

Seni zulmetde terk itmez o mısbâh

erbâh	ervâh	ısbâh
eslâh	eflâh	elhâh
elvâh	izâh	cerrâh
seyyâh	şürrâh	sahhâh
sayyâh	fettâh	fellâh
miftâh	messâh	mısbâh
mellâh		

Rıdf-i Vâvî

Gelmeyince bir dile feyz-i fütüh

Eylemez fikr-i sâvâb ondan sünûh

cürûh	sünûh	şürûh
sabûh	fûtûh	nasûh
vuzûh	•	•

Eğer dikkâtle bir göz olsa meftûh
Evvel ol 'aynâ dünyâ sırrı meşrûh

mecrûh	mezbûh	meşrûh
mâtûh	metûh	makdûh
memdûh	mensûb	•

"Ridf-i Yâyi"

Bir söz olmazsa eğer gâyet sarîh
Şübhesiz dinmez ânâ kâvl-i sahîh

zebîh	sabîh	sahîh
fesîh	fasîh	kabîh
medîh	mesîh	nebîh
vazîh	•	•

Eğer bir iltimâsın vârsa itme defaten tasrîh
Münâsib sözle irâd it ânu evvelce it telmîh

tercîh	tesbîh	tastîh
teşrîh	tashîh	tâsrîh
telmîh	telvîh	tenkîh
tavzîh	•	•

Kâfiye-i Mü'essese

Muvâfık düşmez elbet her işe her kavli nâsîh
Fakat bir çok nasihhâten çıkar bir re'y-i sâlih

râcîh	sânih	şârih
sâlih	fâtih	lâ'ih
nâsîh	vâzih	•

Bâb-ı Sâbi'

"DÂL KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

İltimâs eylerse bir biçâre bir şeyi itme redd
Mümkün olmazsa bile yekden anâ sen çekme sedd

bed	ced	hâd
hadd	redd	sedd
kadd	medd	yedd

Vâ'zı ol nefesine it sonra nâsa eyle pend
Kendine sen halkı habl-ı 'irfânınlâ bend

bürd	bend	pend
------	------	------

cehd	cünd	cehd
hıkd	hamd	derd
rüşd	râ'd	rend
zerd	zühd	zeyd
serd	sa'd	sünd
heyd	târd	'abd
'akd	ferd	fakd
kây d	gird	gerd
lahd	mecd	merd
mürd	mehd	nakd
vecd	verd	vird
vâ'd		

Sâf ol kimsenin ahvâline itme hased

Kalbini zirâ hased nârı yakar kalmaz cesed

esed	beled	cesed
hased	rasad	remed
sened	sahad	'aded
meded	nemed	veted
veled	•	•

Kamet-i 'irfânını sa'yinle sen eyle bülend

Her gören şaşsun ânı düşmen bile itsün pesend

bülend	pesend	kemend
semend	güzend	•

Bu dünyâ mâlını şartınca halka bezliden ecved

Olur dünyâ vü mâfihâda ol 'âlî himem es'ad

ebced	eb'ad	ecved
ecyed	ahmed	ezyed

-s.490-

irşâd	es'ad	esved
emced	evhad	ceyyid
seyyid	mürted	mürşid
merkad	mescid	müşted
meşhed	mâ'bed	maksad

İden her kârîne cidden takayyüd

İder akrânı beyninde teferrüd

teberrüd	tahaddüd	tecerrüd
tehaşşüd	tereddüd	tarassud
teşehhüd	te'abbüd	ta'addüd
teferrüd	takayyüd	temerrüd

Olan 'iffet-i libasındân mücerred

Kuyûd-ı 'âr ile olmâz mukayyed

mücedded	müceddid	mücerred
mücerrid	mücelled	mücellid
muhammed	müzeyyed	müşedded
maksad	mu'annid	mukalled
mukallid	mukayyed	mukayyid
mümehhid	münakkad	münekkid
mü'ebbed	mü'eyyed	mü'eyyid
muvaahhid	müvelled	müvellid

Çok görülmüşdür mücerrebdür ki ekser müstebid

Hakka uymaz re'y ü fikrinde kalır hep münferid

müctehid	müctehed	müstebid
müste'id	mutarrid	mu'tekid
mu'tezad	mu'temed	mün'akid
münferid		

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elif"

Kim iderse kerem ü lütf ile 'âlemi şâd

İdilür haşre kadar ismi ânın hayr ile yâd

bâd	dâd	zâd
şâd	'âd	yâd

Kuyûd-ı derd ü mihnetden ol âzâd

Gam-ı dünyâ ile gel olmâ nâ-şâd

âbâd	âhâd	âzâd
dâmâd	na-şâd	•

Kim ki isterse iki dünyâda olsun ber murâd

Bâb-ı lütfi ihtiyâc erbâbına itsün küşâd

bilâd	tezâd	cemâd
cevâd	cihâd	hasâd
reşâd	pürmâd	ziyâd
sedâd	sivâd	'ibâd

-s.491-

'imâd	'inâd	fevâd
fesâd	kabâd	kesâd
küşâd	medâd	mürâd
mezâd	mifâd	ma'âd
mevâd	nijâd	nihâd
vedâd		

Sâbûr ol dehre kârşû itme feryâd
Figânı dinlemez bu köhne bünyâd

eb'âd	ib'âd	ecdâd
icsâd	irsâd	üstâd
isnâd	eşhâd	is'âd
ızdâd	a'dâd	i'dâd
ı'yâd	ifrâd	efsâd
ekrâd	ilhâd	imdâd
endâd	inşâd	evtâd
evrâd	evlâd	icâd
irâd	ikâd	berbâd
bünyâd	behzâd	pulâd
bîdâd	bîzâd	ta'dâd
cellâd	haddâd	hussâd
seddâd	şimşâd	sayyâd
'abbâd	'avvâd	ferhâd
feryâd	mezdâd	mîrsâd
mu'tâd	minkâd	mi'yâd
milâd	nakkâd	nevvâd

Ağlanub ikbâl-i câhe itmez nehhâr itimâd

Lâ-bekâda 'aks-i ikbâl eylemez çok imtidâd

ittihâd	ittikâd	ictihâd
iştîdâd	ittirâd	i'tikâd
i'timâd	i'tiyâd	iktisâd
imtidâd	intikâd	incimâd
infirâd	inkıyâd	

Felâket dideler eylerse senden şâyed istimdâd

Meded-i rüslünle fâhr it yardım it gösterme istibdâd

istibdâd	istib'âd	istirdâd
istişhâd	istidrâd	isti'dâd
istimdâd		

Nâbecâ ihsân ile tahsîl olunmâz nef'üsûd

Müstâhakka bezl ü ihsân eylemektedir şart-ı cûd

bûd	cûd	dûd
dûd	sûd	'ûd
hûd		

Vâ'dine aldanma kezâ pek sakın virme vücûd
Virme karzen akça kezzâba gider sonra nüfûd

sûmûd	cûhûd	cünûd
cehûd	cüyûd	hudûd
hâsûd	hakûd	hulûd
derûd	rübûd	sücûd
sürûd	şühûd	su'ûd
'umûd	'anûd	'uhûd
füzûd	ku'ûd	kuyûd
nukûd	nemûd	vedûd
vücûd	vürûd	sîhûd

Sana hâsîd çok ise pek çok olursan mahsûd
Anâ fahr eyle ki ol rütbe olursun mes'ûd

pürsûd	haydûd	hoşnûd
mâhdûd	mahsûd	mahmûd
mesdûd	mescûd	mes'ûd
meşhûd	matrûd	ma'bûd
ma'dûd	ma'hûd	mefkûd
maksûd	mahdûd	mevcûd
mevrûd	mevlûd	nemrûd

Sürmek istersen eğer 'ömr-i sa'îd
Genç iken tahsîl kıl sa'yın mezîd

ûmîd	bedîd	bürîd
ba'îd	pelîd	cedîd
cerîd	hadîd	hafîd
hâmîd	hırîd	resîd
reşîd	sedîd	sa'îd
sefîd	şedîd	şerîd
şenîd	şehîd	'abîd
'anîd	ferîd	kadîd
kilîd	kebîd	mecîd
medîd	mürîd	mezîd
mâ'îd	müfid	vahîd
vâ'îd	velîd	yezîd

Takınub bi ebedin hâlini itme taklîd
Ki o taklîd ider envâ'-ı belâya tevlîd

te'kîd	te'yîd	tebrîd
--------	--------	--------

teb'îd	tecrîd	tecdîd
tecvid	tahdîd	tahmîd
terdîd	tezyîd	tesvîd
teşdîd	ta'kîd	taklîd
takyîd	temdîd	temcîd
temhîd	tevhîd	tevlîd
tehdîd	cemşîd	hûrşîd
tevmîd		

-s.493-

"Kâfiye-i Mü'essese"

Hasûd olma sakın zîrâ haseddir nâr-ı hâlid

Yanâr turmaz hemîşe nâr içinde kalb-i hâsid

bârid	câhid	câmid
câhid	hâsid	hâmid
hâlid	râşid	râkid
zâ'id	zâhid	zâyid
sâcid	sâ'id	şâhid
'â'id	'âbid	fâsid
kâsid	kâğid	mâcid
nâşid	vâcid	vâhid
vâlid	vârid	

Zamân oldukça tahsîle müsâ'id

Ârı fevt itme tahsîl it fevâ'id

emâcid	tezâyüd	tekâ'üd
tevârüd	'akâ'id	'avâ'id
ferâ'id	fevâ'id	kavâ'id
mücâhid	mahâmid	mesâcid
müsâ'id	ma'âbid	mefâsid
makâsid		

Bâb-ı Sâmin

"RÂ KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Bir somun ekmek için gütme lime-i ekme ser

Dâmen-i sa'ye yapış elbet bulursun sîm ü zer

er	ber	bür
----	-----	-----

bir	per	pür
ter	cer	hür
har	der	dür
zer	ser	sır
şer	fer	mür
ner	yer	

Hayre sa'y eyle hemîşe fi'lin olsun fi'l-i hayr
Müstefid olsun o hayrından senin zâtınla gayr

ebr	ecr	bahr
-----	-----	------

-s.494-

bedr	bezr	tahr
sevr	cebr	cezb
cisr	cifr	cevr
cehr	haşr	mısr
hazr	hamr	hâyr
devr	dehr	deyr
zecr	zühr	zehr
sinhâr	satr	seyr
şe'r	şi'r	şükr
şemr	sabr	tabr
'ur	'itr	'ömr
'ömr	gayr	fecr
fahr	fakr	fikr
kâbr	kadr	kasr
kibr	gebr	kesr
küfr	mekr	mihr
mehr	nahr	nevr
neşr	nasr	nehr
vitr	vizr	hicr
heder	yüsr	

Her kim itmezse 'adûsundan hazer
'Âkıbet bir gün olur dâma düşer

eser	ezer	üsr
eğer	emr	becr
beşer	basar	bakar
peder	peser	teber
teper	eker	semer
hâcer	hazer	haber

hâtır	siper	seher
sefer	sakar	suver
şicer	şerer	şeker
sâfer	zarar	'âşer
gurur	kader	güzer
keser	kemer	güher
meferr	makarr	memerr
nefer	veter	yeter

Bahâr oldu çemenler serdi pister
 Ânınçün serv eğüb ser yatmak ister

-s.495-

ebter	ahmer	ahter
ahker	ahyer	ezber
ezher	ester	esmer
eş'âr	eşkâr	eşher
asfer	a'ver	efser
asker	ekber	eğer
ülker	ender	evfer
eyser	ister	bedter
berber	bender	bihter
pester	peyker	ca'fer
cevher	çenber	hayder
duhter	dürder	defter
rehber	'ar'ar	'anber
kanber	mahver	muztâr
makber	mafzar	mâkber
minber	meysir	

İden bir lokma nânın hakkını yâ hakk-ı tefekkür
 Şaşar bilmez nasıl itsün sanâ hamd-ı teşekkür

te'essür	te'ehhür	tebehhür
tahaccür	tahammür	tahassür
tahayyür	tezekkür	teşa'ür
teşekkür	tesaddür	tefahhür
tefekkür	takarrür	takattur
tekebbür	tekessür	tekerrür
tenassur	teyassur	

Dilersen cân u dil olsun münevver
Vücûdun kıl ma'âsiden mutâhhir

mübeşşer	muharrer	muhayyer
müdebber	musahhar	musattar
mu'ahher	mu'attar	mu'ammer
müfekker	mukadder	mukarrer
mükerrer	müneyyer	münevver
mu'ahhâr	müyesser	

"Kâfiye-i Mukayyede"

Çalış taltife halkı dikkât it olmâ dil-âzâr
Buna 'âlem dinür bir gün kalırsın sen de nâ-çâr

âbâr	âsâr	âzer
âzâr	bâzâr	tâtâr
dâvâr	sâlâr	nâçâr

Kim ki fi'l-i hayr ider bîçâr-gâne hoş bakar
Her işi âsân ider Hak kendi de pek hoş yaşar

asar	açar	arar
azar	aşar	asar
akar	anar	basar
çalar	cayar	satar
saçar	sarar	tapar
talar	kapar	kaçar
kazar	kayar	yapar
yatar	yarar	yazar
yaşar	yağar	yamar
yanar		

Bu lügatlerin ba'zıları imlâ-yı ma'rûfa muhâlif gibi görünürse de sırf 'Osmânî kavâ'idince böyle yazılmaları lazımdır.

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elifî"

Serâser yeryüzi olsa çemen zâr
Gezinme pâ bürehne gizlidir hâr

bâr	târ	şâr
hâr	dâr	zar

sâr	'âr	gâr
kâr	mâr	nâr
yâr		

Bî-edeblerle görüşme itme semtinden güzâr
Çünkü vârdır bir sözünde onlârın yüz bin hasâr

buhâr	bekâr	cidâr
civâr	cihâr	çenâr
çehâr	hasâr	humâr
hisâr	humâr	huyâr
diyâr	süvâr	şikâr
şamâr	gadâr	'ukâr
'ayâr	gubâr	garâr
mezâr	fenâr	katâr
karâr	kamâr	kibâr
güzâr	medâr	mezâr
mesâr	nesâr	nezâr
zikâr	nehâr	vakâr
hezâr		

Devâm itmez zamânın hükmi bisyâr
Gelir bir gün güler elbette gam-hâr

ibhâr	ibrâr	ibsâr
ebkâr	esmâr	ahbâr
ihtâr	ihtiyâr	idbâr
idrâr	edvâr	ezkâr
ezbâr	ezhâr	es'âr
esfâr	eş'âr	iş'âr
izrâr	etvâr	izhâr
i'zâr	a'şâr	a'zâr
i'mâr	ağyâr	eftâr
efkâr	akdâr	ikrâr
aktâr	ekdâr	imrâr

-s.497-

emsâr	emtâr	ensâr
inkâr	envâr	enhâr
evtâr	îsâr	icâr
bî'âr	bîdâr	bîzâr
bedkâr	bisîyâr	bîmâr
tezkâr	tekrâr	tüccâr

cabbâr	cerrâr	hünkâr
derkâr	destâr	düşvâr
dîdâr	dînâr	dîvâr
reftâr	zünnâr	revâr
seyyâr	tayyâr	'attâr
âyyâr	gaddâr	gaffâr
küffâr	güftâr	gûlzâr
muhtâr	mişvâr	miyâr
mikdâr	minşâr	buhâr

Rûz u şeb sa'y ile kıl esmâr 'ilmi idhâr

Sarf idersen 'ömrün oldukça gözüm bâ-lâfin hâr

ibtidâr	ictisâr	ihtikâr
ihtikâr	ihtimâr	ihmirâr
ihtisâr	ihtiyâr	iddihâr
istitâr	istivâr	iştihâr
ıztıbâr	ıztırâr	i'tibâr
i'tizâr	i'birâr	iğtirâr
iftihâr	iftikâr	iktidâr
iktisâr	intihâr	intişâr
intizâr	incirâr	inhisâr
inkisâr	bahtiyâr	behredâr
bergüzâr	pîşekâr	derkenâr
redifkâr	zernisâr	şermesâr
şehriyâr	şivekâr	'işvekâr
fitnekâr	kârgüzâr	kârkâr
müsteşâr	müste'âr	

Birinin âhire ihsânın idüb istihbâr

Hased itme ana sen itme ânı istiksâr

istibşâr	istibsâr	istihkâr
istihbâr	istiksâr	istiğfâr
istikrâr	istimrâr	

"Ridf-i Vâvî"

Dilin olmazsa kesretden eğer dūr

İrişmez şems ü hiddetten sana nūr

hūr	dūr	zūr
sūr	sūr	şūr

sûr	tûr	gôr
mûr	nûr	

Meyl idüb ikbâle virme kalbine kibr ü gurûr
Çünkü mağrûra gelir elbet nihâyetde fûtûr

buhûr	büzûr	cesûr
hâbûr	hafûr	hatûr

-s.498-

dehûr	zekûr	zebûr
semûr	şürûr	şu'ûr
şükûr	şühûr	sûr
sudûr	zurûr	zuhûr
tuyûr	zuhûr	'ubûr
gurûr	gafûr	fûtûr
fücûr	kubûr	kusûr
kesûr	mürûr	nüşûr
vefûr	vakûr	

Uyub ikbâl-i dehre olma mağrûr
Çalış mukbil isen it halkı mesrûr

billûr	tennûr	cumhûr
destûr	deycûr	zenbûr
semmûr	şâhrûr	tânûr
tayfûr	'asfûr	gayyûr
fâğfûr	kanbûr	me'cûr
me'mûr	mebrûr	mecbûr
mecrûr	mahzûr	mahsûr
mâhmûr	mezkûr	mezbûr
mestûr	mesrûr	mestûr
meşkûr	meşhûr	ma'mûr
mağrûr	mağfûr	makdûr
meksûr	memrûr	menşûr
mansûr	manzûr	mevfûr
mehcûr	yağmûr	

"Ridf-i Yâyi"

Kibr ü nâhvından berî kıl nefsin ol rûşen zamîr
Kibr ile âlûdeler encâm olur zirâ hakîr

esîr	ecîr	ahîr
------	------	------

esîr	emîr	beşîr
basîr	pezîr	cedîr
harîr	hasîr	hakîr
hamîr	habîr	hatîr
debîr	zefîr	serîr
sa'îr	semîr	şerîr
eş'îr	sehîr	harîr
zamîr	zahîr	'asîr
gadîr	fakîr	kâdîr
kebîr	kesîr	müdîr
müşîr	mısîr	münîr
nezîr	nazîr	vezîr
defîr	yesîr	

'Adâletle kınından çıksa şemşîr
Sühûletle ider dünyâyı teshîr

iksîr	te'sîr	te'hîr
tebşîr	tahrîr	tahzîr
tahkîr	tahmîr	tahyîr
tedbîr	tedmîr	tedvîr
tezkîr	tezbîr	tezvîr
teshîr	teshîr	tesrîr
tastîr	teşmîr	teşhîr
tasgîr	tasvîr	tathîr
ta'bîr	ta'zîr	ta'şîr
ta'mîr	tağayyûr	tefsîr
takdîr	takrîr	taksîr
taktîr	tekbîr	teksîr
tekdîr	tekrîr	tekfîr
tenfîr	tenkîr	tenvîr
tevfîr	tevkîr	teysîr
hınzîr	zencîr	şemşîr
keşmîr	nahrîr	

-s.499-

"Kâfiye-i Mü'essese"

Hudâ'nın hikmeti her şeyde zâhir

Fakat ekser kişi derkinde kâsir

âhir	bâdir	bâkir
bâhir	tâcir	câbir
hâsir	hâtır	sâ'ir
şâtır	şâ'ir	sâbır
sâdir	tâ'ir	tâhir
zâhir	'âşir	'âmir
fâcir	fâhir	fâtır
kâdir	kâsir	kâfir
mâhir	nâdir	nâşir
nâsir	vâfir	

Değildir mucib-i kıymet-'anâsır

İder zî-kıymet eşyâyı cevâhir

tebâdür	tekâsür	cevâhir
defâtir	'anâsır	mü'essir
mübâşir	müzâhir	ma'âbir
muğâyir	mefâhir	makâbir
mükâbir	menâbir	

Gelir tedric ile suçlar olur bir çok tekâsir

Bu tâksirât-ı külliden zuhûr eyler mahâzir

tebâşir	tesâvir	tefâsir
takârir	tekâsir	cemâhir
'asâfir	mahâzir	meşâhir
makâdir		

-s.500-

Bâb-ı Tâsi'

"ZÂ KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Savletinden düşmenin eyler ise izhâr-ı 'acz

Tard it andan gâlibiyet-i râyetin sen eyle rekz

cevz	hacz	hırz
recz	rekz	remz
sebz	tarz	'acz
gamz	farz	kenz
mağz		

İdenler doğruluk dârında gayretle tahayyüz
İderler feyz ü ikbâl-i sa'âdetle temeyyüz
taharrüz tâhayyüz temeyyüz
tehezzüz mücehhez mu'accez
mu'azzez muhayyez

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elif"

Sakla sırrın itme hiçbir kimseye sen keşf-i râz
Çünkü sonra sakla dırsın saklamaz eyler o nâz
bâz râz sâz
nâz

Kimseye yalvarma mahcûb olma sen ol serfirâz
Merd olan zirâ Hudâ'dan gayrûya itmez niyâz
piyâz cihâz cevâz
hicâz dırâz firâz
güdâz kirâz mücâz
mecâz niyâz

Kelâma bî-te'emmül itme âgâz
Dehânından çıkarma sen boş âvâz
ibrâz ihrâz i'câz
âgrâz âgâz âgmâz
ifrâz ılgâz icâz
anbâz âvâz bînâz
perdâz pervâz hubbâz
dilbâz demsâz sırbâz
şehbâz nâ-sâz

Kim ki 'âdildir ider zulm eylemekten ihtirâz
Kesb ider dünyâda vü 'ukbâda hayli imtiyâz

ihtirâz imtiyâz ihtizâz

-s.501-

bî-niyâz cilde-bâz cilvesâz
serfirâr 'işvebâz

"Ridf-i Vâvî"

Felekdir bu gelir elbette bir rûz
İder mağrûr câhı hânümân sûz
dûz rûz sûz

Âşinâ-yı 'ilm-i hikmetler ider keşf-i rumûz
Anlara meftûh olur bî-şübhe ebvâb-ı künûz
Olunca âdemin bahtı müsâ'id tâlî'i firûz
Olur her bir günü dehrin ona bir 'ıyd u nevrûz
kayrûz mahcûz merkûz
mermûz meknûz mehmûz
nevrûz

"Ridf-i Yâyi"

Lisâna düşmeyüb sen olmamak ister isen tâ'ciz
Çalış tut ağzını dâ'im kelâma eyle gel perhîz
ebrîz âmîz engîz
pervîz perhîz tecvîz
ta'ciz temyîz tehzîz
dehlîz
Edebsiz karşısında ekserî ehl-i edeb 'âciz
Kalır zâhirde zirâ bî-edebîle söz değıl câ'iz
bâriz câ'iz hâ'iz
hâciz râmiz 'âciz
fâ'iz

Bâb-ı 'Âşir "SİN KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Yalan söyletmeğe cebreyle kâdirsen bâşın kes
Yine merd-i hakîkîden çıkar sanma yalan ses
es üs bes
hiss has res
ses fes kes
mes

Kâbiliyet olmayınca neylesün insâna ders
Kâbiliyetsiz olanlar derk ider her şey'i ters

-s.502-

üns	pürs	ters
habs	hıdıs	hâms
hums	ders	re's
şems	'aks	gars
gats	fürs	kuds
kabs	kels	lems
meks	nüks	nuhs
nefs	ye's	

Dil belâsıyla hezâr olmuş hemîşedir kafes

Kes sesin habs olmamak istersen ey sâhib-i nefes

ehass	teres	ceres
'ades	feres	kafes
kümes	nefes	nekes

(-----)

tecessüs	tahassüs	tederrüs
teferrüs	tekellüs	telebbüs
teneffüs		

Eğer bir iş olursa hüsn-i niyetle mü'esses

Zuhûr eyler o işden şübhesiz fi'l-i mukaddes

muhammes	mededres	mü'desses
mukaddes	mü'esses	

"Kâfiye-i Müreddefe"

Kansa bir kâre eğer evvelce bir hükm-i esâs

Değme şeylerle bozulmaz yokdur ol kâre hirâs

esâs	pâlâs	temâs
cinâs	hevâs	kıyâs
libâs	nehâs	hirâs

Gösterir kendini ahmak gibi ekser dessâs

O sıfatlâ yanaşır işleri eyler ihsâs

elmâs	enfâs	eynâs
dessâs	kırtâs	kıstâs
mikyâs	vesvâs	

Nûr-ı 'ilm ü ma'rifet bir kalba itse in'ikâs

En küçük bir zerreden bin hikmet eyler iktibâs

iktibâs	iltibâs	iltimâs
indirâs	in'ikâs	bıkıyâs
hakşinâs		

"Ridf-i Vâvî"

Kötü her yerde fenâdır nitekim vech-i 'abûs
Güzel olmaz sûs ile zînet ile olsâ 'arûs

cûlûs	derûs	şemûs
'abûs	'arûs	fürûs
mecûs	nûfûs	

-s.503-

Şarâbın gâyeti ey ehl-i nâmus
Yâ kılıc u sekte dir yâ sâr u kâbus

câmûs	sâlûs	tâvûs
fânûs	kâmûs	kâbûs
nâkûs	nâmûs	

Bilâ cûrm ü hatâ şâyed olursan zulm ile mahbûs
Sanâ imdâd ider 'adl-i ilâhî olma gel me'yûs

efsûs	kudûs	keylûs
keymûs	me'nûs	me'yûs
mâhbûs	mâhrûs	mâ'kûs
melbûs		

"Ridf-i Yâyi"

Çok sakın nâdâna olma hem celîs
Geçmesün beyhûde bak ömr-i nefîs

enîs	celîs	hasîs
hamîs	zenîs	selîs
makîs	nefîs	

Kıymet ü kadrini 'ilmin kim iderse takdîs
Anâ elvâh-ı tabi'ât bile eyler tedrîs

te'sîs	tecnîs	tahmîs
tahmîs	tedrîs	tesdîs
takdîs	telbîs	

"Kâfiye-i Mü'essese"

Olursan hilkat-ı 'irfânı lâbis
Hemîşe sen olursun sadra câlis

pâris	câlis	fâris
lâbis	yâbis	

İdenler halka ilkâ-yı desâ'is
Kalırlar sonra anlar bi-mevânîs

desâ'is	'arâ'is	mücâlis
mücânîs	medâris	mülâbis
mevânîs	nefâ'is	

Bâb-ı Hâdi-i 'Aşr "ŞİN KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Hulk olurduk sa'y için gel durma boş
Kendi kârın yoksâ sen imdâdâ koş

aş	eş	iş
baş	beş	boş
diş	şas	şiş
şeş	taş	kaş
kuş	kış	beş
yaş		

-s.504-

Bir mürüvvet sâhibi bir şey sana eylerse bahş
Hem teşekkür eyle hem de lutfını it kalbe nâkş

arş	bahş	batş
terş	ceyş	rahş
ra's	'arş	'atş
fahş	ferş	geyş
na's	nakş	

Ma'rifet bâğından aslâ tatmamış câhil yemiş
'Ârifân amâ ânın bin dürlüsünden çok yemiş

iniş	biş	biniş
dönüş	kapış	kasış
karış	kazış	kaçış

kalış	kamış	kayış
görüş	gülüş	gümüş
yatış	yarış	yazış
yanış	yeniş	yemiş
yemiş	yeyiş	

İden her kârına hâhişle verziş
Alır encâm-ı işinden hayl bahşiş

alkış	bahşiş	renciş
sûziş	şûriş	gerdiş
günciş	güşiş	verziş

"Rıdf-i Elifî"

Sana sâdık görünen her kişi olmaz sırdâş
Her olur olmazsa kalbindeki sır olmaz fâş

pâş	hâş	dâş
fâş		

İşine pekçe sarıl her ne kadar azsa ma'âş
Gün olur bollâdır Allâh ânı sen itme telâş

telâş	hırâş	fârâş
kumâş	mâ'âş	

İtme evbâşı sakın kendine yâ hû pâ-dâş
Sânâ şerri dokunur sen de olursun evbâş

evbâş	pâdâş	pürhâş
haffâş	sâpâş	'ayyâş
ferrâş	kallâş	bennâş
nakkâş		

"Rıdf-i Vâvî"

Eski darb-ı meseldir eyle sen bu kavli gûş
Âb-ı hayvân olsa da nâdân elinden itme nûş

cûş	hûş	dûş
gûş	nûş	hûş

-s.505-

Bî-edeb şâyed fenâ sözlerle eylerse hurûş

Çok sâkın virme cevâb öyle sefihe ol hamûş

cüyûş	hurûş	hâmûş
fürûş	nukûş	vuhûş

Sanâ serd itseler bir fikr-i mağşûş

Kabûl itme ânınla olmâ mehhûş

âgûş	hamûş	medhûş
matrûş	mefrûş	mağşûş
mengûş	menkûş	

"Ridf-i Yâî"

Niş-i nâhl-i 'ilelin zehrîn idenler derbîş

Bâl için müddet-i 'ömründe yemez onlar niş

pîş	haviş	rîş
'iys	nîş	•
•	•	•
tahdîş	tahrîş	teşvîş
teftîş	tefriş	tenkîş
tevhiş		

"Kâfiye-i Mü'essese"

Yetimi lutf-ı ihsânınla eylersen nüvâziş

Virir rezzâk-ı 'âlem rızkına pek çok güşâyîş

sipârîş	sitâyîş	güşâyîş
nümâyîş	nüvâziş	.

Onikinci Bâb

"SÂD KÂFİYESİ"

"İş bu sâd kâfiyesi pek dâr olduğu cihetle kelimelerin vezin tertibâtı bi'z-zarûre tamâmen icrâ olunamâdı.

"Kâfiye-i Mücerrede"

Sana bir eski mesel söyleyeyim gel kulak as

Bâsacak câyı gör evvelce güzel öyle bas

as	bas	kas
mas	nas	•
hars	raks	şahs

-s.506-

kurs	•	•
ahass	kısas	•
muhtass	mahlâs	merfâs
tabasbus	taharrûs	teşahhus
tefahhus	•	•

"Kâfiye-i Müreddefe"

Büyüğün mâl ile olmaz ânâ lâzımdır ihlâs
Şeref bulmaz çıkarmağlâ denizden incü gavvâs
hâs hâlas râsâs
kısâs ihsâs ihlâs
eşhâs rakkâs gavvâs

"Ridf-i Vâvî"

Bir işin bed'ide olsâ hüsn-i niyyetle hulûs
Hâyır ile teknil olursun şübe itme ol husûs

husûs	hulûs	kusûs
mâhsûs	mansûs	nasûs

"Ridf-i Yâyi"

Mâl-ı dünyâyâ sâkın olma harîs
Çünkü gitmez kabre illâ bir kamîs
harîs rahîs kamîs

Kim ider hayr işe evkâtını hasr ü tahsîs
Ânı da şerden ider Hazret-i Allah tahlîs

tahrîs	terhîs	tahsîs
tahlîs	teşhîs	telhîs

Onüçüncü Bâb

"DÂD KÂFİYESİ"

"Bu bâb dahî sâd kavâfisi gibi tenûk olduğundan
kelmâtın vezinleri i'tibâriyle tensik olunâmadı."

"Kâfiye-i Mücerrede"

Akçesiz kalsan sâna dâr gelmiş olsâ rûy-ı ârz
İsteme bir kimseden bir şey sâkın sen âlmâ kârz
arz ba'z buz
beyz humz hâvz

hayz	ravz	'arz
'ırz	gamz	farz
kâyz	kabz	karz
mâhz	nakz	•

Olsa bir işde eğer su'-i garâz
Çıkmaz ol işden güzelce bir 'avaz

'araz	'avaz	garaz
mâraz	•	•

Kâfiye-i Müreddefe

"Ridf-i Elif"

Ebeddir bil tabîb-i cümle emrâz
Helâk itmez tabîbi değme i'râz

i'râz	a'râz	agrâz
ağmâz	ikrâz	emrâz
enkâz	feyyâz	mikrâz

"Ridf-i Yâî"

Güzel iş ister isen ehline eyle tefviz
Sevgini bekle anâ ortada itme tâ'rîz

tebeyyüz	tahriz	tâ'rîz
tefviz	takriz	•

Ondördüncü Bâb

"TÂ KÂFİYESİ"

Kâfiye-i Mücerrede

Kâmil olmaklıkda en evvelki şart
Eylemekdir lâyıkiyla nefsi zabt

bast	hâbt	zâbt
hâlt	rabt	sâbt
şart	zâbt	fart
kaht	nabt	•

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elif"

Rişedâr-ı zulme olsâ kuş tüyünden bir bisât
Mehrem-i 'âdl olmayıncâ görmez ol hâb neşât

bisât	ribât	semât
sır'ât	kâmât	muhât

neşât

nikât

•

-s.508-

İşinde mu'tedil ol sen sakın gösterme ifrât

Ki ifrât eylemek eyler umûrun ferin ıskât

ihyât

iskât

işrât

i'lât

ifrât

ihbât

hayyât

hattât

kirât

vâtvât

•

•

Bî-edebden pek sakın itme ânınla ihtilât

Akrabadan olsa dâ kes kâlmâsun bir irtibât

irtibât

ihtiyât

ihtilât

iltikât

inbisât

inhitât

"Ridf-i Vâvî"

Âhen olsa mukbili terfî' iden cümle huyût

Kesrider dest-i felek bir gün ider elbet sükût

hutût

huyût

sukût

şurût

menût

hebût

İstiyorsan olasıñ 'âlem içinde mağbût

Çalış olsun senin 'âlemde umûrun mazbût

mepsût

mahrût

mahtût

mahlût

merbût

meşrût

mâzbût

mağbût

menkût

mehbût

•

•

Ridf-i Yâyi

Eğer müfsidlerin efkârını lâzımsa taglît

Hemân anlar gibi bir âdemi sen eyle tavsît

tahtît

tâhlît

tâslît

taglît

tefrît

tâksît

tenşît

tenkît

tenmît

tavsît

•

•

On Beşinci Bâb

'AYIN KÂFİYESİ'

"Kâfiye-i Mücesseme"

Hayrâ bezl it mâlını vâris içün sen itme cem'

Bakma kendin âhiri tenvîr içün sen hemçü şem'

bel'	bey'	cem'
hâl'	def'	zer'
ref'	seb'	sec'
sem'	şem'	fer'
kâl'	kâm'	lem'
men'	nez'	•

-s.509-

Olunca dâr-ı âdem gâyet evsâ'

Olsun enzâr-ı agyâre o mâtâmâ'

evsâ'	ısbâ'	bürkâ'
mecmâ'	medfâ'	mâtlâ'
mâtâmâ'	mâktâ'	•

Tekebbür hânesinden çık o yerde tutmâ bir mevki'

Tevâzu'dârını dâ'im iden sen kendine mevzi'

mübdi'	merci'	mukni'
mûci'	mevzi'	mevki'

Çalış her 'âlem zirâ fenler itdikçe tenevvü'

İder kâdrin senin 'âlemde ol rûtbe tereffü'

tecümmü'	tereffü'	teşeyyü'
tasannu'	tazarru'	telemmü'
temannü'	tenevvü	teveccü'
tevakku'	•	•

Muvâfık olmayub mâ'nâyâ söz olsâ müseccâ'

Ne hâsıl öyle sözlerden velev olsun murassâ'

murabbâ'	murassâ'	musânnâ'
müsecca'	muşamma'	müsebba'
mülâmmâ'	•	•

Olmak istersen eğer esrâr-ı 'ilme muttâlî'

Ehl-i fâzılın meclisde dâ'imâ ol müstemi'

müctemi'	muhteri'	mürtefi'
müstemi'	muttali'	mültemi'
mümteni'	müntabi'	müntefi'
mündefi	münkati'	

Kâfiye-i Müreddefe

"Ridf-i Elifi"

Mülâyim sözle sa'y it hasmını sen eyle iknâ'

Eğer olmazsa zorla it ânın ibsârın itmâ'

ibdâ'	itbâ'	ictimâ'
ircâ'	irzâ'	esmâ'

işbâ'	ızlâ'	itmâ'
iknâ'	zerrâ'	mısrâ'

Olsa bir kârın eğer encâm icâbı sudâ'

Terk it ol kârı eğer mümkünse sen itme nizâ'

zirâ'	rızâ'	semâ'
şücâ'	şu'â'	sudâ'
ziyâ'	kâlâ'	metâ'
mutâ'	nizâ'	vedâ'

Lutf eyle biçârenin it arz-ı hâlin istimâ'

Kârını tervice sa'yeyle sen itme imtinâ'

ittibâ'	ittisâ'	ictimâ'
ihtirâ'	irtizâ'	istimâ'
ittılâ'	iltimâ'	imtinâ'
indifâ	inkıtâ	•

-s.510-

Ridf-i Vâvî

Hak görüb hâk belleyüb bir kârı eylersen şürû'

Mültemisler hâtırçün itme sen ondân rücû'

cumû'	huşû'	huzû'
dümû'	rucû'	rûkû'
şurû'	şuyû'	tülû'
furû'	vûkû'	

Kâzanmaz hâk olunca âdemin da'vâsı nâ-meşrû'

Bugün bir dinleyen olsâ yarın olmâz o iş mesmû'

metbû'	mecmû'	medfû'
merfû'	mesmû'	meşrû'
masrû'	masnû'	matbû'
mâktû'	memnû'	mevdû'

Ridf-i Yâvî

'Âlemi tatyibe sâ'y eyle hemîşe ol şefî'

Tatlı söz söyle lisânâ olmâ sen kul şenî'

bedî'	râzî'	refî'
serî'	semî'	şecî'
şefî'	şenî'	mûtî'
menî'	vâsî'	.

Te'hir-i hayr içün câ'iz değildir eyle tesrî'

Bu yoldâ kıymetin bil vaktinin sen itme tazvî'

terbî'	tercî'	tersî'
--------	--------	--------

terfî'	tesrî'	teşyî'
teşcî'	teşnî'	tasnî'
tazyî'	taktî'	tenvî'
nevdi'	tevzi'	tevki'

"Kâfiye-i Mü'essese"

Olursâ bezm-i ihvân içre bir kıymetli şey' zâyî'
Tâharri itmek isterlerse zinhâr olmâ sen mâni'

bâyî'	tâbi'	câmi'
râci'	sâtî'	sâmi'
sânî'	zâyî'	tâbi'
tâli'	kâtî'	lâmi'
vâsi'	nâfi'	vâki'

Çalış bir sanât öğren çünkü hep ehl-i sanâyi'
Yaşarlâr begden a'lâ kesb iderler çok menâfi'

tevâbi'	cevâmi'	sânâyi'
sâvâmi'	mecâmi'	mesâmi'
menâbi'	muzâri'	münâzi'
menâfi'	muvâzi'	mevâki'
mevâni'	•	•

-s.511-

On Altıncı Bâb "GÂYN KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mü'essese"

Merd isen urmâ şütûmunla kulûb-ı nâsa dâğ
Bed-zebân olmâ sâkın menfûr olursun hemçü zâğ

bâğ	çâğ	dâğ
zâğ	zâğ	sâğ
tâğ	bâğ	•

Hiç yorulmâ sözle kânâmâz ânâmâz söz bî - dimâğ
Nefî olmaz yoksân â'mâ dârınâ yüz bin çerâğ

âyâğ	otâğ	çerâğ
dimâğ	dâmâğ	şerâğ
ferâğ	mesâğ	•

On Yedinci Bâb "FÂ KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Rû-be-rû geldikde sen hısmınla eyle 'âtf-ı târf
Reng-i rûyundâ ânın her mâksâdın sen eyle keşf

ülf	enf	benf
sarf	sakf	târf
zarf	'atf	'urf
'unf	keşf	vakf

Eblehe virme sakın dürr ü sadev

Kâdrini bilmez ider mahv u telef

âhef	tehef	telef
redev	selef	şeref
sâdev	târaf	'âlef
kelef	müceff	•

İdersen boş yere dâ'im tekellûf

İdersin 'âkıbet bir gün te'essûf

te'essûf	tahallûf	teşerrûf
tasarruf	tasavvuf	tâtarruf

-s.512-

ta'attuf	tekellûf	telâttuf
----------	----------	----------

Bî gârîb ü bî-kesin olsâ mizâcî münharîf

Çeşm-i rahm ü şefkâtın olsun ânâ hep mün'atîf

muttasîf	muhtelif	mu'terîf
mu'tekîf	münharîf	münhasîf
munsarîf	mut'atîf	münkesîf

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elîfî"

Toğrı söyle çıkmâsun zinhâr ağzından hilâf

İhtiyâr-ı kezb idenler çünkü olmazlâr mu'âf

hilâf	zihâf	zifâf
tâvâf	gılâf	güzâf
kifâf	mâtâf	mu'âf

Olursâ zıkr ü fikrin her dem insâf

Sana hakdan gelür bin dürlü eltâf

eclâf	âhlâf	isrâf
is'âf	eslâf	eşrâf
esnâf	etrâf	a'râf
eknâf	eltâf	insâf
evsâf	hâttâf	hassâf
şeffâf	sârrâf	•

Kim ki da'vâ eylemez 'aczin ider hep i'tirâf

Müdde'iden çok ider esmâr-ı 'ilmi iktitâf

ittisâf	i'tirâf	i'tisâf
---------	---------	---------

i'tikâf	iktitâf	inhirâf
inkisâf	inkişâf	•
Dü-tâ olmuş olan pîri görüb sen itme istihfâf		
Du'âsın almağa sa'y it elin öp eyle istis'âf		
istihfâf	istisgâf	isti'tâf
istikşâf	istinkâf	istinâf
Kendini gösterse şâyed ibtidâ bir iş mähûf		
Havfidüb terk eyleme tedzîcen it kesb-i vukûf		
ulûf	hurûf	husûf
ra'ûf	sufûf	sunûf
zuyûf	zurûf	küsûf
keşûf	mahûf	vukûf
Oluncâ zıkr ü fikrin hayra ma'tûf		
Tarîk-i hayr olur elbette mekşûf		
mahzûf	masrûf	mâzrûf
ma'rûf	ma'tûf	meksûf
mekşûf	melfûf	mevsûf
mevkûf	•	•

"Ridf-i Yâyi"

Olmâyıncâ bir kişi gâyet 'âfif

Uçsâ olmâz kâvmi beyninde şerîf

harîf	redîf	şerîf
za'îf	zarîf	'âfif
keşîf	latîf	münîf
nahîf	nazîf	•

Güç işleri sa'yınlâ sen eyle tahfîf

Sâna hoş gelmeyiñi gayruyâ itme teklîf

te'lîf	tahrîf	tahfîf
tahlîf	tahvîf	terdif
tezyîf	teşrîf	tâsrîf
tasnîf	taz'îf	tâ'rîf
teklîf	tensîf	tânzîf
tavsîf	tâvzîf	tevfîk

Hıyânet ehlini korkaklığından bilsen ey 'ârîf

Meseldir çünkü dirler her olân hâ'in olur hâ'if

hâ'if	râ'if	tâ'if
'ârîf	'âtîf	'âkîf
kâşîf	hâtîf	•

Hakâret görse bir yerde eğer ehl-i ma'ârif
Olur bin yerde bin dürlü ta'zime müsâdif

tavâ'if	zarâ'if	'avârif
'avâtif	letâ'if	muhâlif
müsâdif	ma'ârif	mevâkıb
vezâ'if		

On Sekizinci Bâb

"KÂF KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Müccerrede"

Öğünme mâlnâ sen öyle çok çok
Buna 'âlem dinür bundâ neler yok

ok	çok	sok
tok	yok	•

Hep birâderdir benî âdem âyırmâz garb u şârk
Cümlesin siyyân tut gösterme sen onlardâ fark

hârk	sâhk	şârk
'âşk	'âvk	gârk
fârk	•	•

Eyle sen târih ile her şeb tevâggül tâ şafâk
Gösterir mirât-veş âtiyi çünki mâ-sebâk

âhâkk	râmak	sebak
şafak	tıbâk	'ârak
fîrak	nesâk	vârâk

-s.514-

Nerde gezse neylerse kurtulmâz elbette kaçak
Bend ider pâyin ânın bir gün bu 'âlemde tuzâk

âyak	atak	başak
bunâk	talâk	turak
saçak	sıcak	târak
tuzâk	tâyâk	kabâk
kaçak	kâpak	konak
kuşâk	kıyâk	yasak
yemâk	yâtak	yânak

Ne kâdâr itse tefekkür yine fikr-i âhmâk
İdemez hikmet-i eşyâya teferrüs-i mutlâk

ahmak	elyak	ırmak
pârmak	revnâk	zanbak
müştaş	mülhâk	münşâkk
mutlak	muğlâk	•

Tâ'aşşuk eylersen tahsile göster çok teşevvuk
Sanâ âsân olur râhî ider feyzi ta'alluk

tâharruk	tahakkuk	tâhalluk
teşavvuk	tasadduk	ta'aşşuk
ta'alluk	teferruk	temelluk

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elifî"

Çalışırsan ider elbette Cenâb-ı Hâlâk
Seni mes'ûd iden âdemlere yâ hû el-hâk

ahdâk	ihrâk	ahlâk
erzâk	esvâk	işrâk
eşvâk	ıtbâk	ıtlâk
etvâk	i'tâk	iğrâk
iğlâk	ilhâk	ilsâk
intâk	infâk	tiryâk
hınâk	hâlâk	rezzâk
'uşşâk	mızrâk	müştâk
mısdâk	misâk	•

Eylese diller muhabbet olsa ciddi ittifâk
Zâhiren âyrılalâr dâ mâ'nen olmaz iftirâk

ittifâk	ihtirâk	ihtinâk
iştikâk	iftirâk	iltihâk
iltisâk	inşikâk	intibâk
infilâk	tumturâk	•

Ridf-i Vâvî

Pek mücerredir bu 'âlemde olur merd-i hâlûk
Her cihetle mü'temen her hâle şâyân-ı vüsûk

bürûk	hâlûk	'ârûk
lâhûk	lüsûk	nutûk
vüsûk	•	•

Gınâ virmez sanâ mâl olmaz elbet mâl-ı mesrûk
Yâ hırsızlâr çâlâr yâhûd olur hânenle mährûk

mahrûk	mâhlûk	mezrûk
mesmûk	mesrûk	mesbûk
ma'tûk	ma'sûk	mefrûk
mağrûk	melsûk	mentûk
mevsûk	•	•

"Rif-i Yâvî"

Yoldâ lâzımdır eğerçe bir refik
Lâzım âma ol refik olsun şefik

hârik	dakik	rasik
rahik	refik	rakik
şefik	şakik	târik
'atik	'akik	'amik
garik	fârik	vefik

İdersen fâzlını 'irfânını bir 'ârifin tasdik

O 'ârifden rumûz-ı hikmeti sen durmâ it tahkik

tâhkik	tedkik	terfik
teşvik	tâsdik	tât bik
tâtlık	tâ'lik	tâ'mik
tâ'vik	tefrik	teflık
tensik	tenmik	tevsik
tevfik	sıddik	•

"Kâfiye-i Mü'essese"

Sen eğer cümle umûrunda olursân sâdik

Seni mes'ûd ider elbette Cenâb-ı Hâlik

hâzik	hâlik	râhik
sâ'ik	sâbık	sârık
sâdik	târik	'âşık
fâ'ik	fârik	fâsık
lâhik	nâtık	nâmık
vâmık	•	•

Muvâfik sandığın yârin zuhûr itse münâfik

Ânınla durma sen eyle hemân kat'-ı 'âlâ'ik

hâvârik	şakâ'ik	'alâ'ik
mürâhik	meşârik	mutâbık
mu'ânık	müfârik	mulâsık
menâtık	münâfik	muvâfik

On Dokuzuncu Bâb

"KEF KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Çekilse müşterekler kalmış olsân işde sen tek

Muhakkakdır sanâ andan mazarrat gel elin çek

ek	pek	tek
çek	dek	sek
şek	fek	•

Kâl ü hâlınden sanâ düşmen eğer virmezse renk

Reng-i rûyından ânın maksûdını sen eyle derk

eşk	berk	terk
tenk	cenk	derk
delk	denk	renk
jenk	sebk	senk
merk	nevk	•

Rızkını tahsil için sa'y eyle sen sarf it emek
Çünkü deryâlar bile 'âtıllara virmez semek

etek	elek	emek
bebek	petek	benek
bilek	tüfek	çörek
çilek	çiçek	döşek
direk	semek	şebek
felek	kelek	kürek
küçek	kepek	melek
nemek	yemek	•

Devâm eyler koşarsa kârınâ bir sâhib-i meslek
İder tâhsil-i maksad ol kişi mes'ûd olur lâ-şekk

ekmek	zirek	şimşek
kevdek	gevdek	mâhrek
meslek	menfek	lâşekk

Gâm-ı dünyâ ile gel olma dil-tenk
Ferahnâk ol kedere eyle âhenk

örnek	âhenk	diltenk
ferhenk	nirenk	

"Kâfiye-i Müredeffe"

"Ridf-i Elifî"

Nefs ârdınca giden bi-havf ü bâk
Dâmen-i nâmûsını eyler o çâk

bâk	pâk	çâk
hâk	nâk	•

Mekânı olsa şâyed mukbilin eflâk
Felek çekmez ânı bir gün ider ihlâk

-s.517-

etrâk	idrâk	işrâk
iflâk	imsâk	emlâk
ihlâk	çâlâk	dehhâk
misvâk	nemnâk	•

Bî-edebler silkine her kim iderse inhimâk

Anların her hâline bi-şübhe eyler iştirâk

iştirâk

insilâk

infilâk

inhimâk

•

•

"Rîdf-i Vâvî"

Çalış kim tutduğun yol olsun 'âlemde meşkûk

Ki îsâl eylemez semt-i necâta râh-ı metrûk

mebrûk

metrûk

mahkûk

meslûk

meşkûk

memlûk

"Rîdf-i Yâvî"

İdersen âhiri bir zenbe tâhrîk

İdersin nefisini ol zenbe teşrîk

tebrîk

tâhrîk

teslik

teşrîk

temlik

•

"Kâfiye-i Mü'essese"

Olanlâr mülk-i ilm ü fâzla mâlik

Olurlâr devlet-i dünyâyı târik

târik

sâlik

mâlik

nâsik

hâlik

•

Yirminci Bâb

"LÂM KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Tâli'in yardım idüb fırsat sana ger virse el

Müntakim olma çalış dünyâyı tatâyub eyle gel

el

bil

tel

çil

hill

gül

gel

•

•

Hep güzel söyler isen eylersin elbet celb-i dil

Mârı sürâhenden ihrâc eylemiştir tâtlı dil

il

bil

dil

dil

zi

sil

zill

gıl

gül

-s.518-

Hâzm-ı ikbâl it sakın sen eyleme tâtvil-i zeyl

İktifâ it eser-i 'adle semt-i cevre itme meyl

âsl

bezl

bâ'l

cehl	hâbl	havl
zeyl	reml	sehl
tabl	'adl	'akl
katl	la'l	leyl
meyl	necl	nahl
nesl	na'l	nakl

Sanâ bir fâ'ide virmez â gözüm tûl-ı emel

Gelir elbette bulur her ne ise hükm-i ezel

ecel	ezel	âkıl
emel	bedel	bâsâl
bâgâl	temel	cebel
cedel	cemel	cûmel
hâcel	hâlel	reçel
mesel	mâhâl	milel

Meseldir bu pederler söylemiş evvel

Buyur iş tâ sana pend eylesün tenbel

ânkâl	ecmel	echel
âhvâl	erzel	esfel
eshel	etvel	ekmel
evvel	tenbel	cedvel
sâykal	mücmel	mühmel
muhtel	medhel	mürsel
mu'tel	mefsel	mâfsal
maktel	münhal	menzil
muhmel	•	•

Sakın gösterme sen bir emr-i meşrû'â ta'allül

Musânnâ'-ı 'illetin zîrâ ider cedde tebeddül

tebeddül	tahâvvül	tezellül
tese'ül	tatavvül	ta'tallül
tevessül	•	•

Umûr-ı memleket kâmillere olsâ muhâvvel

Olur elbette devlet işleri gâyet mükemmel

mübeddel	muhâvvel	müdellet
müseccel	müşekkel	musikal
mutavvel	mu'accel	mu'attel
mu'âssal	mufâzzal	mükemmel
mü'eccel	•	•

Olmâ ey dâná müdâhiş hakkı söyle kalma lâl

Emr-i ma'rûf nehi müntekirle sen ol hayrâ dâll

âl	bâl	hâl
----	-----	-----

dâl	sâl	şâl
'âl	fâl	kâl
lâl	mâl	•

-s.519-

Eyle tâhsîl-i edeb ol sen hemîşe hoş hûsâl

Çünkü kalâ-yı edebdir âhsen-i zeyn-i ricâl

bilâl	tilâl	cibâl
cidâl	çakâl	celâl
cemâl	recâl	hûsâl
halâl	hayâl	ricâl
zilâl	sü'âl	şimâl
zılâl	'iyâl	gazâl
kâtâl	kelâl	kemâl
leyâl	mecâl	muhâl
mâkâl	melâl	menâl
mevâl	nî'âl	nevâl
nihâl	vebâl	•

Güneş-âsâ fûrûzândır bu âhvâl

İder men ü ezâ ihsâmı ebtâl

ibcâl	ibdâl	ebtâl
iskâl	iclâl	icmâl
ecyâl	âhvâl	ihlâl
idhâl	izlâl	izbâl
irsâl	ezlâl	ishâl
işgâl	işkâl	eşkâl
ızlâl	etfâl	i'lâl
i'mâl	iğfâl	iğlâl
âkvâl	ikmâl	emvâl
emyâl	inzâl	ihmâl
isâl	battâl	bevâl
timsâl	cemmâl	cühhâl
hammâl	halhâl	dellâl
dünbâl	remmâl	seyyâl
şehbâl	gassâl	fâ'âl
kühhâl	miskâl	menvâl
meyyâl	•	•

Re'y-i hodunla temelsiz şeyle itme iştigâl

Eyle erbâb-ı kemâle her işinde imtisâl

ibtizâl	ittisâl	ihtimâl
ihtilâl	irtihâl	iştigâl

iştimâl	i'tidâl	i'tizâl
i'tilâl	imtisâl	intikâl
in'izâl	infisâl	infi'âl
berkemâl	•	•

Umûrunda sâkın sen itme isti'câl

'Acûlî çûnki seytân eyler istikbâl

istibdâl	istiskâl	istihsâl
istihlâl	istidlâl	isti'câl
istikbâl	istiklâl	•

"Ridf-i Vâvî"

Toğrı yoldan eyleme zinhâr 'udûl

Bâb-ı Hakk'dan gayrûya itme duhûl

ekûl	betûl	cehûl
husûl	hulûl	humûl
huyûl	duhûl	zühûl
resûl	şumûl	'udûl
fusûl	fuhûl	kâbûl
mûsûl	melûl	•

Sana ahmak dinür sonra olursun sen de nâ-makbûl

Düşünde söyle çûnki sözlerin olmâz ise mâ'kûl

mebzûl	mechûl	mâhsûl
mâhlûl	mâhmûl	mâhzûl
medlûl	mersûl	meslûl
meşgûl	meşmûl	mâ'zûl
mâ'kûl	ma'mûl	mefûl
makbûl	mâktûl	menzûl
mevsûl	•	•

Ridf-i Yâyi

Sanâ kibr eyleyene gitme sâkın olma halîl

Mütekebbirler olur çûnki nihâyette zelîl

bâhîl	sâkîl	cezîl
celîl	cemîl	cemîl
hâlîl	dâhîl	delîl
zelîl	zelîl	zelîl
sebîl	sefil	'âlîl
fetîl	kâtîl	kâlîl
vekîl	•	•
•	•	•

Çalış kadd-ı yemininle ma'âşın eyle tahsîl
İdersin sonra dâmen-i nâ-pâki takbîl

te'vîl	tebcîl	tebdîl
techîl	tâshîl	tâhmîl
tahvîl	tâhlîl	tahyîl
terzîl	teshîl	tesvîl
teşkil	tatvîl	ta'cil
ta'lîl	tâfsîl	tâfzîl
tâkbîl	tâklîl	temsîl
tekvîl	tehlîl	

Kâfiye-i Mü'essese

Çalışdır oğlını tahsîle bundâ olma gâfil
Sânâ lûgat okur zîrâ kalırsa sonra câhil

câhil	hâmil	sâ'il
şâmil	şâ'il	'âkil
'âmil	gâfil	fâ'il
kâ'il	kâtil	kâbil
kâmil	kâhil	mâ'il
nâkil	vâsıl	•

Muzırr bir şey sorarlarsa âna göster tecâhül
Velev tâsyîk iderlerse yine göster tegâfûl

tecâhül	tesâhül	teşâkûl
tetâvül	tegâfûl	tekâbül
tekâsül	temâyül	tenâsül

Cihândır bu değil bir âdeme âhir-i müşâkil
Kimi kâsır kimi kâmil olur misl-i enâmil

erâzil	esâfil	emâsil
enâmil	evâ'il	resâ'il
şemâ'il	'avâmil	gavâ'il
fevâsıl	kabâ'il	muḥâfil
meşâkil	mu'âdil	mukâbil
mümâsil	nevâfil	heyâkil

Yırmıncı Bâb

"MİM KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

'Ayb-ı fâhişdir mezemmet kimseyi itme zem
Dâ'imâ hoş söyle zem bâbında asla açmâ fem
em cem dem

zem	sem	şem
fem	kem	gem
nem	hem	yem

Başlıyorken bir işe cidden ana sen eyle 'azm

Bir de hazm ol hemîşe göster ol kârındâ hazm

bezm	cezm	hilm
hazm	hâsm	hısm
râhm	rezm	resm
râğm	sehm	şetm

-s.522-

şâhm	şem	'azm
'ilm	fahm	fehmi
germ	lâhm	levm
necm	nerm	vehm

Umma ihsân itdiğin âdemden aslâ bir kerem

Çok teşekkür it eğer çekmez isen andan elem

irem	etem	asemm
â'emm	elem	ümem
ehemm	hârem	hükem
hadem	haşem	direm
rakâm	sekam	âdem
kâdem	kadem	kerem
ni'em	nagem	verem
himem	•	•

Elem ü derde muhibbin bulamazsa merhem

İtme ol 'âcizi esrâr-ı dile sen mahrem

ebsem	edhem	eslem
â'lem	akdem	âkvâm
ekrem	en'âm	hurrem
derhem	rüstem	zemzem
sersem	şebnem	mübrem
mühim	muhrem	merhem
mâkdem	bilmem	munzam
hemdem	•	•

Hakikat cehl ile olmâz tefehhüm

Ânı idrâke lâzımdır ta'allüm

tebessüm	tecessüm	terennüm
tazallüm	tâ'allüm	ta'ammüm
tefehühüm	tekellüm	tena'um
teverrüm	teyemmüm	•

Tutan 'âcizlerin kârın mukâddem

Olur her yerde elbette mükerrem

mütercem	müessem	muharrem
murakkâm	müsellem	musâmmem
mu'azzam	mu'allem	mufâhham
mukâddem	mükerrem	•

Olmâk istersen eğer nâs içinde muhterem

Nef-i hâlkâ hıdmet eyle dâ'imâ ey muhteşem

muhterem	muhteşem	mürtesem
muğtenem	muntâzâm	münkâsım

-s.523-

"Kâfiye-i Müreddefe"

Terk idemem dîrsen cihâna nîk-i nâm

Hoş eser bırakmaklığa kıl cehd-i tâm

bâm	tâm	câm
hâm	dâm	râm
sâm	şâm	'âm
fâm	nâm	•

Ehl-i kibre mukterin olma sakın virme selâm

İctinâb it dâ'imâ hodbin ile itme kelâm

enâm	bekâm	peyâm
hârâm	hırâm	hıyâm
devâm	zükâm	zimâm
selâm	'âvâm	gârâm
kıvâm	kıyâm	kelâm
merâm	meşâm	mâkâm
menâm	hümâm	•

Çalışub eylersen hayr işe dâ'im ikdâm

İrişür 'âvn-ı Hüdâ eyler o kârı itmâm

ibrâm	ithâm	itmâm
ecrâm	ecsâm	ehrâm
ahkâm	idgâm	ârâm
iskâm	islâm	eshâm
asnâm	i'dâm	â'zâm
ağnâm	enhâm	akdâm
ikdâm	aksâm	aklâm
âkvâm	ikrâm	ilzâm
ilhâm	encâm	en'âm
evhâm	eyyâm	bednâm
hammâm	zemmâm	ressâm

sersâm	gümnâm	nemmâm
vehhâm	•	•
Hayr işe her kim iderse ihtimâm		
'Avn-ı Hakk eyler o kâre inzimâm		
ibtisâm	ittisâm	ittihâm
ihtirâm	ihtişâm	ihtitâm
irtisâm	iğtinâm	iktihâm
iltiyâm	intizâm	intikâm
insicâm	inzimâm	inkısâm
inhizâm	ihtimâm	telehgâm
		-s.5524-

Düşse bir kârın eğer eylese de iltizâm

Gıtme nâmerde sâkın eyleme sen istirhâm

istihmâm	istihkâm	istihdâm
istirhâm	istişmâm	isti'lâm
istifhâm	istilzâm	•

"Rıdf-i Vâvî"

Olmasun virsen eğer dilde 'umûm

Söyleme iş yapma aslâ bi-lüzûm

rücûm	rüsûm	sümûm
zulûm	'umûm	gumûm
kudûm	ketûm	lüzûm
nucûm	hücûm	hümûm

Yetimin hakkını vir itme mâhrûm

Olur zîrâ sana her lokma zakkûm

hâlkûm	zakkûm	kâyûm
kelsûm	meczûm	mahrûm
mahkûm	mahmûm	mahtûm
mahdûm	mezmûm	merhûm
mersûm	merkûm	mesmûm
mâzlûm	ma'dûm	ma'sûm
mâ'lûm	mâğmûm	mefhûm
maksûm	mektûm	mânzûm
mevhûm	mevsûm	•

"Rıdf-i Yâvî"

Lutf ile a'dâsınâ gâlib gelir ekser halîm

O giceleyin sözle da'vet itti fir'âvnı kelîm

elîm	besîm	cesîm
------	-------	-------

cehîm	hekîm	hâlîm
râhîm	remîm	zemîm
sakîm	selîm	samîm
'adîm	'âzîm	'âlîm
'akîm	'amîm	fehîm
kadîm	kavîm	kerîm
kelîm	ye'im	nesîm
na'im	vahîm	vesîm
betîm	•	•

'Aczin kârımı her bir işe eyle takdîm

Çalış it hâne-i virâneyi dâ'im terkîm

tetmîm	tecsîm	tâhrîm
tâhkîm	tâhtîm	tersîm
terkîm	termîm	teslîm
tesmîm	tâ'zîm	tâ'lîm
tâ'mîm	tefhîm	takdîm
taksîm	takvîm	tekrîm
teslîm	tanzîm	tevsîm

"Kâfiye-i Mü'essese"

Eğer zulm itdiğin toğrıysâ âdem

Bilir âmmâ ânı halâk-ı 'âlem

âdem	'âlem	bâdem = âslı bâdâm
mâtem		

Hudâ'nın vârlığı her şeyde kâ'im

O vârlıktır iden eşyâyı dâ'im

câzim	hâzım	hâkim
dâ'im	râhim	râsim
râkım	sâlim	şânim
sârim	zâlim	'âlîm
'âzîm	gânim	kâ'im
kâtîm	nâ'im	

Güler yüzle çalış ol cümle 'âlemle mesâlim

Olur rencide dil zirâ olân gayrâ muhâsım

zemâ'im	cerâ'im	havânim
zamâ'im	'alâ'im	ganâ'im
kavâ'im	merâhim	merâsim
muhâsım	mezâhim	mesâlim
mazâlim	mekârim	mülâzım
menâzım	mevâsim	•

Yirmi İkinci Bâb
"NUN KÂFİYESİ"

"Kâfiye-i Mücerrede"

Olmak isterten eğer âsûde ten
İltifât itme harâm ef'âle sen

ben	ten	zen
sen	şen	zân
fen	•	•

Dinle çok çok söyle pek âz çünkü ey merd-i hâsen
Sem'içün bir çift kulak vâd nutk içün tek bir dehen

esen	eken	emen
biten	beden	bezen
hâzan	hasen	diken
delen	dehen	zekân
resen	zagân	zemen
sühân	seren	'âdn
fiten	kesen	besen
leğen	mihen	viren
vatân	yemen	

Eğer isterisen olsun hayâlin hânesi gülşen
Zâmirin nûr-ı 'ilm ü mâ'rifetle eyle sen rûşen

ahsen	ehven	eymen
hırmen	rûşen	rehzen
süsen	me'men	mahzen
kûlhân	gûlşen	mesken
ma'den	neyzen	•

Yeğîn ol her işinde herkese göster temekkûn
Ki bî-rağbet olur dünyâda hep ehl-i televvûn

tebeyyûn	tahassun	tesennûn
tefennûn	tâ'affûn	televvûn
temeddûn	temekkûn	tävâttun
teyakkun	•	•

"Kâfiye-i Müreddefe"

"Ridf-i Elif"

ân	bân	cân
hân	şân	kân
nân	•	•

Nefs-i kayd-ı bende çek virme âmân
Her ne isterse hilâfın tutu hemân

ezân	amân	cinân
------	------	-------

civân	cihân	çıyân
duhân	ziyân	zâmân
ziyân	i'tân	feşân
figân	kurân	kesân
kemân	mekân	mübân
nişân	nihân	vezân
hemân	•	•

Olursâ hâne-i dervîşe mihmân

Kemâl-i şemse irmez zerre noksân

ebdân	itkân	ityân
etmân	ecfân	âhzân
ihsân	ihvân	idmân
iz'ân	ezhân	erkân
ezmân	iskân	isnân
i'lân	i'yân	âğşân
efşân	efgân	âkrân
ekvân	elhân	im'ân
imkân	insân	evzân
eykân	eyvân	bürhân
bostân	bünyân	bühtân
pinhân	püyân	peymân
tebyân	tersân	cüyân
cesbân	çevgân	harmân
hissân	hayrân	hazlân
hüsrân	handân	dermân
destân	dendân	devrân
dihkân	dîvân	rûchân

-s.528-

râhşân	râvzân	ruhban
sübhan	sükkân	sultân
süzân	seyrân	şüc'ân
şükrân	tuğyân	tûfân
tayrân	'Osmân	'addüvvân
'irfân	'uryân	'atşân
'ummân	'ünvân	gufrân
gâltân	gilmân	fettân
fikdân	Kurân	kurbân
katrân	giryân	küfrân
mürgân	müjgân	mennân
mihmân	meydân	nisyân
noksân	nirân	hicrân
yezdân	•	•

Sevinir gâfil olan vakti idince güzerân

Anı bilmez ki 'ömri su - âsâ cereyân

cevelân cereyân halecân

deverân gâytân gâleyân

güzerân nazarân hezeyân

Yâd idersen nâmını gayrı idersen imtihân

Sıdkımı tâsdik idersin ol zamân ey mihribân

erguvân üstühân iktirân

imtihân imtinân pehlivân

tercemân terzebân tev'emân

hâcegân dermeyân dūdūmân

didebân zâğferân sergirân

şâdmân şâygân 'ârifân

'âlemân 'unfuvân kârbân

kehkeşân gülistân mâkiyân

müstebân müste'ân müstelmân

mihribân nâdirân nâgihân

nevcivân hemzebân •

"Ridf-i Vâvî"

Câhil ü bî - mâye ehl-i fûnûn

Dâ'imâ gâlib gelir kâlmaz zebûn

cûnûn derûn düyûn

zebûn sûtûn şû'ûn

zûnûn 'uyûn fûnûn

-s.529-

kurûn menân masûn

nûmûn • •

Bâna kânlar içirdi tās-ı gerdûn

Anın çûn oldu çeşmim pür - hûn

efzûn efsûn birûn

pürhûn şem'ûn gerdûn

kimyûn leymûn mecnûn

mahzûn medfûn merhûn

meskûn mesnûn meşhûn

mazmûn mat'ûn maznûn

mağbûn meftûn mel'ûn

memnûn mevzûn meymûn

vârlûn • •

Rıdf-i Yâyi

Müctehidlerden alınmışdır gözüm ebhâs-ı dîn
İ'tikâd erbâbına yokdur bu yolda ân u in

in	bin	çin
din	tin	

Düşmenin olsa mekânı dâ'imâ zirr-i zemîn
İhtiyâtı koymâ elden olmâ mekrinden emîn

emîn	enîn	behîn
cebîn	cenîn	çetîn
hâzîn	haşîn	rehîn
zemîn	semîn	tânîn
fâtîn	kârîn	güzîn
mübîn	mekîn	metîn
hemîn	yemîn	•

Gâzâba gâlib olub her kim iderse teskîn
Gelecek şerden ider nefsinı elbet te'mîn

bedîn	te'mîn	beytîn
tâhsîn	tarsîn	terkîn
terhîn	teshîn	teskîn
tazmîn	ta'yîn	tekfîn
tekvîn	tel'in	telkîn
telvîn	telyîn	temrîn
temkîn	tenvîn	tavtîn
tehvîn	zerrîn	sengîn
gâmgîn	miskîn	müşgîn
nefrîn	•	•

-s.5530-

Kıldılar muhkem bu dîni muhkem salefîn
Râhmetullâh-ı 'âleyhîm ecmâ'in

ecmâ'in	erbâ'in	âsitîn
âferîn	engübîn	âhenîn
cânişîn	•	•

"Kâfiye-i Mü'essese"

Civârında eğer bin hâin âdem olsa sâkin
Sâkin ondân mâzârrât-bâhş olur zirâ o hâin

hâin	hâzin	sâkin
zâmin	kâ'in	kâmin

Kolaydır eylemek ma'sûmı nâlân
Çalış it merd isen mazlûm şadân

âsân	âvân	bârân
tâbân	tâlân	cânân
hâkân	hânân	dâmân
sâmân	şâdân	şâhân
şâyân	sâfân	mârân
mâhân	nâdân	nâzân
nâlân	•	•
•	•	•

Hakikat nerde gösterse yüzün olsa nümâyân
Uzakdan bakma sa'y eyle o câya ol şitâbân

beyâbân	çırâğân	hârâsân
şitâbân	sâfâhân	gazâlân
firâvân	gedâyân	nümâyân
hirâsân	•	•

Yirmi Üçüncü Bâb

"VÂV KÂFİYESİ"

Kârınâ pekçe sarıl cân ü gönülden çokça sev
Tâ ki göstere sin sâ nâ ol kâr-ı nefis nevbenev

ev	cev	sev
şev	nev	•

Cedde sa'y it olmasun kârında haşv
Âdemi berbâd ider çün lehv ü lâğv

hâşv	velev	serv
sâhv	sâfv	'âzv
'âfv	fûruvv	lâğv

Dehrin ikbâli nevce eylese gösterse rû

Nekbet göstermeden sen it halâsı cüst ü cû

hû	hû	cû
hû	rû	şû
gû	mû	hû

Nasihât telh olur ammâ ki sudî çok olur yâhû

Halâs eyler marîzi def'âten pek telh olan dârû

âhû	bârû	bâzû
bânû	pâlû	câdû
dârû	zânû	yâhû

Refikinden âzâr âdem refikinden âlır hû

Refikin olmâsun sa'y it senin bed hû vû bedgû

âbrû	bedhû	bedrû
bedgû	pehlû	tensû

şüyû
memlû

gîsû
•

mercû
•

Yirmi Dördüncü Bâb

"HÂ KÂFİYESİ"

Kâfiye-i Müreddefe

"Ridf-i Elîfî"

Cevr-i dehrin muktezâsıyla giderse mâl ü câh

Dâmen-i sâbra yapış beyhûde itme âh ü vâh

âh	câh	hâh
râh	şâh	mâh
vâh	•	•

Cezm idersen iftirâya uğramış bir bî- günâh

Sâye-i lutfın çalış olsun o mâzlûma penâh

penâh	tebâh	siyâh
külâh	günâh	miyâh
nigâh	•	•

"Ridf-i Yâyi"

Dikkât it ey nûr-ı dîdem dâ'imâ fil-i sefîh

Nezd-i erbâb-ı tâbî'âtde olur gâyet kerîh

sefîh	şebîh	fâkîh
kerîh	nebîh	nezîh
vecîh	•	•

Kâfiye-i Mukayyede

Viremez rûtbe sanâ sâde sârıklâ cübbe

Hüner ü 'ilm ü fazîletdedir rûtbe

pesbe	tevbe	sukbe
cübbe	cezbe	habbe
hutbe	rûtbe	şu'be
dârbe	kâhbe	karbe
nuhbe	•	•

Âkilân evvelce itmişler bunu çok tecrübe

Mâhv u izmihlâli mûcibdir gözüm çok debdebe

tecrübe	debdebe	kevkebe
mertebe	meşrebe	mistâbâ
mel'âbe	menkabe	mevhîbe

Gice gündüz çalışınca telebe

İder üstâdına anlar galebe

talebe	'arâbe	'asâbe
galebe	kasaba	ketebe

Olursâ kâr-ı rîkin ikmâli âhir kâr beste

Çalış al evvelâ sen de o âhir kârı deste

beste	haste	deste
sekte	rişte	şüste
küşte	müşte	nükte

Husûdun fikri dâ'im kârını izlâle peyveste

Ânınçün virme dil-hû âhından ol menhûse ser-rişte

âheste	bâbeste	pâyveste
dilbeste	serrişte	şâyeste
nârefte	nevreste	vâbeste

Bir hânede cem'olsa eğer iki zevce

Vâsi'se de ol hâne gelür ehline târce

zevce	târce	gonce
fürce	fence	mevce

İder 'âlemde ekser ehl-i cûnhâ

Figân ü nâle ü bin dürlü nevhâ

cûnhâ	devhâ	rahşâ
sûbhâ	şerhâ	sâfhâ
sayhâ	fethâ	lemhâ
levhâ	nevhâ	nefhâ

İdersen bir işi der'uhde sen ey nûr-ı dîde

Cemâlınden sâkın sa'y eyle sen incâz-ı va'de

bürde	belde	bende
perde	hande	debde
zebre	zerde	secde
'ukde	'uhde	mürde

-s.534-

mûjde	mi'de	vâ'de
-------	-------	-------

Olanlâr ni'met-i irfân ile dil-sîr ü perverde

Lime 'arz-ı hâcetden olur vâreste her yerde

âsûde	perverde	pejmürde
hârbende	rencide	sergerde
sencide	fersûde	mesûde
nâdide		

Sâkın gösterme hâcet ehline bed-rû vü bedçehre

Görürsün mislini zirâ zamânında nice kerre

ibre	bühre	tîre
cemre	hücre	çevre
çehre	sofrâ	hibere
dürre	zerre	zümre

zühre	sidre	surne
'asre	'umre	gurre
katre	kerre	merre
mehde	nekre	•

İş bu hâ kâfiyesi bundan evvel geçen bilcümle kavâfi-yi mücerrede-yi 'Arâbiyye'nin mûnis hâlleriyle vasl ü şâygân tarzında lüzûmu kadar tavsî' olunabileceğinden bu kadarcıkla iktifâ olduğu gibi yâ kâfiyesi de bir takımı elif-i memdûde hâlindeki yalardan ve bâkileri kavâfi-yi mücerredenin âhirlerine yâ-yı nisbet ve zamîr 'ilâvesinden 'ibâret olduğundan başkaca taharrire lüzûm görülmedi."

-s.535-

REDİF VE TERDİF ÇEŞİTLERİ

Redif bahsinde bu konuyla ilgili husûslara değinmiştir. Aynen almayı uygun bulduk.

REDİF

"Ba'zı kerre harf-ı revîden sonra zamîr yâhûd edât veyâhûd bir kelime 'aynen tekerrür eder ki ol tekerrür eden şey zamîr veyâ edât olursa ona "**vasl ü şâygân**" ve eğer kelime olursa **redif** denildiği gibi ba'zen de kâfiyeyi hâvî olan kelimeden evvel 'aynı bir kelime tekerrür eder ki ona "**hicâb**" tesmiye olunur.

Bakılır mı o şeh-i kişver-i hüsn-i âbâda

İtse mirâte nazar 'aksi gelür feryâda

beyitinde revî dağlar olup heler mef'ûlün -ileyh edatı olduğundan ve

Lebinin teşnesiyim sunma mey-i gülfâmı

Âb-ı yâkût ile tâ yıkamadıkça câmı

beyitinde revî mimler olup yâlar mef'ûlünbih edatı olduğundan ve

Mevce-i cevher nefes-i âyne-i âhında

Rakam-ı cübbesidir sâkin iken ma'dende

beyitinde revî nûrlar olup (de) ler mef'ûlün-fih edatı olduğundan ve

Gâretger-i şekîbdür ümîd-i vuslatım

Sermâyesüz sabr u sükûndur muhabbetim

beyitinde tâlar revî olup mimler zamîr-i mütekellim-i müfred olduğundan ve

Zebân-ı ma'nâ-yı maksûddur işâretimiz

Tahallûf itdiği yokdur bezm-i beşâretimiz

-s.464-

beyitinde tâlar revî olup (miz)ler cem'-i mütekellim zamîri olduğundan ve:

Şevk-i teşrîfin ile kadd-i surâhi hâmdır

Bûse-i lâ'lin için çeşm-i kadeh pür nemdir

beyitinde mim'ler revî olup (dir) edat-ı haber olduğundan ve:

Güyâ zemin-i mezra'adır 'arz-ı hâller

Eyler cevâba tuhm-feşânlık su'âller

beyitinde revî lâmlar olup (ler) cem' edatı olduğundan ve:

Ben ol hâkim ki hürşid-i cihân -ârâ celîsimdir

Tenim süflîdir ama ma'nâ-yı ulvî enîsimdir

beyitinde revî sin'ler olup mim'ler zamîr ve (dir) ler edat-ı haber olduğundan ve:

Ta'alluk ol nigeş-i meste cânfeşânlıktır

Tahümmül ol sâf müjgâne pehlivânlıktır

beyitinde revî nûn'lar olup (lık)lar ile (dır)lar edat olduğundan ve:

Eğer kaldımsa nâ-âlûde dâmânsızlığımdandır

Giribân-ı çâksizlikler giribânsızlığımdandır

beyitinde revî nûn'lar olup (sız)lar ve (lığım)ların aslı olan (lık) ile (mim'ler) ve (den) ve (dir) edat olduklarından bunlar hep vasl u şâygân kabîlindendir.

Amâ yine Nâbî'nin:

İrtibât-ı hüsn ü 'aşk olmuşdı müstâhkem henüz

Turrâ-i Havvâ'ya dil-bend olmadan Âdem henüz

ve:

Devlet-i meyde gönül gussâ-i 'âlem çekmez

Sâgâr-ı bâde-i lebrîz çeken gam çekmez

-s.465-

ve:

Lütf eyle hâsid-i bed-hâhe nedâmet gelmez

Telh olan meyveye şekerle halâvet gelmez

beyitlerindeki "henüz, çekmez, gelmez" kelimât-ı

mütekerrresi revî olan (mim ile tâ)dan sonra geldiklerinden ve:

İdüb def-i kader sâgârla mesrûr olmamız yeğdir
Harâbât içre lâ-yı meyle ma'mûr olmamız yeğdir

ve:

Anlâsun gûşe-i meyhâne kim şâd olduğum yerdir
Nevâz - şikârî-i sâkiye mu'tâd olduğum yerdir

beyitlerinde "olmamız yeğdir, olduğum yerdir" kelimât-ı mütekerrresi revî olan "râ ve dâl"dan sonra geldiklerinden bunlar da redif nev'indendir. Ve kezâ:

Sipîhr-i himmete devr-i kamerdir halka-i tevhîd
Riyâz-ı cennete havz-ı şükürdür halka-i tevhîd

ve:

İnşirâh-ı sînedir gül-geşt-i sahrâdan murâd
İnkişâf-ı 'ukde-i dildir temâşâdan murâd

ve:

Serim üstünde kat kat dūd-ı âh eflâke dönmüşdür
Gubâr-ı gâm gönülde tûde tûde hâke dönmüşdür

beyitlerinde revî (râ, elif, kâf) olup bunlardan sonra (dır, den, he) edevâtı bâ'de (halka-i tevhîd, murâd, dönmüşdür) sözleri tekerrür etiğinden bunlarda da hem vasl ü şâygân hem redif usûlü icrâ edilmiştir.

-s.466-

Hulûs-ı tâm ile âsâr hayrın eyledi ibkâ
Sahârâ vü besâtın ü riyâzi eyledi irvâ

beyitinde ise kâyfiyeyi hâvî olan (ibkâ, irvâ) kelimelerinden evvel tekerrür eden (eyledi) lafzı hicâbdır.

Kâfiyeye müte'alılık olan usûllerin en mühimleri buraya kadar icmâlen ta'rif olunan şeylerden 'ibâret olduğundan bunlara dikkatle irâd-ı kâfiyede hatâ edilmezse de ba'zen

bir kâfiye taharrîsi için güzel bir fikrin gâ'ib edildiği hâlât-ı mesbûkadan idüğünden böyle zâi'yât-ı mühimmeye meydân kalmamak için en mühim ve en müsta'mel olan kâfiyelerden mikdâr-ı kâfi cem' ve cins cins tefrik idüb her cümleye bir de misâl tanrîr ederek iş bu fenn-i kavâfiye tezyil eyledim.

Kâfiye taharrî edecek bir muharririn ma'nâ-yı lügati aramaktan vâreste olacağı mütâla'asına ve elfâz-ı kavâfiden ekserisinin hâvî oldukları ma'nâ-yı müte'addideden bir veya ikisinin mâksûd olmasına binâen elfâz-ı mezkûrede ma'nâların işâretine hâcet görülmeyerek hurûfât sırasıyla ber-vech-i âtî tahrîr olundu."

-s.467-

Haşv-ı kabîhin terdif-i müterâdif ve 'atf-ı tefsîri denilen yollarda çok kullanıldığını şöyle ifade eder:

"Haşv-ı kabîh- zâ'id-i mahz olduğundan söze çirkinlik veren haşvdır. Haşvın bir nev'i her nasılsa eski üdebâmızın çoğuna güzel görünmüş. Eserlerinin hangi yaprağı açılrsa bir kaç haşv-ı kabîhe tesâdüf olunabilir. (Terdif-i müterâdif) ve ('atf-ı tefsîri) denilen yollarda irâd olunmuşları pek çok bulunur.

Bir kaç misâl:

Îlâ hazâ elân muntazâm sîk-i şühûr ü sinîn olan eyyâm-ı mahmîdet âsârı 'add ve (şûmâr) ve her mi'e-i kâmile bir fark olmak üzere 'itibâr ü yera'a-i berâ'atle sebt edip pirâyeyi dest-i iştihâr etmişlerdir.

Nâ'imâ Târihi

-s.922

Bu fakîr cânının hasm-ı cânı olup bî-sebeb ü ('illet)
nâvek-i 'azl ü ihânete amâc ü esbâb-ı âsâyiş (ve rahat) mı
tarâc eyledi.

Okçu-zâde Münşe'âtı

'Ukde-i reşk (ü hased) yok dil-i bî-bâkimde
Olmasa nazm-ı selîsimde 'aceb mi ta'kid

Nefî

Lisânım tercemân-ı sır gaybü'l-gayb lâhûtî
Kitâbım nüshâ-yı dîvân pür-mâzmûn (ü ma'nâ)dır

Nefî"

Yukarıdaki ifâdeler dışında "terdîf"ten bu şekilde bahsedilmemiştir.
Sâdece redîf bahsi açıkça ele alınmıştır.

-s.923-

B) ARMONİ

"Şiirdeki kelimelerin ünlü ve ünsüz harflerinin tenâfürden kaçmak şartıyla özel bir uyum sağlamak üzere tertib edilmesi" anlamına gelen armoni, asonans ve alliterasyondan meydana gelir. Bu bahiste şu husûsları almayı düşündük:

M. Rifat, itnâb-ı makbûl bahsinde hüsn-i tekrâr dediği tekrîrden bahseder. On sûretten ibâret değerlendirebiliriz:

"1. Taktîr-i kelâm için olan tekrîrdir. Gâlib Dede'nin

Ey dil yine bu rûtbeye pür-gamsın sen

Gerçi virâne isen genc-i sultânımsın sen

beyitinde olduğu gibi.

2. Tekîd kasdıyla olan tekrîrdir ki şâirin:

Düşünce çâh-ı ümîde zekân zekân diyerek

Kemend-i zülfe sarıldım resen resen diyerek

beyitinde olduğu gibi

3. Tekdir kasdıyla olan tekrîrdir ki şâirin:

Ey felek ey felek ey zâlim ü gaddâr felek

Nice kaydın ki düşe hâke odur yektâ"

beyitini örnek verir.

"4. Tefhîm için tekrîrdir ki şâirin:

Pâdişâhlar pâdişâhı pâdişâh

Afv eder kullar ederlerse günâh"

beyitini örnek verir.

"5. Tehvil için tekrîrdir. "Önüne bak önüne bak düşüyorsun" demek gibi.

6. Tenviye için tekrîrdir. "Zinhâr zinhâr ey civân zinhâr" demek gibi.

7. İsbât-ı inkâr için olan tekrîrdir. Bir tiyatro risâlesinde görülen "ya benden sonra başkasını severse; yok yok inânmam. Ne olsa inânmmâm. O benden başkasını sevmeyiz ve sevemez." fıkrası gibi."

8. Tevbih için olan tekrîrdir ki şâirin:

Ey hâin vay hâin ve hâif

Mahvoldu hücumunla tavâif

beyitinde olduğu gibidir."

-s. 227/228/229-

9. İstib'âd için olan tekrîrdır ki birine "Efendi hayli zenginsiniz" denildikte zenginlik nerede ben nerede yolunda cevap vermesi gibi.

10. İsti'lâf için olan tekrîrdır ki şâirin:

Sâkiyâ sâkiyâ şarâb şarâb"

beyitinde olduğu gibidir.

Tekrîr denilen bu itnâb usulünü müfid ve gayr-ı müfid olarak da ikiye ayırıyor:

"Tekrîr-i Müfid: Mâyeü'l-ifâdenin mutazammın olduğu emri teşdîd ile mübâlağa-yı medh ve zemimde müstâmel olândır. Nâbî'nin:

Tesbîh-i zâhid döndükçe tiz tiz

Devrinde sâgâr eylerdi sür'at

beyitinde hem lafz hem ma'nâ ve Nâdîrî'nin:

İtâ'ât kıl sözüme olma âsî

Seni berbâd eder levs-i muâsî

beyitinde "itâ'ât kıl" ile "olma âsî" lafzen mütehâlif ve ma'nen müşterek olup yalnız ma'nâ cihetiyle tekrâr vardır. Bu iki beyitte olan tekrârların her ikisi de müfid nevindedir.

Tekrîr-i gayr-i müfid: Bilâ-ma'nâ ve bilâ münâsebet kelâmda fazla şey bulunmasıdır ki bu husûs fevkalâde kabâihden addolunur. Nitekim Hanîfî'nin:

Bir yâr var yâr olacak yâr bizlere

Destiyle şevk ile sunâ minâ-yı ibtihâc

beyitinde hem lafz hem ma'nâ ve Belîğ'in:

Sühân-ı Şinâsî-i âlem benimle kâ'imdir

Ne'âm-ı sühân budur gayrı bu'd-ı zeyn ilâdır

beyitinde "gayrı" ile "bu'd -ı zeyn"in yalnız ma'nâ cihetiyle

tekrârları bilâ fâide ve âbes olduğundân bu iki beyit medhûl ve merhûddur.

Tenbih: Te'kid ile tekrîr beyninde fark olup tekrîr te'kidden iblâğdır. Çünkü te'kid mâ-kabl kelâmda mezkûr ma'hâ-yı hâsılın takrîr ve takviyesi için irâd olunur. Tekrîrde ise bu fâide ile berâber beyân olunân menâfi mevcûddur."

-s. 229/230-

Bu kısımda haşvı da almayı uygun bulduk.

"Erbâb-ı belâgat beyninde ve husûsâ-yı şu'arâ arasında ıtnâb için kelâma ilkâ edilen elfâza "haşv" denir." İfâdesinden sonra Muallim Nâcî'nin Istılahât-ı Edebiyye adlı eserinin 36. sayfasına ve bir çok sayfasına daha mürâcaat etmemizi ister.

-s.233-

Haşvı, müfsid ve gayr-ı müfsid olmak üzere iki kısımda ele alır:

"1. Haşv-ı müfsid : İfâdeyi ihlâl eden fazla şeylerdir.

2. Haşv-ı gayr-ı müfsid : Kubh, melih, mutavassıt nâmlarıyla üç halde bulunandır.

a) Haşv-ı kubh : Zâid-i mahz olup söze çirkinlik verenlerdir ki bunlar "Terdîf-i mürâdif" "atf-ı tefsîrî" gibi aynı manâyı mutazammın olan lafızların müştereken irâdından ibârettir."

Arapça, Farsça ve Türkçe'den örnekler verir. Neff'nin:

'Ukde-i reşk (ü hased) yok dil-i bî bâkimde

Olmasa nazm-ı selisimde 'aceb mi ta'kid"

beyitiyle Nâbî, Nâli-i Kadîm, S. Vehbî'den örnekler verir.

"İşbu haşv-ı kabîhler nazma mahsûs olmayıp tumturak kelâmı lafz galebeliğinde aramak fikr-i sakîmine girifte olan nâsirlerin nesirlerinde dahî vâkî olur. Meselâ: Zîver-i irfân

ve mu'ârrefle ârâste" diyerek yerde kelâmı haşve boğarak "hilye-yi mu'arrefle ârâsta ve zîrver-i 'îrfân ile pîrâste" yolunda irâd-ı kelâma dökülüyorlar ki bunlar bu asra göre kabâihden mu'addiddir.

İş bu haşv-ı kabîhler için Muallim Nâcî Efendi Istilahât-ı Edebiyye'sinde "etrâf ve cevânib, itirâf ve ikrâr, ilhâh ve ibrâm, evkât ve ahyân, bedihî ve âşikâr, bey ve fûrûht, ceng ve harb, cehl ve nâdânî, hırs ve âz havf ve hirâs, zîb ve ziynet, sehl ve âsân, şâd ve hürrem, sulh ve âştî, 'ahd ve peymân, katl ve idâm, kâdd ve kamet, lâyıq ve cedîr, mahv ve nâ-bûd, nihân ve muhtefî, medh ve sitâyîş, mesken ve me'vâ, ma'mûr ve âbâdân, nâle ve feryâd, nush ve pend, vakit ve zamân, ye'îs ve nevmîdî, yağma ve gâret" gibi birtakım ikiz sözlerin hep o menşe'den tevellüd etme şeyler olduğunu ihtâr ederler ki fil-hakikâ şâyân-ı ictinâb-ı mevâddan olduğundan sûret-i mahsûsâda mücânebet lüzûmunu arzederiz."

"b) Haşv-ı Melîh: Mâ-bihü'l - ifâdeyi takrîr ve kelâmın mazmûnu teşdîd edenlerdir ki bâlâda mezkûr:

Îtâ'at kıl sözüme (olma âsî)

Seni berbâd eder levs-i muâsî"

beyitiyle örnek verir.

"c) Haşv-ı Mutavassıt: Hüsn ve kubhı olmâyp mâzârrâtı dâhî görünmeyendir."

Arapça, Farsça ve Türkçe örnekler verir.

"Tenbih: İşbu haşv fıkra tiyle bâlâda mezkûr itnâb mebahisi karşılaştırılrsa bil - bedâhe anlaşılır ki itnâb-ı muhill, tekrîr, gayr-ı müfid bilâ - fâide itirâzın nev-i sânisî" haşv-ı müfsid ve haşv-ı kabîh nev'inden olup "itnâb-ı

makbûl'lerin çoğuyla "tekrîr-i-müfid" haşv-ı melih nev'inden ve bilâ - fâide i'tirâzın birinci nev'i de haşv-ı mutavassıt aksâmından olur."

-s. 235/236-

Cinâsı armoniyi sağlayan unsurlardan biri olarak düşündük. Bedîi bahsinde bu konu hakkında etrâflicâ bilgi verilmektedir.

"BEDÎ: Kelâmda sem'a mülâyim ve hoş gelecek sûrette intisâk ve insicâm ve rûha safâ verecek bir halde tertîb ve intizâm bulunmak usûl ve kavâdini bildiren ilme "bedî" denir. Yâni : Vücûh-ı tahsîn-i kelâmdan bahseden ilm, **ilm-i bedî'**dir.

Vücûh-ı tahsîn-i kelâm denilen şeyler hem lafzî ve hem mânevî olduklarından bu kitab esâsen biri lafzîye diğeri mânevîye âid olmak üzere iki bâba taksim olunursa da mu'ahharen zuhûr edip bedî'â iltihâk eden birtakım bedî'âlar için de bir bâb açmak lâzım geldiğinden iş bu kitab üç bâb üzerine tedvîn olundu.

İlk bâb muhassenât-ı lafziyyedir. Muhassenât-ı Lafziyyenin Lisân-ı Osmânî'de mütedâhil olanları "cinâs" ve mülhakâtıyla "seci" ve tevâbi' olduğundan bu bâb iki nev üzerine binâ olundu.

CİNÂS VE MÜLHAKÂTI

Lafzen müşâbih ve ma'nen mugâyir olan iki ve daha ziyâde kelimelerin bu fıkırâda zıkr ve cemine "tecnîs" ve ol kelimelere "cinâs" ve bu cinâsa mukârin bir hâlde icrâ edilen sanâyi-yi lafziyyeye de "mülhakât-ı cinâs" denir ki her biri ber vech-i âti birer fasıldâ tahrîr olundu:

Fasl-ı Evvel

CİNÂS: Müteşâbihü'l - lafz ve mütehâlifü'l - ma'nâ elfâzın bir fıkırâda ictimâ'ından ibâret olan cinâs Vâsıf'ın:

Düş olub bir tâze yâre

Cânâ açtım tâze yâre

beyitinde vâkı "tâze ve yâre" lafızları gibidir ki bunlar da lafzen müşâbehât olup mânen birinci mısırâdaki "tâze" genç ve ikincideki "tâze" yeni ve kezâ birincideki "yâre" cânân mânâsına olan yâr lafzının mef'ûlün-leh hâli ve ikincideki yâre de cerhâ demek olduğundan böylece ma'nen ihtilâf etmekle ve cümlesi bir fıkırâda bulunmakla bunlara **cinâs** denir.

—s. 300—

Cinâs: Elfâzın müşâbehette tam olmaları ve bazı mürettebe ihtilâf eylemeleri cihetiyle esâsen "tam, muharref, nâkıs, mütekârib, hattî, lafzî, mürekkeb" isimleriyle yedi türlü olur ki ber vec-i âtî cümlesi târif olunur.

1 Cinâs-ı Tam: Lafzen hareke ve hurûfta ziyâde ve noksan olmamak ve telaffuz ve kitâbette vezinde birbirinin aynı olmak üzere bir fıkırâda ictimâ' eden kelimâttir. Meselâ:

'Ayn gibi ki menbâ' ve göz ma'nâlarına

Hürmet "riâyet ve harâm"

Hatâ "sehv ve Hind'de bir mahâl"

..... gibi örnekler verir. Akreb, meşreb, şab, garib, at, it, kat, püşt sa'ât, zevc, dūd, ūd gibi bazı kelimeler verir ve bunların her birinin bir fıkırâda iki defa zikrolunması durumunda cinâs-ı tam olur, der.

Arap ve Fars Edebiyâtlarından örnekler verir.

—s. 301/3 02—

Neff'nin:

Meclis-i erbâb-ı dil bir lahzâ sensiz olmasun

Hürmetin inkâr iden âlemde hürmet bulmasun

beyitindeki "hürmet" gibi ki evvelâ haram sâniyen riâyet ma'hâsınadır...

Tam cinâs olan sözleri isim ve fiil olmalarına göre ikiye ayırır:

"1. Cinâs-ı Mümâsil: Cinâs-ı tâm olân elfâzın her ikisinin de isim veyâ fiil olmasına denir ve bu sûretle "mümâsil-i ismî" ve "mümâsil-i fiilî" nâmlarıyla tefrik olunur. Nitekim:

Fıskırır 'ayn-ı inâyetten mürüvvet suları
Seyredin 'ayn-ı 'ubûdiyyetle siz bu suları

beyitinde "ayn"ların evvelkisi menbâ' ikincisi göz ma'hâsına olarak ikisi de isim olmakla mümâsil-i ismîye ve kezâ

Öyle bir hânede kim her gece çalgı, çalınur
Nice evânî ve eşyâsı o beytin çalınur

beyitindeki "çalınur"lardan birincisi tarâb ve ikincisi sirkat ma'hâsına olup ikisi de fiil olduğundan mümâsil-i fiilîye misâldir.

2. Cinâs-ı müstevfî: Birinin isim diğerinin fiil olmasına denir ki lisânımızda meşhûr olan şu:

Kismetindir gezdiren yer yer seni
Gâfil olma 'âkıbet yer yer seni

beytinin ikinci mısra^{red}nda birinci yer toprak ma'hâsına isim ve ikinci yer dahi fiil-i muzârî olduğundan cinâs-ı müstevfîdir."

Arapça'dan örnek verir.

"2. Cinâs-ı muharref: Yalnız harekât ve sekenâtta muhtelif olup husûsât-ı sâirede cinâs-ı tam gibi olandır. "

(Mürd. merd - derr. dürr- hulk. hâlk-devr. dür - berd . bered - vird . verd) gibi örnekler verir. Arapça Farsça örnekler de verir. Türki'den Lâmi ve Vehbî'den birer örnek verir.

"Bize bozdurdu 'akidiyle siyâmı ol şûh

Bûse -i nukl -i lebi bezme edib nakl-ı nevâl

Vehbî

beyitinde (nukl, nakl) gibi."

"3. Cinâs-ı Nâkıs: Mütecânis olan kelimelerin birinde bir veyâ ziyâde harf bulunmaktır ki bu ziyâde olan harflerin mahalleriyle 'adedlerine göre, vücûh-ı âtiyye -i selese ile mar'ûf olurlar. Yâni : (Cinâs-ı mutarraf, cinâs-ı müzeyyel cinâs-ı müşevveş) nâmlarıyla üç türlü olur.

1. Cinâs-ı mutarraf: Mütecânis olan kelimelerden birinin evvelinde zâid harf bulunmasıdır.

(dem.âdem - nâm,menâm - dâm.müdâm - dūd.mesūd - râm.merâm - âb.serâb) kelimeleri gibi ki Nefi'nin:

Bir dem murâdım üstüne devreylemez felek

Âb istesem serâb-ı 'ademden nişân verir

beyitindeki âb ile serâb bu kabildendir.

-s.304/305-

2. Cinâs-ı müzeyyel: Harf-i zâidin birinin âhirinde olmasıdır. (çeşm.çeşme - pervâ.pervâne - dîvân.dîvâne)"

Farsça bir örnekle Türkçeden Vâsıftan şu beyiti örnek verir.

"Dü sitem itmez idin gamzeni böyle hûn-rîz

Beni gamz eylemese düşmân bedhâh sanâ

beyitindeki "gamze ile gamz" ve bir çeşme vasfında olan:

Çeşm-i insân tâ ezelden böyle çeşme görmemiş

mısraındaki "çeşm ile çeşme" gibi.

3. Cinâs-ı müşevveş (1) harf-i zâidin birinin vasatında olmasıdır. (fem.fâm - ced.cehd - cem .câm - der.dâr) kelimeleri gibi."

(1) Cinâs-ı müşevveş tesmiyesi telhis ve tevâib'inde yok ise de İmâm Tabîbî Tebyân'ında böyle dercetmiş ve Fahr-ı Râzî de böyle demiş olduğundan İmâm Sübûtî Bediâ'sında bu nâm ile îrâd eylemiştir.

Farsça'dan örnek verir ve Türki'den:

"Pâdişâhım böyle ayın-ı behiyyini görse Cem
Cân atar kandil ider câm-ı rezinin lâ - cerem

beyitindeki "câm-cem" gibi.

4. Cinâs-ı Müterâkib: Cinâs-ı tam gibi olup ancak elfâzın yekdiğerinden birer harf ile ihtilâfıdır.

(Cevâb.sevâb - sitâre.seyyâre - hâcis.hâciz) gibi ki bunlara da harflerin mehâricine nazaran iki vech-i zâhîr olup "cinâs-ı muzârî" ve "cinâs-ı lâhık" isimleriyle tefrik olunur.

1. Cinâs-ı Muzârî: Tebeddül ve tehâllûf eden harflerin mahrecde müterâkib olmasıdır. (ilm.hilm - şegâf.şerâf - es'âd.esâd) gibi.

-s. 306-

2. Cinâs-ı lâhık: Tehallûf eden harflerin mehâricde mütekârib olmamasıdır. [Şâir.şâtır - târ.mâr - nâr.yâr etrâf.eşrâf - mutî.mutîl] gibi.

Mârân gibi hep birbirini sokmada yârân
Bir semm-i hilâldir âdi sohbet-i ahibb

Vâsıf

beyitindeki "mârân yârân" gibi."

5. Cinâs-ı Hattî: Elfâz-ı mütecânisenin heyet ü sûrette ve resm ü kitâbette birbirine benzeyip yalnız noktalarla ihtilâf etmesidir. Buna "cinâs-ı musahhaf" derler.

[âkıl.gâfil - halîl.celîl - bâr.yâr - rüzgâr.zürgâr] gibi..."

-s. 308-

"Gerçe dilde var gâm-ı aşkın gibi bir bârımız
Çok şükür Mevlâ'ya bâri sensin ey cân yârimiz

beyitinde (bâr.yâr) gibi...

6. Cinâs-ı Lafzî: Elfâzın kitâbetinde ihtilâf olduğu halde telaffuzuda mütecânis olmasıdır. Tenvîn ile nûnda olan müşâbehet ve zâd ile zânın telaffuzundaki mücânesetleri gibi.

7. Cinâs-ı Mürekkeb: Her husûsda cinâs-ı tam gibi olup ancak birisinin basit diğzerinin mürekkeb veyâhûd ikisinin de mürekkeb olmasıdır ki bunların şekl-i tahrîrde olan ittihâd ve ihtilâflarına göre iki vech hâsıl olup (cinâs-ı müteşâbih) ve (cinâs-ı mefrûk) nâmlarıyla tefrîk olunurlar.

Cinâs-ı müteşâbih - şekl-i hatda da mümâsil olanlardır.

Cemâlin şem'ine yandımsa pervâne cû pervâ ne
Yanub yakılmadan pervâsı yok merdâne-i 'aşkın

Sâmi Paşa Merhûm

Yukarıdaki "beyitte birinci pervâne pervâ ile ne'den mürekkep ve ikincisi müfred olup şekl-i hatda müşterek ve bir nev'den oldukları gibi"

-s.309-

"Cinâs-ı Mefrûk: Şekl-i hatda müteşâbih olmayanlardır.

Nâr-ı 'aşkınla derûn-ı dil yanar tenevvür olur
Pertev-i mihr-i rûhunla serteser ten nûr olur.

Halilî

Beyitteki "tenevvür ve ten nûr" gibi."

-s. 310-

Cinâsların bazılarının farklı isimlerle belirtildiğini söyler." Bizim nâkıs dediğimize onların zâid ve mutarraf dediğimize onların mükerrer ve müzeyyel dediğimize mutarraf tesmiye ettiklerini" belirtir.

Cinâsları şöyle topluyor:

1. Cinâs-ı Tam: "1" Cinâs-ı Mümâsil

"2" Cinâs-ı Müstevfî

2. Cinâs-ı Muharref

3. Cinâs-ı Nâkıs "1" Cinâs-ı Mutarraf

"2" Cinâs-ı Müzeyyel

"3" Cinâs-ı Müşevveş

4. Cinâs-ı Mütekârib "1" Cinâs-ı Muzârî'

"2" Cinâs-ı Lâhık

5. Cinâs-ı Hattî veyâ Cinâs-ı Musahhaf

6. Cinâs-ı Lafzî...

7. Cinâs-ı Mürekkeb "1" Cinâs-ı Müteşâbih

"2" Cinâs-ı Mefrûk

-s. 311-

"Mülhakât-ı Cinâs

Lisân-ı Osmânî'de mütedâvil olan sanâyi-i lafziyyeden "kalb iştikâk, reddü'l - acz-i 'aliyyü's - sadr. 'akis ve tebdil" bedâyî münâsebet-i mahsûsaları cihetle cinâs mülhakâtından 'addolunabildiklerinden cümlesi bu fasılda ta'rif olundu.

Kalb: Bir lafzın tertib-i hurûfunu değiştirecek ve başka harf karıştırmayarak diğer bir lafz-ı ma'nidâr ibdâ'ınâ "kalb" ve o lafzlara yekdiğerine nisbetle maktûb denir.

âteş - den - şitâ

ikbâl - den - lâbıkâ

mâl - den - elem emel gibi."

Bu sanatı M. Rifat ikiye ayırıyor.

"1. Kalb-ı Ba'z: Tertib-i hurûfun tebdili külliyyen olmayıp

ba'zı hallerde olmasıdır."

Örnek beyitlerde "duhl ile huld" ve "kasr ile raks" kelimelerinde kalb-ı ba'z görüldüğünü belirtir.

"2. Kalb-ı Küll: Tebeddülâtın kelimenin her harfinde vâkı olmasıdır ki bundâ intizâma göre esâsen iki nev yâni "kalb-ı muntazam" ve "kalb-ı mu'avvec" nâmlarıyla iki sûret tevellüd eder.

Kalb-ı Muntazam: Bir kelimenin harfleri âhirinden evveline doğru tebdil olunarak sırasıyla yazıldıktâ yâni bir kelime soldan sağa doğru ma'kûsen okunduktâ mânidâr bir lafz zuhûr etmesidir. Buna "'aks-i müfred" dahî derler. "İkbâl-den lâbekâ" ve "âteş-den şitâ" zuhûru gibi.

-s.313-

Çokça mağrûr olmasın ikbâle kim
Lâ-bekâdır 'aks-i ikbâl âdeme

-

Kalbin cinâsa en yakın olan ve bazı üdebâ nezdinde doğrudan doğruya cinâstan 'addolunan iş bu maktûb-ı muntazam usûlünde bazan kalb ile 'aynı ma'nâda, 'aynı lafzda kelimeler zuhûr ettiğinden bu san'at cinâsa pek karîb olmakla buna "**cinâs-ı maktûb**" demişlerdir ki bu da maktûb-ı mücennâh" ve "maktûb-ı müstevî" nâmlarında iki türlüdür.

1. Maktûb-ı mücennâh: Maktûb-ı muntazam ile ya'ni 'aks-i müfred usûl^üyle kalbedilmiş olan kelimesinden birinin fıkra veyâ mısra' veyâ beyitin evvelinde diğerinin bunların âhîrinde bulunmasına denir." Farsçadan R. Vatvat'dan örnek verir.

"Mûr gibi emrine kılmuş itâ'at halk-ı Rûm
Râm olubdur nitekim Musâ'ya ey şeh sihr-i mâr
Sürûî-i Kadîm

"Mûr ile rûm" "mâr ile râm" gibi.

-s. 314/315-

Kalb-ı Müstevî: Bir cümle veyâ mısra' veyâ beyitin so-
lundan sağına doğru hurûfâtının tahrîriyle yine aslının
zuhûru ya'ni âhirinden evveline doğru okundukta yine aynı
elfâz ve ma'nânın husûlûdür." Kurân-ı Kerim, Arapça ve
Farsça'dan örnekler verir:

"Nâzım'ın:

Hoş kemâlin heme kelâmın şûh
Aşinâ-yı leâi-i inşâ

beyitinde her mısra'nın aksi kendinin aynını vermesi gibi.

Tenbih: Üdebânın ba'zıları meselâ Kurân-ı azîmü'sşân'da

[Veci'tûke min Sebâin nebâin yakîn] Âyet-i Kerîmesin-
de vâki (sebâin nebâin) gibi kelimâtın... böylece yekdiğerini
vely ederek kelimeleri husûsuna "cinâs-ı mükerrer" yâhûd
"Cinâs-ı müzdevic" yâhûd "Cinâs-ı mürid" demişler ki bunda
cinâsa benzer bir şey var ise o da cinâs-ı mutarrafa benze-
mesidir."

M. Rifat kendisinin bunları ne cinâstan ne mülhakâtından
addeylediğini söyler. Yalnız şu hâlin beyânıyla iktifâ ettik, der:

-s.316/317-

"**Maklûb-ı Mu'avvec-** Kalbde intizâm olmayıp kâffe-i
hurûfun bir sûret-i gayr-ı muntazamada tebdîl-i mahall et-
mesiyle mânidâr bir lafz husûlûdür ki "mâl-den elem - veyâ
emel" zuhûru misillü olup lisânımızda bunlara filân falânın
bozuntusudur, tesmiye ederler. Hatta bu yolda bi'l-iltizâm
yazılmış şeyler de vardır. Fakat maklûb-ı muntazam gibi
makbûl bir bediâ değildir."

-s.317-

"İştikâk - Ma'nâ ve hurûfât-ı âliyyede kelimelerin tevâfukuna derler yâni iki kelime ma'nâ-yı aslîleriyle ol kelimelerin aslında olan harflerin ittihâdıdır.

[Mikdâr.makdûr - fevâ'it-mâfât - muvâkkit evkât....] gibi ki bunlarda asıl olan "fevt,kadar, kuvvet" de hem ma'nâ hem lafz cihetiyle mütevâfıktırlar."

Örnekler verir.

"Getür ey sâkî yeter eyledi işgâl bizi
Bir zamân da mey-i bî-gıış ile meşgûl oldum

Âsım Mollâ

beyitinde işgâl ile meşgûl de görüldüğü gibi.

İki kelime hurûfun ekserisinde ittihâd edip de asıl ma'nâya ircâ' ile ittihâd ettirilmesi mümkün olmazsa ona "şebah-i iştikâk" denip ikinci derecede sanâyi'-i bedi'yyeden 'addolunur. Lâmi'î nin:

Dûd-ı âhı kimsenin eflâke memdûd olmadı

"Şu'le-yi tîğın olaldan dehr içinde rûşenâ

beyitindeki "dûd - memdûd" gibi ki bunların bir asla ircâ'ları kâbil" değildir."

-s.318-

"**Reddül-acz-i ale's-sadr:** Bu bedi'âyı târif için (acz) ve (sadr) ne demek olduğunu târif lâzımdır. Şöyle ki:

Acz: Nesirde bir fikrânın nihâyet cümlesi ve şiirde bir beyitin mısra'-ı sânisinin nısf-ı âhirdir.

Sadr: Nesirde bir fikrânın ilk cümlesi ile şiirde birinin mısra'-ı evvelinin nısf-ı evvelidir ve sadr ile 'acz arasına **haşv** derler. İşte şu ta'riflere göre eddül-'acz-i 'ales-sadr demek sadrda mezkûr olan bir kelimeyi 'aczde zıkr ile sadrı red-etmekten ibârettir ki altı nev'dir."

1. "Sûrette mâ'nâda müşterek bir kelimenin sadr ve aczde bulunmasıdır." Arapça ve Farsça örnekler verir:

-s. 319-

"Dâğ-ı nevdir kurs mâh üzre kelf zanneyleme

Eyledi hüsnün sipihri dâğ ber bâlâ-yı dâğ

Râgıb Paşa"

2. "Lafzeyn-i mütecânisinin sadr ve aczde bulunmasıdır." Arapça Farsça örnekler verir.

"Sa'âtin geldi demektir âşık-ı dil-hasteye

Sînesin âçub nezâketle o sa'ât gösteriş

Sâbit"

3. "Sûrette manâda müşterek bir kelimenin haşv ile aczdâ bulunmasıdır." Arapça ve Farsça örnekler vardır.

"Gerçi cânândan dil-i şeydâ içün kâm isterem

Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir

Fuzûlî"

"Lafzeyn-i mütecânisinin birinin haşvda diğerinin 'aczde bulunmasıdır." Arapça, Farsça örnekler vardır.

-s.321-

5. "İştikâk san'atını hâvî olan iki lafzın sūdûru sadr ve aczde bulunmasıdır." Arapça ve Farsça örnekler vardır.

"Çekerek halka-i tevhîde perî - rûları şeyh

'Âkıbet öyle zâ'if oldu ki bir hû çekemez

Belîğ"

6. "Şebah-i iştikâk san'atını hâvî olan iki lafzın sadr ve 'aczde veyâhûd haşv ve aczde bulunmasıdır."

-s.322-

"Şiirde ba'zı kıt'a veyâ gazel veyâ kasîdelerin matlâ' mısra'ını maktâda yâni en nihâyette 'aynen irâd etmek dahî

iş bu reddü'l-âcz-i ale's - sadr sarfâtının en mühimlerinden addolunur. Râzî'nin:

Ey sehi serv-i kerem bâğ-ı cihân turdukça tur
Gülşen-i pür - zînet kevn-i mekân turdukça tur
Sâye-i cûdunda 'âlem söyleye Râzî gibi

Ey sehî serv-i kerem bâğ-ı cihân turdukça tur
güftesinde, olduğu gibi."

-s.323-

"Aks ü Tebdîl ü Tedvîr: Kelâmda bir cüzün âhir üzerine takdîmi ve her iki sûretin irâdî husûsuna "aks ü tebdîl" ve kelimelerin tebdîl-i mahall etmeleriyle yine 'aynı manânın zuhûrunâ "tedvîr" denir ve 'aks ü tebdîlde bir de cinâs bulunursa pek latîf olur." Arapça,Farsça örnekler verir.

"Kabz u bâstı bu yolun der - pey olur birbirine
Her düzün bir yokuşu her yokuşun bir düzü var
beyitiyle [Her kemâlin bir zevâli her zevâlin bir kemâli]
darb-ı meseli 'adî 'aks ü tebdîle misâl olur."

-s.324-

Boşuna yapılan tekrarlar güzellikle yapılırsa âhengi sağlar. Şöyle ifâde eder:

"İbârede bir edatın veyâ bir lafzın müceb-i nefret ve kerâhat olacak derecede iki ve daha ziyâde tekrârıdır ki bu hâl fesâhati ihlâl eden şeylerdendir. Fakat letâfetle tekerrür ederse bilâkis müceb-i zevk ü şevk olub fesâhati asla ihlâl etmez. "Arapça,Farsça örnekler verir." Tûrkî'den de:

Bir yâr ve dâr-ı yâr olacak yâr bizlere
Dest ile şevk ile sunma minâ-yı ibtihâc
beyitinde üçüncü yâr münâsebetsiz tekrârlardan olduğu için
bu beyit de dâire-i fesâhatten dûrdur."

-s. 33 - 34-

Ref'et'in:

Dil âteş dire âteş sine âteş rûy-ı yâr âteş

Gül âteş bûlbûl âteş gülşen âteş cûy-bâr âteş

beyitindeki âteşlerin tekrârını tekrâr-ı hüsn olarak belirtir.

-s.35-

Kitâbet bahsinde **tezadın** ifâdeye güzellik katacağını belirtir.

"Tezadd ile tavsîf sûret-i ifâdeye ayrıca hüsn ve şetâret verir. 'Adetâ tab' ve renkte muhâlif bulunan iki tasvîr birbirine izâ'e ettiği veyâhûd bir tasvîrde zıll ile ziyânın mukârenet ve ihtilâtı tecessümünü bâ'is olduğu gibi tezadd da ifâdenin revnâk-ı zâtîyyesine başka bir leme'ân getirir."

-s. 839-

a) ASONANS

"Asonans: Bir şiirde sesleri oluşturan ünlü (vokal)lerin kendisinden önce veya sonra gelen ünsüz (konsanant) ü dikkate almaksızın benzeşmesine anosans denir. Asonans, bir cins yarım kâfiyedir." ⁹

Asonansla ilgili bir husûs ayrıca belirtilmemiştir.

⁹ Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, Şiirin Dünyasına Yaklaşmak I. Konevi, Temmuz 1983, sayı:10, s. 22

b) ALLİTERASYON

"Alliterasyon bir ifâde birliğindeki ünsüzlerin (sessiz, konsonant) tek başlarına veya ünlülerle genişletilmiş hallerinin benzeşerek ardarda gelmesi." **10**

Alliterasyonla ilgili bir husûs ayrıca belirtilmemiştir.

10 Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, Şiirin Dünyasına Yaklaşmak I, Konevi, Temmuz 1983, sayı: 10, s. 22

III. BÖLÜM

**SONUÇ VE TOPLU
DEĞERLENDİRME**

SONUÇ VE TOPLU DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışma Mecâmi'ü'l - Edeb'e, Belâgat-ı Osmâniyye, Istılâhât-ı Edebiyye'ye nazım, şiir, nesir kavramları açısından bakılmıştır. Mecâmi'ü'l - Edeb'de özellikle Istılâhât-ı Edebiyye'ye çok sık atıflarda bulunulması Mehmed Rifat'ın Muallim Nâci ile hem fikir olduğunu gösterir. Yer yer Belâgat-ı Osmâniyye'ye de atıflar görülür.

Mehmed Rifat "şiirin maksadını teshir ve tefennün" olarak gören Süleyman Paşa'ya; şiiri "nazm-ı nefis" olarak değerlendiren Âkif Paşa'ya katıldığını eserlerinden örnekler vererek belirtir. Şiirle ilgili bahsedilen bütün husûslarda hem Türk hem Arap hem de Fars şâir ve yazarlarına çok sık atıflarda bulunur.

Nâmık Kemâl'in fikirlerini bir çok konuda benimseyen Mehmet Rifat Arapça ve Farsçanın dilimizde önemli bir yeri olduğunu söyler ve eseriyle bunugösterir. Hatta "Hâce-i Lisân-i Osmânî" adlı eserinde Arap, Fars, Türk gramer ve üslûp bilgilerini ele alır.

19. asırda nazariyât sahasındaki en geniş bilgileri ihtivâ eden eser; usûl-i fesâhat, ilm-i meâni, ilm-i beyân, ilm-i bedî, ilm-i arûz, ilm-i kâfiye, aksâm-ı şiir, ahvâl-i tahrîr, usûl-i kitâbet ve hitâbet, usûl-i tenkîd olmak üzere on kitaptan oluşur. Görüldüğü gibi şiire âit husûslar ayrı bölümler olarak, kapsamlı şekilde ele alınmıştır. M. Edeb'te nesir, nazım, şiir sahâsında Türk Edebiyatı'nın çeşitli devirlerine âit bir hayli zengin şahıs adlarına, eser adlarına rastlanmaktadır. Bu örneklerle birlikte edebiyâtımızın bir çok şâir ve yazarı bir arada ele alınmıştır. Aynı şekilde Arap ve Fars edebiyâtlarına âit zengin bir şahıslar indeksi de dikkati çeker. Mecâmi'ü'l-Edeb yazarı bize bu üç dilin edebiyâtlarını mukâyese etme fırsatını tanımıştır.

Mehmed Rifat Batı Edebiyatı nazariyatının Türkçe'de ilk izlerini gördüğümüz Mebânî'l-İnşâ'ya sık sık atıflarda bulunarak -Arapça, Farsça kadar olmasa bile- Batı nazariyatına da yer verir. Mecâmi'ü'l-Edeb'te Batı nazariyatının bizde yerleşmesinde büyük yeri olan Tâlim-i Edebiyat'ın da izlerine rastlamak kaçınılmazdır.

Temel kavramlar bölümünde ele aldığımız üç eserde şiirle ilgili ortak görüşlerin varlığı dikkat çeker. Şiir hem nazım hem de nesir olabilir. Fakat insan tabiatı manzum olan söze meylettiği için manzum sözlerin şiir olduğu daha çok bilinir. Güzel sözlerin edebiyât ve özellikle de şiir için aranılan en önemli şart olması ortak görüşlerden biridir. Elbette ki şiir deyince akla ilk gelen sözün güzelliği, etkileyiciliği ve bununla birlikte tabiiliğidir. Doğuştan gelen bir yetenek (ilâhî güç), edebiyâtla ilgili bilgileri bilmek, vezinlere hâkim olmak, kâfiye çeşitlerini bilmek, şiirin kısımlarını (forma âit bilgileri) bilmek şiirin formülü olarak sunulur. İlimsiz bir şiire kesinlikle yer verilmemiştir.

İnsan kulağına hoş gelen, zihinde güzellik duygusu uyandıran özel bir terkip olan şiire M. Nâcî'nin farklı bir yaklaşımı vardır. Şiirin âyet ve hadîs söz konusu olunca kullanılamıyacağı görüşündedir. Söyleyendeki, dinleyendeki ya da okuyandaki, inceleyendeki zevk-i selîmi esas olarak ifâde etme taraftarıdır.

Şiirde mânâ ve kâfiye tek âhenk olmalıdır, söz mânâyâ tâbi olmalıdır. Anlatılmak istenilen şey açıkça ifâde olunmalıdır; ancak şiirin belki de tek zaafı her zaman açık ifâdeleri ihtivâ etmeyiştir.

Şiirde tek tarz ifâde monotonluğu doğurduğu için yer yer ifâdeyi çeşitlendirmek faydalı olacaktır. Gerek nesir gerek şiirde kalem oynatılırken önce düşünmek sonra yazmak ilk düstûr olmalıdır. Az ve güzeli söylemek her zaman için mükemmele daha fazla yaklaştırır.

Şiir görünen şeyleri sarıhatlı ve uygun bir şekilde söylemektir. Zihin yoluyla nakledilince eşyânın mâhiyetini güzel bir tarzda, zarıfçe ifâde eden muyayyel kelâmdan ibarettir. Her şeye rağmen hâlâ daha şiir denince akla evvelâ "manzum söz" geliyor. Bunda geleneğin etkisi açıktır. Oysa bugün çoğu insan şiirin yazılmasında ölçü ve kâfiyenin gerekli, yeterli şart olmadığıнын bilincindedir.

M. Rifat şâirin taklitten uzak durması ve kendine âit yeni tarzlar ortaya koyarak bir çağır açmasını belirterek şâirin bir mukallid olduğu görüşüne ters düşer. Sanatkâr kendi diline âit edebiyâtı, çeşitli ilim

ve fenleri bilmelidir ki sözü kayda değer olsun. Bu açıdan kayda değer bir eser olan Mecâmi'ü'l-Edeb'te Türk şiirinin bir çok husûsu açıkça ele alınıp değerlendirilmiştir.

Söz, san'atsız; tasavvurlar ve fikirler külfetten uzak, açık ve anlaşılır olmalıdır. Sözde gizlilikten kaçınmak sıhhatli bir ifâde için şarttır.

Nesirle ifâde edilen her çeşit haber, yazı "kitâbet" sınırları içerisine girer. M. Rifat kitâbeti te'lif ve tercüme, muhâberât ve mükâtebât olarak iki kısımda ele alır. Telif ve tercümeler ilmî, edebî ve tarihî olmak kaydıyla üç türlüdür. Edebî olan telif ve tercüme belâgat kurallarına uygun olmalıdır. Bu da ahlâk, emsâl, hikâyet ve tiyatro olmak üzere dört çeşittir. Muhâberât ve Mükâtebât bazen resmî bazen gayr-ı resmî usûllerde karşımıza çıkan mensûr türlerdir. Bazıları istek ve temennî bildirir, bazıları cevap tarzındadır. Bir kısmı emir ve hüküm içerir. Bazıları da özel haberlerden ibârettir. Bunlar memurlar arasında yazılabilecekleri gibi büyükten küçüğe, küçükten büyüğe, akrandan akrana yazılan resmî yazılardır. Bunlara sözleşmeler de dâhildir. Resmî olmayanlara mektuplar, taltifnâmeler, tavsiyenâmeler, tebriknâmeler, tâziyetnâmeler, teşekkürnâmeler, muhabbetnâmeler dâhildir. Makâleler de mensûr eserler arasında yer alırlar.

Söz söylerken ya da yazarken bir takım şartlara dikkat etmek gerekir. Kötü, lauballi sözler; kaba, soğuk tâbirler; alışılmışın dışındaki sözler; edat ve bağlama fiillerinin çokluğu; monoton sözler; tenâfürü doğuracak durumlar M. Rifat'e göre sözdeki menfi husûslardır. Bunlardan kaçınmak kelimenin ve mânânın sıhhati için lüzûmlüdür. Hatta M. Rifat sözün daha âhenkli ve güzel olması için yazılacak şeyin çeşidine göre sözün inceliğine, kalın ve sert sesli kelimelerin kullanılışına dikkat etmeye değinir. Secîler zorlanmadan söylenmeli. Zorla yapılan secî kendisini gösterir. Bu da sözün tabîliğini bozan unsurlardan biridir.

Edebî eserlerimizin bazılarında söz bölümleri arasında secîye riâyet edilerek; "olduğundan, bulunduğundan, olmuş, bulmuş" gibi bilinen ifâdeler ve benzeri şeyler söylenerek sözün başından sonuna kadar gidilir, maksad bir cümlede toparlanır. Bazılarında bu tür kelimeler olmaz; bölümler arasında ilişki dikkate alınmaz; "ve, dahi, amma, kaçan, pes" v.b. kelimelerle sözler bağlanır. Bazılarında yine bölümler arası birlik dikkate alınmaz; ilgi görüldükçe söze ara verilerek ibârenin sözler arasındaki bağı mânâ ile sağlanır.

Sözde maksad ne ise açık ve anlaşılır ifâde edilmelidir; kelime mânâyâ tâbi olmalıdır.

Sözde hâric bir maksad yoksa yâni doğruluk ve yalana yol göstermiyor, sadece kendi maksadıyla söyleniyorsa bu "inşâ"dır. İnşâyı, talebî ve gayr-ı talebî olmak üzere iki kısımda ele alır. İnşâ-yı talebî temennî, İstifham, emr ü nehy, nidâ olmak üzere beş bölümde incelenir. İnşâ-yı gayr-ı talebî de ummak ve şaşırmak hususunda kullanılması gereken inşâlar ve inşâ türündeki haberlerden ibârettir. Bu hususta Ahmet Cevdet Paşa da aynı fikirdedir.

Gerek nazım gerek nesir olsun ifâdede bütün doldurma sözler atılmalıdır. Yazılan yazı ilk anda sâhibine güzel görünür fakat daha sonra okunduğu vakit bir çok aksaklıkları görülebilir. Bu yüzden mutlaka yazdıktan sonra gözden geçirilmelidir. Yazarken, zihin yorulacak dereceye gelmişse mutlaka kalemi bırakıp dinlenmek gerekir.

Nesirde bölümlerin, nazımda mısraların son kelimeleri **fâsıla** adını taşır. Bu kelimelerin sonlarında bulunan edat ve zamirlerden farklı, kelimenin kendisinde olan aynı harflere **revî** denir.

Secî' nesirde kelime sonlarındaki birlik, aynılıktır, üç kısımda ele alınır. Her iki fâsılanın kelimelerinin sayıda ve her kelime, karşılığı olan kelime ile vezinde, harf sayısında uyuşursa, revîler başarılı olursa bu tür secî'lere **seci'-i murassa** adını verir. Sayıca aynı olmayıp, karşılığı olan kelimelerin hepsinin vezinde birleşmeyip yalnız fâsılların vezin ve kâfiyede bir olması ile oluşan secî'lere **seci'-i**

mevâzi der. Hiçbir şart olmayarak yalnız fâsılaların kâfiye ile aynı olmasıyla oluşan seci'ye **seci'-i mutarraf** der.

Ma'nevî san'atların Osmanlı dilinde kullanılanları cemi'yyet, tensik, icrâ, tezkâr, ta'lîl, tecâhül, mübâlağa, istidrâk, telvihât başlıklarıyla ele alınarak açıklanır, örnekler verilir.

Mensur sözü nazma çevirmeye "**akd**", manzum sözü nesre çevirmeye "**hal**" denir. Akdde letâfetin artışı söz konusu iken halde eski letâfetin azalması dikkat çeker. Bunun için nesre çevrilen nazmın aslî tarzını değiştirmemek; fazlalıklardan kurtularak daha güzel, neşeli hale getirmek gerekir.

Âhenk, üslûbun esâsıdır, kelimelerin dizilişi neticesinde çıkan bir işitme zevkidir. Kelimelerde harfler arasındaki tenâfürün olmayışı; harflerin birleşmesi ve seslerin münâsebetine bağlıdır. Âhenk, sözün işitme çirkinliğinden kurtulmasıyla ortaya çıkar. Bunun için ilk şart kelimeyi tenâfürden kurtarmaktır. Tekrarların çok fazla olmaması, zincirleme tamlamaların olmaması, fiil ve edatların yerinde kullanılması, parantezlerin sürekli olmaması ve tekrar etmemesi, cümleler arasında şeklen ve mânânen ölçü ve ilgi bulunmaması gerekir.

Bir söz vezin gereği âit olduğu kurallara ters düşebilir. Vezin için bile olsa bunlara yer vermemek gerektiği eserde açıkça ifâde edilir. Aynı şekilde vezne uydurabilmek gâyesiyle boş ve doldurma söz kullanmak da yanlışır, tenkit edilmesi gereken bir husûstur.

Sözü, husûsi vezinlere uydurmak ve bu şekilde manzum söz söylemek usûllerini bildirmeye yol gösteren, vezinlerin iyisini kötüsünden ayırmaya aracı olup bir sözün manzum olup olmadığını bildiren ilme aruz denir. Bu ilim sayesinde vezinlerin doğru ya da yanlışlığı tesbit edilir; manzum sözler doğru okunur. Aruzun üç aslî esası "sebeb, veted, fâsılâ"dır. **Sebeb**, iki kısımdan ibârettir: Sebeb-i hafif, iki harften oluşan bir heceden (bir hareketli, bir sâkin harften) oluşur. Sebeb-i sakil, iki hareketli harften ibârettir. **Veted** de iki kısımdan ibârettir: Veted-i mecmu', iki hareketli, bir sâkin harften

oluşur. Veted-i mefrûk, kenarları hareketli ortası sâkin üç harften oluşur. **Fâsılâ** iki çeşittir: Fâsılâ-yı sugrâ, üç hareketli bir sâkin dört harften oluşur. Fâsılâ-yı kübrâ, dört hareketli bir sâkin beş harften oluşur.

Aruz müessesesini bir asıl vezin ve ondan illel ve zihaf yoluyla ortaya çıkan bahrlar oluşturur. Asıl vezin, asıl cüzlerin tekrârından ya da yer değiştirmesinde ortaya çıkar. İlm-i aruz **beş** dâirede toplanır: Dâire-i Muhtelif, Dâire-i Mü'telif, Dâire-i Müctelibe, Dâire-i Müştebehe, Dâire-i Müttefika.

Türk Aruzunda Arap Aruzunda mevcut olan bütün bahrlar kullanılmamıştır. Türk Aruzunda kullanılan bahrlar dâirelerine göre sırayla verilmiştir. 1. Dâire-i mü'telif: Bahr-ı hezec, bahr-ı recez, bahr-ı remel 2. Dâire-i Muhtelif: Bahr-ı münserih, bahr-ı müzârî, bahr-ı muktedab, bahr-ı müctess 3. Dâire-i Mütenevvia: Bahr-ı serî, bahr-ı karîb, bahr-ı cedîd, bahr-ı hafif, bahr-ı müşâkil 4. Dâire-i Müttefika: Bahr-ı mütekârib, bahr-ı mütedârik.

Aruzda âhengın en önemli ögesi "bahr"dır. Bizim şairlerimiz "bahr-ı tavîl"i az kullanırlar. Bu cins bahrlarda okuyucunun soluk almasına bile fırsat olmadığından tenkite şâyândır.

Şiirlerin sonlarında görülen aynı cins tekrar eden harflerin hareket ve durgunlukta birleşmesine **kâfiye** denir. Tek harf üzerine kurulan kâfiyeye **kâfiye-i mücerrede** denir. O harf de "**revî**"dir. Her çeşit kâfiyede esas olan "revî" harfidir. Revî harfinden başka, ondan önce bulunan aynı cins harfler **kâfiye-i mürekkebeyi** oluşturur. Bu da üç çeşittir: Revî harfinden önceki harflerin "elif, vav, ye"den biri olmasıyla **kâfiye-i müreddefe** meydana gelir. Bu harflere "**ridf**" adı verilir. Revî ile ridf olup aralarına başka bir harf girerse **kâfiye-i müessese** oluşur. Aradaki bu harfe "**dahîl**" denir. Revî harfinden önceki elif, vav, ye'den başka bir harf ise **kâfiye-i mukayyede** oluşur. Bu harfe de "**kayd**" denir. Dahîl olan harf iki ridf arasında ise **kâfiye-i müessese-i müreddefe** adını alır. Kayd harfi kâfiye-i müreddefeden önce gelirse ona **kâfiye-i mukayyede-i müreddefe** denir. Dahîl harfi

görünüp yalnız noktalarla ayrılmasıyla oluşan cinasa **cinâs-ı hattî** denir. Sözün yazılıştaki farklı telaffuzda aynı olmasına **cinâs-ı mürekkebi** ortaya çıkar. Bunlar armoniyi sağlayan husûslar olarak değerlendirilebilir.

Bir kelimenin harflerinin sırasını başka harf katmadan değiştirerek farklı mânâsı olan bir kelime haline getirmeye **kalb** denir. Harflerin sırası tamamen değişmiyorsa **kalb-ı ba'z**, tamamen değişiyorsa **kalb-ı küll** denir.

Boşuna yapılan tekrarlar güzellikle yapılıyorsa âhengi sağlar. Bazı tezatlar da ifâdeye güzellik katarlar. Bu husûsta önemli olan kelimeler ve onları oluşturan harflerin münâsebetleridir.

Mecami'ü'l-Edeb ele aldığı konular, verdiği örneklerle edebiyât sahasında geniş çaplı, dikkate değer bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA

A) ANA KAYNAKLAR

1. Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniyye**, Mahmud Bey Matbaası, İst. 1298 - 1299.
2. Muallim Nâcî, **İstılahât-ı Edebiyye**, Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1307.
3. Mehmed Rifat, **Mecâmiül - Edeb**, Kasbar Matbaası, 1308.

B) FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1. İsâmuddîn, (Tercüme: Mehmed Tâhir Selâm), **Terceme-i Mizânül - Edeb**, Takvimhâne-i Âmire Matbaası, İstanbul 1257.
2. İsmâil Hakkı Ankaravî, **Miftâhül - Belâga ve Mısbahül- Fesâha**, Tasvîr-i Efkar Matbaası, 1284.
3. Mehmed Nüzhet, **Mugnîl - Küttâb**, Mekteb-i Harbiyye-yi Şahâne Matbaası, 1286.
4. Selim Sâbit, **Miyârül - Kelâm**, Matbaa-i Âmire, 1287.
5. Süleyman Paşa, **Mebânîl - İnşâ**, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şahâne Matbaası 1288 - 1289.
6. Ahmed Hamdi, **Teshîlü'l - Arûz Ve'l - Kavâfi Ve'l - Bedâyi**, Terakki Matbaası, 1288 - 1289.
7. Taftazânî, (Tercüme i Abdünnâfi Efendi) **Tercümetü't Telhîs Vel - mutavvel**, Bosna Vilâyet Matbaası, 1289.
8. Ali Cemâleddin, **Arûz-ı Türki (İlm-i Kavâfi, Sanâyi-i Şiiriyeye) ve İlm-i Bedî**, İstanbul, 1291.
9. Ahmed Hamdi, **Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî**, Matbaa-i Âmire, 1293.
10. Mihalicci Mustafa Efendi, **Zübdetül - Beyân**, Mihrân Matbaası, 1297.
11. El - Hac İbrâhim, **Hadîkatü'l - Beyân**, Mihrân Matbaası, İstanbul 1298.
12. Recâizâde Mahmud Ekrem, **Tâlim-i Edebiyyât**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299.

13. El - Hac İbrâhim Efendi, **Şerh-i Belâgat**, Matbaa-i Osmânî, İstanbul 1301.
14. Abdurrahman Fehmi, **Tedrisât-ı Edebiyye**, Harâbât ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1302.
15. Mirduhîzâde Abdurrahman Süreyyâ, **Mîzânü'l - Belâga**, Cerîde-i Askeriyye Matbaası, İstanbul, 1303.
16. Mirduhîzâde Abdurrahman Süreyyâ, **Sefîne-i Belâgat**, Matbaa-i Ebuzziyâ, 1305.
17. El - Hac İbrâhim, **Edebiyât-ı Osmâniyye**, Mahmud Bey Matbaası, 1305.
18. Diyerbekirli Sâid Paşa, **Mîzânü'l - Edeb**, İstanbul, Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305.
19. Ali Nazîf, **Zînetü'l - Kelâm**, Mahmud Bey Matbaası, 1306.
20. Ali Nâzîma, **Muhtıra-i Belâgat**, Kasbar Matbaası, İst. 1308.
21. Rusçuklu M. Hayrî, **Belâgat**, Aydın Vilâyet Matbaası, Aydın, 1308.
22. Mehmed Abdurrahman, **Belâgat-ı Osmâniyye**, Kasbar Matbaası, 1309.
23. Menemenlizâde Mehmed Tâhir, **Osmanlı Edebiyâtı**, Kasbar Matbaası, 1310.
24. Mehmed Celâl, **Osmanlı Edebiyâtı Nümûneleri**, Matbaa-i Safâ vü Enver, 1312
25. İsmâil Hakkı, **Esrâr-ı Belâgat**, İstanbul 1318.
26. Süleyman Fehmi, **Edebiyât**, Dersaadet, Hilâl Matbaası, 1325.
27. Midhat Cemâl, **Edebiyât Dersleri**, Dersaadet, 1326.
28. Mehmed Mihri, **Fenn-i Bedî 6**, Taş Basma 1872.
29. **Anonim Bir Eser**, İstanbul Belediye Kütüphânesi, Muallim Cevdet Kitapları.
30. Münîf Paşa, **İlm-i Belâgat - La Rhétorique**, İstanbul Belediye Kütüphânesi, Muallim Cevdet Kitapları.
31. İnal, İbnü'l Emin Mahmud Kemâl, **Son Asır Türk Şâirleri**, Orhâniye Matbaası, İstanbul 1930.

32. Bilgegil, Prof. Dr. Kaya, **Cehennem Meyvası**, Yaprak Basımevi, İstanbul, 1956.
33. Bilgegil, Prof. Dr. Kaya, **Harâbat Karşısında Nâmık Kemâl**, Ahmet Sâit Matbaası, İstanbul, 1972.
34. Tâhirül - Mevlevî, **Edebiyât Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.
35. Yetiş, Kâzım, Tâlim-i Edebiyâtın Rhetorique ve Edebiyât Nazariyâtı Sahâsına Getirdiği Yenilikler (Doktora Tezi - Yöneten Prof. Dr. Ö. Fâruk Akün) No: 1352 İstanbul, 1981.
36. Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihad, **Edebiyât Meseleleri**, Ünal Matbaası, İstanbul 1981.
37. Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, **Zamânın Elinden Tutmak**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1982.
38. Levend, Âgâh Sırrı, **Türk Edebiyatı Târîhi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
39. Tanpınar, Prof. Ahmed Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Târîhi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1985.
40. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, **"Belâgat-ı Osmaniyye, Ahmed Cedvet Paşa"** (Tıpkı Basım)- 1987.
41. Hacımüftüoğlu, Nurullah, **"Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları"** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı : 8, 1988.
42. Yetiş, Doç. Dr. Kâzım, "Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Millî Rhetorique Meselesi" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (1985) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989. S. (199 - 210)
43. Bilgegil, Prof. Dr. Kaya, **Edebiyât Bilgi ve Teorileri** (Belâgat), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
44. Kurdakul, Şükran, **Şâirler ve Yazarlar Sözlüğü**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1989.
45. Beyatlı, Yahyâ Kemâl, **Edebiyâta Dâir**, Özal Matbaası, İstanbul, 1990.
46. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayın Sayı: 45; **"Ali Nihad Tarlan'ın Makâlelerinden Seçmeler"**, Ankara, 1990.

47. Necâtîgil, Behçet, **Edebiyatımızda İsimler sözlüğü**, Varlık Yay. İst. 1991.
48. Eraslan, Prof. Dr. Kemâl, "**Ali Şir Nevâî, Mîzânül - Evzân**" Atatürk Kültür, Dil ve Târih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 568 Ali Şir Nevâî Külliyyâtı: 14.
49. Atalay, Ali, "**1908 - 1923 Edebiyât Nazariyâtı ve Türk Edebiyâtı Bilgileri**" (Doktora Tezi) Ankara 1992, Danışman: Prof. Dr. Sâdık Tural.
50. Tural, Prof. Dr. Sâdık Kemâl, **Sorulara Cevaplarla Kültür Edebiyât Dil**, Ecdâd Yay., Ankara 1992.
51. Yetiş, Doç. Dr. Kâzım, "Belâgat, Rhetorique ve Edebiyât Nazariyâtı Sahâsında Türkçe Neşredilmiş kitapların Açıklamalı Bibliyografyası" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten (1987) Türk Târih Kurumu Basımevi, Ankara 1992 s. 367 - 406.
52. Wellek, Rene Varren Austin, **Edebiyât Teorisi** (Çeviren : Ö. Fâruk Huyugüzel) Akademi Kitabevi, İzmir, 1993
53. Kolcu, Dr. Hasan, **Türk Edebiyâtında Hece - Aruz Tartışmaları**, Kültür Bakanlığı Yayınları 1467, Yüksel Ofset Matbaacılık, Ltd. Şti. Ankara, 1993.